

UNIVERSAL
LIBRARY

OU 190002

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. ۲۹۷۵۳۸

Accession No. P. 797

Author ف. ع. ش

Title (عاشقانه) سید الشهدا

This book should be returned on or before the date last marked below.

-----+-----+-----

مجموعہ فتاویٰ عزمین

CHECKED 1988

از امام اعلیٰ اقدوۃ الفضلاء و احد محدثین عرب و عجم قطب سماء الشرف
والکرم ہادی الخلق الی سوا السبیل مصداق علماء امتی کا بنیائے
بنی اسرائیل زبدۃ الارباب و یتیمیز حضرت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی
رحمۃ اللہ علیہ

ترتیب صحیح تمام و بیچ مالکلام از انتہام حق الامام محمد عبد اللہ صاحبہ ماہ شوال ۱۳۱۸ھ

مطبعہ
مکتبہ اربعہ مطبوعہ

بیضای شریف محشہ بجو جلد اول

قدر شناسان مضامین علیہ اور گوہر سخنان لالی سکیر کی خدمت میں گزارش ہے کہ تفسیر بریضاوی مصنف قاضی ناصر الدین ابوالخیر عبدالعزیز بن محمد بشیر ازی بیضاوی جیسی کہ یہ کتاب معتبر و مستند ہے اس کے اظہار کی اصلاح حاجت نہیں اس کی توصیف اسی قدر کافی ہے کہ یہ کتاب بوجہ تحقیقات عمدہ اور بہ تجویز علماء محققین سلسلہ درس میں داخل ہے بلکہ تفسیر دانی کا دار مدار اسی پر ٹھہرا ہوا ہے کیونکہ مصنف علیہ الرحمہ نے عبارت وجیز مضامین بے انتہا درج فرمائے ہیں چنانچہ اقوال صحابہ رضوان اللہ علیہم اجمعین اور اقوال تابعین و تبع تابعین رحمہم اللہ تعالیٰ و تحقیقات علماء متقین اعلیٰ اللہ درج اہم اپنے اپنے موقع پر بطرز انیق لائے ہیں علاوہ ہر دین اختلاف قرارہ قرار سبعہ کو نہایت خوش اسلوبی سے بیان فرمایا اور قررہ شاذہ کو کمال خوبی سے ظاہر کیا ہے۔

ایک عرصہ ہوا کہ یہ تفسیر مطبع احمدی میں مولوی احمد علی صاحب نے طبع کی تھی یاد و بارہ لکھنؤ میں انکی نقل چھپی تھی احمدی تو پہلے ہی دست بدست لوگ لے چکے تھے یہی مطبوعہ لکھنؤ سو کچھ دنوں کے بعد وہ بھی کمیاب ہو گئی اور علماء اور طلباء تعلیم و قلم میں حرج ہونے لگا تو اہقر نے طلباء کی درخواست سے اس کتاب کی تصحیح اور تفسیر کے لیے ذخیرہ شروع نایاب و حواشی معتبر و مثل شہاب خفاجی و تعلیقات شیخ زادہ و حاشیہ قاضی الغضات مولانا عبدالحکیم سیالکوٹی و اوصاف و منہیات مصنفہ علامہ حل ابیات مولانا فیض الحسن صاحب وغیرہ فراہم کیے اور فاضل لبیب عالم ادیب باہر علوم فقہ و عقاید حمید الاقران مولوی محمد عبدالرحمن صاحب خلف مولوی عنایت اللہ صاحب مرحوم کے حوالے کر دیا مولانا حمید مرتب حواشی میں وہ کام کیا کہ ہر شخص کا کام نہیں اور ایسی لطافت سے کتاب موصوف کو حل کیا کہ آج تک آنکھوں و دیکھنا نہ کاؤن سے سنا نہ تصحیح اور صفائی طبع میں بھی ایسی عرق ریزی ہوئی کہ جسکی نسبت ارباب بصیرت میا ختمہ لولہ اٹھے کہ یہ کتاب طبع اول سے ہی کئی حصہ بیعت بیگنی۔

بفرض سہولت شایعین انکی تین جلدیں کی گئی ہیں پہلی جلد سورہ بقرہ تک بہرہ جہت تیار ہے جسکی قیمت دو روپیہ رکھی گئی ہے شائقین نگارین اور لطف اٹھانین باقی زیر طبع ہے۔ دوسری جلد ذیقعدہ میں تیار ہو جائیگی اور تیسری اس سے چہ ماہ بعد

محمد عبدالاحد مالک و مہتمم مطبع مجتبائی دہلی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

۲۰۴

۹۰

بعد حمد خدائی جل علا و نعت حضرت سرور نہایت صلی اللہ علیہ وسلم برضا اشرطایان ہدایت و بصائر مشتہر بیان
درایت مخفی مبارک و اندر دیر یار چین آرزوی بود کہ قدا و لے امام المتقین رئیس الکاملین قدوہ ارباب تمیز حضرت
مولانا شہادۃ العزیز رضوان اللہ تعالیٰ علیہ جسدہ اللہ تعالیٰ کہ حضرت ایشان وقتاً فوقتاً جواب سائلین
نوشته اند و در ان مسائل و کلمات عجیبہ و غریبہ بیان فرمودہ اند اگر میسر شوند ان را در یکجا جمع کردہ شائع کر د
شود تا خلقے کہ از فیضان ظاہری و باطنی ایشان مستفیض است ازین نیز بہرہ وانی بردارد و شائقین از اجوبہ
مسائل مالا یخجل کہ علمائے عصر و دیگر طالبین استفادہ نمودہ اند اطلاع یابند و محفوظ شوند فالحمد مد علی کلک
کہ بتوجہات عالم اکمل فاضل اہل مجموعہ خوبہائے بیکران مولانا طلیل الرحمن رضوان پوری حال اہل اہل بلو
حیدر آباد و کن حفظہ اللہ عن شرور الزمن و الفتن حسب تمنائی دلی حاصل گردید پس بموجب آنکہ السعی منی الاتمام
من اللہ تعالیٰ آن مجموعہ را با سرع از تصحیح حضرت مولانا مولوی محمد حسن رضوان ظلہ العالی و حسن سہی کارپرداران
مطبع از طبعہ طبع محلی ساختہ پیشکش ناظرین و شائقین کردہ آمد و در او اہل این مجموعہ برای نثر ناظرین مختصر
حالات انساب و کمالات ایشان کہ حضرت میرزا محمد بیگ صاحب بلوی نوشتہ اند ملحق کردہ شدہ است تا بدید

محمد عبدالاحد عفا اللہ الصمد مالک مطبع مجتہبانی دہلی

۲۴ رمضان المبارک ۱۳۳۵ھ

قدوة بل صنفاً من خسر مولانا شاہ عبدالغیر محدث دہلوی قسطنطنیہ

بدانکه مولانا شاه عبدالغنی زین شیع اجل ولی الله محدث و بلوی قدس سره بقیة السلف تخری الخلف خاتم المفسرین امام
المحدثین جامع علوم ظاهری و باطنی بود و علم و حلم و زجر و ورع و تقوی و تدبیر و قلعین تربیه بلند و مقامی اجزندی داشت خلقی بکمال
شبه شمس از نور عجم ابراز کردی آن زبده الابرار بهر یاب شده بمقام فضیلت تکمیل رسید شاگردان وی در قاصد و درود و نسیه
باب علوم دین برپای خلق کشاوند و فیضیاب ساختند **ولادت** شریف ایشانی **هـ** هجری مقدمه است و هم شریف
تاریخی غلام حکیم است تمامی علوم و نسبت باطنی از والد ماجد خویش حاصل نموده و اکاملی بود که نظیر ایشان علاوه بند و دیگر بلا
هم نبود چنانچه صاحب سیر الانبیا می گوید که حضرت شاه ولی الله بلوی و الامولانامی مرحوم از فضل علمای عصر جامع مفضل
و مقبول از حقایق و معارف گاه بود با شرف و مریدان می پرداختند در یس علوم عقلی و نقلی بهستمال داشت محدثی بود بهیبت
سال سند و حدیث و کلمه غلط و مدینه منوره و دها است شرفاً و قطیلاً نموده بود بعد از آنان بهیبت آمده و در ولی کینه سکون داشت شهره
آفاق بود و مجمع فضلاء روزگار از نو از شهر با آمده سند حدیث میکردند و وی محدثی و مفسری فقهی بعد شیخ عبدالرحمن که
بوجود آمده صالح شده از برداشت با سنا و شیخ حدیث را نقل سیر نمود و در سنه یازده صد و هفتاد و پنج هجری بعالم آخرت شرف
آتی باید دانست که طریقه سلوک ایشان موسوم بی بی البکی است آن اقرب طرق وصول الی الله است چنانچه در
ماجد ایشان در کنهیات اکبر سیر نمایند قد من الله سبحانه علی و علی اهل زمان بان منحنی طریقاً
من السلوک اقرب الطرق و هم مکرکه من خمرة اذیاب اعنة الايمان المحیفة و قرب النوافل
و قرب الرحمن و قرب الفرائض و قرب الملکوت و صلواته الطریقه غایة من ارادها ان الله تعالی
و منحنی جل جلاله انا جلنا امام هذه الطریقه و وصلنا ذرعة مناه و سکننا طرقت الوصول

الحقیقة القرب كلها اليوم غير طريقة واحدة وهي محبتك ولا نقیادك فالسما لم یس علی من فاداك
 اسماء وطمعت الارض علیها برضا فاهل للعز واهل المنشر كلهم عتقك وانت سلطان علمك اولم یعلموا فان علموا
 ترجمه ایست احسان کرد امتحان برین و بر مردمان عبد من که عطا نمود امر طریق سلوک که قریب تر است از طرق دیگر و آن کس
 از پنج است **اول** ایمان حقیقی و دوم قرب نوافل سوم قرب وجوب چهارم قرب فرائض پنجم قرب ملکوت که نزدیک
 است این طریق را غایه طریق هر که برین حصول طریق اراده کند حق تعالی او را خواهد داد و بر من جل جلاله علم او مرا که بیک
 مقدر گردانیدیم ترا امام این طریق و رسانیدیم ترا بر بلندی کوهان بند ساقیتم از امور جزایه طرق و حصول قرب حقیقت بجز این
 طریق و آن محبت ابتداء نشست پس بر آن کی که عباد دارند و از تو آسمان آسمان نیست و زمین زمین نه کسی نیست که برکات
 دهد و از پیشانی دشمنی کنندگان تو از برکات محروم اند اگر دانند بگرد رسند و اگر ندانند و در سران مانند انبی مشرب
ایشان از وسطی تو چهارم حضرت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه دین سند میرسد که عبد العزیز بن
 ولی الله بن عبد الرحیم بن جیل الدین شهبید بن شعث بن منصور بن احمد بن محمد بن قوام الدین عرف قاضی توفیق بن قاضی
 قاسم بن قاضی کبیر عرف قاضی بدایه بن عبد الملک بن قطب الدین بن کمال الدین بن شمس الدین مفتی عرف قاضی پیر
 بن شیر ملک بن عطاء ملک بن ابوالفتح ملک بن عمرو الحاکم مالک بن عادل ملک بن فاروق بن حبیب بن احمد بن محمد بن
 بن عثمان بن بدایه بن بایون بن قریش بن سلیمان بن صفان بن عبد الله بن محمد بن عبد الله بن محمد بن الخطاب بن
 عنهم اجمعین بکذا فی قره البیون مولانا مرحوم مرجع علماء و مشایخ بود تمامی علوم متداوله و غیر متداوله و فنون عقلیه و نقلیه
 فوق بسیار می داشت بکثرت حفظ و علم تعبیر رویا و سلیقه و عطا و انشا و نجوم و تحقیقات فاسط علوم و مذاکره و سایر خصوص
 ممتاز برین الاقران معتقد فیه موافق و مخالف و چنانچه تمامی علماء و فضلاء و فقهاء و سلاطین هرگز شیعه گشتی درین و
 زبان ترا از مد صاحب لاکل و برای من بود محبتی که می کرد قاطع بود و بر دلی که میشی می آورد و حکم تفسیر غزیری که در تفسیر سوره
 بقره و جزء آخرین قرآن است بنایت محبوب مقبول خلائق است احدی از علمای سلف به این چنین بیان در تفسیر
 پذیراخته و کتاب تحفه اشاعره به دعای مابل تشیع باین خوبی و فکلی تصنیف فرموده که علماء رشیده از جواب آن لاجاب استند
 و بنایت متبینه و میراث نامی عمر خود را در تدریس و افتا و فصل خصوصیات و عطا و تربیت تکمیل طلبیدان بسترده و جاء و عزت
 ظاهری بحال باطنی حاصل نمود در ملک هندوستان ریاست علم و عمل بر ایشان برادران ختم است در هند و در ولایت
 دیگر کسی به نظری آید که رسیده اند یا استفاده ظاهری و باطنی نسبت این خاندان نه داشته باشد و یا نسبت شاکری

فاد و اطن جمل خا و با اطف

سند نامه حضرت

فضائل حضرت

این خاندان باعث افتخار و فخر باشد صاحب تحف میگوید خاندان ایشان خاندان علوم و حدیث و فقه و شریعت است
 این علم شریف پنهان ازین اهل بیت بوجود آمد و دین کثر از خاندان بگیر معلوم و نه و نیست تمجیل با حدیث و فقه و شریعت
 پدایشان حج دین سرزمین کاشته اند ایشان از بزرگ باخشیه اند از مشهور و از علمای ایشان حضرت مولانا شیخ
 رفیع الدین برادر آنحضرت شاه محمد شمس الدین بلوی بنی بخت حضرت مفتی صدر الدین خان مسعودی و مولانا شیخ
 خان بلوی و حضرت شاه غلام علی شاه مسعودی و مولانا فضل حق خیر آبادی و مولوی مختصر الدین صاحب البیروت و مولانا
 رفیع الدین مسعودی و مولوی عبدالحی صاحب امام آنحضرت مولوی کریم الدین صاحب مولوی محمد اسماعیل صاحب
 برادرزاده آنحضرت مولانا میر محبوب علی مسعودی و مولوی محمد یعقوب صاحب مولوی عبدالحی صاحب کابلان و مولوی
 مفتی ابی بخش صاحب بلوی و مولوی فضل حق صاحب خیر آبادی و مولانا حسن علی الدین قسری قسری صاحب
 طبع آبادی و وزیر کان میگردد اسامی ایشان یاد می آید محمد صمد تعالی جمیع چنان گزیده اند هر یک آفتاب است
 کجیان از انوار علم ایشان منسوب و وجایان از برکات ایشان تغنی از دین زمان که علماء و فضلاء و محدث و فقیه و بزرگان
 می آیند یکی از بزرگایان است *

بدانکه حضرت مولانا بیاضاً حالات کرامات بوده اند و اکثر کرامات ایشان هم بسبب تحریر کرامات و کتاب
 کلمات غیری زبان آورد و کلامات ایشان نیز شهرت تمام دارد و برنی از آن دیگر کتب تبرکات و تفسیر زبان
 هم نوشته می آید و واضح باد که حضرت هفده ساله بودند و ایشان ازین درخانی بزرگ جاودانی رحلت فرمودند و چند علی القریه
 بهشت شاگردان این خاندان قصد دلی نمودند و شای راه مبارکه علی پیش آمد گامیان که از قوم هند بود و بهم سوال کرد
 و خواست که جواب شانی داده شود و تمامی علماء از جواب آن ساکت ماندند چه که نزد ایشان جواب موافق فهم و نبود و گفتند
 که ما در دلی میریم از مولوی صاحب پرسید جواب خواهند داد و فقیه در دلی رسیدند و ملا محمد علی و اطلبه گفت که پرسید
 داری گفت میپرسم که خداوند است یا مسلمان گفت اگر خداوند بودی سلسله گاو کشی نبوت آورین جواب شناسی
 مسلمان گردید از آنجمله آنکه یک پادی برائے مبارکه در دلی آمد و شریف بهادری بنیت از پادی گفت که شرط نیست
 بر که مغلوب شود و برادر و پدید آمدن نماید اگر مولوی صاحب مغلوب شوند من از طرف ایشان ادعایم ساخت چرا که فقیه
 اند پادی صاحب بعد از جواب شرط نزد مولانا صاحب گفت که من سوائے دام و جواب آن از منقول میخوام نه از
 منقول و آن نیست که پیغمبر شایع خداست هنگام شهادت امام حسین چرا که جناب آبی فریاد کرد و حال آنکه حبیب محبوب

محبوب تر شد و خود را شاد و عاقل و باطنش پدید منتقلی توجیه فرمود که جواب داد که من بجز این که الله علیه وسلم و تسلیک برای فرمود
بفرمود که الله تعالی رسیده اند و این که من بجز این که الله علیه وسلم و تسلیک برای فرمود
کریمین را از او جدا کرده است. سببیت غرضه عتیقی با او آمده است ازین جهت پیغمبر خاموش ماند و پادشاهی ازین جوار با لازمی از اجزا
شد و در پیروان و پیوسته باین طرز و بجز این که خداوند از انجمله آنکه مولانا معتمد با وجود توغل علم حدیث قرآن و ششم مقبول هم
کیتای روزگار و جو و چنانچه یک روز موسوی بن عقیلی از وطن مانده خود بقدر مباحث اندرون مدرسه مدتها محضره اخبار
بفرش نمود گفت که من هرگز بفرش نخوانم ششست خدام حسب از شاه مولانا معتمد را برای مولودین و پلنگ نواری
آورده اند از سوزن و یکا یکا بسته اند بران آشفته اند موسوی مدتی بعد اظهار اشتیاق ملاقات نمود گفت که بجا مقبول نمودند و
مردم فرمود که این پیشش مولود را بنیج الدین برید و مرا خود را برید و ازین کفریه بگو تا الله تعالی را قبول دارم و دیگر گفته که ازین
اولی نمی بیند و موسوی قبول نکرد و موسوی مال نخل پیشش کرد و آنحضرت این زبانی و خوشتر به سبب این جواب مقبول داد
که موسوی مدتی از پلنگ بر ناسد بفرش پستاد و گفته که عاقبت مدتی از عراب نشسته بر چند مولانا معتمد را بر سر
نشستن پلنگ مهر انداخته اند و از نشستن بسیار خندت کردند و گفتند که بیایق مدتی در جایی پانزده شام نشستند و تقوی
معتمد فرمایند که درخت بی ادبی گزشتار شام به بعد عفو تقصیر بفرش نشستن از انجمله آنکه در مجلس عذر معمر کرده اند و معتمد
درس فرمودند و بزرگایان معتمد و اهل تشیع نیز می آمدند و شرفی سوار کردند که فی کلام مبارزین از حضرت ام حسین عاقل
حق تعالی کجا بود حضرت فرمود که باین عدل که بر امام ظلم آن با خیرام غالب مد از انجمله آنکه در روز ع احب بنیج
دبی برای ملاقات آنحضرت آمده اند و از کوه سالی پیش نهاد گفت که کسی جواب باین ندهد و آن نیست که شخصی مسافر
گرم کرد و دیگر یکدیگر خسیج است اگر نشستن و این می خواهد که راه از که پرسد مولانا جواب داد که راه برای رهروان است
نه برای نشستن این نشسته هم باین انتظار است که از خواب بیدار شود و راه معلوم کرده منزل مقصود هم پس آن
شخصه سوئی را الیق است که او هم نشیند و بجهت شخص نشسته رود از انجمله آنکه شخصی از اهل تشیع لازم آنکیزی پیش آنحضرت
آمد گفت قبله بندگی مولانا پرسید که جناب علی مرتضی کرم الله وجهه پیشش میباشند یا نه او گفت بل میباشند باز پرسید
نام تو چیست گفت شیده علی مولانا گفت که پیشش شایسته تقیر بسیار داد و گفت که ما دنیا داریم باز گفت که آنحضرت گرفت
و مرتضی کرم بر سر میباشند و بندان سی و بیست و پانجامی الیه و بدستان مبارک چیده و انگشتی هم میباشند و او
کر که خطا دارم و من بجز این شوم اما در چهار شک است فرمود که فرشتگان مقررین حضرت رب العالمین چهار پانده

و صاحب طیل الله آن حضرت صلی الله علیه و سلم چهار دوست پانجم چهار خیمه لسان نیم چهار که خاک آب آتش و باد اند
 از اعصار ربی که غرض که بین طور بقا مثال فرمود و تو جهات ایشان تو به و مستغفار کرد و از ابل سنت گشت
روزی بنی محمّد خان رئیس شاه جهان آباد رفته شدی به دست حضرت فرستاد مولانا بجواب آن بر پشت رفته این
 شعر نویسانیده و سپس کرد جمله حضار مجلس از خواندن آن مخطوط گشتند و آن اینست **هـ** در محفل خود راه مد و بچونی را
 افسره دل فیه که کنه بنی را **روزی** شخصی عرض نمود که انسان در محفل رقص مسرود تمام شب بخلاف عبادت
 بیداری ماند و هملما خواب غلودگی بر او غلبه نمی کند مولانا مدح چو مثال نایاب گفت که رقص مسرود مثل بهتر غار و راست
 که با کلفت آن خواب گردانی گردد و عبادت مانند بهتر کلباست که از لطافتش روح او از گمی می پذیرد و دماغش منطری
 گردد و طبیعت او میگون پذیرد و ستراحت می و زرد **از انجمله** آنکه شخصی لازم باد شای روبروی حضرت مولانا آمد و عرض کرد
 که خواه والد مرحوم یک صد گوی بود و من فقط سستی می با هم آن خج احتیاجات خاکی را مکتفی نمیشود چکنم سخت حیرانم فرمود که کجا
 جنوب برو بعد از چهاره منزل شهر مسلمان خواهد آمد در آن قیام کنی و اگر در وفاته شود هم بر آن صبر کنی، انشاء الله تعالی بطن
 خود با مراد آئی آن شخص بوجوب ارشاد بهماری و کس با سپ سوار شده مخ بجانب جنوب کرد بعد چهاره منزل بشهر لونهک
 دار الریاست نواب میرخان صتار رسید و در آن اقامت و زید و در سجد از نواب صاحب هم ملاقی شد لیکن از کیفیت احوال
 او هیچ خبر نرسید این را نوشت و فاقه رسید و نواب بارکان دولت مشوره میکرد که آیا با فرگیان چگونه معامله کنیم بهر را کین
 صلاح جنگ و دنا مارائی نواب چنین شد که شخصی سو از تقیم سجد را بطلبید از و هم مشوره کینه غرضش و در اطلبید رای صائب
 او را از همه پنه تر افتاد و او را با غرازد و اگر م بمشاهره پانصد روپیه تعیین نموده و قیل و شتر و غیر سامان جلوس اده بحضور
 خیرل اخرون فی مقام دبی برای معاملات صلح فرستاد و آن شخص اولاً بحضور مولانا آمد و نهایت مستغفرت گشت چند اشرفی بطور شرف
 گردانید و گفت چنانکه آن جناب از کشف فرموده بودند همان طور بر قوع آمد فرمودند از کشف نه گفته بوم بلکه از سیاق کلام مجید
از انجمله آنکه شخصی آمد و خواب خود بیان کرد که روزه می نوشد چونکه مولانا تعبیر و یا مهابرتی کامل داشت فرمود که بی بی شما در ^{حقیقت}
 والدّه شماست تحقیق نماید و دست تعبیر نمود و آورده به حاست تعبیر بسیار معلوم شد که فی بحقیقت مولانا مدح است
 فرموده اند و پیش این بود که آنرا در حالت شیر خوارگی از مادر خود مفارقت افتاد و جوان شد بعد از آن مدتی مدتی بعد متناکحت با او
 بست **از انجمله** آنکه شخصی آمد و عرض کرد که مشب چنین خوابی دیده ام که دو سنگ از زو ج من با شتر می کنند سخت حیرانم
 و نهایت متعالم فرمودند بجای اندیشه فکر نیست شاید که زو ج تو موسی زهار از متراض میگیرد و انتاع باید که آن شخص بخانه ام

و حسب له شاد یافت **از انجمله آنکه شخصی** پر ملال و آزرده حال که از شغل و آزار غم بود و ز مولانا آمد و خواب عرض نمود
 که شبی بیدم که از والد خود بستر می کشم از آن وقت زنده در گوم و هر چند غم و فکری کنم با جوامی این خواب بنمیشم نمی یاب
 فرمودند که انبی بی خود پرسید شود شاید از حرکتی بوقوع آمده باشد که کلام محب را نزد ما جان گزیده است و از انکاک کرد
 تو به دست غفلت باید کرد و از چنین حرکات خوار **از انجمله آنکه شخصی** آمد و اجر لے خواب بیان کرد که بتا بے مثل بلال از
 خرق نمود اگر گشته تا وسط آسمان مبدل می شود و از در میان و پاره شده مثل و بلال باز بسمت شرق بر عت تمام می رود
 و غروب می شود امید که از تعبیر این خواب آگاه سازند آنجناب فرمودند که زوج ترا حل سلبه بود امر و آخر شب ساقط گردید
 چونکه زن او با اتفاق رلے اطبا غم بود و سخت متعجب پریشان بجان آمده و دستفرا نو کیفیت اجر لے خواب چنانکه فرموده
 بودند عیان افتاد **از انجمله آنکه مولانا** در عالم رویا خاص از حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه مشرف به جنت شده
 اند و از نکات و اسرار غیبی بهره وانی بر داشته اند چنانچه خود مولانا ممدوح شرح روایای غویش به مکتوبی نوشته اند آن
 که غیبت سال میگزرد که بخت و ختم ماه جب شب محراج علی اکثر ارواح فقیر در خواب یکدیگر میانیست در آن فرش سفید
 براق گسترده اند و در آن فرش مردم بسیار با شکال نورانی و لباسهای فاخره منتظر قدم بکت لزوم جناب حضرت امیر شسته اند
 فقیر هم بد یافت این سنی در آن مقام بر فرش نه کور جا گرفته ناگفتنیاب امیر علیه السلام از جانب قبله نمایان شدند و سمت آن
 فرش توجه فرمودند و مردم همه برای تعظیم بر جا ستند و برب فرش منتظر استیاد فقیر در وسط فرش منتظر استیاد به سبب هجوم
 اشخاص با عظمت لب فرش نتوانست رسید ایشان تشریف آورده تفریق صفوف نموده نزد فقیر آمده چاروا نوشته اند فقیر
 با دلب تمام دوزانو مقابل نشسته الطاف بسیار فرموده و با یکپس کلام فرموده محض با فقیر بکلام شدند فقیر آن وقت از غیبت
 دانسته چند چیز در آن وقت که در زمین حاضر شده عرض نمود جواب با صواب یافت **اول** آنچه فرمودند این بود که شنیدم
 شخصی بزبان پشتو کتابی تصنیف کرده است و در آن کتاب خبر یک فقیر من بود و درج نموده شمار اطلاع این معنی هستیانه فقیر
 عرض نمود که بنده زبان پشتو نمیدانم از حال کتابهای این لغت آگاه باشد موافق فرموده حضور تحقیق خواهم کرد و باز عرض
 نمودم که از ما همب فقیرا که یک مختار و پسند جناب است فرمودند که هیچ مذنب پسند ما نیست بطور ما نیست افراط و تفريط
 بسمل آورده اند باز عرض نمودم که از طرق اولیا الله که یک طو پسند جناب عالی است فرمودند در اینجا هم همان جواب است
 و در هر طریق چیزی است امراضی با اختلاف طو اما احداث نموده اند و با اینهمه بطور مقتضی در اندازید که مدعیما در طریق شغل که
 در تقریبی الله مفید باشد معمول و مروج بود و ذکر و تلاوت قرآن و نماز آنها فقط ذکر و شغل مقرر کرده اند و تلاوت قرآن

و نماز را شغل میدانند بعد از آن عرض نمودم که ملاوت قرآن نماز را چگونه شغل نماید اگر دانید از جناب ایشان طریق تخلی و تفریق
قرآن نماز را انفا شده و پیرایه زبان هم فرموده اند لیکن شیتیرا یا شیر باطنی معلوم کرده ام و حالت باطن من تأخیر شدیدی
پیدا کرده که در وصف نمی آید از آن وقت آن را در باطن خود مستقر می یابم عرض کردم که هر چند مرا توسل بجناب عالی از راه حق
و سلاسل بسیار به امد حاصل هست لیکن میخواهم که بلا وسطه بحیث نمایم آنجناب است خود را و از آن کرده دست فقیر را گرفته
بسیست فرمودند در آن بدقت اندازا قرآن غصیم در باطن فقیر نمودند و بعد از آن عرض نمودم که اکثر صحابه خصوصاً آنرا ایشان با جناب
مشاهرات نموده اند و حق آنها را کلمه نیست چگونه بوده است این تحقیقت فرمودند که از ایشان شکایت برادران در شیتیرا
نموده اند بابت باور می داشته اند شکر شیب و سیان بود مردم با فخر این را در دو دو برده اند و بسیار فرموده باز عرض نمودم که
خلان با خدا خود را سپید از اول دنیا باالی سے آگاه اند فرمودند آن جماعه از او من نیستند و دروغ میگویند بعد از آن یک کلمه
در جهان هست عبت کنان تشریف برد و مردم دیگر که منتظر بودند حیرت ایستادند که کاش این صحبت قدر سے امتداد
می پذیرفت **از آنجمله** آنکه در وعظ حدیث بود که شخصی آمد و از انگشت شهادت اشاره و پس پشت برود آن شخص بود
و غلط بخدمت حضرت عرض نمود که در خواب دیده ام که جناب سرور کائنات علیه الصلوٰه و التسلیمات رونق افروزند و جناب سرور
حضور وعظ حدیث شریف میسر آیند ناگاه دین بکترین هم حاضر شد آنجناب همون طوار اشاره کرد و پنجاگه بنزد وقت وعظ
کرده بودند ازین سبب نیز غم برای ندا آگاه سازید فرمود سبب است که از دین شما بوی حق می آید و آن در حضور باعث
تأیید می گوی است ازین جهت اشاره و پس پشت کرده شد **از آنجمله** آنکه سال اول بود که ملا ناظم قرآن شریف در
تراویح کرده بودند که ناگاه شخصی از راه کبر آرسنه و علم به دست گرفته بعد از این آمد و گفت که حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه
و سلم کدام جانی تشریف میدارند جعفران چو بخدمت او آمدند و تحت تیغ نشاند که معامله چو سیت نامش پرسیدند گفت ابو هریر
و گفت که آن حضرت صلی الله علیه و سلم فرموده بودند که ما فرستیم قرآن عبدالعزیز است ما فرستیم فط مراد بائی و دیگران رسنه
فرستاده بودند ازین جهت تاخیر و اتمام شد این گفته غائب شد **از آنجمله** آنکه چون مولانا برای نماز جمعه مسجد جامع
فتی عامه را چشم بسته شخصی فصیح الدین نامی که اکثر بخدمت حاضر و بسنه روز سه ازین سبب متفلسف نموده مولانا کلام خود را
بر سر او نهاد و او در قفسه بیوش شد و بدینا فاقه یافت پرسیدند چه شد گفتند درون مسجد جامع زیاده از سه کیلویی یابم که بصورت
انسان باشند باقی کسی را بصورت خر و کسی را بصورت نمرود و کسی را بصورت بوزند دیدم ازین واقعه لوزه بر اندام قتلا
و بیوش گشتم فرمودند از همین سبب که پرسید بودی **از آنجمله** آنکه مولانا در یک هفته دو مار وعظ فرمودی **فرمان**

از صلی و علماء بسیار آمدی از برکات فیوض حضرت ایشان عوام هم کیفیت ولادت مثل علماء ریاضی و صوت ایشان در گوش هر قریب بمیدیکان رسید **روز سه** حضرت یار بودند و از چند روز طعام بهم نخورده بودند و شدت مرض بسیار بود که یوم و عظم آمد فرمودند که مراد کس گرفته باشند و در اثنا کس بیان علیحدہ شوند آنحضرت بدستور و عظم فرمودند بعد از آن عظم آیه شریفه ذی القربی و السمتای و لم یساکین و ابن السبیل فرمودند و حصص جمله اسباب نقدی خود را بموجب آیه شریفه کردند و از آن بعد چند اشعار عربی و فارسی خواندند و بجای این شعر مشهور و من نیز حاضر بشوم تصویر جان و لبغزل "و من نیز حاضر بشوم تغیر قرآن بغزل" و چند مصرع چنین که یکے از مصنف دیگرے خود را خواندند باز گفتند که کفن من مثل پوشش حیات من باشد چنانچه همیشه پیراهن ایشان از او جوتر بود و پاکجا شد ایشان از کاظمی باز فرمودند که نماز جنازه بیرون شهر ادا کنند و بادشاه را از حضور می جنازه منع سازند چنانچه مردمان بعد از انتقال ایشان همان طور کردند چنانکه فرموده بودند نوبت نماز جنازه ایشان به پنجاه و پنج بار رسید مردمان جوق جوق می آمدند و نماز میخوانند صدقه و فوات ایشان بر اهل عالم طاری بود کسی نبود که و سے از وفات آنحضرت نکلین نبود و مزار پُرانوار ایشان دہلی بیرون ترکمان دروازه متصل مزار الد ماجد ایشان است نور امید و توفیق و وفات آن جامع الکملات باتوال صحیح

در سنہ یکہزار و دو صد و بیست و بیست

ہمایون خان سن وفات ایشان اقف ہمار بجانی فخر اولاد حضرت مجد الفیاض
حضرت مولانا شاہ وقت صاحب تصبند مجدی احمدی بفارسی چنان بنشاند

شاہ عبدالعزیز فخر جہان	عالم علم آیت مسکن
صح کیشنبہ نقبتین شوال	از بدن گشتہ روح او پران
سن ہجری چوبستم از ماقت	گفت ای نکته سنج قاعدان
سال فوتش ز ہر عدد پیست	از احد تا الوف زمین عنوان
خواہی از ہر عدد که تا خیش	اولا چا چند کن پس ازان
یک ہیفز او ضرب کن درودہ	پس مکن طرح لبست ایجان

و از وفات

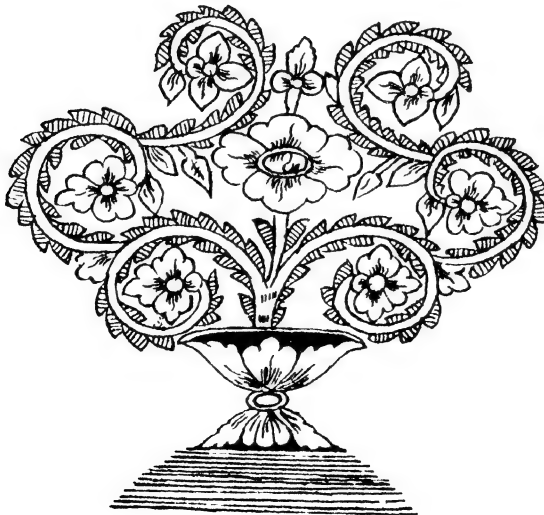
ضرب فرما تو اسے فہیم زمان
خوش آن مغر زین و زمان

در صد و بست و چار باقی را
پس بقصان یک و در باب

ونیز از حکیم مومن جان ہلوی زبان اردو مایہی عجیبست ملا حظہ بایشہ نمو

بے عیٰ بے نظیر بے مثال بے شل
آگیا تھا کیا کہیں مرد و کن ایمان میں خلل
کیا کیا ظلم تو نے بیکسوں پر لے اجل
لوٹتا تھا خاک پر ہر قد سئی گرد و نحل
ڈالتا تھا خاک سر پر ہر عنبر و مبتذل
جب پڑھی تاریخ مومن نے یہ کربے بل
فقر و دین فضل و ہنرطف کرم علم و عمل
۱۳ ۴ ۳۴

اتخابِ نسیخہ دین مولو سے عبد العسیر
جانب ملک عدم تشریف فرما کیون ہوئے
ہے ستم لے چرخ تو کی کو یہاں سے لگیا
جب اٹھائی لعش ایک عالم تہ و بالا ہوا
کیا کس و ناکس پہ تھا صدمہ کیا جس وقت
مجلس در آفرین تعزیت میں میں تہی
دست بیدار اجل سے بے ستر پا ہو گئے

برخی احوال دختران و پسران و نبیرگان شاه صفا

از اولاد حضرت سوائی سه ختران پسرے پيدائند شوکان همه بحیات ایشان انتقال فرمودند سلسله
ایشان بهین طور است که صاحب خردای کلان بعقد نکاح مولوی عیسی صاحب (فرزند کلان حضرت مولانا
شاه رفیع الدین صاحب) بود و صاحب خردای دوئی بعقد نکاح شیخ محمد فضل صاحب بن شیخ احمد باشا
سمعیل ابن شیخ منصور ابن احمد ابن محمود که نسب نامه ایشان بنسب نامه حضرت شاه ولی الله میر
از ایشان مولانا محمد احمق و مولوی محمد یعقوب پیدا شدند و صاحب خردای سوئی ابو مولوی عبدالحی صاحب
منسوب بود بعد حضرت مولانا هر سه برادران ایشان قائم مقام ایشان شدند و به درس متدبریس
مشغول گشتند اسامی مبارکش بنیت مولانا شاه رفیع الدین صاحب مولانا شاه عبد القادر صاحب
مولانا شاه عبد الغنی صاحب جای فرار ایشان نزد فرار حضرت مولانا شاه ولی الله صاحب رحمه الله
علیه است نور الله مقدم و ترتب اوصاف کمالات این حضرات خارج از حد بیان است هر یکی فرید
وحید عصر صاحب علم و حلم و عمل و تقوی و فهم و ذکا و فراست و دیانت و امانت و مراتب لایت بود و
پنجین اولاد اولاد آن حضرت

این سلسله از طلائی ناب است
این خانه تمام آفتاب است

له از اولاد ایشان مولوی موسی صاحب مولوی مخصوص الله صاحب مولوی عثمانی صاحب مولوی حسن جان صاحب یک صاحبزادی وفات آنحضرت ه شوال المکرم ۱۲۳۰ **که** از اولاد ایشان صرف یک نفر بود که مولوی مصطفی برادرزاده خویش منسوب کرده بودند نام ایشان یک دختر پیدایش داد و بزوجهیت مولوی محمد جمیل حقا شهادت داده شد از ایشان مولوی محمد عمر پیدایش نمود و پست دوم جادی ان فی ۱۲۳۰ ه انتقال فرمودند چنانچه تاریخ وفات آن از مرگ شیخ زمان پیداست سلسله طاهری حضرت مولانا شاه عبدالصاحب منقطع گردید اما باقی آن کل فانی عمر شریف حضرت شصت و هشت سال بود که بتاریخ شانزده حجب المرحوب **که** اسفند آخرت پیش آمده **که** حال آن جناب بکمال معلوم نشد همین قدر بدیافت رسید که از اولاد صاحبزادی ایشان نفری نماند - محمد لک عقی عنه

بحیات اند۔ محمد یگ عفی عنہ

منشیہ
مہدی ایچ
مہدی ایچ
مہدی ایچ
مہدی ایچ

بعد از این سلسله درس و تدریس بنام حضرت مولانا محمد اسحق صاحب مهابرجسته ^ع الله علیه و آله ایشان بعد چندی مع قبائل بهیاری برادر خود مولوی محمد یعقوب صاحب بنیت هجرت قصد مکه معظمه فرمودند چنانچه تمامی علمای و رؤسای آن حضرت ابو ظفر سراج الدین محمد بهادر شاه نادگاه حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکلی رحمه الله معیت آنحضرت رفتند و فرخص گردانیدند از صدمه مفارقت آن مجمع البرکات تمامی اهل این دیار منغم بودند و هر صغیر و کبیر از روز و فراق آن یگانه آفاق منگیز و ملول -

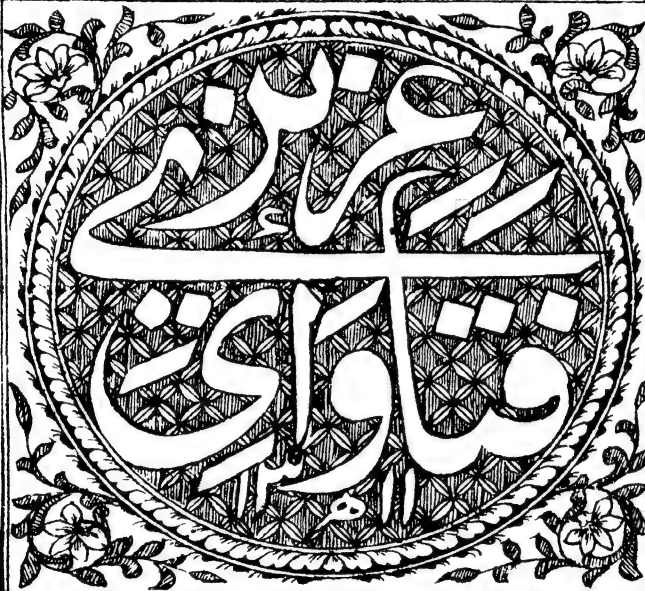
آنحضرت بکله معظمه مکرمه تاش سال کامل به درس و تدریس پرداختند و به سبب و پنجم ماه حجب الم حجب مشین قریب طلوع صبح صادق ۱۲ ص ۱۳۵ ازین دار فانی بملک جاودانی رحلت فرمودند و ان شاء الله تعالی صاحب اتحاف بحواله **قول علی** حضرت شاه ولی الله رحمه الله می گوید که ایشان فرمودند آگاهی آمد این فرزندان که لطف الهی ایشان را با عطا کرده است همه سعدانند نوعی از ملکیت به ایشان ظهور خواهد کرد ولیکن بهیر غیب تقاضای کنند که در شخص یک پدید آیند که در مکه و مدینه سالها احیاء علوم دین نمایند و همان جا وطن اختیار کنند از طرف مادر نسب ایشان بآملکن باشد زیرا که آدمی زاده بوطن مادر میلان طبع دارد و انتقال جامه کرده ایشان ممکن باشند بهر مزیستی است مگر بقدر قاصر آتی بلفظ محرر سطور گوید که مصداق این آگاهی سوای برادر و نواسه حضرت مولانا شاه عبدالعزیز صاحب دهلوی که مولانا محمد اسحق و محمد یعقوب مدظله العالی معلوم نمی شوند که ایشان از دلی وطن خود هجرت نموده در مکه اقامت فرمودند و سالها سال با حیای روت حدیث بابل عرب و عجم پرداختند و الله اعلم بالصواب

بعد از هجرت حضرت مولانا اسحق صاحب مولوی موسی صاحب مولوی مخصوص الله صفا فرزندان حضرت شاه رفیع الدین صاحب بدمر شاه صاحب بدر و تدریس مشغول شدند آنحال مولوی مضر الدین صاحب از بهیرگان حضرت شاه رفیع الدین رحمه الله دیگری یافته نمی شود و حق تعالی در عمر وی برکت باد

محمد بیگ عفی عنه

بِحَسْبِ حُجَّتِهِ
اللَّهُ إِلَهُكُمْ شَيْءٌ وَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ مِنْ

أَحْمَدُ شَرِّ عَلَى حَازِكُ تَابِ مَقَابِلِ مَجْمُوعَةٍ قَادِمَةٍ لَنَا شَاعِرِ الْعَبِيدِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

أَزْهَرِ سَامِ أَحْقَرِ الْأَنَامِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَحَدِ عَفَا اللَّهُ عَنْهُ سَوَالِ السَّلَامِ

مُطْبَعٌ فِي مَكْتَبَةِ
دَارِ الْحَقِّ بِمَكَّةَ الْمُطْبُوعِ

رساله در بیان استحباب رفع سبابه در تشهد

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والمنه والصلوة والسلام على صاحب الشرع والسنه وعلى آله واصحابه ازمته الحق والامه
 بدانکه امام ابوحنيفه رحمه الله عليه گفته است حلال نبود کسے را که بقبول ماتمک کند تا آنکه نداند ماخذ آنرا
 از کتاب وسنت واجماع وقياس طي در مسئله و در اصول امام اعظم آمده که فقہ را از چهار اصل گيرند اول
 کتاب الله تعالى دوم سنت رسول الله صلى الله عليه وسلم سوم اجماع امت مجتهدان عصر واحد چهارم قياس
 نظري که در ان بعض نباشد بر نظر کيه در ان بعض باشد و هر حکم که بکتاب وسنت ثابت گردد جز بکتاب وسنت
 منسوخ نشود و اجماع و قياس مخالف کتاب وسنت باطل بود و نسخ بعد از زمان پيغمبر صلى الله عليه وسلم
 روا نبود مجتهد گاه خطا کند و گاه بحق رسد و چون خطاي او ظاهر گردد و تقليد او در خطا حرام بود آنيست اصول
 امام اعظم رحمه الله عليه اکنون بشنو که ثابت شد با حديث صحيحه نزد امام اعظم وصاحبيه و امام مالک و امام
 شافعي و امام احمد وغير هم هم رحمهم الله که حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم در تشهد نماز براس توحيد
 خداي تعالي اشارت بگشت کردی و تصریح کرده اند محققان متبعان آثار و اخبار نبويه عليه افضل الصلوة
 والتحيه که داروفشده در منع اشارت به پنج آيتي و حديثي و چون نرسيد بعضي راستند در اقوال ائمه منع کردند
 آنرا بقياس نه بکتاب وسنت و قياس واجماع مخالف بعض باطل باشد پس خطا کرد و تقليد او در خطا حرام بود
 و ترتيب و اوم اين رساله را بر يك مقدمه و فصل مقدمه در بيان تمسک بسنت وقت اختلاف
 است **فصل اول** در احاديث صحيحه **فصل دوم** در روايات فقهيه قويه **فصل سوم** در ادله مانعان

نسخه

واجوبه آن مقدمه در بیان تمسک ب سنت وقت اختلاف است قال الله تعالی واما انکم الرسول
فخذوه واما انکم عنه فانتهوا و اتقوا الله ان الله شدید العقاب فرمود حق تعالی چیزیکه بدو بشمارا پیغمبر
یعنی از او امر و نواهی پس بگیرید آنرا یعنی عمل کنید بر آن و چیزیکه منع کند شمارا از آن پس بازماند و بر سر
از خدا تعالی بدستیکه خدا تعالی سخت عقاب کننده است یعنی عذاب سخت میکند کسی را که خلاف فرمان
رسول الله کند و قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من عیش منکم بعدی فیسری اختلافا کثیرا فلیکم بسنتی
تسکون ایاها وعضوا علیها بالزواج وراه احمد و الترمذی یعنی فرمود رسول الله صلی الله علیه وسلم سیکه زنده خواهد ماند از شما
بعد من پس خواهد دید اختلاف بسیار پس لازم است بر شما که چنگ زنی ب سنت من و بگزید بر آن بدند آنها
یعنی محکم گیرید و قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من احب سنتی فقد احبنی و من احبنی کان معی
فیه الجنة رواه الترمذی یعنی فرمود پیغمبر صلی الله علیه وسلم سیکه دوست دارد سنت مرا پس تحقیق دوست
داشت مرا و سیکه دوست داشت مرا باشد با من و در جنت فصل اول در امادیت صحیح روایت کرد امام
ربانی محمد بن حسن اشیبانی در موطا خود از امام مالک و او از مسلم بن ابی میریم و او از علی بن عبد الرحمن
المعادی که گفت دیدم را عبد الله بن عمر که باری میگردم بسنگریزه ما در نماز چون از نماز فارغ شدم
نهی کرد مرا و گفت کین آنچه رسول الله صلی الله علیه وسلم میکرد و گفتیم چه میکرد و پیغمبر خدا صلعم گفت بود
رسول الله صلی الله علیه وسلم و فتیکه و نماز نشستی بنهادی کف دست راست را بر آن راست و قبض کردی
همه انگشتان را و اشارت کردی با انگشتی که متصل انگشت ز راست و بنهادی کف دست چپ بر آن
گفت محمد که ما کار پیغمبر خدا صلعم را اختیار کردیم و همین است قول ابی حنیفه تا اینجا ترجمه عبارت موطا را و است
و در باریج و تهایی آورده که نص کرد امام محمد در کتاب شیعه به اشارت و حدیث آورده است که پیغمبر خدا صلی الله
علیه وسلم اشاره کردی و بعد از آن گفته که آنچه پیغمبر خدا صلعم کرد ما نیز او را اختیار کردیم و همین است قول
ابی حنیفه و قول ما در ذخیره و شرح زاهدی مذکور است که امام محمد بعد از آن گفته که آنچه پیغمبر خدا صلعم کرد ما نیز
او را اختیار کردیم و همین است قول ابی حنیفه و قول من و در کفایه و تمارخانی حدیث بروایت امام محمد
آورده که پیغمبر خدا صلعم اشارت کرده است بعد از آن گفت محمد که همین است قول من و قول ابی حنیفه
و در غنای مذکور است که نص کرد محمد بن حسن در کتاب شیعه و حدیث آورده که پیغمبر خدا صلعم اشاره کردی
در نماز و نیز روایت کرد امام احمد و ابن السکیت در صحیح خود از عبد الله بن عمر قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

الاشارة بالا صبح الشيطان من الحديد اما آنچه روايت کرده اند ائمه شافعيه در کتب حديث
 تريب تواترست چنانچه در صحيح مسلم از عبد الله بن زبير روايت کرد که چون پيغمبر خدا صلی الله عليه وسلم از
 نماز نشستی دست راست بران راست نهادی و دست چپ بران چپ نهادی و اشاره با انگشت بآه
 کردی و نماز انگشت بر انگشت ميان نهادی و عبد الزراق از ابی هريره روايت کرد که پيغمبر خدا فرمود صلعم
 که تحقيق یک جز از مقدار جز پيغمبري تاخير سحر است و جز دیگر تعميل افطار است و جز دیگر اشارت به انگشت
 از نماز روايت کرد حاکم انقبته بن عامر که رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمود که نوشته ميشود در هر اشارت که
 اشارت میکند و نماز خود ده نيکی بقباله هر انگشت یک نيکی و فضائل اشارت بسيار است درين مختصر نگنجد
 وای بر کسی که از فضائل محروم باشد **فصل دوم** در روايات فقهي از کتب معتبره حنفيه ابن الهمام در شرح
 هدايه گفته منع اشارت خلاف عقل نقل است و در مخطوط مذکور است که نسبت در اشارت اختلاف علماء و در حقايق
 گفته که اشارت در وقت لا اله الا الله با اختلاف است و در کفایه مذکور است که علامه نجم الدين زاهد می
 گفته که هرگاه متفق شد روايات از همه اصحاب مآله اشارت منتهی است و همچنین از علمای کوفه و علماء مدینه
 و بسيار است اخبار و آثار پس عمل بدان اولی باشد امام ابن الهمام در شرح هدايه و صاحب کفایه فقهی بلخي
 و حنفیه المبتدی و شيخ شمسى در شرح کفایه گفت که وقت تبليغ عهده و اشارت کند تا عمل بهر دو طریق جمع گردد و امام ابو يوسف در
 المالى گفته که انگشت خرد و می را بند و پشت میان انگشت زلفه کند و با انگشت سبابه اشاره کند و در شرح و قایه گفته همچنین است
 نزد علماء ما و صاحب هدايه در مختارات النوازل گفته که اشارت وقت لا اله الا الله نیک است و در مذهب
 میگوید که وقتیکه بشهادتین رسد اشاره سبابه کند **فصل سوم** در دلائل منع کنندگان وجوایه ای آن
 بعضی گفته اند بهتر آنست که اشاره نکنند و فتوی برین است زیرا که بنا بر نماز بر سکینه و وقار است یعنی بر
 آرامش و استقامتی است و در اشارت سکینه و وقار نیست جواب این دلیل آیت و حدیث نیست و نه اجماع پس
 قیاس است و قیاس و جماع با وجود حدیث صحیح باطل باشد ظاهر است که منع کنند را احادیث صحیح و روايات
 فقهیه خفیه نرسیده بود و اگر نه هر که گوید فعل پيغمبر صلی الله عليه وسلم که این خلاف سکینه و وقار است خصوصاً در نماز
 باتفاق جمیع مومنین کافر گردد و در مسنده مسعودی میگوید که این سنت علماء معتقد بر آنست متاخران بآن نهي
 کردند مفسوخ شد بنا بر آن که این قول را فضیایان گرفتند جواب اول آنکه دلیل بر خلاف حصول امام عظم است
 زیرا که این دلیل قیاس است و قیاس و جماع با وجود حدیث صحیح بر خلاف آن باطل باشد دوم آنکه مقرر است

که نسخ بعد از آن پیغمبر صلی الله علیه و سلم روانه شود و ستم مخالفت را فضیلت از بدعت‌های ایشان می‌یابد نه و سنت را نیز ایشان بر آن عمل کنند که این مخالفت عین مخالفت پیغمبر باشد صلی الله علیه و سلم سنتی نیست که از فضیلتان در و دمی فرستند و ابتدا به اسم الله می‌کنند و بدست راست می‌خورند و بدست چپ استنجاء می‌کنند و در دو قسمیه و تحمید و ثنا و مولات در وضو و ناخن گرفتن و علق موسی بغل و کوزیران اگر ترک سنت یا برای مخالفت را فضیلتان ضروری باشد باید که سنن انکسنت های عادت و عبادت را ترک کنند و مخالفت پیغمبر صلی الله علیه و سلم روا دارند و باز خود را سنی گویند و زبانی خود را شیطان و تعصب و در محیط آورده که اشارت بر قول امام ابو حنیفه و مخرج سنت است و همچنین در کتابهای دیگر مذکور است اگر ذکر کنیم سخن دراز گردد و با جمله بدلیل یا ظن کسی مخالفت پیغمبر خدا صلعم کردن و خلاف امام منصب فتن و با وجود این خود را سنی پنداشتن خبیث و نادانی و یا تعصب فانی چیزی دیگر نباشد سنی آنکه کار سنت کند و فتنی آنکه ترک کند و برخلاف امام مذرب رود فقط کتب عبد الغیر غافلند تمام شد ساله اشاره لمسته

بسم الله الرحمن الرحيم

سوال مراد از دوازده خلیفه که در صحیح مسلم و دیگر صحاح موجود است کدام است که امام اند و علمای اهل سنت چهره بیک معنی مراد این حدیث اتفاق نکرده اند پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم چرا معنی فصل این حدیث بیان نفرموده که امت در تعیین معنی مراد آن در اختلاف افتادند و بر یک فرق بر عزم دیگر گزینی و مستلماً اختیار کرده جواب عبارت این سوال خالی از اضطراب و اختلاف نیست باینکه جمله اولی از آن مشعر است بر اینکه سائل بر مراد علمای اهل سنت از مصادیق دوازده خلیفه که در احادیث صحیحہ ایشان بر روی کار آمدن آنها منصوص است اطلاع ندارد و لهذا از آن استفسار میکنند پس برین تقدیر بنابر سوال بر اشتکاف مراد ایشان از آن خلفا خواهد بود و جمله ثانی از آن عمو قول او که علماء اهل سنت چرا بر یک معنی این حدیث اتفاق نکرده اند دلالت دارد بر اینکه معترض بر مراد ایشان بتفصیل اطلاع دارد سوال از لیت اختلاف ایشان در تعیین مصادیق آن خلفا میکنند پس برین تقدیر بنابر سوال بر استفسار کمیت اقراق و عدم اتفاق ایشان بر یک قول خواهد بود و بل بذالاهتاف و نقاط باجملة اگر مقصودش از سوال اشتکاف مراد علمای اهل سنت از این خلفا است چنانکه صدر سواش بر آن

ولالت دار وگویم مناسبه انامثال هذا الاختيار بما اراد بها الرسول المختار لکن آنچه از محتملات ان در
ظاهر نظر اشهر می نماید و مختار بعضی از ائمه فن شریف حدیث مثل تو شستی وقاضی عیاض و متبعیما
کاشیخ المحقق عبدالحق الدلبوی وغیرهم من الاجلۃ قدس الله سرهم وکیل امام نووی در شرح صحیح مسلم
نیز بطرف آن معلوم میشود آنست که مراد از ان خلفاء اثنا عشر شریفین که مروج و مقیم دین مبین و منفذ احکام
شرعیست غر و صاحب بطنام در اطراف غیر او دالی خلافت نبوت باستحقاق والاتفاق لایسبیل التغلب
والشقاق باشند پس در وی کار آمدن این خلفاء بر سبیل اتصال یکدیگر لازم نیست بلکه از وقت ظهور
خلافت راشده تا قریب بمساعت این عدد تمام خواهد شد پس از جمله این خلفاء بعضی مثل خلفاء اربعه
و حضرت امام حسن و عمر بن عبدالعزیز بروی کار آمده اند و تمام این عدد تا قریب قیامت صورت خواهد بست
و اکثر طرق این حدیث و بعضی احادیث دیگر موید اینست از آنجمله آنچه در صحیح مسلم واردست لایزال
الدین فاما حقه تقوم الساعة و يكون عليهم اثنا عشر خليفة و ايضا در ان کتاب واردست لایزال
الاسلام عزيزا متبعا و از آنجمله آنست آنچه در حدیث جمیع نزدیک هزار و طبرانی آمده لایزال امر امتی
صالحا چنانچه ابن حجر در فتح الباری نقل نموده و از آنجمله است آنچه در سنن ابی داود و ترمذی و کلجم مجمع
علیه الناس و از آنجمله است آنچه در طبرانی و وارود شده لایضرم عداوة من عااهم و از آنجمله است
آنچه اخراج کرده است آنرا احمد و بن حزم و بن سعید و ابن مسعود انه سئل کم مملک هذه الامة من الخلفاء فقال
سالتنا عنهار رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال اثنا عشر رجلا و نقبار بنی اسرائیل و از آنجمله است آنچه
شیخ ابن حجر در فتح الباری از ابن جوزی نقل کرده که گفته بسنده فی مسنده الکبیر من طریق ابی یحیی
لا تملک هذه الامة حقیقاً یكون فیها اثنا عشر خليفة کلهم جمیل بالهدی و دین الحق الخ و از آنجمله است
آنچه ابو داود و آنرا از طریق اسود بن سعید از جابر بن حمزه اخراج کرده و زیاده نموده بر ان فلما رجع الی
منزله اتمه فقیس فقالوا ثم یكون ماذا قال الهرج اخرج البزار هذه الزیادة من وجهه فقال فیها ثم رجع
الی منزله اتبعه فقلت ثم یكون ماذا قال الهرج کذا فی الفتح الباری و آیام هرج قریب قیامت
خواهد بود چنانچه امام بخاری در صحیح خود از شقیق ابن سلمه اخراج نموده که گفت گفتم مع عبد الله و ابی
موسى فقال قال النبی صلی الله علیه وسلم ان بین یدی الساعة ایام ینزل فیها الجهل یرفع فیها العلم
و یرفع فیها الهرج القتل و ابن جوزی هرج را که در حدیث اثنا عشر خليفة واقع است بر همین هرج که قریب

قیام ساعت خواهد بود حل کرده چنانچه شیخ ابن حجر در فتح الباری بآن تصریح کرده حیث قال المراد بقوله ثم يكون الهرج اسی القتل المودیه بقیام الساعه هذا جواب السؤال علی طبق ما یفهم من صدر المقام فان التلخیص فی روع السائل علی هذه الارادات المرضیه شیء من الاوامم الفاسده فاعلم بالبیان وعلینا رده بالبرهان و اگر مقصودش از سوال استفسار نیست اختلافات علماء در بیان مراد آن احادیث است گوئیم بمعنی بر کسانیکه فی الجمله بهرزه از عقل و علم دارند مخفی نیست لیکن چونکه ظاهر از تحریر سائل معلوم میشود که مایه علمی ندارد لهذا به بیان آن بر سبیل اجمال پرداخته میشود باید دانست که این حدیث محتملات کثیره دارد و در حدیثی که این چنین باشد اتفاق علماء صورت نمی بندد بلکه را بر علمای بسوی احتمالی ازان احتمالات که در ظن او نظر بر قراین و اشارات قوت می یابد می رود نتیج مذمبه نیست که در آن این قسم احادیث موجود نباشند و علماء آن مذمب در آن اختلاف نکرده باشند هر چند این دعوی بحجت کمال الظهور مستغنی از بیان است لیکن برای دفع او نام متعصبین بذکر شاهد سیر پرداخته میشود که شریف مرتضی در نهج البلاغه از کلام حضرت امیر المومنین نقل کرده هذا بلان فلان فلقد قوّم الاود الخ و ابن ابی الحمید در شرح آن گفته المکنی عنه عمر بن الخطاب وقد وجدت النسخة اللتی بخط الطهری و بحسب فلان عمر حدیثی بذک مختار بن معد الموسوی اللادوی الشاعر و قال الراوندی فی شرحه انه مرّ بعض اصحابه بحسن السيرة و ان الفتنة هی التي وقعت بعد رسول الله صلعم من الاختیار و الاثره و قال الجارودیه انه کلام فی امر عثمان کما یدرج الآن الامیر المیت فی ایام الامیر الحی جده فیکون ذلک تعریضاً به انتهی مختصراً پس بدستور معترض گوئیم که علماء شیعہ چنانکه یک معنی مراد این حدیث اتفاق نکرده اند بالجمله سوال معترض بهر تقدیر که باشد ناشی از قصور اطلاع او در علم دینی و عدم اطلاع بر مذمب اهل سنت اما نیست و آنچه گفته است که پیغمبر خدا معنی حدیث بیان نفرمودند که است در تعیین مراد آن در اختلاف افتادند گوئیم این کلام ما لا مال از اختلاف است و تعرض بمجمیع آن موجب اطناب و املال است لیکن بحکم ما لایدرک کله لا یرک کله در اینجا بذکر سه خلل اکتفا میرود اول آنکه این کلام لازم می آید که در کلام شاعر اصلاً از اقسام خفی و مشکّل و مجمل و متشابه که از مقابلات ظاهر و باطن و مفسر و محکم اند احدی واقع نباشد حالانکه وقوع آن در کلام شاعر بر همگی از اهل علم مخفی نیست دوم آنکه بر تقدیر وقوع این اقسام در کلام الله

برجواب رسالت پناہ کہ ترجمان الحق و مبین معانی کلام اللہ بودند لازم بود کہ ایضاً آن میفرمودند
 و خفا و اشکال و اجمال و تشابہ آن زائل میفرمودند حالانکہ بعضی افراد اقسام ثلثہ و جمیع افراد اقسام
 رابع غیر مبین واقع اند سوم آنکہ این اشکال مشترک الورد و است چرا کہ مخالفین اورا ہم سے رسد
 و تقریر نامربوطش را در اکثر احادیث جاری نمایند مثلاً در حدیث پنج البلاغۃ کہ مذکور شدہ بگویند کہ حضرت
 امیر مکنی عنہ فلان را کہ در حدیث لہذا بلا و فلان واقع است چرا بیان نفرمودند کہ است در تعیین آن
 و خلاف افتادہ اند و ہر یک بزعم دیگرے گمراہی و ضلالت اختیار کردہ مثل آیت فاکحوا ما طاب
 لکم من النساء رثنی و ثلاث در بارع جواز ازدواج ہیزہ زن سے فہمند و دیگران جواز چہار زن
 یکے بزعم دیگرے گمراہ پس در احادیث نبویہ نیز بعض مردم بغلط فہمی اختلاف نمودہ باشند از ان
 کہ امام قباحہ لازم سے آید دیگر آنکہ اگر مرادش آنست کہ یک فرقہ از علماء اہل سنت کہ بحاجے خود
 تعیین مراد آن احادیث نمودہ بزعم فرقہ دیگر از ان کہ تعیین خلاف آن کردہ گمراہ است پس غیر مسلم
 چرا کہ ہر کسے از علماء اہل سنت کہ یکے از محتملات این حدیث را ترجیح دادہ اختیار نمودہ اصلاً بزعم
 دیگرے گمراہ نیست و اگر مرادش آنست کہ فرقہ از علماء است بسبب تعیین مراد آن بزعم دیگرے
 اختیار ضلالت و گمراہی کردہ مثل شیعہ و سنی کہ ہر واحد بزعم دیگرے اختیار ضلالت و گمراہی کردہ
 گویم ما مردم شیعہ را بسبب تعیین مراد درین احادیث خاطی نمیکویم بنا بر آن میگویم کہ بعض اہل سنت
 شیعہ حمل این احادیث نمی نمایند بزعم ایشاں صفاتے کہ درین احادیث مذکور اند بر انہما مثل
 قوت و عزت اسلام در وقت ایشان و اجتماع ناس بر ایشان و غیر ہما من الصفات المذكورۃ
 فی طرق ہذہ الاحادیث و اکثر شیعہ این ہمہ صفات را برائے اہل سنت منطبق کردہ اند اصلاً ایشان
 ہم نظر برین نزد ما گمراہ نخواہند بود۔ فقط تمام شد تقریر مولانا شاہ عبدالغفر صاحب محدث دہلوی
 مسلمہ حکم اُجرتے کہ حافظان قرآن بر خواندنش میگیرند چند صورت دارد جداگانہ در ذہن خود
 منقسم باید فرمود خط نباید کرد صورت اول آنکہ ثواب قرآن خواندہ خود را بوجہ مبلغ کذا بدست کسے
 بفروشد و این صورت محض باطل است باجماع اہل سنت آری نزد امامیہ راجح و متعارف است
 بلکہ ثواب روزہ با وجہ و دیگر عبادات را نیز میفروشند و دلیل بطلانش آنکہ حقیقت بیع مبادلہ المال
 بالمال است و ثواب طاعات مال نیست بلکہ حقیقت آنکہ برای این شخص حکم وعدہ الہی ثابت سے شود و در

آخرت استیفا می آن خواهد نمود و هیچ حقوق خواه دینی باشد خواه اخروی مثل حق الولا و حق الارث و حق مرد و حق تعلی و امثال ذلک جائز نیست صورت دوم آنکه شخصی را براسه ختم نمودن قرآن بنزد و روی بگیرند و ثواب آن ختم بمبتاجیر برسد و این صورت نزد حنفیه جائز نیست و نزد شافعی طو لے و تفصیلے دارد و دلیل عدم جواز این صورت آنست که قاعده کلیه حنفیه است کما فی شرح الوقایه غیر الاصل عندنا انه لا يجوز الاجارة على الطاعات وعلى المعاصي لكن لما وقع الفتور في الامور الدينية في بعض عصرها لتعلم القرآن و الفقه تحزرا عن الانداس و نکته آنکه اجاره برادای طاعات خواه فرض باشد خواه نفل جائز نیست آنست که شخصی که مباشر طاعت شده است بحکم وعده آهی مستحق اجر اخروی گشته پس اگر اجر دنیوی را از مخلوق بران طلب نماید اجتماع عوضین و اجرین در حق یک کس بیک فعل لازم خواهد آمد مثل آنکه شخصی اجیر خاص یک کس قرار یافته او را نمیرسد که اجیر خاص شخص دیگر شود و در همان مدت کذا فی الهدایه و قوله علیه السلام اقرؤ القرآن و لا تأكلوا پیش از ان یستاجر جلا یقر علی راس قبر قبل هذه القرأة لا یتحق به الثواب الا المیت و لا القاری انتهى صورت سوم آنکه شخصی حبه ثواب خواند خود بکسی بخشد یا بقصد ثواب او خواندن آغاز کند و هرگز خیال معاوضه در خاطر او خطور نکند و آنکس بطریق کافا بعد از ان یاد اثنای خواندن آن بوی چیزے بدهد یا احسان نماید یا شخصی باشد که از سایر افراد شخصی انعام و احسانے میکند و آن کس در مکافات آن قرآن و کلمه تهلیل و امثال ذلک براسه او مے خواند و ثوابش باو مے بخشد این صورت جائز است بلا شبهه بلکه مستحب زیرا که مکافات احسان با احسان جائز است و فی الحدیث من صنع الیکم بمعروف تکافوه النج و لیکن دینچاهم غمخی مے یام که اگر نیت آن در خواندن مکافات احسان اوست پس جائز مستحب است اگر باین نیت مینخواند که از خواندن بدمه او مکافات ثابت خواهم کرد پس در حقیقت اجاره شداری دانستن مکافات مضر نیست لیکن فرق را نامل باید کرد و صورت چهارم شخصی طلب علم دینی یا حفظ قرآن یا اشتغال بطاعت دیگر مینخواهد لیکن از راه تنگدستی و فقدان وجه معاش فراغت اشتغال باهین امور ندارد و مردی دیگر صاحب مایه ذمه دارد و وجوبت او شود تا بفرغ بل مشغول بطاعت گردد و درین صورت بهر دو را اجر کامل بر هر طاعت ادا حاصل میشود قال الله تعالی للفقراء الذین احصوا الی اخرها و ایمانت بر طاعت که در حدیث جا بجا ممدوح واقع شده همین است لیکن این را اجرت گفتن مجاز است صورت پنجم آنکه

شخص قرآن را نه بروجه طاعت بلکه بنا بر قصد مباحی میخواند و بران اجر میگیرد و مثل رقیه دعوت و ختم بعضی سوره قرآن برای حصول بعضی مطالب دنیوی و یا براسی استخلاص از عذاب گویا برای انس زنده یا مرده بصورت خوش و این قسم نیز جائز است بلکه اگر است و همین است مراد این حدیث که آن احق ما اخذتم علیه اجر کتاب الله و قصه رقیه که در نسخ بسوره فاتحه و گرفتن اجرت بر آن نیز از همین قبیل است همه صور را جدا جدا با احکام آنها در خاطر محفوظ باید داشت بهمین تفصیل معلوم شد که در احادیث مختلفه تعارضی نیست مثلاً در حدیث عباده بن الصامت قال قلت یا رسول الله رجل اهدى الى قوساً كنت اعلمه الكتاب والقرآن ليست بمال فارمی علیها فی سبیل الله قال ان كنت تحب ان تطوق طوقاً من نار فاقبلها رواه ابو داود و این ماجه و این در صورتی است که وقت تعلم طلب مکافه منظور داشته بود بهمین نیت تعلیم کرده بود و علی هذا القیاس احادیث دیگر و الله اعلم بالصواب و سوال از معنی بیت حافظ شیرازی .. جنگ مفتاد و دولت همه را عذر بنه .. چون ندیدند حقیقت ره افسانه زنده جواب ازین شعر تنزاد شش پیدا است

هفتاد و دو فقره در دست می پویند - ای نه مانند	کم کرده ترا بهر طرف می جویند - سرگردانند
سرشته حق بدست یک طائفه است - درویشانند	باقی به تکلف سخنی می گویند - ایشانند

بسم الله الرحمن الرحیم

رساله نماز زنان

وضع نماز زنان بطور مردان است فرق چند است اول آنکه زنان را تمام بدن خود باید پوشیده از پارچه لک و سبک که رنگ بدن یا معلوم نشود اگر رنگ معلوم گردد داخل پوشیدن نیست نماز نادرست است و هر قدر که پوشش کامل تر بود بهتر است حتی که دستها و پاها همه پوشیده مانند بهتر است و احتیاط است تا بمقدور هر دو قدم و هر دو دست را پوشیده دارد و اما در ابواب طوطی پوشیده که نگاه از جامی سجده بند شود و سجده گاه بنظر نیاید دوم آنکه اذان و اقامت که آنرا تکبیر گویند زنان را نباید گفت سنت بهمین است و حق ایشان که بدون اذان و اقامت نماز گذارند سوم آنکه وقت شروع نماز الله اکبر گویند دست را تا گوش نه بردارند بلکه تا شانها را بردارند زیاده بلند نکنند چهارم آنکه هر دو دست را زیر ناف نه نهند بلکه زیر پستان نهند پنجم آنکه با و از بلند بیج وقت قنارت بخوانند و نه تکبیرات با و از گویند همه را آهسته گویند

بیج جا آواز بلند نکنند تا سلام همین طور آهسته هر وقت هر چیز را گفته باشند ششم آنکه هرگاه بنشینند
 خواه برای سجده خواه برای التحیات برپایه چپ نه نشینند بطور مردان بلکه وضع نشستن زنان
 و نماز نیست که هر دو پا را بطرف راست بر آرند و بر سرین چپ نشینند هفتم آنکه در سجده سرین خود را
 بلند نکنند بلکه شکم آنها را بر آنها ایستاد در وقت سجده کردن پیوسته ماند و بالضرورت متصل زانو خواهد ماند
 بفاصله از زانو بطور مردان نخواهد شد فقط سؤال هر مسلمان را پارچه کفن نزد خود نگاه داشتن منوط
 یا نه بعضی میگویند که زیاده از مدت یک سال پارچه کفن نباید داشت بعد از قضای سال پارچه نکند کیست
 و پارچه دیگر نگاه دارد جواب اگر مسلمان پارچه کفن خود خریده یا از کسی گرفته نزد خود مہیا دارد و بر سر
 کفن خود مضائقه نیست چنانچه از حدیث صحیح بخاری معلوم میشود و داشتن بسا لها هم مضائقه ندارد مگر
 بسیار کهنه نشود و طاقت این ندارد که مرده را در آن پیچیده کنند پس آنوقت فقیر را بدینا خود استعمال نماید
 مضائقه ندارد و در تجاری از سهیل روایت است که آوردن زنی پیش آنحضرت صلی الله علیه و سلم یک چادر
 بافیده که در آن حاشیه هم بود گفت بافیده ام این چادر را از دست خود پس آورده ام تا که شمارا این چادر
 پوشانم پس گرفت آنرا پیغمبر خدا صلعم محتاج شده بسوی او پس بیرون آمدند بسوی یاران چادر لنگ
 حضرت بود پس بسیار تحسین نمود شخصی از حاضران مجلس پس گفت مراد میداین را بسیار خوب است
 پس مردمان گفتند غیب نکند می پوشیده بودند آنرا پیغمبر خدا و در آن حالیکه احتیاج مند بود بسوی آن
 و باز سوال کردی میدانی که ایشان سوال را رد نمیکنند گفت و الله که من سوال نکردم که بشویم او را
 جز این نیست که سوال کردم آنرا تا که باشد کفن من گفت سهیل پس بود آن چادر کفن آن شخص **سؤال**
 اگر کسی از رشوت و غیره که منور و غیر جائز است یک حویلی احداث ساخته یا که دیهات خریده دست
 بر آن قابض است آن حویلی و دیهات را میفروشد و چه قیمت آن حویلی و دیهات شرعاً حلال است یا نه
 جواب آنچه مال رشوت گرفته است بلا شبهه حرام و ضعیف است لیکن هرگاه آن مال تغییر نمود و بنابر
 حویلی عمارت کرد + مالک آن شد فروختن آن جائز است اما آن مال غصبه دارد که از کسب حرام حاصل
 شد حاصل آنکه بیع و شرا و چه تملیک موقوف بر ملکیت است و آن ثابت شد و کرا هت و نزا هت
 تابع حلت کسب و حرمت آنست هرگاه کسب حرام شد مال نیز حرام شد هر چند تغییر در ملک این
 شخص خلل شد مثل منور و می و ذوالحلوآن کا من یعنی نذر یکم پیش منجم یا زنا دار برای استکشاف

امور غیبیست قبله می برز آید و اگر قرض داران را یا معامله داران را از مال بدین حق آنها حلال می شود
و در حق این شخص خبث آن می ماند مگر موافق روایت اعیان العلوم هرگاه این شخص از آن فعل توبه کرد
حلال شد بشرطیکه آن مال برضامندی گرفته باشد و حق کسی تلف نگردد باشد و الارض را حلال
و مخصوصات شرط است و الله اعلم **سوال** اگر کسی از قرض که مشرف است گرفته مسجد احداث نماید
بعد از آن رشوت و غیره که غیر جائز است نزد قرض ادا نماید شرعاً احداث این قسم مسجد درست است
یا نه **جواب** این قسم احداث کردن مسجد درست است حکم مسجد دارد و او را پادشاه بران متوقع است
زیرا که از مال که قرض گرفته بنا ساخته و در وقت ادای دین این قرض اگرچه از مال خبیث ادا نماید
خبث این مال بلکه اول قرض گرفته است تأثیر نمیکند و الله اعلم **سوال** اگر ناخج مذہب سنت و عجمت
و منکوحه مذہب امامیه داشته باشد در میان هر دو مرد و زن بنده سب اهل سنت و جماعت نکاح
جائز است یا نه **جواب** نکاح کردن در میان مروّنتی و زن شیعه مبنی بر تکفیر و عدم تکفیر این فرقه
در مذہب حنفی موافق روایات مفتی به حکم فرقه شیعه حکم مردان است چنانچه در فتاوی عالمگیری
مفهوم است پس نکاح کردن از زن که درین فرقه باشد درست نیست و در مذہب شافعی و در قول
سب بر یک قول کافران و در قول دیگر فاسق چنانچه در صواعق محرّقه مسطور است لیکن قطع نظر
از ان انعقاد مناکحت باین فرقه موجب مفاسد ناایستد بسیار میگرد و مثل بد مذہب شدن
اهل خانه و اولاد و عدم موافقت صحبت و غیر ذلک پس احتراز از آن واجب است و الله اعلم
سوال اگر مردان بر نماز استاد اول از آیات قرآنی و استخدا و اسن مقام ابراهیم مصلی و غیره استغفار
نخوانند جائز است یا نه **جواب** خواندن آیات انی و جهت و جهی الخ در ضمن دعا و دیگر که در آن استغفار
هم است ثابت شده در بعضی روایات آمده که آنحضرت صلی الله علیه و سلم بعد از تحریمه میخواند و در بعضی
این هم آمده که وقتیکه استاده شوند سوئی نماز این بخوانند و خواندن و استخدا و اسن مقام ابراهیم مصلی پیش
از در رکعت که بعد طواف کعبه میخوانند ثابت شده چنانچه در مشکوٰۃ این هر دو روایت موجود اند و دعای نیست
انی و جهت و جهی للذی فطر السموات و الارض حنیفا و انا اول المصلین اللهم انت الملك لا اله الا انت
و مما قی مد رب العالمین لا شریک له و بذلک امرت و انا اول المصلین اللهم انت الملك لا اله الا انت
و انا عبدک ظلمت نفسی و اعترفت بذنبی فاغفر لی و توبی جمیعاً انه لا یغفر الذنوب الا انت و اهدنی لاسن

سوره بقره

در سجده سوره بقره

الاخلاق لا یهدی لاسنها الا انت لبیک وسعدیک والنحر کلہ فی یدیک والشر لیس الیک انا بک
 الیک تبارکت وتعالیت استغفرک واتوب الیک سوال براس حصول مطالب دنیوی و دینی و باید خواند
 جواب حبنا الله ونعم الوکیل پانصد بار اول و آخر در و دہ تا حصول مقصود و برای استمالت قلوب حکام
 یا متقلب القلوب بالخیر و صد بار بعد از عشا باید خواند و یا قاضی الحاجات صد بار نیز برای این کار مجرب است
 و اگر ختم خواجگان برای حصول مهم اتفاق افتد بہتر است یا قاضی الحاجات نیز باید خواند سوال اگر زن
 برخلاف مرضی زوج خود از خانه زوجش بیرون رود و ممانعت زوج خود را بخاطر نیاید و درہ اندازد اسباب
 این نافرمانی رساند ایامہ آن زن و نفقہ و کسوت و سکنی آن باطل میشود یا بر ذمہ زوج او باقی میماند
 علماء بنارس نوشته اند کہ در صورت خارج شدن زن از بیت زوج خود مہر و نفقہ و کسوت و سکنی آن
 باطل میگردد کما فی شحۃ الفقہاء المراءۃ اذا خرجت عن البیت بغیر اذن زوجها بطل مہرنا و نفقتہا و کسوتہا
 و فی الذخیرۃ اذا خرجت المراءۃ مع المحارم بغیر اذن الزوج و دخلت فی بیت الوالدین و غیرہم بطل مہرنا
 و نفقتہا و کسوتہا و سکننا ما نقل من الحسامیۃ اذا خرجت المراءۃ من البیت مع غیر محرم بغیر اذن زوجها بطل مہرنا
 و نفقتہا و کسوتہا و سکننا ما و عن الطحاوی فی قول محمد بن الحسن الشیبانی الفتوی علیہ کذا فی فتاوی
 الصدق الشہید و فی النہایۃ شرح البہایۃ اذا خرجت المراءۃ من بیت زوجها باغیۃ بلا اذن زوجها
 و صاحبہا و ذمہب من قریتہ الی قریتہ اخری سقطت نفقتہا و مہرنا من ذمہ زوجها ہذا النقل من
 التجنیس فی شرح البہایۃ من الذخیرۃ المراءۃ اذا خرجت من بیت زوجها مع غیر المحرم و بغیر اذن الزوج
 و دخلت بیت الوالدین او غیرہما بطل مہرنا و نفقتہا و کسوتہا و سکننا ما فی المحیط و علیہ الفتوی
 کذا فی المضمحلہ جواب روایات فقہیہ در مقدمہ سقوط مہر زن بسبب برآمدن از خانہ شوہر نے اذن
 بلا خطہ درآمد مہر بان من این روایات مفتی بہانیت و مخالف قواعد و متون است زیرا کہ مہر زن را دین
 صحیح نوشته اند و این نوشته اند کسایر الدیون لا یسقط الا بالادار او بالا برار و نیز در مقام تعلیل فقہا
 نوشته اند مہر تمامہ مقابلہ طے اول است ہر گاہ یکبار طے کرد و گویا استیفاء تمتع نمود و مہر کہ بمثلین است
 لازم الا و اگشت من بعد اگر طے دیگر یا خدمات دیگر یا قاسمت در خانہ واقع نشود در وجوب مہر
 قصور نمیکند بلکہ بسبب زنا و لعان ساقط نمیشود آری نان و نفقہ مقابل احتیاس در خانہ است
 اگر از خانہ برآید نے اذن زوج نفقہ و کسوت واجب نمیمانند قاعدہ فقہ است کہ نفقہ شخص جزا بر احتیاس است

اگر شخصی را در کار مشغول سازند نفقه او ازان کار یا ر صاحب کار باید گرفت چنانچه عامل زکوٰۃ را از زکوٰۃ می دانند و قاضی مفتی و محاسب را از بیت المال مسلمین و علیٰ هذا القیاس سوائی ترکیب دفع آسیب سحر عنایت شود جواب عمل برای آسیب زده روغن سرشت در آوند مسی انداخته چهارده بار آیت قطب یعنی ثم انزلنا علیکم من بعد الغم تا بذات الصدور که در سیپاره لمن تنالوا البر در سوره آل عمران است خوانده بر آن روغن بید سر بار که خواند دم کرده باشد پس روغن مذکور بر تمام بدن آسیب زده بمالد بوجهیکه موضع یک موی هم خالی نماند و احتیاط نماید که آن روغن را بر زمین نهند و دست در آن نه اندازد و هر که اول روز بمالد همان کس هر روز مالیده باشد و از وقتیکه اول روز مقرر کند تجاوز ننماید ان شاء الله آسیب دفع گردد و برای دفع سحر معوذتین و آیات سحر که مرقوم گردید در آب جاری که آب گنگ باشد یا غیر آن در سبوح طلبیده و از آن این تعویذ را انداخته ازان آب مسح را قدری باید نوشانید و دست و پای هم باید شویانید و اگر اتفاق خسل شود بهتر است و این عمل روز یکشنبه باشد چندان بار همین روز کرده باشد ان شاء الله تعالی دفع سحر هم خواهد شد آیات دفع سحر این است فو قع الحق و بطل ما كانوا یعملون فغلبوا ابنائک و القلبوا صاغیرن و النبی السحرة ساجدین قالوا المنابر رب العالمین رب موسی و هارون ۵ فلما القوا قال موسی ما جئتم به السحر ان الله یصلح عمل لفقین یحقق الله الحق بکلماته ولو کره المجرمون ۵ اما منعو اکید ساحر و لا یفلح الساحر حیث اتی به سوائی بیعت و اصل بیعت و استحصال آن از روی رضاست یا حدیث شریف جواب معنی بیعت از روی لغت معاہدت و معاشرت است و باصطلاح متکلمین دست بپهدا و انست و باصطلاح متصوفین دست عقدیت را بدست ارشاد مرشدین منعقد ساختن پس اگر غرض سائل استفسار از بیعت کلامی است پس آن بیعت که اصحاب کبار بعد از نبی صلی الله علیه و سلم خلافت خلفاء راشدین واقع شد دست بعهد و توثیق اجرا سے خلافت جناب شان بود رضی الله عنهم و مفهوم آیه کریمه یا ایعوناک تحت الشجرة ماخذ لرض است و اگر استفسار از بیعت تصوفی است پس آن بیعت که از مسترشدین واقع می شود دست عقدیت خود را بدست ارشاد مرشدین منعقد ساختن است و این انعقاد بواسطه احدی از دیگرے تنها به علی مرتضیٰ رضی الله عنه و ازان جانب به جناب پیغمبر صلی الله علیه و سلم می گردد و در اینصورت ماخذ آن فعل نبی است سوائی بر ذعقد نکاح

سوره احزاب

سوره

اعلان کلمه با صفت ایمان مجمل مفصل از چه راه ایما نظر تلقین است یا که استحکام عقد جواب اندو
شرعیت غر در میان مومن و کافر نکاح منعقد نمیگردد و ظاهرست که ایشان در حالت لاعلمی یا از
سهو اکثر کلمه کفر صادر میگردد که ایشان بران متنبه نمیشوند در این صورت اکثر نکاح متناکحین منعقد میگردد
لذا متاخرین از علمای محتاطین احتیاطاً صفت ایمان مجمل مفصل را بجز متناکحین میگویند و میگویند یا شاید
تا انعقاد نکاح بحالت اسلام واقع نشود فی الحقیقت که علمای متاخرین این احتیاط را در عقد نکاح
افزوده اند خالی از برکت اسلامی نیست کسانیکه از اسلام بهره ندارند بطف آن که میسرند معلومست
که تلقین اموات در اکثر فرقه خلافیه جائز است سبب موجب آن چه بهم رسانیده اند زیرا که کل فرق اسلامیه
متفق اند برین که ایمان بعد البعث درست نیست و بعث عبارت از انتقال روحانی است سوال
شفاعت است حصر بر ذات جناب پیغمبر صلی الله علیه و سلم است یا اصحاب کبار هم شافعیت میتوانند
و اطاعت ایشان چه فائده و عداوت ایشان چه ضرر دارد و جواب الشفاعة فيما يتعلق بامور الدنيا
والآخرة هو السؤال في التجاوز عن الذنوب والحرام وازدوس لغت لغت شفاعت عام است شفاعت
جرمی و شفاعت ذنوبی و شفاعت جرمی از احدی با دیگر کسی و تابع بامتبوع تواند شد و شفاعت ذنوبی
بواسطه و بلا واسطه بجناب پیغمبر صلی الله علیه و سلم متحقق و ثابت است در این صورت مرشد برای مسترشد
و معلم برای متعلم بواسطه شفاعت میتواند افتاد و اطاعت اصحاب کبار بیکدیگر که به کرمیه اطیعوا الله
و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم و بمصدق حدیث صحیح اصحابی کالنجوم باسیم اقتدایتم اهتدیتم نصی است
پس اطاعت ایشان اطاعت و عده انهم یرخلون الجنة و عداوت ایشان موجب عده انهم یخلون فی النار
سوال سبب اختلاف اقوال مفتیان که عبارت از امام غظم و غیر هم است چیست جواب سبب اختلاف
بین العلماء این است که بعضی ظواهر آیت و حدیث معمول به میدانند و بعضی بتاویل آن پس این اختلاف
منجر باصول نمیگردد بلکه منتهوم کلام سلف اختلاف العلماء رحمة با خود ما معصیب اند بختلاف فرق حنفیه
که در میان علمای آنها بین الاصول اختلاف است زیرا که احدی به بروت پیغمبر ما صلعم و دیگر به نبوت
علی مرتضی رضی الله عنه و بعضی به الوهیت آن قابل اند و به بین تفاوت ره از کجاست تا به کجا
والسلام علی من اتبع الهدی - سوال شخصی که از حدیث شریف منکر شود چه حکم دارد و جواب
انکار حدیث شریف چند احتمال دارد اول آنکه تمامی احادیث را انکار کند این خود کفر است و دوم آنکه

حدیثے متواتر نے تاویل انکار نماید این انکار ہم کفر است سوم آنکہ حدیث صحیح را کہ از احاد باشد محض
 بہوای نفسانی نظر بر نیکی این احادیث منافی طبع یا ظلم مصلحت دنیوی است انکار نماید این انکار گناہ کبیرہ است
 و این منکر بتدرع بدعت سیئہ چہارم آنکہ حدیثے را بسبب قوت حدیث دیگر یا بحجت آنکہ اعتماد بر قول
 ناقل ندارد حدیث تصور نکرد و انکار آن پرواختہ و منتشر انکار مہوای نفسانی و غرض دنیوی نباشد
 و همچنین سرسبزی کلام خود منظور نہ شدہ باشد و غرضے دیگر از اغراض فاسدہ مقصود او نباشد بلکہ بنا بر
 قواعد اصول حدیث یا مخالفت حدیث مذکور با کلام آیت قرآنی بگمان منکر یا امثال آن انکار حدیث
 نمودہ باشد پس حرجے در آن نیست سوال کیکہ از کتاب نفعہ منکر شود از روی شرع شریف حکم چیست
 جواب اینہم چند احتمال دارد اول آنکہ اگر آن شخص مثلاً شافعی است و انکار کتاب حنفی مینماید قباحتے
 ندارد دوم آنکہ کتاب غیر معتبر و نامعلوم را انکار کند آنہم مستلزم قباحتے نیست سوم آنکہ منکر شود
 بحجت آنکہ این کتاب از علوم دینیہ است پس این خود کفر است چہارم آنکہ منکر شود بحجت آنکہ این کتاب
 از فقہ اہل سنت است پس آن شخص مبتدع است چہ انکار آن شخص بحجت عدم اعتقاد بحقیقت آن
 کتاب است گو مطابق با احادیث صحیحہ اہل سنت باشد بخلاف انکار شافعی کتاب حنفی را انکارش
 بحجت ترجیح مذہب خود بر مذہب حنفی میباشد نہ بحجت بطلان اصول و فروع حنفیہ سوال کیکہ
 کلمہ کفر بر زبان مے راند و نمیداند کہ این کلمہ کفر است یا نہ کافر میشود یا نہ جواب کفر این شخص در میان
 فقہاء مختلفہ نیست در روایات آن در خزائن الروایات وغیرہ مذکور است بہر حال آن شخص را ازین قول
 توبہ و استغفار باید کرد سوال کیکہ امانت علم و علما ندیکہ حکم و حقیقت جواب کیکہ امانت دین
 و علما نماید بحجت آنکہ این علم دین علما موجب اختیار باطل و امانت حق اند و این علم محض برای
 قضایا و حق تافعی موضوع است پس آن شخص کافر است و اگر امانت مثل علم نجوم وغیر آن نماید بیچ
 قباحتے ندارد و اگر امانت غیر علم دین نماید کفر مے در آن نیست آری ممنوع است لیکن امتناع
 امانت آن بقدر مرتبہ علم است اعنہ اگر علم شریف تر است مثل صرف و نحو امانت آن ممنوع است
 و اگر علم باین مرتبہ نیست امانت آن در امتناع باین مرتبہ نیست سوال کسے را کہ پدر و مادر او
 عاق کردہ باشند بخشیدہ شود یا نہ جواب عاق کہ در عوام مشہور است یعنی اخراج پسر از نسب و حج
 بیچ اصلے ندارد و باین عاق بے اصل پسر از ثبوت احکام آن مثل اخذ میراث وغیر آن خارج نمیشود

در شرع حقوق والدین یعنی ایدارسانی والدین است و آن گناه کبیره است و در مذاب اهل سنت
میچ صاحب کبیره و مغلذ و نارنجوا بهشت پس بعضو پدر و مادر ابتدا یا بعد صد و امر عفو از جناب الهی
یا شفاعت رسالت پناهی یا کشیدن عذاب نار یا دواش حقوق بخشیده خواهد شد و الله اعلم بالصواب
سوال دارالاسلام دارالحرب میشود یا نه جواب در کتب معتبره اکثر همین روایت اختیار کرده که
دارالاسلام دارالحرب میتواند بشروط ثلثه در در مختار مینویسد لا نصیر دارالاسلام دارالحرب
الا با موثر ثلثه با جوار احکام اهل الشرک و با تصالها با دارالحرب و بان لا یبقی فیها مسلم اودمی آهنا
بالامان الاول علی نفسه و دارالحرب نصیر دارالاسلام با جوار احکام اهل الاسلام فیها استی
و در کافی مینویسد ان المراد بدارالاسلام بلاد یجری فیها حکم امام المملین و یکون تحت قهره و بدارالحرب
بلاد یجری فیها امر عظیمها و یکون تحت قهره و استی درین شبه حکم امام المملین اصلا جاری نیست و حکم و ساء
نصاری نمی و غدره جاری است و مراد از اجزای احکام کفر این است که در مقدمه ملک داری و بند
رعایا و اخذ خراج و باج و عشور اموال تجارت و سیاست قطاع الطریق و سراق و فیصل خصومات
و سراسر جنایات کفار بطور خود حاکم باشند آرسه اگر بعضی احکام اسلام را مثل جمعه و عیدین و
اذان و فزع بقر تعرض نکنند کرده باشند لیکن اصل الاصول این چیزها نزد ایشان مهیا و بدرست
زیرا که مساجد را نمی تکلف بهم مینمایند و هیچ مسلمان یا دمی بغیر ستیمان ایشان درین شهر و در و نواح
آن نمیتواند آمد یا می منفعت خود از و درین و مسافرن و تجارت مخالفت نمی نمایند اعیان دیگر مثل
شجاع الملک و ولایتی بیکم بغیر حکم ایشان درین بلاد داخل نمیتواند شد و ازین شهر تا کلاکته عمل نصار
ممتد است آرسه در چپ و راست مثل حیدر آباد و لکهنو و رام پور احکام خود جاری نکرده اند بسبب
مصلحه و اطاعت مالکان آن ملک و از روی اتحادیث و تبع سیرت صحاب کرام و خلفای عظام همین
مفهوم همیشه و نیزه که در عهد حضرت صدیق اکبر بنی ربوع را حکم دارالحرب و اذن حال آنکه جمعه و عیدین
و اذان و انجا جاری بود و دیگر انکار حکم نکرده بود و در پنجمین ساله و گرد و نواح آنرا حکم دارالحرب با و نه
با وجودیکه مسلمانان در آن بلاد موجود بودند و علی نه القیاس در عهد خلفه کرام همین طریق مسلک
بود بلکه در عهد حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم فدک و خیبر را حکم دارالحرب فرمود و حال آنکه نجاشیه
اهل اسلام بلکه بعضی سکنه انجاشیه در آن مکانات در وادی القری مشرف باسلام بودند و

باز

مورد

و غیر اكمال اتصال بود باید بنده منوره باقی ماند حکم حر تیره و رقیه کفار حزلی پس درین مسئله هم اختلاف روایات بسیار است اکثر فقها مینویسند که صورت مرقوق شدن ایشان همین است که استیلا واقع شود و باز بجز از بدار الاسلام بیایند آن زمان ملوک میشوند و بعضی فقها نوشته اند که اگر حرب بیان بخوشی خود یا بزور و قهر او را و خود را و اقارب خود را بیع نمایند و این معنی در انهارا بیع نیز ملوک میشوند و توافق حد همین مذمب قوی معلوم میشود زیرا که بیع بسیاری از عبید و امار در عهد انجذاب همین قسم واقع شده مثل بیع نذیر بن حارثه و سلمان فارسی و دیگر گسان همین قسم واقع شده بود و آنحضرت مملوکت آنها را مسلم داشتند و در جامع الروایه مینویسد و تیملک بهما ای بالابستیلار و الاحراز هم بالاستیلار علی سباح فلوا بدی ملک من اهل الحرب الی مسلم بدیه من احرار هم ملکه الا اذا کان ذمی تراتبه له و لدوخل دارهم مسلم بامان ثم اشتري من احد هم ابنه ثم اخرج به الی دارنا قهر الملکه و اکثر المشایخ علی انه لایملکه فی دارهم و هو الصحیح عن محمد انه یملکه حتی یجبر علی اذخابه و عن ابی یوسف یجبر و قال الکرخی ان کانوا یرون عجز البیع فالبیع جائز و الا فلا کما فی المیوط و فیه اشعار بان الکفار فی دارهم احرار و لیس كذلك فانهم ارقار فیها و ان لم یکن ملک لاحد علیهم علی ما فی عتاق المستصفی و غیره **سوال** در حق سید مبتدع یا محباب هر بافسق یا مشکلم بکلمه کفر چه حکم است **جواب** این مسئله حاجت بچواب ندارد زیرا که بعض قرانی درین باب کافی و شافی است قال الله تعالی قال یانوح انه لیس من الملک انه علی غیر صالح و در صحیح آمده که که در مشکوة شریف موجود است که ان آلی ابی فلان لیسوا باولیائی انما ولیی الله الهم و در روایت دیگر است ان اولیائی الا المتقون **سوال** در تحفه اثنا عشریه مرقوم است که منکر ضروریات دین کافر است علو درجه ایمان حضرت علی بهشتی بودن ایشان و لایق خلافت پیغمبر صلی الله علیه و سلم بودن از روی احادیث بلکه آیات قطعیه متواتره ثابت است پس منکر این امور کافر باشد چنانچه خوارج در احکام اخروی کافرانند و عامی مغفرت برای ایشان نباید کرد و نماز جنازه ایشان نباید خواند پس در خصوص شیعیه هم کافر باشند چرا که نصوص قطعیات در حق حضرت صدیق اکبر و فاروق اعظم زیاده تر از جناب امیر است و خود پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم بر جنازه شخصی که با حضرت عثمان رضی الله عنه عداوت داشت نماز نخوانده پس اختلاف در کفر شیعیه نزد اهل سنت چه سبب است **جواب** خوارج یک مذمب دارند ازین جهت در حال آنها علما را اختلاف نیست زیرا که خوارج با وصف تعدد فرق آنها

ہمہ برا نکار ایمان حضرت امیر و ہستی بودن ایشان و سلب لیاقت خلافت از ایشان متفق اند بخلاف
شیعہ کہ مذہب مختلفہ دارند بعضی بر مجرد تفصیل حضرت امیر بر تئیں او لویۃ خلافت ایشان الکتابیند
و بعضی ازین مرتبہ ترقی نموده بر تخطیۃ تئیں و دعوان ایشان تصریح مینمایند و برخی نفی قی و تبدیع ایشان
تا آنکہ جمعی از امامیہ نوبت بتکلیف رسانیده اند ازین جهت علماء ادر حال شیعہ اختلاف افتاد بعضی علماء بر مرتبہ
اولی از تشیع حکم کردند و بعضی بر مرتبہ دوم و بعضی بر مرتبہ سوم بالا آنچہ مفتی جو مرجع است، عین است
کہ اینہا نیز در رنگ خوارج و احکام اخروی کافر اند و در توجیہ کلام تحفۃ اثنا عشریہ میتوان گفت کہ خوارج
را بالا اتفاق در احکام اخروی کافر نوشته است و در احکام دنیوی جائز است کہ بعضی علماء انہا را نیز
مسلمان دارند حتی بجز المناکحہ معہم و التوارث بینہم و بین غیرہم من ابل الحق و اختلافیکہ و حال شیعہ
است نیز در احکام دنیوی است نہ در احکام اخروی فلا فارق بینہما۔ سوال چون بنسبت پیغمبر خدا
صلی اللہ علیہ وسلم واجب خیر نیست چرا کہ واجب از امیگویند کہ دلیل ظنی ثابت گرد و سجود سہو
جائز نیست مگر بر ترک واجب پس در نیم صورت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم را سجود سہو جائز نباشد
و در احادیث ثابت است کہ جناب پیغمبر و وسعہ بار سجود سہو کردہ اند چو آپ و شروح مسلمہ کہ است
کہ بعضی امور نسبت بانجناب نیز متصرف بہ مرتبہ وجوب بودہ اند زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را
نیز مرتبہ اجتہاد و اول سنت ثابت است و بعضی احکام اجتہادیہ نسبت بایشان ہم ظنی بودہ باطل
علی ظنہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الآیۃ ندل علی کذا مع احتمال ان یکون نہ ناہ غیر ذلک و بان غلب ظنہ
ظنہ ان الفرد الفلانی دخل فی مفہوم الآیۃ نظر الی مشارکتہ فی اکثر الامور مع احتمال ان یکون غیر داخل
نظر الی الفارق الخفی پس مرتبہ وجوب بانحضرت نیز متحقق مے تواند شد علاوہ آنکہ در نفس الامر سہو
یا تبرک فرض است یا تبرک سنت پس احتمال است کہ آنچہ باوراد واجب میدانیم در علم بانحضرت فرض بود
یا سنت بود کہ مجبور سجدہ سہو شدہ و آنچہ میگوئیم کہ سجدہ سہو برای تدارک آن واجب البتہ خود کوئیم بحکم
انجناب و احتمال ان قول الحنفیۃ ان الواجب یجبر تبرکہ بسجدۃ فی السہو مقید بالنسبۃ الی الائمۃ بل الحنفیۃ
خاصۃ لا مطلقا کیف و الشافعیۃ قائلون بوجوب سجدۃ فی السہو تبرک الفرض او السنۃ فیکون علم الرسول
خارجا عن ہذہ القاعدۃ کما ان علم الشافعیۃ خارج عن ہذہ القاعدۃ سوال حضرت شاہ ولی اللہ محدث
قدس سرہ خلافت را بنص ثابت کردہ اند چون وقت خلافت در سقیفہ بنی ساعدہ در باب خلافت

تزع کردند و صحابه کبار از نص الائمه من قریش جمیع انصار را تسکین داده آنوقت حضرت صدیق اکبر فرمودند که گروه مسلمانان یکجا از عمر بن الخطاب و ابو عبیده بن الجراح که استحقاق خلافت دارند اختیار کنند تا بنده مؤید پس اگر نص میشد حضرت صدیق این لفظ چه قسم میفرمود و حضرت فاروق وقت شهادت خود خلافت در میان شش کس چه قسم تجویز میفرمود و حضرت زبیر و طلحه در وقت خلافت حضرت امیر چه قسم بیعت طوعاً و کرها میکرد و اگر خلافت با جماع باشد پس برودت جواب و صحت خلافت حضرت امیر ظاهر است که حضرت ابان با وصف اجتهاد تمام عمر بیعت نکرده اند و بسیار از صحابه از حضرت امیر آزرده خاطر شده پیش معاویه رفتند و حضرت سعد و قاص و غیره صحابه کبار در جنگ حضرت امیر شریک نشدند جواب آنچه حضرت شاه دلی الله فرموده اند که خلافت بنص ثابت است مراد ایشان آنست که در نفس الامر نصوص متواتره دلالت میکنند بر بخل خلافت علی الترتیب نه آنکه خلافت در وقت انعقاد بنص ثابت شده چه در وقت انعقاد خلافت هر کس بدلیه که او را فی الفور حاضر شد تسکین نمود و حضرت تنقیح نصوص از معاوان آنها نیافت نصیق الوقت و آنچه حضرت صدیق فرمود که اگر گروه مسلمانان یکجا ازین دو کس اختیار کنند خلیفه میشود و غرض ایشان آن بود که اظهار انصاف نمایند و دعوی نص بر انحراف نکنند چه معلوم داشتند که یا بی التمس و المومنون الا ابابکر و الی انرا یقین بود که این امر شرفی است حاجت و دعوی نص برای خود نیست خود بخود خواهد شد و حضرت عمر فاروق که وقت شهادت در میان شش کس خلافت را شوشی گماشتند بنا بر همین بود که تعیین خلیفه را بر ذمه خود نگیند و الا از حضرت عمر بارها منقول است که اشاره بخلاف عتقین علی الترتیب نمود و حضرت زبیر و طلحه که در وقت خلافت حضرت امیر کلمات اگراه گفته باشند از اینجهت است که بیعت بزور قاتلان حضرت عثمان مسمی شد هر چند در نفس الامر اعتقاد و استحقاق خلافت حضرت امیر میشدند و آنچه از تفرقات است که خلافت با جماع ثابت میشود مراد آنست که اجماع اکثر اهل حل و عقد بهوان متحقق باشد اگر یک دو کس خارج از اجماع شوند پروا نباید کرد که لا اکثر حکم الكل چنانچه سعد ابن عباد در وقت انعقاد خلافت حضرت ابوبکر صدیق داخل در اجماع نشد و ابان ابن عثمان از مجتهدین صحابه نبود تا خلافت او مضرب باشد و کسانی از صحابه که از حضرت امیر آزرده خاطر شده پیش مخالف رفتند پیش از دوسه کس نبوده اند مثل مغیره بن شعبه و غیره که در مجتهدین صحابه معدود نیستند و معذرت از ردگی ایشان از جهت شکایت

بیستم حدیث پس حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ بکدام دعوی از مکه معظمه برآمده در کربلا شہید شدند
 و علاوه حدیث متواتر در مشکوٰۃ و غیره موجود است کہ اکثر پادشاهان ظالم خواهند بود و بسیار ظلم
 خواهند کرد صحابہ عرض نمودند کہ در آنوقت مسلمانان تعرض از پادشاهان نخواهند کرد حضرت علیہ السلام
 فرمود کہ مسلمانان را نمیرسد کہ از پادشاه وقت کہ بتسلط گزیده باشد تعرض نمایند و نہ آن مسلمانان
 خود ظالم و باغی خواهند گردید پس حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ چہرہ مقابلہ کردند و سلطنت نیز بد
 از روی سلطنت ظاہر و ثابت است **جواب** خروج حضرت امام حسین علیہ السلام بنا بر دعوی
 خلافت را شدہ پیغامبر کہ بمردوسی سال منقضی گشت نبود بلکہ بنا بر تخلص رعایا از دست ظالم بود
 و احاطہ المظلوم علی الظالم من الواجبات و آنچه در مشکوٰۃ ثابت است کہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
 از بغی و خروج بر پادشاه وقت اگر چہ ظالم باشد منع فرمودہ اند پس در آنوقت است کہ آن پادشاه
 ظالم بلامانع و فراحم تسلط نام پیدا کردہ باشد و منہ زایل مینہ و اہل مکہ و اہل کوفہ بتسلط یزید پلید
 راضی شدہ بودند و مثل حضرت امام حسین و عبداللہ بن عباس و عبداللہ بن عمر و عبداللہ بن زبیر
 رضی اللہ عنہم معیت نکردہ بالجملہ خروج حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ براس دفع تسلط او بودند برآ
 رفع تسلط و آنچه در حدیث ممنوع است آن خروج است کہ برای رفع تسلط سلطان جائز باشد
 و الفرق بین الدفع و الرفع ظاہر مشہور فی المسائل الفقہیہ سہو ال در صورتیکہ کسی نیت کند
 کہ اگر این کار من حسب حاجت برآید گا و سید احمد کبیر یا گو سپند شیخ سدو و غیرہما بہم و بعد انجا حجت
 گا و از وجہ بنام خدا کرد و حال آنکہ در نیت نسبت گا و بہ سید احمد و شیخ ستیز میکنند و حدیث انما
 الأعمال بالنیات ناظر است و ان اللہ لا یظن انی صورکم و لکن یظن انی قلوبکم دنیا کم برین معنی
 شاہد است و یتہ المؤمن خیر من عملہ نیز دلیل برین کہ نیت را دخل ضرورت پس در صورت مذکورہ
 اکل گاہ و غیرہ درست است یا نہ **جواب** ما راجل و حرمت ذبیحہ بقصد و نیت فایح است اگر نہ نیت
 تقرب الی اللہ یا برای اکل خود و یا برای تجارت و دیگر امور مباحہ فرج میکند حلال است و الاحرام
 قتال فی التفسیر النیشاپوری تحت قولہ و ما اہل بہ لغیر اللہ قال العلماء لو ان مسلما فرج ذبیحہ و قصد بہ
 التقرب الی غیر اللہ صارت ذبیحہ مرتد انتہی و فی الدر المختار فرج لقدم الامیر و نحوہ کو احد
 من الظہار یجزم لانه اہل بہ لغیر اللہ و لو ذکر اسم اللہ تعالی و لو فرج للضیف لایجرم لانه سنتہ الخلیل

عليه السلام واکرام الضعيف اکرام الله تعالى والفارق انه ان قدمها لياكل منها كان الذبح لئلا
 والمنفعة المصنعة او المولوية وللرح وان لم يقدمها لياكل بل يدفعها لغيره كان لتعظيم غيره الذي يحرم
 وهل يكفر قولان بزازية وشرب دابة قلنت وفي صيد الميتة انه يكره ولا يكفر لاننا لانسئ الظن بالمسلم انه
 يتقرب الى الادمي بهذا الخمر ونحوه في شرح الوهبانية من الذخيرة ونظمه فقال **هـ** وفاعله جمهورهم قال كافر
 وفنسل سميل ليس كغيره هكذا في مطالب المؤمنين والاشباه والنظاير وفي الحديث لعن الله من فرج
 لغير الله رواه احمد ايضا ملعون من فرج لغير الله رواه ابو داود وفي غرائب ابى عبيد وستان
 الفقيه وكثر العباد انه لا يجوز ذبح البقر والغنم عند القبور لقوله عليه السلام لا تعقر في الاسلام يعني عند القبور
 هكذا في سنن ابى داود وكذلك لا يجوز على البناء الجديد وعند شرا الدار لان النبي صلى الله عليه وسلم
 نهى عن ذبائح الجن بنا رب على انهم كيمون فابطل النبي صلى الله عليه وسلم ونهى عنه وكذلك في الكتب
 الشافعية كما قال النووي في شرح صحيح مسلم في تفسير ما اخرج عن قوله صلى الله عليه وسلم لعن الله
 من لعن والده لعن الله من فرج لغير الله واما الذبح لغير الله فالمراد به ان يذبح باسم غير الله
 فربح للصنم او للصليب او للموسى وعيسى عليهما السلام او للعبدة ونحو ذلك فكل هذا حرام ولا تحل هذه
 الذبائح سواء كان الذابح مسلما او نصرانيا او يهوديا كما نص عليه الشافعي رح وافق عليه اصحابنا
 فان قصد مع ذلك تعظيم المذبح لغير الله والعبادة له كان ذلك كفرا فان كان الذابح مسلما
 قبل ذلك صار بالذبح مرتدا وذكر الشيخ ابراهيم الموفى عن اصحابنا ان ما يذبح عند استقبال السلطان
 تقربا اليه انه افته اهل بخارا تجرime لانه مما اهل به لغير الله وقال الرافعي هذا مما يذبحونه استبشارا للقدوة
 فهو كذبح الحقيقة لولادة المولود ومثل هذا لا يجزئ في التبريم والله اعلم - فان قيل قوله تعالى وما لكم الا
 ماكلوا مما ذكر اسم الله عليه وقد فصل لكم ما حرم عليكم الا ما اضطررتم اليه وكذلك قوله تعالى وكلوا مما ذكر
 اسم الله عليه ان كنتم بآياته مؤمنين عام يتناول ما قصد به التقرب الى الله وغيره فيكون اكل حلالا
 قلنا هذه الآيات عامة المخصصة بالنص الآخر وهو قوله تعالى في سورة المائدة حرمت عليكم الميتة والدم
 ولحم الخنزير وما اهل به لغير الله والمنخقة والموقوفة والتمرية والبطيخة وما اكل السبع الا ما ذكركم وما فرح
 على النصب قلوان رجلا مسلما خنق شاة وذكر اسم الله عليها لا تحل مع انه ذكر اسم الله عليها وكذا
 لو فرح شاة على نصب من الانصاب او على قبر من القبور وقصد به التقرب الى صاحب القبر

نية
 رية

او صاحب النصب وذكر اسم الله عليها لا تحل بهذا النص الصريح ومدار كل ذلك على قصد التقرب
 الى غير الله او تغيير الطريق المشهور في الذبح من استعمال الآلة المحددة ونحو ذلك فعلنا انها الى قوله
 وقد فصل لكم حوالته على ما ذكر في الآيات الامر كالسائمة وغيره وكان سبب نزول هذه الآية شبهة
 المشركين حيث كانوا يقولون للمسلمين بطريق الالزام انتم لا تأكلون الميتة وقد قتلها الله وتأكلون
 ما يقتلون بايديكم فقد رجتمه فقتلتم على مقتول الله فاجاب الله تعالى عن ذلك بان الميتة لم يذكر
 معها اسم الله فذلك حرمت وكذا الذبذبة والمتحفة المسترية لم تقتل على الوجه المأذون فبين
 الله فحرمت وما قلناه بايدينا انما صار حاله لان قتلها وقع باذن الله تعالى وبأوجه المشرع بحيث
 خرج منه الدم المسفوح ومع ذكر اسم الله فتحليل هذا وتحريم ذلك عين التعظيم الامر الله وأما حديث
 القتل فمخالطة ومهمة لان كل مقتول الله سواء كان بايدينا او بايدي غيره او ماتت تحت انفها
 او لاموت عندنا الا باذن الله كما قال الله توفى النفس بين موتها ولذلك اجمع اهل السنة
 والجماعة على ان المقتول ميت لاجله والله اعلم وأما ما وقع في البيضاوي وغيره من التفسير
 انهم قالوا ما اهل بلغير الله اسي ما رفع الصوت بعند ذبحه للصنم فمبني على ما جرى عادة المشركين
 في ذلك الزمان ولذا لم يفتر في التفسير القديمة بين ما ذكر اسم غير الله عليه وبين ما قصد به
 التقرب الى غير الله لان مشركي ذلك الزمان كانوا يخلصون في الكفر وكانوا اذا قصدوا التقرب
 بذبح بهيمة الى غير الله ذكروا عليها عند الذبح اسم ذلك الغير بخلاف مشرك المسلمين فانهم يخلصون
 بين الكفر والاسلام فيقصدون التقرب بالذبح الى غير الله ويذكرون اسم الله عليها وقت الذبح
 قال اول كفر مخرج والثاني كفر صورته صورة الاسلام وكانوا يعتقدون ان لا طريق للذبح الا بهذا
 سوار كان الله او غير الله وقد يجري هذه العادة في زماننا ايضا فانهم يشبهون فلان يذبح بقرة
 لاهل السيد احمد كبير مثلاً سوار ذكره اسم الله عليها عند امر اهل السكين اولاً وأما ما وقع في الهادي وغيره
 ان يذكر مع اسم الله تعالى شيئاً اخر وهو ان يقول عند الذبح اللهم تقبل من فلان وفده ثم
 مسائل احد بها ان يذكر موصولاً لا معطوفاً فيكره ولا يحرم الذبيحة وهو المراد بما قال ونظيره ان يقال
 بسم الله محمد رسول الله لان الشركة لم توجد فلم يكن الذبح واقعاً الا انه يكره لوجود القرآن صورة
 في صورة بصورة المحرم والثانية ان يذكر موصولاً على وجه العطف والشركة بان يقول بسم الله

واسم فلان اذ يقول بسم الله وقلان اوبسم الله ومحمد رسول الله بكسر الدال فيجزم النجحة لانه
 ابل بغير الله والثالثة ان يقول مفصولا عنه صورة ومعنى بان يقول قبل التسمية وقبل ان يصيح بسم الله
 اوبعد الذبح وهذا لا بأس به لما روى ان النبي صلى الله عليه وسلم قال اذ يذبح اللهم قبل هذه من امته محمد
 ممن شهد لك بالوحدانية ولي بالبلاغ والشرط هو الذكر الخاص المجرد على ما قال ابن مسعود
 جردوا التسمية انتهى ما في الهداية صرح فيما ذكرنا من ان قصد التقرب الى غير الله محرم للنجحة
 سواء كان بطريق الاستقلال او بطريق الشركة نعم لو ذكر ا مجردا عن غير قصد التقرب الى
 غير الله تفصيل فان ذكره مفصولا لا معطوفا كانه مثلا ان يقول بسم الله محمد رسول الله اللهم قبل
 من فلان لا يحرم النجحة لعدم قصد التقرب اليه وانما كره لاجل المشابهة في ذلك بذكر اسم غير الله
 لقصد التقرب ولو ذكره معطوفا يحرم ايضا وان لم يكن فيه معنى التقرب لكنه صرح في الشركة والصرح
 الاحتجاج الى النية واذا ذكر مفصولا لا بطريق العطف ولا بطريق الوصل لا يكره ولا يحرم لان المقارنة
 صورة ومعنى مثلا ان يقول بسم الله وتوقف ثم قال محمد رسول الله من غير قصد التقرب الى غير الله
 واذا عرفت معنى هذا الكلام عرفت ان صاحب الهداية وضع المسئلة فيما اذا لم يكن المذكور مقرونا
 بقصد التقرب الى الغير ذكر ا مجردا فهو مبغزل من مسلمتنا الموضوعه فيما قصد التقرب الى غير الله
 وانها حرام مطلقا وعرفت ايضا ان ما وقع في التفسير الاحمدى من تفرع قوله على ما وقع في الهداية
 ونقله في ذلك التفسير كما ذكرنا وهو قوله ومن مهنها علم ان البقرة المنذرة للاولياء كما هو الرسم في زماننا
 حلال طيب لانه لم يذكر اسم غير الله وقت الذبح وانما نوايذرونها لهم نتمى مبنى عن الغفلة عن قول
 صاحب الهداية وهو قوله والثالثة ان يقول مفصولا عنه صورة ومعنى فان الانفصال المعنوي
 كيف يتصور اذا كان المنذر للاولياء فانه عين التقرب اليهم فنتيم وائمة الى وقت الذبح فلا انفصال
 معنى اصلا لما تقررت قواعد الفقه من استدامة النية الى اخر العمل وايضا مبنى على عدم الفرق
 بين الذكر المجرد الذي وضع صاحب الهداية للمسئلة وبين ما قصد به التقرب الى غير الله الذي
 وضعنا المسئلة فيه واين هذا من ذاك سوال قال النبي صلى الله عليه وسلم تتقرب متى ثلثة
 وسبعين فرقة كلهم في النار الا واحدة مراد ان يكون جميع فرقة ما درنا را اگر خلود ناست فهذا مخالف
 للنص والاحاديث القطعية زیرا که هیچ فرقه نیست از فرق اسلامی که در نار همیشه ماند و اگر مراد خلون

بلکه چند مدت مسلم لیکن برین تقدیر لازم می آید که از فرقه ناجیه کسے در نار نباشد حال آنکه احادیث
 قطعیہ وارد است کہ فساق مؤمنین را چند مدت دخول نار خواهد شد جواب این شبهہ شبهہ قدیمہ است
 و علماء پنج شش جواب ازین شبهہ نوشته اند کہ در شرح عقائد مآل جلال و جلالی آن مذکور و مسطور است
 و منتخب اجوبہ مذکورہ سہ جواب است جواب اول کہ ارجح و اقوی است جواب محقق دوانی است
 باختیار شق ثانی جواب داده اند حاصلش آنکہ مراد دخول است لیکن دخول من حیث الاعتقاد و فرقه
 ناجیہ را اصلاً از جهت اعتقاد دخول نار نخواہد شد اگر چه از جهت تقصیرات عمل در نار داخل شوند و پنجم
 برین جواب ایراد کرده اند کہ شمار من حیث الاعتقاد در لفظ حدیث کہ کلبانی النار یا کلبہ فی النار بدین قریب است
 شمار بدین قریب یا زینب پس منفع است بآنکہ در اینجا چهار قریبہ برین تخصیص موجود است اول آنکہ استفترقی امتی ثلاثہ و سبعون
 فرقه فرمودہ اند و افتراق در عمل درین حد و منحصر نیست خواہ تنہا گرفتہ شود خواہ مع الاعتقاد چنانچہ
 بدیہی است پریش تراشان و حریر پوشان و تارکان نماز و تارکان روزہ و مانعان زکوٰۃ و تارکان
 حج و مرکب ہر کبیرہ مثل زنا و لو اطلت و مشرب خمر و قمار و سراق و قطاع الطریق و غیر ہم من اصناف
 العصاة فرقه جدا گانہ است پس مراد نیست مگر افتراق من حیث الاعتقاد پس موجب دخول نار نیز ہما
 اعتقاد فاسد خواہ بود و دوم آنکہ استثناء الا واحدہ دلالت میکند بر آنکہ منشاء نجات این فرقه است
 مشترک در سائر احاد این فرقه و مشترک در سائر احاد این فرقه نمیتواند شد مگر اعتقاد اختلاف احاد کل
 فرقه فی الاعمال سوم آنکہ تعریف فرقه ناجیہ باین عبارت کہ الذین ہم علی ما نا علیہ و صحابی دلالت
 میکند بر آنکہ چیرے واحد بعینہ مشترک است در میان این فرقه و رسول و جمیع اصحاب او صلے اللہ علیہ
 وسلم و ہرچہ مشترک غیر از عقاید نیست بالبداہتہ چہارم آنکہ در صدر این حدیث در روایات صحیحہ این
 عبارت وارد شدہ کہ افرقت الیہود علی احدی و سبعین فرقه و افرقت النصارے علی ثنتین و
 سبعین فرقه و ستفترقی امتی علی ثلاثہ و سبعین فرقه و ظاہر است کہ در اینجا مراد افتراق بحیث عقائد
 پس درین است نیز مراد ہما افتراق خواہ بود و منشاء دخول نار افتراق مذکور است پس منشاء دخول
 نار ہما عقائد کہ در انہا افتراق واقع باشد شدہ جواب دوم کہ مختار حجتہ الاسلام امام غزالی است
 و محققین محدثین آنرا پسند نمودہ اند آنست کہ مراد از فرقه ناجیہ کسانی ہستند کہ انہا را دخول نار مطلق
 نیست لامن حیث الاعتقاد و لامن حیث العمل یعنی دے سبق عذاب در بہشت خواهند رفت

خواه از محصیست آنها عفو الهمی واقع شود یا بر اموال قیامت و شدائد قبر در حق آنها اکتفا کرده آید یا شفاعت پیغمبر در محو آثار ذنوب ایشان تاثیر قوی نماید و این فرقه نخواهد بود مگر خواص اهل سنت که عقیده و عملاً راه بدعت نه میپویند اگر چه مصدر بعضی تقصیرات فرعی گذشته باشند و تفسیل این فرقه که الذین هم علی ما انا علیہ و اصحابی برین تقدیر بسیار چسبان است زیرا که در عهد رسول و صحابه کرام هم عقیده و هم در عمل بدعتی نبوده است اگر چه از بعضی افراد در طاعت قصور دارند کتاب فجر بوقوع آمده و اما حجت الاسلام غزالی درین جواب تقصید زائد کرده اند و گفته اند که مراد از فرقه ناجیه کسانی هستند که نه حساب بے شفاعت در بهشت خواهند رفت لیکن درین صورت دایره نجات بسیار تنگ میشود و الذین هم علی ما انا علیہ و اصحابی نیز از معنی تنافری دارد زیرا که جمیع صحابه را بغير حساب و بغير شفاعت داخل بهشت فحصدین خلاف دلائل عقلیه است لهذا تاخرین محققین جواب را که در اصل مختار امام غزالی است اصلاح نموده بتقریر کرده که سابق مذکور شد قرار داده اند فلذا اخبار علیہ التا الله جواب سوم آنکه معنی کلهائے النار کل واحد من افراد کل فرقه فی النار پس مفهوم این عبارت ایجاب کلی شده استثنای که در الا واحد واقع است مفید رفع این ایجاب کلی آمد و رفع ایجاب کلی بحد جزئی نیز صادق میتواند شد چنانچه ظاهر است پس معنی الا واحد آن شد که هر فرد از این فرقه داخل نار نخواهد شد گو بعضی بسبب تقصیر اعمال داخل شوند درین صورت اشکال زایل شد و وجو امتیاز در میان فرقه ناجیه و فرقه غیر ناجیه همین قدر شد که فرق غیر ناجیه کلهم داخل نار اند و این فرقه کلیه در دوزخ نخواهد رفت لیکن باعث امتیاز این فرقه از فرق دیگر اعمال نمیتواند شد لا شکر کها فی المجمع پس نیست آن باعث مگر صحت عقاید پس در امتیاز این جواب رجوع بجواب اول ضرور خواهد افتاد و بهترین اجوبه جواب دیگر است که در کتب و حواشی مسطور نیست و موافق استعمال قدیم عرب است و در احادیث شاید استعمال این نیز موجود است خلاصه اش آنکه کلهائے النار عبارت از بطلان است میگویند فلان چیز فی النار است یعنی باطل است چنانچه در حدیث صحیح وارد شده که الهذاء فی النار یعنی زبان درازی باطل است قال الله تعالی ان الذین یا کلون اموال الیتامی ظلما یا کلون فی بطونهم نار اسی اکلا باطلا حراما نظیروا ان مال الیتیم لیس ناراً حقیقه ولا یمکن حملہ علی المجاز باعتبار الاول لان الاکل فی البطن نیادی علی ان المجاز

لیس بعد ازیں معنی کلام این چنین شد که کل الفرق علی الباطل ولو بسبب عقیده او عقیدتین
 او عمل او عملین و الفرقه الناجیه لا بطلان فی عقیدتہم و علمہم الا ان یخص الفرقه الناجیه بمن
 لا بدعۃ فی اعتقادہ و عملہ اصلاً كما هو تنقیح الجواب الثانی او یخص البطلان بالاعتقادات فقط
 فی جمیع اسے الجواب الاول و لہذا در صدد کلام اشارہ نمودیم کہ جواب اول سہمان ست ار حج و اتوی
 سوال سود دادن بجر بیان درست است یا نہ جواب عبارات کتب فقہیہ عام واقع شدہ اند
 و ادن و گرفتن را شامل اند مثل لاریون بین المسلم و الحربی فی دار الحرب و قاضی سنار البد صاحب
 پانی پتی در رسالہ توجیہ دادن سود نیز نوشتہ اند این وقت فقیر ریا دینست لیکن این قدر ظاہر است
 کہ گرفتن سود از جریبان باین وجہ حلال است کہ مال حربی مباح است اگر در ضمن ان نقض عہد بنا
 و حربی چون خود بخود و بدید بلاشبہ حلال غلبہ بود و دادن سود بجر بیان باین وجہ حلال است کہ
 خوراندن حرام بمسلمان درست نیست و انہا حرام خوراند اگر چیزے بطریق سود دادہ خواہ شد ہمیش
 ازین نیست کہ حرام خواہ خورد و آماذ میان ہر چند کہ کافر حرام خورہ باشند در دار الاسلام دادن سود
 ازین جہت حرام است کہ ترویج معاملہ سود در دار الاسلام مے شود و در دار الحرب باین ہر دو علت
 منفقو است پس مباح باشد و تحقیق اینست کہ دادن سود بالتبع حرام است کہ مال کسے نیگی و بلکہ مال خود
 میدہد و مال خود دادن گو در ان نقصان خود باشد خصوصاً بر اسے دفع حاجت و دفع ظلم مباح است
 پس وجہ حرمت در ان ہمین دو چیز است یکے آنکہ غیر را حرام بخوراند مثل دادن رشوت بہ قاضی عالم
 دوم آنکہ باعث ترویج این معاملہ در دار الاسلام میشود و لہذا دادن سود بنا بر اضطراب در دار الاسلام
 ہم جائز داشتہ اند غرض کہ در گرفتن و دادن فرق بسیار است گو در اصل و نہ ہر دو شریک اند سوال
 حویلی متعلکہ مکانات متعددہ فروختہ مے شود و شفیعیان ادا جازات دادہ اند مگر یک شفیع شفعہ خود را
 نہ خواہد لیکن تمام حویلی را خرید نیکنند بلکہ مکالے کہ متصل زمین بن بست خریداری مینماید و مشتری
 راضی بتفریق بیع نمیشود و میگوید یا تمام حویلی خرید کن یا از شفعہ دست بردار شو شفیع را میرسد
 کہ مکان متصل خود را بگیرد و تمام حویلی را خریداری نکند جواب درین مسئلہ اختلاف است و فقہاء
 مینویسند کہ فتویٰ بر ہمین است کہ شفیع را بر سرحد کہ تفریق بیع نماید بیع مختار الجوابات رجل باع زمین
 و بعض کل من الشفیعیین ملازق باحد الارضین کان الشفیع ان یاخذ الارض التي ملازق ارضه و ان لا یأخذ

هر که عاقل و بالغ و مسلمان در شریعت نبوی این اعتقاد میکند و میگوید همه دست یعنی خدا بی‌تعالی
 همه اشیا شده است این کلام کفرست یا نه بینوا توجروا جواب ظاهر معنی این کلام خلاف شرع است
 اگر گوینده این کلام حلول حق تعالی را در اشیا یا اتحاد اشیا بآن ذات مقدس اعتقاد می‌نماید
 پس کفرست و اگر میگوید که مراد من آنست که در هر چه ظهور صفات اوست مثل ظهور صفات راحی در مرتبه
 پس کفر نیست لیکن ترویج این کلام که مبهم خلاف شریعت است در مجالس و محافل خصوصاً در مجمع عوام
 که بغرض سخن نمیزد بسیار مذموم و قبیح است فی البخاری فی کتاب العلم عن امیر المومنین علی کرم الله
 موقوفاً در وی فی بعض الکتاب مرفوعاً حدیثاً الناس بما یعرفون اتحبون ان تکذب البه و رسوله و سئل و حقه
 وجود در شرع صراحتاً نیامده نه در کتاب و نه در حدیث حضرات صوفیه بر اے تأکید کشف و شهود خود که
 مدار این مسئله بر همان است از کتاب و سنت اشارات بر آورده اند مثل الا انه کل شیء محیط و کل
 شیء مالک الا وجه الاکل شیء ما خلا الله باطل و انکم لودیتهم بحبل الی الارض السابعة السفلی بسط علی الله
 و اذا صلی احدکم فلا ینقرن امامه فان الله قبل وجهه لیکن ظاهر است که این اشارات دلیل صریح
 نمیتواند شد بلکه علماء ظاهر همین اشارات را مقلوب کرده الزام بصوفیه داده اند و گفته اند قوله تعالی کل
 شیء محیط دلیل صریح بر غیرت است لان المحيط غیر المحاط و کذا قوله کل شیء مالک امی فی المستقبل
 لا فی الحال بدلیل قوله کل نفس ذائقة الموت بدلائل کثیره مثل قوله فانجینا موسی من محه جمعین و
 بدلیل قوله کم اهلکنا من القرون من قبلهم فدل علی انهم لیسوا بها لکنین بالفعل بخلاف من قبلهم و قوله
 کل شیء ما خلا الله باطل المراد بالبطالان بطلان عبادتة لا بطلان ذاته بدلیل قوله ربنا ما خلقت هذا
 باطلاً فانه يدل علی انه لا شیء من المخلوق باطل و کذا قوله بسط علی الله يدل علی ان الباطل هو الباطل
 غیر الله و کذا قوله فان الله قبل وجهه فان النبئی علی التوحید الوجودی کون الله تعالی امامه و خلفه
 و فوقه و تحته لا اختصاص لبقبل الوجه بالجملة این اشارات مثبت مدعا صراحتاً نمیتواند شد بلکه مدار
 ثبوت این مسئله بر کشف و شهود حضرات صوفیه است قدس الله اسرارهم و تحقیق اینها این مسئله
 را بطورے تقریر فرموده اند که هیچ وجه مخالف شریعت نمیشود زیرا که وجود مطلق را که عین ذات حق میگویند
 مراتب ثابت میکنند در مرتبه واجب است و در مرتبه ممکن و حادث و قدیم و مجرد و مادی و مؤمن و کافر
 و سگ و خوک و فی حد ذاته تبر است ازین قیود و ملوث نمیشود و بقایض مثل حقیقت جسم که جوهر قابل

الباعث ثلثة است در سگ و خوک نجس نمیشود لهذا گفته اند ۵ ہر مرتبہ از وجود حکمے دارد و ۶ گرفت
 مراتب کمین زیندلیقے ۷ پس اگر مخاطب از جنس عوام باشد کہ فرق مراتب بخوبی نمیتواند کرد پس گفت این
 مسئلہ نزد او موجب الحاد و زندقہ خواہد شد احتراز از ان واجب است کما فی حدیث معاذ بن جبل فی البخاری
 فی کتاب العلم فی باب التخص بالعلم قوما دون قوم عن انس بن مالک رض ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
 و معاذ و یحییٰ علیہما السلام فقال یا معاذ بن جبل قال للبیك یا رسول اللہ و سعد یک قال یا معاذ قال للبیك
 یا رسول اللہ و سعد یک ثلثا قال ما من احدیہما ان لا الہ الا اللہ و ان محمد رسول اللہ صدق ما قالہ الاثر
 اللہ علی النار قال یا رسول اللہ افلا اخبرہ الناس بمتبش و قال اذا نیکلوا تاویل قصیدہ بانث
 سعاد المراد بسعاد فی اول القصیدہ الدنیا بما لہا و جمالہا و لذائذہا و صفہا باوصاف المعشوقۃ المحببۃ
 باقصے ما یکمن و صفہا وہی مرغوبہ ککل عاقل فی الابد او ثم شرع فی بیان عیوبہا التي تظلم للعاقل
 بعد التجربة و ہذا من قولہ اکرم بہا خلۃ الخ ثم شرع فی بیان الشوق الی السعادۃ الابدیۃ التحقیقۃ ہی کل
 المعرفۃ والوصول الی تجلیاتہ النوریۃ بقولہ است سعاد بارض و شرط فی طلبہا شرطاً فمنہا ان یؤمن
 بنجیہ اکرم الاصل و نفس شریفہ و منہا ان یکون مع ذلک قوی البدن عاقل اللک و التعب فاشار الی
 الاول بقولہ لا تلعب الخ و الی الثانی بقولہ لمن تلعب الخ اعذافہ و منہا ان یکون ذاہمۃ عالیہ و ذلک
 بقولہ عصبہا طامس الاعلام مجهول و منہا ان یکون حید البصر فی الکشف والواقعات و ذلک بقولہ
 رمی الغیوب یعنی مفروض و کذا الی اخر الابیات ثم شرع فی بیان وارد المجذب الالہی المہیج
 ہشواقا و المثیر للوجد و الحال فانه من شروط الطلب و لذلک قیل ۵ مستی و لہ شرط طریق افتادہ است
 لے مست شدن کار کسے نکشادہ است ۶ و ذلک بان شبہ سعی الناقۃ بحركات النعامۃ التي مات
 کبریا و فرغہا فی عین اشتداد الحر فی النہار لیشیر الی حر المطلب و ختم ذلک بقولہ عن تراقیہا رباعیل
 ثم شرع فی بیان ما یعرض للساکن من صرف التخصیص فی اداء حقوق الشرعیۃ و الطریقۃ و عدم دفع
 احد من الاقارب و الاصدقا و ذلک قولہ نسعی الوشاۃ نجایہا الخ و قولہ و قال کل غلیل کنت املہ و ما
 یعرض للساکن فی ہذا الوقت من التوکل العظیم و اللتجاء الی الشیوخ الکمل و تجرید الاستغفار
 و التوبۃ و ذلک بقولہ انبت ان رسول اللہ الخ و بقولہ فقد اتیت رسول اللہ معذرا ثم اشار الی
 مراعاة الادب مع الشیخ بقولہ لقد اقوم مقام المقوم بہ و اشار الی تجرید البیعۃ بقولہ حتی وضعت یمیني الخ

ثم اشار الى مراعات الشيخ اذا كان رسولاً جامعاً لاحكام الشريعة والطريقة اشده واهم من مراعاة حقوق
 الشيخ اذا كان ولياً فقط وذلك بقوله لاذك اهيب و اشار الى الشيخ الولي بقوله من غادر من ليوث الخ
 وكذا اشار الى علي اسد اللغات شيخ الولاية المطلقة المحمدية واما ذكره بلفظ الخادرو وصفه بالاخفاء لان
 امر الولاية مبطن وانهم تحت القباب و اشار الى شروط الشيخ من قوله يغزو فيلحم ضرغامين اى الروح
 والقلب فان الشيخ يربيهما معاً يقطع العلائق من العثار والاخوان ومن شروط الشيخ انه اذا ساور قرا
 نفى له همة في دفع الوسوس والخطرات والشبهات وقوله منه تظل سبع الجوضامة يعنى لا يقدر شيطان
 الانس والجن على اضلال من دخل في طريقته واما قوله ولا ميثى لبو اديه الاراجيل فاشارة الى ان
 من شرط المريد ان يكون على الهمة لاراجلا و اشار الى فنار النفس بقوة الشيخ بقوله ولا يزال لبو اديه
 اخو لقة مطرح البزنج ثم عاد الى ترجيح الرسول عليه السلام بقوله ان الرسول لنور يتضارب به - مهند
 من سيوف المدلول - ثم اشار الى رفقاء الطريقة وطلبا الخانقاهات بقوله فى عصبة من قرش النخ
 و وصفهم بصفات عظيمة منها ان قائلهم قال بطن مكة اى من جانب الغيب لما اسلموا اى دخلوا
 فى الطريقة وابعوا الشيخ زولوا اى اتركوا المال والجاه والادمان والعثار بالترك والتجديد قطع
 العلائق وهى الهجرة الحقيقية لكنهم ما جنبوا وما زالوا عند لقاء الاعداء من النفس والشيطان والخلق بل
 قويت همتهم على المجادلة ومنها انهم كشم العرائن ابطال لايابالون بمخاصمته لنفس ثم اشار الى
 انهم لبسوا لباس التقوى والشريعة بقوله لبوسهم من نسج و اشار الى عزائم الشرع بقوله مرض سوانج
 و اشار الى نفى العجب بقوله لا يفرحون النخ و آلى الصبر على مشاق الطريقة بقوله ليسوا بمجازيع النخ
 و اشار الى النشاط فى الطريقة بقوله يمشون مشى الجمال الزهر النخ و اشار الى فناء نفوسهم بغير همة
 بقوله لا يقطع الطعن الا فى نخورهم النخ وعند ذلك ينتهى السلوك الكسبى وبقى الوهبى سؤال هندوى
 كنانيدن جائزست يا مكره جواب در كتب فقه هندوى را كه سفتجه و سفانج گويند مكره نوشته اند
 و در شرح وقايع مے نويسد و كيره السفتجه وهى اقراض لسقوط خطر الطريق فى المغرب السفتجه بضم سين
 و فتح التاء ان يدفع مالا بطريق الاقراض ليدفع الى صدقيه فى بلد اخر و انما يقرضه لسقوط خطر الطريق
 آدمير بر نيکه اين معامله در نجاسه صورت ميشود گاهى مبلغ را بقدره مينويسند نه زياده نه كم گاهى
 كم ميگيرند و زياده مے نويسند و گاهى بالعكس يعنى زياده ميگيرند و كم مينويسند در صورت اول

شبهه را نیست و در هر دو صورت دیگر صریح را است یا در دادن و یا در گرفتن اما طریق حلال کردن این را بسیار آسان است مثلاً اگر صدر روپیه را بپنڈوی میکنند و ده روپیه پنڈاون دادن لازم می آید پس دو کم صدر روپیه با هوکار بدید و دو روپیه را فلوس بکنانند و در عوض دوازده روپیه فروخت نمایند که بسبب غیر جنس بودن فلوس دو روپیه حلال میشود و در حدیث صحیح آمده که در مشکوٰۃ موجود است که شخصی از خیر آمد و خرما آورد و بسیار خوب و نفیس بود آنحضرت فرمودند اکل تمر خیر است یعنی آیا تمام خرما می خیزد همین قسم می باشد عرض کرد که لایا رسول الله انما ناخذ هذا صاعا بصاعین یعنی تمام خرما می خیزد این قسم نباید شد اما این قسم را بمضاعف خرید میکنیم یک صاع را بدو صاع فرمودند عین الربوا لا فعل بهذا یعنی این عین را است یک جنس را بهم جنس زیاد و کم خریدن این کار کن بلکه لیع التبع بالدرهم ثم تبع بالدرهم جنبا یعنی خرما می روی را بدرهم بفروش و بان درهم خرما می جیدر خرید کن از اینجا معلوم شد که توسط غیر جنس تفاضل را حلال میکنند و اگر سا هوکار چنبره از صدر روپیه پس میدید که آنرا بهر میگویند پس عیاش نیز همین است مثلاً اگر صدر روپیه را بپنڈوی میکنند و پنڈو پنڈو از آن و پس میدهند پس باید نو دو روپیه نقد بدهند و پنڈو روپیه را فلوس کنانند بدید در عوض ده روپیه و ده روپیه خود بگیرد و علما در دفع کراهت سفایح تدبیر نوشته اند که اول سا هوکار را مبلغی بشرط پنڈوی قرض بدید بعد از آن بگوید که این قرض را بفلان کس در فلان شهر ده داد بان مضمون نوشته بدید زیرا که کراهت پنڈوی از همین جهت است که باین قرض منفعتی بخود میکشد یعنی این خطر راه دیر و فتنه که در دوس منفعت این کس مشروط باشد شبهه را دارد چون منفعت مشروط نباشد این متحقق نگشت و الله اعلم سوال تمامی اقلیم نصاری با اتفاق دار الحرب است یا نه اگر هست اهل اسلام را از آن نصاری سود گرفتن جائز است یا نه سوال دیگر بد اداسه جمعه در دیار معموله کفار فرضیت فرض نظر ساقط میشود یا نه سوال دیگر اهل اسلام بنا بر فرض که از کفره مبلغ سود میگیرند یعنی کفره را مبلغ میدهند و روپیه میگیرند و یا مبلغ قرض میگیرند و سود میگیرند جائز است یا نه جواب شرطیکه در دار الحرب و در روایات فقهیه مذکور است ملاحظه بایند و چنانچه برنخیزان درین قرطاس ثبت خواهد شد درین اقلیم آن شرط را قیاس باید کرد و اگر متحقق شد پس دار الحرب قرار یافت و حکم اذا ثبت الثبوت لم یزعمه هرگاه دار الحرب شد با گرفتن و دادن

کہ نبی نوع انسان ازیکہ گیر چہ اسوال میں مینامند عالم گفت کہ نبی نوع زندہ اند ازیشان سوال منع نیست
و بتان تو مثل کنہیا و کالکاو غیرہ مردہ اند قدرت بڑی چہ نذرند بت پرست گفت شما کہ از اہل قبور مد
و شفاعت محو طلبید باید کہ بر شما ہم شرک عالمہ شود القصہ ہر چہ مقصد و مراد شما از اہل قبور بت پرست ہماں قسم
مقصود من ہم از صورت کنہیا و کالکا است بحسب ظاہر نہ قوت اہل قبور دارو نہ بت و اگر میگوئی کہ بقوت
باطن اہل قبور کنشایش حالات مے نمایند بسا جا از بتان ہم روانی حاجات میشود و اگر میگوئی کہ بایشان
مے گویم کہ از خدا براسے ما شفاعت بخواسید من ہم از بتان ہمین استدعا دارم پس ہر گاہ کہ جواز استدعا
اہل قبور ثابت شد بعض مسلمین ضعیف الاعتقاد از پرستش سیتلا و مسانی وغیرہ چگونہ باز خواہند آمد جواب
دین سوال چند جا اشتباہ واقع شدہ آن چند جا را خبر دار باید شد آنگاہ بہ فضل الہی جواب سوال بخونی
واضح خواہد شد اول آنکہ مدوخواستن چیز دیگر است و پرستش چیز دیگر است عوام مسلمین برخلاف حکم شرع
از اہل قبور مدو میخوانند و پرستش نمیکند و بت پرستان مدو ہم میخوانند و پرستش ہم میکنند پرستش آنست
کہ سجدہ کند یا طواف نماید یا نام اورا بطریق تقرب در سار و یا فسخ جانور بنام او کند یا خود را بندد و فلان
بگوید و ہر کہ از مسلمانان جاہل با اہل قبور این چیز را بعمل آرد فی الفور کافر میگردد و از مسلمانانی مے برآید
دوم آنکہ مدوخواستن دو طور مے باشد مدوخواستن مخلوقے از مخلوقے مثل آنکہ از امیر و بادشاہ لو کہ و
گدا در مہمات خود مدو میجویند و عوام الناس از اولیا میخوانند کہ از جناب الہی فلان مطلب ما را درخواست
نمائید این نوع مدوخواستن در شرع از زندہ و مردہ جائز است دوم آنکہ باستقلال چیز یکہ خصوصیت
بجناب الہی دارو مثل دادن فرزند یا بارش باران یا دفع امراض یا طول عمر و مانند این چیز بابے آنکہ
و عا د سوال از جناب الہی در نیت منظور باشد از مخلوقے درخواست نمایند این نوع حرام مطلق بلکہ
کفر است و اگر از مسلمانان کسے از اولیا مے مذہب خود خواہ زندہ باشند یا مردہ این نوع مدو خواہد
از دائرہ مسلمانان خارج میشود بخلاف بت پرستان کہ ہمین نوع مدو را از عبودان باطل خود
میخوانند و آنرا جائز می شمارند و آنچہ بت پرست گفت کہ من ہم از بتان خود شفاعت میخوانم چنانچہ
شما ہم از غیر بتان داولیا شفاعت میخوانید پس دین کلام ہم غلط و تلبیس است زیرا کہ بت پرستان
ہرگز شفاعت نمیخوانند بلکہ معنی شفاعت را نمیدانند و نہ در دل خود تصور میکنند معنی شفاعت سفارش
است و سفارش آنست کہ کسے مطلب کسے را از غیر خود بعرض و معروض ادا سازد و بت پرستان

در وقت درخواست مطالب خود از بتان نمیفهمند و میگویند که سفارش ما بحضور پروردگار جل و علا نمائید
 و مطلب ما را از جناب او تعالی برآید بلکه از بتان خود درخواست مطلب خود میکنند و آنچه گفته است که هر چه
 مقصود شما از اهل قبور است همان قسم مقصود من هم از صورت کنهیا و کالکا است نیز خطا و خطا است زیرا
 ارواح را تعلق به بدن خود که در قبر مدفون است البته می باشد زیرا که مدت دراز درین بدن بوده اند و آنها
 قبور محبوبان خود را تعظیم نمیکند بلکه از طرف خود صورتها و سنگها و درختان و دریاها را قرار میدهند که صورت
 فلانی است نه آنکه آن چیز را تعلق بآن ارواح باشد یا بدن آنها در اینجا سوخته گردد و این قرار داد
 انفراتی را هیچ اثر نیست آنرا حاجت رومی بندگان خالق اکبر از راه حرمانیت خود میفرماید آنهاست
 فهمند که از طرف بتان این فائده حاصل شد حق تعالی که عالم الغیب و الخفیات است حالات بندگان
 خود را میداند و در زندگانی آنها حاجت رومی منظور است از هر طرف که مطلب خود خواهند مطلب ایشان را
 بایشان میدهند چنانچه پیشرفت حاجت پس خود را که صغیر السن است میداند و در وقتیکه از خدمتگار و دایه خود
 چیزی می طلبد یا میدهد حال آنکه خدمتگار و دایه مقدور ندارد و همچنین است حال بتان بلکه حال اهل
 قبور نیز موافق قاعده اهل اسلام و آنچه مرقوم شده پس هرگاه که جواز استمداد از اهل قبور ثابت شد بعض
 مسلمین ضعیف الاعتقاد از پرستش سیتلا و مسانی و غیره چگونه باز خواهند آمد پس فرق در میان استمداد
 از اهل قبور و پرستش سیتلا و مسانی بخند وجه است اول آنکه اهل قبور معلوم الذکر صلحا و بزرگان بوده اند
 سیتلا و مسانی موصوفه محض از وجود آنها معلوم نیست بلکه ظاهر خیال بندی این مردم است و دوم آنکه سیتلا
 و مسانی بر تقدیر وجود آنها از قبیل ارواح خبیثه شیاطین اند که مکر برای مای خلق بسته اند اینها را با ارباب طایفه
 انبیاء و اولیا چه مناسبت سم آنکه استمداد از اهل قبور بطریق دعا است که از جناب الهی عرض کرده
 مطلب ما برآید و پرستش این چیزها بنا بر اعتقاد استقلال و قدرت است که کفر محض است سوال
 صالح را بعد وفات نام گرفته میگویند که فلان ولی است مخالف عقیده اهل سنت و جماعت باشد
 یا نه بحکم مسائل الشهادتین که از ده خصلت عقیده اهل سنت و جماعت است جواب مرد صالح
 و بزرگ و در حیات و بعد از ممات ولی گفتن بنا بر آنست که افعال و اقوال ولی از وصا و میشد و صفات
 ولی بحسب ظاهر در و پیدا و پدیدار و اعتقاد بهشتی بودن او با قطع و یقین نباید کرد که مخالف عقیده اهل
 سنت است زیرا که احوال باطن او و خاتمه او هیچکس را غیر از علام الغیوب معلوم نیست بمین است

معنی اساک عن الشهادتین کہ قطعاً و یقیناً شہادت برہنستی بودن و دوزخی بودن کسے نباید و او آرسے
 این قدر باید گفت کہ فلا نے کا دہشتی میگرد و فلا نے کا دوزخیان براسے ادا میہ نجات و ایم و برای
 این خوف عذاب چنانچہ در حدیث شریف عثمان بن مظعون رضی اللہ عنہ کہ ام العلاء در حق او
 شہادت قطعی بہشت میداد ہمین قسم ارشاد شدہ سوال لفظ لا اراکم فاعلمین کہ در حدیث ان تو مر و
 علیاً و لا اراکم فاعلمین و ارواست بر زبان مخالفین مذکور میشود و جواب آن خوب بخاطر نمیگذرد و گویا
 لا اراکم این باشد کہ مقدر نیست کہ علی را بلا فصل خلیفہ کنند جواب لفظ لا اراکم فاعلمین را شہادت
 اول آنکہ اہل کلام گفتہ اند کہ لا اراکم تحتلفون المفضل مع وجود الفضل استثنائین فان خلافتہ المفضل
 مع وجود الفضل و ان جاز عند البعض لکنہ ترک الاولے فلا تقد موند علیہ دوم شرح حدیث گفتہ اند کہ لا
 اراکم تحتلفون علیاً مع صغر سنہ و حدائتہ عمرہ لان ترجیح الاکبر علی الاصغر مع تساوی العلم والقرۃ
 والہجرۃ امر معلوم لکم فی الامامۃ الصغری فقیسون علیہ الامامۃ الکبری سوم آنچہ از حضرت شیخ خود
 در وقت قرۃ این حدیث شنیدہ ام و ہوا راجع عند می دان آنست کہ این کلمہ اشارت است
 بعدم اجتماع الامۃ مع وجود الاستحقاق الکامل زیرا کہ اہل شام قاطبہ و طلحہ و زبیر و اصحاب جمل برباع
 انتخاب مجتمع نشدند و اللہ اعلم سوال چہ میفرمایند علمای دین درین معنی کہ مقابلہ ولایا کہ در دیار
 ہندوستان است دیہات و اراضی براسے مصارف درگاہ و خرج وارد و صادر مقرر باشد و زیان
 آنرا علی اگر خواہند تقسیم کردہ بطور فرائض حصص گرفتن میتوانند یا نہ و اگر تقسیم کردن نتوانند کدام قسم متعہ
 و متولی آن شود و ہر چہ از نذر و نیاز ہر روزہ آمدنی درگاہ شود در ان فرائض جاری میتوانند شد یا نہ
 و اگر از فرزندان دخترے و پسرے و برادر عینی برای سجادہ نشینے کہ آنرا خلافت میگویند با ہم نزاع
 نمایند کدام ازینہا استحقاق دارد و دعوی سجادہ نشین و خلافت قاضی وقت سماعت میتوان کرد
 یا نہ و اگر قاضی این دعوی را سماعت ننماید چگونه رفع نزاع آنہا کردہ شود و سجادہ نشین کدام کس
 را مقرر کردہ آید جواب دیہات و اراضی کہ برای مصارف درگاہ و خرج وارد و صادر مقرر است
 فرزندان را بطور فرائض تقسیم کردن و حصہ ہا گرفتن نمیرسد بلکہ یک کس را از طرف خود متولی قرار دہند
 تا موافق حاجت تقسیم نماید آرسے اگر اولاد محتاج اند و دہیلہ خدام و متعلقان درگاہ داخل پس آنہا را
 نیز نصیب است بقدر حاجت و اگر بسبب تنازع فیما بین یک شخص را قرار دہند حاکم عادل را باید

که متولی این وقف یک کس را از آنها که موصوف بعدالت و امانت باشد از طرف خود مقرر سازد و مذکور و بنا
 هر روز که در درگاه می آید بقدر حاجت در اولاد و خدام صرف باید نمود و متولی جمیع تقسیم یک کس این را
 باید ساخت و تقسیم بر روس احیا از اولاد و خدام باید نمود مانند تقسیم خمس بر ذوی القربی از هر کس آنکه حاجت زنده
 دارند یا خدمت زنده در درگاه می نمایند یا باعث مرجعیت خلایق میشوند ترجیح آنها با یک ندارد و قیاساً علی
 التفضیل من الخس و سجاده نشین و خلافت و معنی دار و یک آنکه ریاست جمیع تقسیم و غزل و نصب خدام و
 تقدیم و تاخیر مصالح و این معنی موروث نیست بلکه مفوض بالاتفاق انجماء است و اگر اتفاق نکنند مفوض بر
 رای حاکم عادل است دوم اخذ بیعت و تلقین از کار و اقامت جمیع و جماعات و ترتیب حلقه ذکر و اشغال و
 این معنی هم البتة موروث نیست بلکه موقوف بر لیاقت این کار است و در معرفت لیاقت این کار سه طریق است
 قیاساً علی الخلافة الکبری اول آنکه جاده نشین سابق او را خود خلیفه ساخته باشد و با ذبیعت و تلقین از کار
 و او را و بحضور خود مجاز و مازون ساخته باشد و هم اتفاق و اجماع خلفا و مریدان بزرگ و هم پیران او بر خلافت
 و سجاده نشینی این کس رسوم شور می یعنی چند کس از یاران کاه کرده و صاحبان طریقه با هم مشوره نموده
 یک کس را از اولاد و یا از خلفای آن بزرگ بخدمت او منصوب سازند و دعوی این سجاده نشینی و خلافت
 را مبتدئاً قاضی استماع نمایند بلکه اهل حل و عقد انجماعت را تقید کنند که از میان خود بایک که الیق باین کار
 باشد خلیفه سازند یا چند کس را از آنها انتخاب نموده این امر را در آنها شور می سازد و اما بعد از آنکه یکی از طرق ثلثه
 شخص بر رای سجاده نشینی و خلافت متعین شده باشد شخصی دیگر با او درین امر منازعت نماید البتة دعوی
 شخص اول را بشنود و رفع نزاع با قیامت شهود و معتبر بر ثبوت سجاده نشینی و خلافت یکی از طرق ثلثه
 میتواند کرد و اگر شخص دوم دعوی نا اهلیت شخص اول و تغییر و تبدیل سیرت محمود میکند پس نقیض نموده
 صدق و کذب آنرا دریافته اگر خواهد اول را مغضول نماید و در نصب خلیفه دیگر به یکی از طرق ثلثه متمسک
 شود بالجمله درین امور وراثت جاری نیست وراثت محض در اعیان مملوکه آن میت است که در آخر خبر
 حیات مالک آن بود اگر مرد کس دعوی تعیین خلیفه سابق میکنند یا هر دو کس دعوی اتفاق اهل حل و عقد
 یا اهل شور می نمایند قاضی بطلب شهود و تزکیه آن دفع نزاع نماید سوال روپ و اس گساین موازی
 چند بگیه زمین خود را نزد باقی شاه رسین داشته با و از آنکه منافع آن اراضی و ثمر آن اشجار بطبع خود
 بلا اکر او واجباً بر بهترین داده ام و مهیه نموده ام تا وقتیکه آن مرهونه را از مرتهین استخلاص نمایم حالاً بعد

تمام دوازده سال منکره را من ام از مرتبه مسطور طلب منافع اراضی مذکور مع ثمار آن اشجار میکنم در شرع
 شریف چه حکم است بینوا تو جردا جواب حکم اینست که آن اراضی مرهونه و ثمار مع منافع
 و اشجار بر این میرسد و مرتبه را هیچ حق در منافع و ثمار آن نیست و هبه منافع و ثمار
 غیر صحیح است زیرا که هبه معدوم است و هبه معدوم لا یصح هر و هبه لبین فی ضرع و صوف علی غنم
 و نذر و نخل فی ارض و قمر فی شمل کامل شارع شای لا یجوز هذه الهبات هر و ثمار الرمن کوله
 و لیس و صوفه و غیره را هبه کنانی شرح الوقایه موافق فہم ظاہری جواب درست نوشته اند و لفظ ہبہ نظر
 کرده لیکن پیش فقیر تحقیق اینست که درین صورت با موافق رواج و عادت لفظ ہبہ را بمعنی اباحت
 یعنی پرواگی انتفاع باید فهمید پس روپ داس کہ باقی شاہ را منافع زمین مرہونہ خود از محصول و ثمار داد
 و ہبہ نمود معنیش اینست کہ پرواگی انتفاع بمحصول و ثمار آن زمین داد بدو دلیل یو آنکہ قاعدہ فقہیہ مقررہ است
 کہ العادۃ محکمۃ چنانچہ در کتاب اشباہ و النظائر موجود است و عرف و عادۃ ہمین است کہ راہن مرتہ
 را اباحت منافع میکند پس محمول بر همان عادت باید داشت دوم آنکہ نیز قاعدہ مقررہ فقہ است کہ
 العبرة فی العقود للمعانی دون الالفاظ و لهذا ہبہ بالعوض را در حکم بیع میدانند و کفالت را بشرط
 برارت اصیل حوالہ مے نامند و حوالہ را بشرط عدم برأت اصیل کفالت میگویند پس روپ داس
 ہر گاہ لفظ ہبہ را بمحصول ثمار متعلق ساخت و ظاہر آنست کہ محصول و ثمار منافع متحدہ اند سال بسال
 نوید میشود و چیزے موجود نیست کہ ہبہ آن صحیح باشد و معدوم معین ہم نیست تا ہبہ باطل گردد مثل
 شیر در پستان صوف بر پشت گوسفند و بچہ در حمل پس لا بد لفظ ہبہ را بر اباحت حمل باید کرد و چنانچہ
 زن حرہ ببردے بگوید کہ من نفس خود را بتو ہبہ کردم و بختیدم نکاح میشود و ہبہ حقیقی نمیشود کذا ہذا
 آمدیم بر نیکہ ہر گاہ این عقد عقد اباحت شد پس حکمش آنست کہ تا وقتیکہ روپ داس این اباحت را
 فسخ نکرده و از ان بزرگتر نہ باشد و از مطالبہ محصول و ثمار سکوت و زیدہ پس انتفاع بمحصول و ثمار
 بیان باقی شاہ مباح و جائز بود و در مباح ضمانت نیست یعنی باشد و اگر روپ داس در اثنا سی دوازده سال
 اباحت نکرد و فسخ میکرد و او را میرسد زیرا کہ در عاریت و امانیت مدت لازم نمیشود و نیست آنچه بین
 فقیر میرسد و اندا علم روایت اباحت اینست در کتاب و مختار میگوید اباح الراہن للمرتہن اکل التما
 او سکنة الدار و لبین الشاة المرہونۃ فاکلہا لم یضمن و لم یمنع انتہی و کتاب خزانۃ المفتین میگوید

کور بن شاة و اباح للمترین ان یشرب لبنها کان للمترین ان یشرب لبنها و لا یكون ضا منا و علی هذا جمیع الثم
 و الزیادة انتهی سوال استعمال آبگ بر قبور جائز است یا نه جواب استعمال آبگ همراه معارف
 و مزامیر و آلات لهو ممنوع و حرام بر قبور یا خیر قبور و حرمت این چیزها یعنی معارف و مزامیر و آلات لهو و کتب
 حدیث و فقه مشروح و مبسوط است فقط آواز خوانا یا همراه دف جائز است بر غیر قبور و بر قبور بدعت است احتیاط
 اولیست سوال تعیین و آیه بر یک روز یا بر سالی بنا بر زیارت قبور بزرگان یا نه جواب
 رفتن بر قبور بعد سالی یک روز معین کرده سه صورت است اول آنکه یک روز معین نموده یک شخص
 یا دو شخص بخیریت اجتماعی مردمان کثیر بر قبور محض بنا بر زیارت و استغفار بر و ندانند قدر از روی طاعت
 ثابت است و در تفسیر در مشهور نقل نموده که هر سال آنحضرت علیه السلام بر مقابر می رفتند
 و دعا برای مغفرت اهل قبور می نمودند این قدر ثابت و مستحب است دوم آنکه بهیئت اجتماعی مردمان
 کثیر جمع شوند و ختم کلام الله کنند و فاتحه بر شیرینی یا طعام نموده تقسیم در میان حاضران نمایند این قسم
 معمول در زمانه پیغمبر خدا و خلفای او را ندیدیم بود اگر کنند اینطور بکند باک نیست زیرا که درین قسم فحش
 نیست بلکه فائده احیاء و اموات حاصل میشود و سونم طوی جمع شدن بر قبور اینست که مردمان بیک روز
 معین نموده و لباسهای فاخر و نفیس پوشیده مثل روز عید شادمان شود بر قبور با جمیع میشوند قص
 و مزامیر و دیگر بدعات ممنوعه مثل سجود بر سر قبور و طواف کردن قبور و نمایند این قسم حرام و ممنوع
 است بلکه بعضی بحد کفر می رسند و همین است محل این دو حدیث و لا تجعلوا قبری عیدا جناحی و در مکه
 شریف موجود است اللهم لا تجعل قبری و ثنای عید این هم در مشکوٰۃ است سوال اقرار غلامی نسبت
 به بزرگان و خواجگان که نه بر خرید و اند کردن جائز است یا نه جواب لفظ غلام بد معنی استعمال
 میکنند یک معنی مملوک و بر خرید دوم معنی خادم نسبت کردن بمالک معنی اول است و نسبت به بزرگان
 بمعنی اول نه دروغ است که بزرگان اینکس را هرگز نه خرید و اند و بمعنی دوم میتوان گفت لیکن
 چون لفظ مومم باشد اهل اسلام را این قسم الفاظ استعمال کردن نشاید زیرا که شرک چنانچه در عباد
 و قدرت میشود همین قسم شرک و تسمیه هم میشود و این قسم نام نهادن شرک و تسمیه است ازینهم
 احتراز لازم است چنانچه ترجمه قرآن مسمی به فتح الرحمن در تحت آیه فلما آتاهم صالحا جعله شرکاء
 فیما اتاهم فتعالی الله عما یشركون مذکور است که در اینجا دانسته شد که شرک و تسمیه نوعیست از شرک

چنانچہ اہل زمانہ یا غلام فلان و عبد فلان نام سے نہند و اللہ اعلم سوال کسے گا و یا بزم یا مرغ بنام
کدام شہید یا ولی ذبح نماید یا صرف مالیدہ یا شیر برنج بہ نیت نیانہ کلام بزرگ پڑ و صلح یا رنجور اندین ہر دو را
چہ حکم است و خوردن طعام نیاز و نذرانہ مساکین و فقر را جائز است و اغنیاء اہل قبول را چہ حکم است
جواب ذبح کردن جانور بنام غیر خدا خواہ پیغمبر باشد خواہ ولی خواہ شہید خواہ غیر انسان حرام است و اگر بہ قصد
تقرب بنام اینہا ذبح کردہ باشد ذبیحہ آن جانور ہم حرام و مردار میشود و ذبح کنندہ مرتد میشود ازین فعل منع
لازم است و تفسیر کبیر و تفسیر نیشاپوری و دیگر تفاسیر مرقوم است قال العلماء لو ان مسلماً ذبح ذبیحہ
و قصد بذبحہ التقرب الی غیر اللہ صار مرتداً و ذبیحہ ذبیحہ مرتداً نہتے و اگر مالیدہ و شیر برنج بنا بر فاتحہ بزرگ
بقصد ایصال ثواب بروح الی شان پختہ بخوراند مضائقہ نیست جائز است و طعام نذر اللہ اغنیاء یا رنجور
حرام است و طعام نذر اللہ نیست کہ کسے گوید اگر مریض مر شفا شود یا سافر من بیاید یا کار خانی
من شود بر ذمہ من اینقدر طعام برای خدا خواہد بود این نذر اللہ است و اگر فاتحہ بنام بزرگے دادہ شد
پس اغنیاء را ہم خوردن ازان جائز است و اللہ اعلم سوال بیع انسان جائز است یا نہ جواب صحیح
بسمہ طور در شرع جائز است اول آنکہ جماعہ از کافران مطیع بادشاہ وقت نباشند و از دادن جزیرہ
و خراج باورند زن و بچہ انہا را بندگی کردہ آورند مثل مرہٹہ و سکہان و راجپوتیان و در دست مردم
کوہستان بیع این طور بلاشبہ و باتفاق جائز است و دوم آنکہ ہمین قسم کفار مثل کوہستانی
و دیگر طوائف مذکورہ اولاد خود را بفروشد و سوداگر خریدہ بیارد دین قسم اختلاف است بعضی علما
جائز داشتند و بعضی جائز نہ داشتند لیکن اصح و اقوی آنست کہ این قسم ہم جائز است چنانچہ
حضرت ماجرکنیزک حضرت ابراہیم علیہ السلام کہ بادشاہ مصر از قطیان خریدہ بود و بحضرت سادہ
زوجہ حضرت ابراہیم علیہما السلام ہبہ نمود از ہمین قبیل بودہ اند سوّم آنکہ ازین دو قسم کثیر کا بیش
کسے باشند و بامر و اجبی نکاح کردہ بدہد ہر چہ کہ ازان کنیزک پیدا شود ملک او میگردد و فروخت نہ
ہبہ نمودن آن جائز است اگرچہ اگر با ولد خود یا برادر خود نکاح کردہ و بد یا خود متصرف شود و بچہ
پیدا کردہ آنی بچہ از او میشود و فروختن و ہبہ نمودن آن جائز نیست و در دلتہ دیگر است کہ بعضی علما
جائز داشتند اکثر منع کردہ اند کیے آنکہ در وقت گرنگی و قحط مسلمان بچہ خود را بفروشد و کسے
اورا خرید کند چنانچہ در عہد حضرت یوسف علیہ السلام مصریان در قحط خود را و اولاد خود را بیعت

حضرت یوسف علیہ السلام فروخته بودند این قسم ملاالہ وادشاح ہایہ جائز داشتہ اند و نقل از کتاب محیط آورده اند لیکن اکثر علماء را این را مسلم ندارند و گویند کہ مخصوص در زمان حضرت یوسفؑ بود و حالا موقوف شد دوم آنکہ مہندوان و دیگر کفار کہ در دارالاسلام باشند و مطیع بادشاہ وقت اولاد خود را بفروشند و این قسم نزد امام شافعی جائز است و در مذہب الحنفی جائز نیست مسئلہ در حالت جنائت خوردن و آشامیدن رواست اولیٰ آنست کہ وضو کردہ بخورد مسئلہ پانچامہ و لنگ و از ارم و از زشتان لنگ پائین کردن مکروہ است مسئلہ موسیکہ بر لب سے روید اگر از لب فروئے افتد برین آن نہایت موکدہ قریب بوجوب است و اگر از لب فروئے افتد بالا بالا دراز میشود پس بریدن آن واجب نیست مگر خوف فرو افتادن زیر لگن بسیار دراز میشود فروئے افتد و در مان موی آید مسئلہ برہہ حلال در شرع بر مذہب صحیح سہ قسم است اول آنکہ جماعہ از مسلمانان کہ در ملک کفار نے باشند بطریق تاخت در ملک کفار رفتہ اولاد آنها را اسیر کردہ بیارند دوم آنکہ کافران حزبی اولاد خود را بفروشند و مسلمانان از آنها خریدہ بیارند بشرطیکہ مالک آنها بفروشد سوم آنکہ ازین ہر دو قسم برہہ کہ نے نکاح حلال اند از غیر مالک خود و تخرسے یا پسرے متول شود و ان نیز در ملک مالک در آید و در آنے نکاح حلال است و قسم چہارم مختلف فیہ است نزد بعضی علماء حلال است و نزد اکثر علماء حلال نیست و آن آنست کہ مسلمانان در وقت مخصوصہ جنگی و گرسنگی اولاد خود را بفروشند نزد صاحب محیط موافق نقل ملا الہیادشاح ہایہ این قسم برہہ نیز در ملک می در آید لیکن فتویٰ برین قول نیست اصح آنست کہ آن برہہ را بقصد ثواب خرید نماید تا از عذاب گرسنگی خلاص شود لیکن او را برہہ خود نداند و معاملہ کنیزک و غلام با و سازد بیع و شرا درست نیست و نے نکاح روانیت مسئلہ قال فی شرح العقائد و الجمع بین قولہم لایکفر احد من اہل القبۃ و قولہم لایکفر من قال بخلق القرآن و استحالة الرویۃ اوسب الشیخین اولعنها و امثال ذلک مشکل مستحب و قال المدق ثمس الدین الخیالی نے حاشیہ قولہ من قواعد اہل السنۃ ان لایکفر معنی ہذہ القاعدۃ ان لایکفر فی المسائل الاجتہادیۃ اذ لا نزاع فی تکفیر من انکر ضروریات الدین ثم ان ہذہ القاعدۃ للشیخ الاشعری و بعض متابعیہ و اما البعض الآخر فلم یوافقوہم و ہم الذین کفروا المعتزلۃ و الشیعۃ فی بعض المسائل فلا احتیاج الی الجمع لعدم اتحاد القائل انتہی و لا یخفی ان الجواب الاول

تخصيص نفيد الكلام بلا دليل والجواب الثاني مبني على اختلاف القائلين بالقولين وهو خلاف
المواقع بل القائلون بتلك القاعدة هم الذين يكفرون بخلق القرآن وسببهم وقدم العالم ونفي العلم
بالجبريات الى غير ذلك قال السيد في شرح المواضع اعلم ان عدم تكفير اهل القبلة موافق لكلام الشيخ
الاشعري والفقهاء كما مر لنا اذا فتشنا عقائد فرق الاسلام وجدنا منها ما يوجب الكفر قطعاً كاللعنات
الراجعة الـ وجود النعيم الدائم الـ حلوله في بعض اشخاص الناس الـ انكار نبوة محمد صلى الله
عليه وسلم الـ دمه او استخفافه الـ استباحة المحرمات واسقاط الواجبات الشرعية انتهى بل تحقيق
ان المراد اهل القبلة في هذه القاعدة هم الذين لا ينكرون ضروريات الدين لاسيما وجهه الـ
القبلة في الصلوة قال الله تعالى ليس البر ان تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ولكن البر من
امن بالله واليوم الآخر الخ فمن انكر ضروريات الدين لم يبق من اهل القبلة لان ضروريات الدين
منحصرة عندهم في ثلثة مدلول الكتاب بشرط ان يكون نصاً صريحاً لا يمكن تأويله كتحریم الامهات
والبنات وتحریم الخمر والميسر وثبات العلم والقدرة والارادة والكلام له تعالى وكون السابقين
الاولين من المهاجرين والانصار مرضيين عند الله تعالى وانه لا يجوز ايمانهم والاستخفاف بهم ومدلول
السنة المتواترة لفظاً او معنى سوا اركان من الاعتقادات او من الحليات وسوا اركان فرضاً او نفلاً
كوجوب محبة اهل البيت من الازواج والبنات والجمعة والجماعة والاذان والعديد والمجمع عليه
قطعياً كخلافة الصديق والفاروق ونحو ذلك ولا شبهة ان من انكر امثال هذه الامور لم يصح ايمانه
بالكتاب والنبين اذ في تخطئة الاجماع لقطع تضييل لجميع الامة فيكون انكار القول تعالى كنتم خير امة
اخرجت للناس وقوله تعالى ومن يشاقق الرسول من بعد ما تبين له الهدى ويتبع غير سبيل المؤمنين
وقوله عليه السلام لا تجتمع امتي على الضلالة وهو متواتر معنوي فلا يكون منكر هذه الامور من اهل القبلة
وقد عرف بعضهم ضروريات الدين بانها امور يشترك في معرفتها المتدين بدین الاسلام وغير المتدين
وبالجملة قولهم لا تكفر احد من اهل القبلة كلام محمل باق على عمومته لكن له تفصيل طويل والشان في معرفته
من هو من اهل القبلة ومن ليس منهم لم يعرض الفقهاء قد بالغوا في تكفير من ينكر بعض المسائل الاجتهادية
المشهوره عند قوم دون قوم كحرمة لبس الحصف ونحو ذلك وهو مذموم ركيك جداً واما من فرق بين
الاصول والفروع فكفر في احدهما ودون الاخرى فان اراد نفس الاعمال فغرم مرحباً وان اراد اعتقاداً

سورة

سورة الاحقاف

كفر
بما
يؤيد
الدين

بما
يؤيد
الدين

بما
يؤيد
الدين

وجوبها وسنتها فلا إذا شبهة في ان من انكر وجوب الزكوة او وجوب الوفاء بالعهود او وجوب الصلوات الخمس او كون الاذان مستونا فقه كفايدل عليه ان ما نفي الزكوة في صدر الاسلام نعم في بعضها يكون كفرا ما يليا لكن التأويل غير مسموع في امثال هذه الامور الجلية كما لم يسمع تأويل ما نفي الزكوة متمسكين بقوله تعالى ان صلواتك سكن لهم وكما لم يسمع تأويل الحورية في انكار التحميم متمسكين بقوله تعالى ان الحكم الا لله واما التكفير بخلق القرآن وانكار الروية وانكار العلم بالجزئيات على الوجه الجزئي مع القول بثبوت العلم على وجه كلي فلا ينبغي الاقدام عليه اذ ليس مخالف هذه الاحكام منصوصا ايضا جليا لا في الكتاب ولا في السنة المتواترة هذا والله تعالى اعلم فان قيل ما الدليل على ان المراد من اهل القبلة هم المصدقون بجميع ضرورات الدين اتي دلالة لمقط اهل القبلة قلنا الدليل عليه ان الكفر تقابل الايمان تقابل العدم والمملكة اذ الكفر عدم الايمان والمقتضيان بالعدم والمملكة لا يكون بينهما واسطة بالنظر في خصوص الموضوع وان امكن بينهما واسطة بالنظر في الواقع كالعمى والبصر فان الذي من شأنه البصر لا يخلو عن احدهما ولا شبهة ان الايمان مفهومة الشرعي المعبر به في كتب الكلام والعقائد والتفسير الحديث هو تصديق النبي صلى الله عليه وسلم فيما علم بحجية ضرورية عما من شأنه ذلك ليخرج البصبي والمخجون والمجانم والكفر عدم الايمان عما من شأنه ذلك التصديق مفهومة الكفر هو عدم تصديق النبي صلى الله عليه وسلم فيما علم بحجية ضرورية وهو عينه ما ذكرنا من ان بن انكر واحد من ضرورات الدين انصف بالكفر لعدم التصديق له مراتب اربع فيحصل الكفر ايضا اقسام اربعة الاول كفر الجبل وهو تكذيب النبي صلى الله عليه وسلم صريحا فيما علم بحجية به مع العلم بكونه عليه السلام كاذبا في دعواه وهذا هو كفر ابي جهل واضرابه والثاني كفر الحجو والعناد وهو تكذيبه مع العلم بكونه صادقا في دعواه وهو كفر اهل الكتاب بقوله تعالى الذين اتيناكم الكتاب يعرفونه كما يعرفون ابناءهم وقوله وحجوا بها واستيقنتها انفسهم ظلما وعلوا وكفر البليس من هذا القبيل والثالث كفر الشك كما كان لاكثر المنافقين والرابع كفر التأويل وهو ان يحل كلام النبي صلى الله عليه وسلم على غير محله او على التقية ومراعاة المصالح ونحو ذلك ولما كان التوجه الى القبلة من خواص معنى الايمان سواء كان شاملة او غير شاملة عبرا عن الايمان باهل القبلة كما ورد في الحديث نهيت عن قتل المسلمين والمراد المؤمنين مع ان نص القرآن على ان اهل القبلة هم المصدقون بالنبي صلى الله عليه وسلم في جميع ما علم بحجية وهو قوله تعالى وصعد عن سبيل الله وكفر به والمسجد الحرام واخراج اهل

منه ابرع عند الله فليتأمل سوال اخراج ابن ابی عامر فی السنة عن حسن بن علی ان قال معاوية
انت الساب لعلی اما والله لتر وعلیه المحض والله منی ان ترده فنجده شمر الازار عن ساق یزود عند الحدیث جواب
 ترجمه الحدیث بكذا قال معاوية انت الساب لعلی اما والله لتر وعلیه المحض یعنی گفت امام حسن معاویه را
 توئی بدگوی علی آگاه باش قسم بخدا که البته وارد خواهی شد پیش علی برحوض حاصل آنکه ترا با او کار خواهد
 افتاد و بسوی او محتاج خواهی گشت سبب تشنگی موقف و برای درخواست آب پیش او خواهی رفت
 پس ترا چه لایق است که او را بدگوی و ماری ان ترده و من گمان نمیکنم که تو وارد حوض خواهی شد
 زیرا که سبب سبب او فاسق و مبتدع شدی و فاسق و مبتدع را برحوض درود نخواهد شد فجده شمر الازار
 پس خواهی یافت علی را و من چیده این جمله محطوف است بر لتر وعلیه المحض و تقدیر الکلام لتر وعلیه المحض
فجده شمر الازار یزود عنه ورحاله که میسر انداز حوض و دور میکند و منه قوله تعالی ورجدن در فهم
 امر این تذووان لا یاتی المنافقون یعنی تا نیایند منافقان و دروغبیزه الایل یعنی مانند راندن
 و دور کردن شتران بیگانه قال الصادق المصدوق گفته است این سخن را راست گوی که با و از سبب
 است گفته میشد یعنی خیمه خدا علی علیه السلام و در جواب من اقتری در آئینه بمطابقه که اگر درین حدیث تناقض فلفظی
 و معنوی است چنانچه در جمله اما والله لتر وعلیه المحض و در جمله و ماری ان ترده تناقض صریح است
 علاوه اینکه این حدیث را ابوعلی موصی که محدث معتبر است در سند خود روایت کرده و در ان حدیث
 ابی هاشم معاویه که درین انان سبقت با میر شام میکند موجود نیست بلکه در ان روایت نام معاویه بن
 حنیف واقع شده پس بموجب این روایت نسبت سبب با میر شام درست نخواهد شد و همچنین الفاظی
 که خلاف قاعده عربیت است مثل و ماری ان نیز در ان موجود نیست اکثر اشکالات انان روایت منضم
 میشود و روایت ابوعلی اینست عن علی بن طلحة مولى بنی امیة قال حج معاوية بن ابی سفيان و
 حج مع معاوية بن حنيفة و كان من اسب الناس لعلی قال فر في المدينة حسن بن علی و نفر من صحابة
 جالس قبل له فاسمعاوية بن حنيفة الساب لعلی قال فانه رسول فقال احب قال من قال الحسن بن علی يدعوك فانه مسلم
 فقال الحسن انت معاوية بن حنيفة قال نعم قال فرد ذلك عليه قال فانت الساب لعلی قال فانه يحرمي فقال له الحسن اما والله لتر
 علیه المحض و مارا که ترده فنجده شمر الازار عن ساق یزود عنه را با یات المنافقین و دروغبیزه الایل
 قول الصادق المصدوق و قد غاب من اقتری استهه جواب سوال آنچه در دفع تعارض روایتی

۱۰۰ - ۱۰۱ - ۱۰۲ - ۱۰۳ - ۱۰۴ - ۱۰۵ - ۱۰۶ - ۱۰۷ - ۱۰۸ - ۱۰۹ - ۱۱۰ - ۱۱۱ - ۱۱۲ - ۱۱۳ - ۱۱۴ - ۱۱۵ - ۱۱۶ - ۱۱۷ - ۱۱۸ - ۱۱۹ - ۱۲۰ - ۱۲۱ - ۱۲۲ - ۱۲۳ - ۱۲۴ - ۱۲۵ - ۱۲۶ - ۱۲۷ - ۱۲۸ - ۱۲۹ - ۱۳۰ - ۱۳۱ - ۱۳۲ - ۱۳۳ - ۱۳۴ - ۱۳۵ - ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۳۸ - ۱۳۹ - ۱۴۰ - ۱۴۱ - ۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴ - ۱۴۵ - ۱۴۶ - ۱۴۷ - ۱۴۸ - ۱۴۹ - ۱۵۰ - ۱۵۱ - ۱۵۲ - ۱۵۳ - ۱۵۴ - ۱۵۵ - ۱۵۶ - ۱۵۷ - ۱۵۸ - ۱۵۹ - ۱۶۰ - ۱۶۱ - ۱۶۲ - ۱۶۳ - ۱۶۴ - ۱۶۵ - ۱۶۶ - ۱۶۷ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۱۷۰ - ۱۷۱ - ۱۷۲ - ۱۷۳ - ۱۷۴ - ۱۷۵ - ۱۷۶ - ۱۷۷ - ۱۷۸ - ۱۷۹ - ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱۸۲ - ۱۸۳ - ۱۸۴ - ۱۸۵ - ۱۸۶ - ۱۸۷ - ۱۸۸ - ۱۸۹ - ۱۹۰ - ۱۹۱ - ۱۹۲ - ۱۹۳ - ۱۹۴ - ۱۹۵ - ۱۹۶ - ۱۹۷ - ۱۹۸ - ۱۹۹ - ۲۰۰ - ۲۰۱ - ۲۰۲ - ۲۰۳ - ۲۰۴ - ۲۰۵ - ۲۰۶ - ۲۰۷ - ۲۰۸ - ۲۰۹ - ۲۱۰ - ۲۱۱ - ۲۱۲ - ۲۱۳ - ۲۱۴ - ۲۱۵ - ۲۱۶ - ۲۱۷ - ۲۱۸ - ۲۱۹ - ۲۲۰ - ۲۲۱ - ۲۲۲ - ۲۲۳ - ۲۲۴ - ۲۲۵ - ۲۲۶ - ۲۲۷ - ۲۲۸ - ۲۲۹ - ۲۳۰ - ۲۳۱ - ۲۳۲ - ۲۳۳ - ۲۳۴ - ۲۳۵ - ۲۳۶ - ۲۳۷ - ۲۳۸ - ۲۳۹ - ۲۴۰ - ۲۴۱ - ۲۴۲ - ۲۴۳ - ۲۴۴ - ۲۴۵ - ۲۴۶ - ۲۴۷ - ۲۴۸ - ۲۴۹ - ۲۵۰ - ۲۵۱ - ۲۵۲ - ۲۵۳ - ۲۵۴ - ۲۵۵ - ۲۵۶ - ۲۵۷ - ۲۵۸ - ۲۵۹ - ۲۶۰ - ۲۶۱ - ۲۶۲ - ۲۶۳ - ۲۶۴ - ۲۶۵ - ۲۶۶ - ۲۶۷ - ۲۶۸ - ۲۶۹ - ۲۷۰ - ۲۷۱ - ۲۷۲ - ۲۷۳ - ۲۷۴ - ۲۷۵ - ۲۷۶ - ۲۷۷ - ۲۷۸ - ۲۷۹ - ۲۸۰ - ۲۸۱ - ۲۸۲ - ۲۸۳ - ۲۸۴ - ۲۸۵ - ۲۸۶ - ۲۸۷ - ۲۸۸ - ۲۸۹ - ۲۹۰ - ۲۹۱ - ۲۹۲ - ۲۹۳ - ۲۹۴ - ۲۹۵ - ۲۹۶ - ۲۹۷ - ۲۹۸ - ۲۹۹ - ۳۰۰ - ۳۰۱ - ۳۰۲ - ۳۰۳ - ۳۰۴ - ۳۰۵ - ۳۰۶ - ۳۰۷ - ۳۰۸ - ۳۰۹ - ۳۱۰ - ۳۱۱ - ۳۱۲ - ۳۱۳ - ۳۱۴ - ۳۱۵ - ۳۱۶ - ۳۱۷ - ۳۱۸ - ۳۱۹ - ۳۲۰ - ۳۲۱ - ۳۲۲ - ۳۲۳ - ۳۲۴ - ۳۲۵ - ۳۲۶ - ۳۲۷ - ۳۲۸ - ۳۲۹ - ۳۳۰ - ۳۳۱ - ۳۳۲ - ۳۳۳ - ۳۳۴ - ۳۳۵ - ۳۳۶ - ۳۳۷ - ۳۳۸ - ۳۳۹ - ۳۴۰ - ۳۴۱ - ۳۴۲ - ۳۴۳ - ۳۴۴ - ۳۴۵ - ۳۴۶ - ۳۴۷ - ۳۴۸ - ۳۴۹ - ۳۵۰ - ۳۵۱ - ۳۵۲ - ۳۵۳ - ۳۵۴ - ۳۵۵ - ۳۵۶ - ۳۵۷ - ۳۵۸ - ۳۵۹ - ۳۶۰ - ۳۶۱ - ۳۶۲ - ۳۶۳ - ۳۶۴ - ۳۶۵ - ۳۶۶ - ۳۶۷ - ۳۶۸ - ۳۶۹ - ۳۷۰ - ۳۷۱ - ۳۷۲ - ۳۷۳ - ۳۷۴ - ۳۷۵ - ۳۷۶ - ۳۷۷ - ۳۷۸ - ۳۷۹ - ۳۸۰ - ۳۸۱ - ۳۸۲ - ۳۸۳ - ۳۸۴ - ۳۸۵ - ۳۸۶ - ۳۸۷ - ۳۸۸ - ۳۸۹ - ۳۹۰ - ۳۹۱ - ۳۹۲ - ۳۹۳ - ۳۹۴ - ۳۹۵ - ۳۹۶ - ۳۹۷ - ۳۹۸ - ۳۹۹ - ۴۰۰ - ۴۰۱ - ۴۰۲ - ۴۰۳ - ۴۰۴ - ۴۰۵ - ۴۰۶ - ۴۰۷ - ۴۰۸ - ۴۰۹ - ۴۱۰ - ۴۱۱ - ۴۱۲ - ۴۱۳ - ۴۱۴ - ۴۱۵ - ۴۱۶ - ۴۱۷ - ۴۱۸ - ۴۱۹ - ۴۲۰ - ۴۲۱ - ۴۲۲ - ۴۲۳ - ۴۲۴ - ۴۲۵ - ۴۲۶ - ۴۲۷ - ۴۲۸ - ۴۲۹ - ۴۳۰ - ۴۳۱ - ۴۳۲ - ۴۳۳ - ۴۳۴ - ۴۳۵ - ۴۳۶ - ۴۳۷ - ۴۳۸ - ۴۳۹ - ۴۴۰ - ۴۴۱ - ۴۴۲ - ۴۴۳ - ۴۴۴ - ۴۴۵ - ۴۴۶ - ۴۴۷ - ۴۴۸ - ۴۴۹ - ۴۵۰ - ۴۵۱ - ۴۵۲ - ۴۵۳ - ۴۵۴ - ۴۵۵ - ۴۵۶ - ۴۵۷ - ۴۵۸ - ۴۵۹ - ۴۶۰ - ۴۶۱ - ۴۶۲ - ۴۶۳ - ۴۶۴ - ۴۶۵ - ۴۶۶ - ۴۶۷ - ۴۶۸ - ۴۶۹ - ۴۷۰ - ۴۷۱ - ۴۷۲ - ۴۷۳ - ۴۷۴ - ۴۷۵ - ۴۷۶ - ۴۷۷ - ۴۷۸ - ۴۷۹ - ۴۸۰ - ۴۸۱ - ۴۸۲ - ۴۸۳ - ۴۸۴ - ۴۸۵ - ۴۸۶ - ۴۸۷ - ۴۸۸ - ۴۸۹ - ۴۹۰ - ۴۹۱ - ۴۹۲ - ۴۹۳ - ۴۹۴ - ۴۹۵ - ۴۹۶ - ۴۹۷ - ۴۹۸ - ۴۹۹ - ۵۰۰ - ۵۰۱ - ۵۰۲ - ۵۰۳ - ۵۰۴ - ۵۰۵ - ۵۰۶ - ۵۰۷ - ۵۰۸ - ۵۰۹ - ۵۱۰ - ۵۱۱ - ۵۱۲ - ۵۱۳ - ۵۱۴ - ۵۱۵ - ۵۱۶ - ۵۱۷ - ۵۱۸ - ۵۱۹ - ۵۲۰ - ۵۲۱ - ۵۲۲ - ۵۲۳ - ۵۲۴ - ۵۲۵ - ۵۲۶ - ۵۲۷ - ۵۲۸ - ۵۲۹ - ۵۳۰ - ۵۳۱ - ۵۳۲ - ۵۳۳ - ۵۳۴ - ۵۳۵ - ۵۳۶ - ۵۳۷ - ۵۳۸ - ۵۳۹ - ۵۴۰ - ۵۴۱ - ۵۴۲ - ۵۴۳ - ۵۴۴ - ۵۴۵ - ۵۴۶ - ۵۴۷ - ۵۴۸ - ۵۴۹ - ۵۵۰ - ۵۵۱ - ۵۵۲ - ۵۵۳ - ۵۵۴ - ۵۵۵ - ۵۵۶ - ۵۵۷ - ۵۵۸ - ۵۵۹ - ۵۶۰ - ۵۶۱ - ۵۶۲ - ۵۶۳ - ۵۶۴ - ۵۶۵ - ۵۶۶ - ۵۶۷ - ۵۶۸ - ۵۶۹ - ۵۷۰ - ۵۷۱ - ۵۷۲ - ۵۷۳ - ۵۷۴ - ۵۷۵ - ۵۷۶ - ۵۷۷ - ۵۷۸ - ۵۷۹ - ۵۸۰ - ۵۸۱ - ۵۸۲ - ۵۸۳ - ۵۸۴ - ۵۸۵ - ۵۸۶ - ۵۸۷ - ۵۸۸ - ۵۸۹ - ۵۹۰ - ۵۹۱ - ۵۹۲ - ۵۹۳ - ۵۹۴ - ۵۹۵ - ۵۹۶ - ۵۹۷ - ۵۹۸ - ۵۹۹ - ۶۰۰ - ۶۰۱ - ۶۰۲ - ۶۰۳ - ۶۰۴ - ۶۰۵ - ۶۰۶ - ۶۰۷ - ۶۰۸ - ۶۰۹ - ۶۱۰ - ۶۱۱ - ۶۱۲ - ۶۱۳ - ۶۱۴ - ۶۱۵ - ۶۱۶ - ۶۱۷ - ۶۱۸ - ۶۱۹ - ۶۲۰ - ۶۲۱ - ۶۲۲ - ۶۲۳ - ۶۲۴ - ۶۲۵ - ۶۲۶ - ۶۲۷ - ۶۲۸ - ۶۲۹ - ۶۳۰ - ۶۳۱ - ۶۳۲ - ۶۳۳ - ۶۳۴ - ۶۳۵ - ۶۳۶ - ۶۳۷ - ۶۳۸ - ۶۳۹ - ۶۴۰ - ۶۴۱ - ۶۴۲ - ۶۴۳ - ۶۴۴ - ۶۴۵ - ۶۴۶ - ۶۴۷ - ۶۴۸ - ۶۴۹ - ۶۵۰ - ۶۵۱ - ۶۵۲ - ۶۵۳ - ۶۵۴ - ۶۵۵ - ۶۵۶ - ۶۵۷ - ۶۵۸ - ۶۵۹ - ۶۶۰ - ۶۶۱ - ۶۶۲ - ۶۶۳ - ۶۶۴ - ۶۶۵ - ۶۶۶ - ۶۶۷ - ۶۶۸ - ۶۶۹ - ۶۷۰ - ۶۷۱ - ۶۷۲ - ۶۷۳ - ۶۷۴ - ۶۷۵ - ۶۷۶ - ۶۷۷ - ۶۷۸ - ۶۷۹ - ۶۸۰ - ۶۸۱ - ۶۸۲ - ۶۸۳ - ۶۸۴ - ۶۸۵ - ۶۸۶ - ۶۸۷ - ۶۸۸ - ۶۸۹ - ۶۹۰ - ۶۹۱ - ۶۹۲ - ۶۹۳ - ۶۹۴ - ۶۹۵ - ۶۹۶ - ۶۹۷ - ۶۹۸ - ۶۹۹ - ۷۰۰ - ۷۰۱ - ۷۰۲ - ۷۰۳ - ۷۰۴ - ۷۰۵ - ۷۰۶ - ۷۰۷ - ۷۰۸ - ۷۰۹ - ۷۱۰ - ۷۱۱ - ۷۱۲ - ۷۱۳ - ۷۱۴ - ۷۱۵ - ۷۱۶ - ۷۱۷ - ۷۱۸ - ۷۱۹ - ۷۲۰ - ۷۲۱ - ۷۲۲ - ۷۲۳ - ۷۲۴ - ۷۲۵ - ۷۲۶ - ۷۲۷ - ۷۲۸ - ۷۲۹ - ۷۳۰ - ۷۳۱ - ۷۳۲ - ۷۳۳ - ۷۳۴ - ۷۳۵ - ۷۳۶ - ۷۳۷ - ۷۳۸ - ۷۳۹ - ۷۴۰ - ۷۴۱ - ۷۴۲ - ۷۴۳ - ۷۴۴ - ۷۴۵ - ۷۴۶ - ۷۴۷ - ۷۴۸ - ۷۴۹ - ۷۵۰ - ۷۵۱ - ۷۵۲ - ۷۵۳ - ۷۵۴ - ۷۵۵ - ۷۵۶ - ۷۵۷ - ۷۵۸ - ۷۵۹ - ۷۶۰ - ۷۶۱ - ۷۶۲ - ۷۶۳ - ۷۶۴ - ۷۶۵ - ۷۶۶ - ۷۶۷ - ۷۶۸ - ۷۶۹ - ۷۷۰ - ۷۷۱ - ۷۷۲ - ۷۷۳ - ۷۷۴ - ۷۷۵ - ۷۷۶ - ۷۷۷ - ۷۷۸ - ۷۷۹ - ۷۸۰ - ۷۸۱ - ۷۸۲ - ۷۸۳ - ۷۸۴ - ۷۸۵ - ۷۸۶ - ۷۸۷ - ۷۸۸ - ۷۸۹ - ۷۹۰ - ۷۹۱ - ۷۹۲ - ۷۹۳ - ۷۹۴ - ۷۹۵ - ۷۹۶ - ۷۹۷ - ۷۹۸ - ۷۹۹ - ۸۰۰ - ۸۰۱ - ۸۰۲ - ۸۰۳ - ۸۰۴ - ۸۰۵ - ۸۰۶ - ۸۰۷ - ۸۰۸ - ۸۰۹ - ۸۱۰ - ۸۱۱ - ۸۱۲ - ۸۱۳ - ۸۱۴ - ۸۱۵ - ۸۱۶ - ۸۱۷ - ۸۱۸ - ۸۱۹ - ۸۲۰ - ۸۲۱ - ۸۲۲ - ۸۲۳ - ۸۲۴ - ۸۲۵ - ۸۲۶ - ۸۲۷ - ۸۲۸ - ۸۲۹ - ۸۳۰ - ۸۳۱ - ۸۳۲ - ۸۳۳ - ۸۳۴ - ۸۳۵ - ۸۳۶ - ۸۳۷ - ۸۳۸ - ۸۳۹ - ۸۴۰ - ۸۴۱ - ۸۴۲ - ۸۴۳ - ۸۴۴ - ۸۴۵ - ۸۴۶ - ۸۴۷ - ۸۴۸ - ۸۴۹ - ۸۵۰ - ۸۵۱ - ۸۵۲ - ۸۵۳ - ۸۵۴ - ۸۵۵ - ۸۵۶ - ۸۵۷ - ۸۵۸ - ۸۵۹ - ۸۶۰ - ۸۶۱ - ۸۶۲ - ۸۶۳ - ۸۶۴ - ۸۶۵ - ۸۶۶ - ۸۶۷ - ۸۶۸ - ۸۶۹ - ۸۷۰ - ۸۷۱ - ۸۷۲ - ۸۷۳ - ۸۷۴ - ۸۷۵ - ۸۷۶ - ۸۷۷ - ۸۷۸ - ۸۷۹ - ۸۸۰ - ۸۸۱ - ۸۸۲ - ۸۸۳ - ۸۸۴ - ۸۸۵ - ۸۸۶ - ۸۸۷ - ۸۸۸ - ۸۸۹ - ۸۹۰ - ۸۹۱ - ۸۹۲ - ۸۹۳ - ۸۹۴ - ۸۹۵ - ۸۹۶ - ۸۹۷ - ۸۹۸ - ۸۹۹ - ۹۰۰ - ۹۰۱ - ۹۰۲ - ۹۰۳ - ۹۰۴ - ۹۰۵ - ۹۰۶ - ۹۰۷ - ۹۰۸ - ۹۰۹ - ۹۱۰ - ۹۱۱ - ۹۱۲ - ۹۱۳ - ۹۱۴ - ۹۱۵ - ۹۱۶ - ۹۱۷ - ۹۱۸ - ۹۱۹ - ۹۲۰ - ۹۲۱ - ۹۲۲ - ۹۲۳ - ۹۲۴ - ۹۲۵ - ۹۲۶ - ۹۲۷ - ۹۲۸ - ۹۲۹ - ۹۳۰ - ۹۳۱ - ۹۳۲ - ۹۳۳ - ۹۳۴ - ۹۳۵ - ۹۳۶ - ۹۳۷ - ۹۳۸ - ۹۳۹ - ۹۴۰ - ۹۴۱ - ۹۴۲ - ۹۴۳ - ۹۴۴ - ۹۴۵ - ۹۴۶ - ۹۴۷ - ۹۴۸ - ۹۴۹ - ۹۵۰ - ۹۵۱ - ۹۵۲ - ۹۵۳ - ۹۵۴ - ۹۵۵ - ۹۵۶ - ۹۵۷ - ۹۵۸ - ۹۵۹ - ۹۶۰ - ۹۶۱ - ۹۶۲ - ۹۶۳ - ۹۶۴ - ۹۶۵ - ۹۶۶ - ۹۶۷ - ۹۶۸ - ۹۶۹ - ۹۷۰ - ۹۷۱ - ۹۷۲ - ۹۷۳ - ۹۷۴ - ۹۷۵ - ۹۷۶ - ۹۷۷ - ۹۷۸ - ۹۷۹ - ۹۸۰ - ۹۸۱ - ۹۸۲ - ۹۸۳ - ۹۸۴ - ۹۸۵ - ۹۸۶ - ۹۸۷ - ۹۸۸ - ۹۸۹ - ۹۹۰ - ۹۹۱ - ۹۹۲ - ۹۹۳ - ۹۹۴ - ۹۹۵ - ۹۹۶ - ۹۹۷ - ۹۹۸ - ۹۹۹ - ۱۰۰۰

قلمی فرموده اند که از اختلاف محل حکم مختلف آمده بسیار واقعی و بجاست بلکه بخاطر تغییر جنین میسر شد که بدون
 اختلاف محل نیز تعارض نیست زیرا که وجه اعطاء در هر روایت مختلف است در روایت جواز بیع و در اشراق
 بالغام موبد واقع شده سوار کان التابید حقیقه که اذ اصرح فی المنشور بالتابید او حکما کما فی صور الیکوت
 و در روایت منع بیع و در اشراق وجه او را در استحقاق مقید نموده و ظاهر است که این تفسیر منافی تابید است
 پس اگر امام وقت زمین را که مملوک بیت المال است با حق وجه کان بطریق الغام موبد به یکے بخش
 مملوک او میشود و اگر همان زمین را بوجه او را در استحقاق یکے بدد در دست او عاریت می شود
 پس دفع تعارض با اختلاف وجه اعطاست اگر چه محل واحد باشد و علی هذا تقریر تصور بحسب الاحتمالات
 العقلیه اربع صور الاول ان یعطى الامام ارضا مملوكة لبیت المال علی وجه التابید حقیقه او حکما
 والثانیة ان یعطىها علی وجه الادار والاستحقاق والثالثة ان یعطى الامام ارضا مملوكة لذمی او مسلم
 علی وجه التابید والرابعة ان یعطىها الامام علی وجه الادار والاستحقاق اما صورت ثالثة محض
 احتمال عقلی است خلاف شرع پس باقی نماند مگر سه صورت در یک صورت رقبه زمین مملوک
 آن کس میشود و در باقی محض حق اخذ خراج یا عشر لیکن مشکل اینست که اینهمه قواعد بر آنچه درین
 ملک رائج است تطبیق نمیتوان داد زیرا که زمینداران در هر جا دعوی مالکیت خود مینمایند پس
 زمین که مملوک بیت المال است دین ملک موجود نیست و همچنین زمین موات یا زمین که به جهت
 عدم وارث در بیت المال داخل شده باشد یا آنرا از مال خراج خریده باشد تحقق نیست و اگر باشد
 میسر نیست پس این حکم را در جامی معین جاری کردن ممکن نخواهد شد مگر بتأیید حضرت شیخ جلال
 آنها میسر می قیس الدسره در رساله خود اختیار فرموده اند که زمین هندوستان در ابتدا می فتح
 مانند سواد عراق که در عهد حضرت فاروق رضی الله عنه مفتوح شده بود و موقوف بر ملک بی بی المال
 است و زمینداران را بیش از تولیت و زراعت و حفظ دخل نیست چنانچه لفظ زمیندار نیز اشعاری
 بآن میکند و تنبیه و تبدل زمینداری و دخل و نصب زمینداران و اخراج بعضی از آنها و اقرار بعضی و
 عطای بعضی اراضی با فغانان و بلوچان و سادات و قدوانیان بهیضه زمینداری و دالت و محکم
 برین میکنند پس درین صورت جمیع اراضی هندوستان مملوک بیت المال گشت و بعد از مرگ
 علی النصف او اقل منه در دست زمینداران پس هر قطعه که بادشاه وقت بطریق تابید حقیقی

یا حکمے یکے بخشید ملک او شد و هر قطعه را که بوجه ادر او استحقاق باو داد و درست او عاریت گشت
 آرسے نظر در منا شیر ملوک قدیم باید نمود تا آنچه بوجه تابید داده اند از قسم دیگر متمیز گردد و آنچه بوجه
 تابید داده اند پس اگر با معافی خراج است پس خراج هم واجب نمیشود زیرا که در منصورت تملیک
 رقبه ارضی بهم شد و خراج را هم تنخواه کردند و اگر تحض تملیک ارضی است بدون معافی خراج
 پس خراج واجب میشود و در صورت اولی امام لاحق را میسر است که از زمین مذکوره خراج بگیرد
 بهر حال در هر حال زمین اینجا نیز شبهه است و در وجه اعطای پیشینیان نیز تعارض ظنون العظم
 از بعضی معتبران معاذیم شنیده شد که در اکثر قصبات زینیه را که در دست شرفا است محدود
 نمائند و آن زمین احیای است که باذن امام وقت آنرا احیا نموده مالک آن گشته اند و پیشتر
 آنکه زمینداران آنجا را در آن زمین دخل نیست بلکه شرفا مختار اند اگر خواهند خود آنرا بکار برند و اگر نخواهند
 از دیگر کسی کاشت کنند پس آن زمین با من حیث الرقبه البتة قابل بیع و شرفا خواهد بود و خراج آنها
 موقوف بر اذن امام وقت و گرفتن تصاحب از صدور و نظردر استحقاق و عدم استحقاق و منع از اعطای
 زمین معاش در هر و غیره و ترجیح بعضی و از ثانی بر بعضی که معمول باد ثانیان تیموریه است صریح دلت
 بر عدم مالکیت این قسم زمین میکند سوال چه میفرمایند علماء دین و مفتیان شرع متین در خصوص
 کسی نیست کند که این کار من حسب الحاجة بر آید گاوسید احمد کبیر یا گو سپند شیخ سدد و غیره
 به هم و بعد از حاج حاجت گاودان بیع بنام خدا کرد و حال آنکه در نیت نسبت گاوسید احمد و شیخ سدد
 میکنند و حدیث انما الاعمال بالنیات ناطق است و آن الله لا یبطل لے صور کم و لکن نیز لے
 قلوبکم و بنا تکلم بر معنی شاهد است و نیت المؤمن خیر من عمله دلیل بر نیت را دخل ضرور است پس
 در صورت مذکوره اکل گاو و غیره درست است یا نه بنیو اتوجروا جواب ان بعضی علماء گاو و غیره در صورت
 مذکوره حلال است و خوردن آن بموجب شرع شریف درست خصوصاً وقتیکه ذابغ غیر ناوی باشند
 كما هو المتعارف فی ذبح بقرة السيد احمد کبیر و غیره اما ثبوت طهارة اکلها بالکتاب فقوله تعالی فکلوا مما
 ذکر اسم الله علیه ان کنتم با یاتیه مؤمنین و ما لکم الا ان تکلوا مما ذکر اسم الله علیه و قد فصل لکم ما حرم
 علیکم لانه عام قد خصص منه البعض و هو المیتة و الدم و لحم الخنزیر و ما اهل غیر الله به و الممتنعة و
 الموقوفة و المتمرنة و النطیحة و ما اکل اسبح و ما ذبح علی النصب ما قصد به التقرب الی غیر الله

والعالم المخصص تناول اذوا بالباقية ولوطننا والذبيحة في الصورة المذكورة ليست داخلية في شيء من المخصصات
 اما عدم دخولها فيما سمي قصد به التقرب اليه غير الله فظاهر واما عدم دخولها فيما قصد به التقرب الى
 غير الله فلانه عبارة عن الذبيحة التي لم يقصد بذبحها اكل لحمها بل قصد به الدفع الى الغير كما سياتي و
 ليست كذلك واما باسنة فحديث الذبيحة للضيف والوليمة والاعراس والحقيقة والتجارة كذبيحة الغنم
 مثلاً فانه لا شك ان الذبيحة في الصورة الاولى والصورة المذكورة اهل باسم البدنية غير الله
 والفرق تحكم واما بقول الفقهاء فقول السراجية والكتابي اذا ذبح باسم المسيح لا يحل ولو ذبح باسم الله
 وادابه المسيح عليه السلام يحل واین عبارت من ذبح می شود قول قاصر ان که میگویند نیت اگر چه
 در ذبح شرط نیست لیکن نیت خبیثه و فاسد و ذبیحه را حرام خوانند و قول المهدایه والثالثه ان
 يقول مفصلاً عنه صورة ومعنی بان یقول قبل التسمیة قبل ان یضیح الذبیحة اولعبده وهذا لا بأس به
 الى قوله والشرط هو الذكر الخالص المجرد لان المراد بالذكر الخالص المجرد بالذكر باللسان فقط كما
 يدل علیه قوله بان یقول قبل التسمیة الخ فی تفسیر قوله صورة ومعنی وقول الغنایة فی شرح قول المهدایه
 هذا والمراد به ههنا الذكر علی الذبح والمراد بالذكر المتعدی لعل الذكر باللسان كما تقرروا و احتج
 به المالك سج فی حرمة متروك التسمیة ناسیا فلان دخل الذبیحة تحت قوله تعالی ولاتاكلوا مما كرم انهم
 علیه ایضاً واما بقول المفسرین فقول العالم العارف فی تفسیر الاحمدی ان البقرة المنذورة كما
 هو الرسم فی زماننا حلال طیب لانه لم يذكر اسم غیر الله وقت الذبح وانك انوا یندرونها لهم انتهى والحق
 المبین ما قاله مولانا محمد حسین فی رسالته فی الذبح و نذر شیخ سدو و امثال ان حرام است و هنر داند
 آن که بنام شیخ سدو ذبح میکنند اگر وقت ذبح نامش گرفته باشند گوشت مردار شود و خوردنش روا
 نباشد قال الله تعالی ولاتاكلوا مما لم يذكر اسم الله علیه وانه فاسق و اگر بنام خدا بر اسم الله الذبح
 کرده باشند اگر چه در دل نیت فاسد دارند ظاهراً خوردنش حلال باشند لیکن معتق و پرستگار را باید
 که نخورد والا جالبان گمان برند که این نذر حلال است پس گمراه شوند انتبه بحرفه لیکن کسی که
 اقوال آنها مطابق افعال شان نیستند مثلاً فرقه شیعه اکابر مطلق بالاتماع گویند و قوله تعالی
 ولا تسكوا المشركين حتی یؤمنوا و لعبه من خیر من شرك ولو عجبكم الآیه راس ا پشت انداخته
 تر و تج بنات و غیره از شیعه می نمایند و لیکن خود را از الحرب قرار میدهند که از ان فرض باشد بول تعالی انکم

ذبح
نیت
خوبه

ارض الله واسعه فتهاجروا فيها الآية خلاف وزيده در انجا اقامت ميدارند و عرس بزرگان خود بخود
مثل فرض دانسته سال بسال بر مقبره اجتماع کرده طعام و شيريني در انجا برده تقسيم نموده متقاربان را
و ثنا يعبد ميکنند افتار بحريت بقره مذکوره بيار تعجب و مني فهمند که حرنی را با افتاير مسکين چه کار
بلکه بسبب قومی مذکوره فضلو و اضلو اکثر ميشوند لان الذبيحة لتعظيم غير الله و اگر امر حرام الذبايح
مرتد و امراته بآنست و قد اجمع الفقهاء في الفرق بين الذبيحة لتعظيم غير الله و الله و هو اهل بل غير الله
و بين الذبيحة لمد تحال له سبحانه انه ان قد مهاليا كل منها كان الذبح لله و المتقعة للضيف و غيره
ولهذا اهل ذبيحة القصاب و الوليمة و غيره هما كما في البرازية و ان لم يقد مهاليا كل بل ليدفعها غيره
كانت لتعظيم غير الله فيجزم و لذا حرمت الذبايح للعظام كما في الدر المختار و البرازية و وقتله فمؤك
و ادكه ذبيحة مذکوره حرام است پس تجريم حلال مصداق ضالين گردید و بموجب قومی از ذبيحة مذکوره
نه نادر خوردنه غير آن پس ذابح مرتد شد و مفتی حرمت داخل مضلين گردید و نيت را در صحت و
فساد اعمال سوى العبادات الخالصة سوى الاسلام مثلاً در حل و حرمت اشياء و خلعت نيت
على الخصوص در خيريكه مأمور به فقط و ان ذکر سانی باشد كما فيما نحن فيه و قد مر چه نكاح بغير نيت
يا نيت سفاح حرام نمیشود و زنا بغير نيت و لد صلاح و فراغ عبادت حلال نمیشود و شراب مثلاً برای
قوت نماز و فراغ اهل نيت و الحرجت محمول على حذف المضاف مثلاً ای ثواب الاعمال او على التخصيص كما تقرر في الاصول و الفروع
فلترجع اليها ان شئت جواب اعتراضات بدين جواب ان مولانا شاعري عزيز صاحب محدث دهلوی قوله فابح غير ناوي باشد الخ
ذابح نخواهد بود الا و كيل ناوي و نائب او پس نيت موكل و نسيب و دحل و حرمت تاثير خواهد كرد
كما في الاضحية قوله و ما قصد به التقرب الى غير الله الخ تخصيص هذا الفرد لم يثبت بالكتاب الا اذا
حمل قوله و ما اهل لغير الله به عليه فيكون ذكره تكميلاً و لا باسنة الا اذا حمل قوله ملعون من ذبح لغير الله
عليه هذا لكن فيه انه لا يدل على حرمة المذبوح بل حرمة الذبح كما اذا ذبح شاه مخصوصه ضمن قيمتها
قوله و العام يخص يتناول افراده الباقية و لو ظن لكن يجري فيه تخصيصات الاخرى الدلائل الظنية مثل الاحكام
الاحاد و قياسات المجتهدين المودية الى تحريمها فلا تفيد تلاوة الآية و التمسك بها في معارضة قياساتهم
قوله اما عدم دخولها فيما سوى ما قصد به التقرب الى غير الله الخ فظاهر فظاهر هذا مخدوش لان ما اهل به لغير الله
ان حمل على ما قصد به التقرب الى غير الله فعدم دخولها فيه ليس بظاهر قوله فلانة عبارة عن الذبيحة

التي لم يقصد بها الخ هذا ليس بمردول لغوي بقوله ما قصد به التقرب لغير الله فليبين وجه دلالة هذا اللفظ
 على هذا المعنى ولا فهو مردود على قائمه كيف والا ضحية يقصد بها التقرب الى الله ويقصد كل منهما
 ايضا فاذا اجمع قصد التقرب وقصد الماكل في التقرب الى الله فغنى التقرب الى
 الغير اولى قوله بل قصد به الدفع الى الغير الخ ماذا اراد بالغير فليبين حتى تكلم عليه قوله بنيت غير الله
 لكن لا بنيت التقرب به الى ذلك الغير بل بنيت اكله وانتفاعه باللحم فعلم ان منشار اشتباه هذا السائل
 انه لا يفرق بين الذبح لمجنى اراقه الدم وبين المذبوح بمجنى اللحم والشحم فمتى كان اراقه الدم للتقرب
 الى غير الله حرمت الذبيحة ومتى كان اراقه الدم لله والتقرب الى الغير بالاكل والانتفاع طلت
 الذبيحة لان الذبح عبارة عن اراقه لا عن المذبوح اى الذى يحصل بعد الذبح من اللحم والشحم
 وعلى هذا قلنا لو اشترى لحما من السوق اذ ذبح بقرة او شاة لابل ان يطبخ مرقا وطعاما يطعم الفقراء او
 يجعل ثوبا به روح فلان طلت بلا شبهة وعلامته هذا اراقه ان يعين بقرة خاصة باسم ذكاب الميت
 ولا يعلمها بشئ بل يكون عنده كل البقر سوار بنيت في ذكاب ان اللحم المشتري من السوق والحاصل
 بعد ذبح البقرة سوار في وفاء النذر قوله والفرق تحكم قد علمت وجه الفرق فان هناك اراقه الدم
 باسم الله من غير نية التقرب الى الغير تملك اراقه بل يصل ثواب اليه بطعامه للفقراء او
 يصل لفع اليه بالاكل كما في الولايم والاعراس وفي صورة التزاع اراقه نفسها عما يتقرب به الى
 ذلك الغير قوله والكتابي اذ ذبح باسم المسيح لا ياكل ولو ذبح باسم الله وادبه لمسح بكل هذا عين مذبح
 القائل بالحرمة فانه يقول لو قال رجل بحضرة الناس اني نذرت ان افذبح بقرة لله وادبه بالذبح
 على اعتقاد الحلولية بكل ذبيحة لا خلل في نيته بل هوخلص النية لله لكن اخطا في اعتقاده حلول الله
 في السيد احمد كبريه كالنصراني يعتقد حلول الله في المسيح حيث يقول ان الله هو المسيح ابن مريم
 فخطأه في المعنون دون العنوان فعنوانه حق ومعنونه باطل تجلات ما لو قال اني نذرت ان افذبح
 بقرة للسيد احمد كبريه فانه اخطا في العنوان والمعنون معا كما لو ذبح النصراني باسم المسيح قوله يا رب عبادت
 من دفع ميثود قول قاصران ايزن عبارت قول قاصران من دفع ميثود وزير اكره مراد ايشان از نيت
 خبيثة است كه در عنوان متقرب اليه خطا كنه انكه در معنون خطا كنه مثلا ذبيحة مقترن بهي كه الله تعالى
 را خالق افعال نميداند و انقضی كه على را برابر خدا تجويز ميكند طلال است زیرا كه خطای اینها در معنون است

نه و دعنوان قوله قول الهدایة والثالثة ان يقول مفصلاً عنه صورة ومعنی هذا التعلق له بحمل النزاع
فانه في ذكر اللسان المجرد عن نية التقرب ولا خلاف في حله اذا سبق لسانه بذكر الغير ولم يقارن النسخ
كما سيجي ان شاء الله تعالى فحمل النزاع ما اذا ذكر نية التقرب الى الغير ولم يذكر نوى التقرب الى ذلك
الغير وقد اعترف حيث قال قوله لان المراد بالذكر الخاص المجرد بالذكر باللسان فقط فيه خلل ظاهر لان مراده
بالذكر الخاص المجرد وان كان الذكر باللسان لكنه اراد بالخلوص والتجرد وعدم ذكر الغير لاخلوه عن النية
واما قول العناية في شرح قول الهدایة فلا تعلق له بحمل النزاع اذ لا يشك عاقل في ان المأمور به
عند الذبح هو الذكر اللساني الخاص المجرد عن ذكر الغير نعم حمل النزاع ما اذا ذكر اسم الله باللسان و اراد
به التقرب الى الغير قوله واما قول المفسرين فقول الله الخ هذا القول يعارضه اقول الحمد للغير من
الفقهاء كما سيجي فكيف يمكن اجتماع بقول هذا القائل وحده مع مخالفة باقوال العلماء الكبار ومنهذ فتقوله
حلال طيب محل اشكال اذ لا شك في وقوع الاختلاف في حل هذه الذبيحة وتعارض الادلة ومتى كان
كذلك كان محالاً شبهة ومن قاعدة الفقهاء انه اذا اشتبه محل والحرمه غلب جانب الحرمة احتياطاً
وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم التحلال بين والحرام بين وبينهما امور مشبهات لا يعلمها كثير
من الناس فمن اتقى الشبهات فقد استبرأ لدينه وعرضه ومن وقع في شبهات وقع في الحرام
كرام يرعى قول الحمي يوشك ان يواقع قوله واكرام خدا ببر بسم الله الكبر الخ ودين عبارت لفظ
ظاهر ادالت بوقوع شك در حل اين ذبيحه ميكند لهذا متقي را زخوردن آن منع نموده اند و قول
جم غفير فقهاء كه فيما بعد منقول است نه شك دالت بر حرمت ميكند فالأخذ بها اولاً و قول
للشاك قوله شيعه را كه مطلق بالاجماع الخ اين نقل غلط است زیرا كه شيعه را بالاجماع كس
كافر نيگويد بلكه در ايشان اختلاف است علماء ماوراء النهر از حنفية كافر گفته اند و مصر بين از حنفية و
عراقين از ايشان كافر گفته اند بلكه مبتدع و ضال قرار داده اند و علماء شافعية نيز كفر ايشان
ثابت كرده اند بلكه مبتدع و ضال گفته اند قوله تزويج بنات وغيره مے نمايند تزويج بنات وغيره
آنست كه اين شخص دلي يا مالك امر زن باشد و او را با كس نکاح كرده و اگر اين شخص دلي آن زن
نيست و نه مالك امر است بلكه آن زن كذا قارب اوست مثل بنت البنت است پدرش نده باشد
بابنت العم يا بنت الخال كه اولياء ديگر دارد و جبر و ولايت اين شخص بر آن زن و اولياءي آن

زن نمیرسد پس نسبت کردن تزویج آن زن باین شخص خطا ظاهر است و لهذا قال قائل العرب
 بنونا بنوا بناتنا بنوهم ابناء الرجال قوله مسکن خود را نم مراد از دار الحرب که ازان هجرت فرض
 باشد آن دار الحرب که حربیان از اظهار دین خود و صوم و صلوة جمعه و جماعات و اذان و حجاب و
 انجاء امانت نمایند و اگر چنین نباشد بلکه مسلمانان انجاء اظهار دین خود بے و غده میکنند و جمعه و
 جماعات را قایم میدارند و بیان احکام دین خود نم تکلف میکنند پس ازان دار الحرب هجرت فرض
 نیست و علی تقدیر الوجوب فی الفور واجب نمیشود بلکه عند وجوب الملجاء و المفعلان النبی صلی الله
 علیه وسلم اقام ثلثة عشر بکة مع ان کفار مکة کانوا یمنعون من اظهار الدعوة و یضربون و یشتمون من آمن
 و یمنعون من الصلوة فی المسجد الحرام پس حق تعالی هرگاه انصار را بعد از سیزده سال ناصر و معین
 انجناب گردانید و محل مسکن در بلده طیبه طیبه بهم رسید هجرت فرمودند فطاعتن فی ذلک اصلا قوله
 عرس بزرگان خود را الخ این طعن مبنی است بر جهل باحوال مطعون علیه زیرا که غیر از فرائض شرعی
 مقرر در پیجم کس فرض نمیداند آری زیارت و تبرک بقبور صالحین و امداد ایشان با امداد ثواب و تلاوت
 قرآن و دعای خیر و تقسیم طعام و شیرینی امور تحسن و خوب است باجماع علماء و تعیین روز عرس برای
 آنست که آنروز مذکرات قال الی ان میباشند از دار العمل بدار الثواب و الا هر روز که این عمل واقع شود
 موجب فلاح و نجات است و خلف را لازم است که سلف خود را باین نوع برواحسان نماید چنانچه در اتحاد
 مذکور است که ولد صالح بدعوله تلاوت قرآن و اهدای ثواب رعا باوت قرار دادن مبنی بر کمال بلا و
 و افراط جهل است ارس اگر کسی سجده و طواف و دعا بخواند فلان فعل کذا فعل کذا بعمل آرد البته نجات
 بعهدۀ او ثابن کرده باشد و چون چنین نیست پس چرا محل طعن باشد در منشور سیوطی مرقوم است
 احر حبا بن منذر و ابن مردودیه عن انس رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یاتی احد اکل عام فافوا
 سلم علی قبور الشهداء و قال سلام علیکم با صبرتم فقم عقبه الدار و اخرج ابن جریر عن محمد بن ابراهیم قال کان النبی صلی الله علیه وسلم
 یاتی قبور الشهداء و یقول سلام علیکم با صبرتم فقم عقبه الدار و یکر و عمر و عثمان و فی القبر لیسر رسول الله صلی الله علیه وسلم
 انه کان یاتی قبور الشهداء و یقول سلام علیکم با صبرتم فقم عقبه الدار و الخ فاء الاربعة یذکر فیقولون انتهی قوله
 لان الذبیحة الخ هذا بعینه مذهب القائل بالحرمة قد رجح المتعرض الی الحق و اعترف به و احرری علی لسانه
 و هو لا یشر قوله و هو مایل بغير الله الخ هذا ایضاً رجح الی مذهب القائل بالحرمة و ان البقرة الممسودة

۴
 این سخن
 نمی آید
 منسوب
 به صحیح

داخل فیما اهل الخیر لکن فاحفظہ قولہ قد اجمع الفقہاء ان لا بد فی دعوی الاجماع من نقل اقوال الفقہاء والافلا
 یسمع قولہ ان قدما لیکل ان کان المراد من الاکل اکل الذابح فذبحۃ القصاب بل اکثر الولا یم والاعواس
 یمخرج عنها اذ اکل الذابح منها غیر مقصود ولا معمول بقولہ لکان الذابح لکد والمنفعة للضیف وغیرہم
 ظاہر اذ اکل الضیف لیس اکلا للذابح فیجب علیہ ان یمکن ذبحۃ القصاب والولا یم والاعواس
 محرمۃ داخلۃ فیہذا القسم لانی قسم الاول وان کان المراد اکل الغیر فلتزم ان تكون المذبوحات
 فی ابرزۃ محظورات الاحرام والندور مقصودۃ لکذا فی کفا والجنا یمات منہیات محرمات ایضا فالذ
 الی الغیر لکان حلالا لکلیف صارت ہذہ الذبحۃ محرمۃ وان کان حراما لکلیف یصح جعلہ دارا لکلیف الشرعی
 اذ الاحرام ساقط عن درجۃ الاعتبار قولہ ولذا احرمت الذبائح للعظام ہذا مما یفرضی منہ العجب یوہمین
 احدهما ان السید احمد کبیر ہو داخل فی العظام ام لا فان قال بذخولہ فیہم فلم یاصار البقرۃ المذبحۃ
 من جملة المحرمات وقد نقل شایعا من التفسیر الاحمدی حلما واجاب ہوا ایضا فی صدر الفتوی حلما و
 ان لم یقل بذخولہ فیہم فما بال العظام صارت محرمۃ ذابح مندورۃ لہم وما بال الصغار حیث حلت
 الذبائح المندورۃ لہم وبالجملة فی ہذا الکلام ضبط ظاہر وثانیہما ان البقرۃ المذبحۃ تنعظیم السید احمد کبیر مثلا
 یدفعون لہما الی الدفین والرافضین ویطہون بعضہا مرقا ولحمادیا لک من الذابح وغیرہ لکلیف صارت
 محرمۃ مع ان الذابح شریک فی اکل لہما قولہ لیس وقتیکہ فتوی داد کہ ذبیحۃ الخ این کلام مقصودست
 بانکہ حضرت امام عظم چون فتوی داد بحرمت سوسمار نزد شافعی بسبب تحریم حلال تصدق ضالین بدین
 باشد حضرت امام شافعی چون فتوی داد بحرمت طاوس نزد حنفی مصداق ضالین شدہ باشد فاما ہو
 جوابکم فہو جوابنا قولہ ونیت لالی قولہ در حل و حرمت اشیا داخل نیت عجب از شخص کہ با وجود
 ادعای دانش و علم مختصرات اصول را در نظر نیارد وہ و مثال ضرب الیتیم نادیا و انداز را نشنیدہ
 و در کتب خفیه فرق را در شرب بنید تقویا و تلہیتا نذیرہ جواب نامہ مولوی نور محمد صاحب کو
 فقیر عبد الغزیز بعد از ابلان سلام سنون تمس میدارد کہ رفیمہ کریمہ در باب استفسار از مسئلہ توحید
 وجودی و توحید شہودی دانکا را قایل وحشت ناگ میان رمضان شاہ وصول غرت شمول
 نمود مہربان من تحقیقت الامر نیست کہ صوفیہ علیہ از قدیم اشارات باین مسئلہ میفرمودند
 و جبہ کہ محتمل تاویل بود گاہی بکما یت تاویل میتوان کرد و گاہی بمحمول بر سکر میتوان دست

چنانچه آن صاحب خود از چند بزرگ نقل فرموده اند لیکن بعد از مروری طبقه سلف از صوفیہ و گذشتن پانصد سال از هجرت نبویہ این حضرات دو فرقہ شدند جمیع کثیر اشارات را بحقیقت حمل نمودند و قابل شدند با نگر وجود واحد در مراتب و جوب و امکان و قدیم و حادث و مجرد و جسمانی و مومن و کافر و نجس و طاهر ظاهر است لیکن ہر منظر حکم جداوار و فرق در احکام مظاہر ضرور است مومن را حکم نجات است و کافر را حکم بقتل و اسرو علیٰ ہذا القیاس در جمیع صفات متضادہ چنانچہ گفته اند ہر مرتبہ از وجود حکم دارد و فرق مراتب کنی زندیقی و ہمین فرق وابستہ است احکام ظاہر بشریعت چہ زن منکوحہ حلال است و اجنبیہ حرام و پدر واجب التعظیم است و کافر مانع واجب التحقیر و ہر کہ فرق در احکام نمکند و محض وحدہ وجود را ملاحظہ نماید خلاف شرع است و الحاد و زندقہ است و همچنین وجود را کہ عین ذات حق است نزد ایشان باوصف ظہور در مظاہر مختلفہ در مرتبہ احدیت صرف پاک و منورہ از نقایص و متصف بکمالات بدانند و نیز بدانند کہ نقصان مراتب کثرت باو عاید نمیشود چنانچہ شعاع آفتاب باوجودیکہ بر نجاسات مے افتد نجس نمیشود و حقیقت کلیہ انسان مثلاً باوجودیکہ در مسلمان و کافر و صالح و فاجر و عالم و جاہل ظہور کردہ و خود نقصان نمی پذیرد و ہمین مذہب را اکثر حضرات صوفیہ و علمای نامدار اختیار کردہ اند و درین باب رسائل و کتب نوشتہ اند عمدہ اینہا از قادریہ شیخ ابوسعید خدری و شیخ صدر الدین قونوی و شیخ عبدالکریم جیلی و شیخ عبدالرزاق جہانوی و شیخ امان پانی پتی و از کبریہ مولانا جلال الدین رومی و شمس الدین تبریزی و از سہروردیہ شیخ فرید الدین عطار و از چشتیہ سید محمد کیو و از وسید جعفر کلمی و از نقشبندیہ حضرت خواجہ عبد اللہ احرار و ملا نور الدین جامی و ملا عبد الغفور لاری و حضرت خواجہ باقی بابت کابل و علیٰ ہذا القیاس شیخ عبدالرزاق کاشی و شمس الدین قفاری و قیصری و سعید الدین فرغانی و غیر ایشان گذشتہ اند و تصانیف اینہمہ بزرگان موجود مشہور است و جماعہ دیگر آنہمہ اشارات بابت اویل حکایت یا سکر حمل نمودہ انکار وحدہ وجود کردہ اند و گفتہ اند کہ وحدت وجود در بعضی اوقات بنظر سالک مے آید نہ آنکہ حقیقت باشد چنانچہ در روشنی آفتاب ہمہ ستارائے نور میشوند و بنظر مے آیند حالانکہ در نفس الامر موجود و نور ہم دارند لیکن در وقت نہار بسبب غلبہ نور آفتاب نور آنہا مضطرب میگردد و همچنین است حال چراغ پیش مشعل پس کسی کہ توحید صرف را ہمیدہ اند توحید ایشان محض در شہود و در نظر است

نے انکے وجود باشد و همچنین است مذہب شیخ علماء الدولہ سمنا فی وجہا بعد دیگر از قمر امام و مذہب امام ربانی و اتباع ایشان و آئین حضرات ہمہ در اثبات این عقیدہ بر سائل و مصنفات پر و اختہ چنانچہ معلوم خاطر شریف خواہد بود پس مامروم را کہ بعد ازین اختلاف شدہ ایم جزم باحد سے الطرفین نمیتواند پس سبیل مامروم اینست کہ چنانچہ در مذہب اربعہ حق را وارثے الکاریم و میگوشیم مثلاً مذہب حنفی صواب یحتمل الخطا است و مذہب غیر ایشان مثل شافعی و مالکی خطا یحتمل الصواب است همچنین درین و مذہب توحید وجودی و توحید شہودی نظر بیک دلیل یکطرفہ راجع شدہ طرف دیگر را با ہم ضلال و گمراہی نباید انکاشت کہ تفصیل و تکفیر جمع کثیر از علمای و مشائخ کبار لازم سے آید آری اگر تقلید یکطرفہ غلو پیدا کردہ و فرق مراتب را از نظر انداختہ باسی از جادہ اعتدال بیرون نہادہ عابد را معبود حادث را قییم و ملوث را منہرہ و حرام را حلال و نجس را طاهر انکار و البتہ از محمدان و زندیقان میگردد حاصل الکلام آنکہ اختلافیکہ در میان سنی ورفضی و خارجی است مثل آن نیست کہ موجب تفصیل و تکفیر احد الجاہلین باشد بلکہ مانند اختلاف مذہب اربعہ است آری ہر کہ از قائلان توحید وجودی باسی از جادہ اعتدال بیرون نہد نوبت بالحاد و زندقہ رساند البتہ ضال و گمراہ گرد و همچنین قائلان از توحید شہودی باسی از جادہ اعتدال بیرون نہادہ تکفیر و تفصیل جمع کثیر از علمای صوفیہ نمایند البتہ ضال و گمراہ شوند اینست حال محصل در میناب اما حال میان رمضان صاحب ملاحظہ باید فرمودہ و اگر قید شرع دارند و مامروم را بنماز و روزہ و تلاوت قرآن و ذکر و خوف و رجاء تقوی و صلاح دعوت میکنند پس از الحاد و زندقہ بسیار دور اند و اگر معاذ اللہ قید احکام شریعت منہ نمایند و مامروم را با بحت زندقہ دعوت میکنند پس البتہ قابل تفصیل و تکفیر اند و در کتب فقہ مینویسند کہ در مسئلہ اگر جن و جومات باشند کہ موجب کفر اند و یک وجہ عدم کفر پس ہر مفتی لازم است کہ میلان بر عدم کفر کند مگر صورتیکہ قائل خود تصریح وجہ کفر کردہ باشد و رفتاوی عالمگیری مرقوم است اذا کان فی المسئلۃ وجہ توجب الکفر وجہ واحد یمنع فعله المفتی ان یبیل الی ذلک الوجہ الا اذا صرح بارادۃ توجب الکفر فلا ینفعہ التأویل حیث نہنم ان کان نیتہ القائل الوجہ الذی یمنع التکفیر فیہ وسلم وان کان نیتہ الوجہ الذی یوجب التکفیر لا ینفعہ فتوی مفتی انتہی جواب ہمہ حافظ مصری صاحب عنایت نامہ سامی و مقدمہ مناقشہ میان محمد رمضان صاحب مولوی

نور محمد صاحب بابت توحید وجودی و انکار آن وصول غرت شمول نمود مہربان من قائلین
توحید وجودی اکثری از اولیاء اللہ کہ خواص اہل سنت و جماعت اند گزشتند در ہر طریقہ
چنانچہ خطے کہ برای مولوی نور محمد صاحب سابق ازین مرقوم شدہ متبلر اسماء بعضے از انہا است
پس کسے کہ قائل بتوحید وجودی باشد اور اکافر گفتن و از نماز پس پشت او اتر از کردن و مناکت
با او نمودن و بیچہ او خوردن ہر گز روا نیست بلکہ آنہا را مسلمان و اہل سنت باید دانست و جملہ
مسلمانان اہل سنت از ابتدا بسلام و جواب بسلام و جواب عطشہ و عیادہ و مرض و شہود جنازہ و دعا
مغفرت و رحمت نمودن باید نمود آری این اعتقاد یعنی اعتقاد توحید وجودی داخل در ضروریات
عقائد اسلام نیست اگر کسے اعتقاد آن نکند و از انداد در اسلام نقصانے نیست اما باید کہ اولیاء اللہ
را کہ قائل بتوحید وجودی گذشتہ بتحقیر و امانت و تکفیر و تضلیل پیش نباید آمد و اولے در حق عوام اللہ
آست کہ ازین مسئلہ نفسیاً و اثباتاً سکوت و زبرد مشغول بحث و تکرار این مسئلہ نشوند کہ عقل ہر کس
بفہم آن نمیرسد و موجب فساد عقیدہ میگردد و ابیات کتاب بلبل باغ نبی نیز مثل بر بہمان
الفاظ است کہ مانند آن الفاظ در مشنوی مولانا جلال الدین رومی و شیخ فرید الدین عطار و خراک
عراقی و دیگر بزرگان و مانند آن فرمودہ اند اما این قسم الفاظ را نقل مجلس عوام نباید نمود کہ سبب
کم فہمی در فتنہ نیفتند و لفظ حقیقۃ الحقائق نیز در اصطلاحات قدما صوفیہ واقع است کہ در شرع
نیامدہ و ہر فرقہ را از فرقہ نامی اہل سنت بعضے الفاظ مصطلح شدہ کہ در شرع اطلاق آن وارد شدہ
مثل واجب الوجود و در عرف متکلمین اہل سنت و ہمچنین لفظ وجود مطلق و در عرف صوفیہ اہل سنت
مثل قیصری و فرغانی و مولانا جامی بسیار وارد است و در شرع وارد شدہ پس اطلاق این
الفاظ ہر چند بدعت است اما بدعت سیئہ نخواہد بود و این قدر علمای با دیانت و تقوی استعمال
آن نمودہ اند و شاہ محمد رمضان صاحب کہ مردم را بنہا زود زہ مشغول میسازند و از قتل
بنات و تحریک نکاح اقارب و بنی الاعمام و فوج لغیر اللہ و رسوم کفر منہ سے نمایند ہمہ خیر و صلاح
است در ان مانع نباید شد بلکہ در ترویج و تشہیر این احکام کوشش باید نمود کہ احیای سنت و
ازالہ بدعت ثواب بسیار دارد و السلام سوال چہ میکنید محققان احوال کتاب و سنت و جماع
است در سلسلہ فضیلت اولاد شیعین و اولاد اعمام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہر چند ثابت است

تفضیل نمود اما سوال در فضل اولاد است و هر چند ظاهر است ان اگر مکرم عند الله انفعکم اما سخن در فضل
نسب است بعضی که اولاد شیخین را بر اولاد اعمام می صلی الله علیه و سلم فضل میدهند که از اصول ثلثه
که امام دلیل برین مدعا آورده اند که باجماع در لفظ ذوی القربی اولاد اعمام داخل است و در احادیث
صحیحه وارد است در حق عباس بن عبد المطلب رضی الله تعالی عنه العباس منی و انما منه و نیز وارد است
در حق ذوی و اولاد ذوی ذی اعمی و صنوایی و بنو لاریل بیتی استر هم من الناس کثیری ایام بملاء فی نهم
و مساوی آن احادیث صحیحه کثیره ناطق است که آنحضرت صلی الله علیه و سلم اولاد عباس بن عبد المطلب را
بلفظ اهل بیت تعجیر فرموده و چه می گفتند قرآن اول و ثانی از صحابه و تابعین و در عبد الله و فضل بن عباس
و محمد و عبد الرحمن فرزندان حضرت ابوبکر رضی الله عنه در هر قرن در بلاد اسلامیه بمسواست
هندوستان اولاد عباس با لفظ سادات تعجیر شده آمده اند و چه میگوید مدعیان این حدیث
در مسئله رکوۃ خمس که باجماع جمیع است درین اصل اجماعی شرعی است و آنحضرت صلی الله علیه و سلم
و اولاد اعمام آنحضرت متحرک الحکم انداخته و قطعی ابدی و مسئله فضیلت خلفای راشدین و قطعیت و غیره
قطعیت و اجماعیت و غیر اجماعیت و معنی آن فضیلت و اقوال صحابه و تابعین و علمای مجتهدین
در آن باب با استیجاب و کتب عقائد مذکور است آن فضیلت مذکوره باین مدعا اساس ندارد و دلیل
آن مطلب نمی تواند شد مسائل حق ما هو الواقع اصلا و اجماعا و منقادا بالقطع من الاصول
الثابته من غیر رعایت احد الجانبین مینواید توجروا جواب تفضیل در قسم است تفصیل انواع و
اصناف بر یکدیگر و تفضیل اشخاص بر یکدیگر قسم اول فیما بین اولاد شیخین و اولاد عم بزرگوار جاری میتواند
شد و تفضیل اشخاص فیما بین آنها قطعی بالاتفاق است بلکه تفضیل اشخاص غیر از چند کس مخصوص ثابت
نشده مالا بحث از قسم اول باید نمود و تفضیل باعتبار ثواب درجات آخرت موافق انصوص قطعیه دائر
بر نسب نیست بلکه تابع بر تقوی و توریع است بموجب آیه ان اگر مکرم عند الله انفعکم بموجب جادش
مشهوره مثل الناس کلهم بنو آدم و آدم من تراب الافضل لاحد علی احد الا بدین و تقوی و تفضیل
بدین و تقوی ممکن است که اولاد ذوال را بر اولاد اشراف متحقق شود و نعم باقیل حسن بصیر
بلال از حبش صهیب اندوم نه رخاک مکه ابو جبل این چه بواجبی است و تفضیل که در شرع مقرر است
همین تفضیل است و اینجا در نوع تفضیل دیگر اند که در بعض احکام شرعیه اعتبار آنها واقع شده

توضیح
در
این
باب

توضیح
در
این
باب

کیے کفارت نکاح و درین معنی تمام قریش برابر اند چنانچه در کتب فقهیه مرقوم و مشهور است
 که قریش کلهم الکفار بعضها البعض و غیر قریش کفو قریش نیستند دوم اعتبار شرف و قرب انتساب
 بجناب رسالت بآب صلی اللہ علیہ وسلم داین معنی نبی یا شلم بر غیر آنها ثابت است و همین جهت بهم
 دومی القریش از خمس بر ایشان صرف نمودن مقرر شده و زکوٰۃ بر ایشان حرام گشته اما بنوعی
 را بر غیر ایشان شرافت دیگر است که در حدیث وارد شده ما من احد له يد على احد من ولد عبد المطلب
 الا انا کافی بها يوم القيمة در شفاعت ایشان را تقدم است بر دیگران بموجب حدیث اول من
 اشفع من امتی اهل بیتی ثم الاقرب فالاقرب من قریش و ظاہر است که در قرب نسب برابر اولاد عبد المطلب
 هیچ کس نمیتواند شد اگر کسی که تفضیل میداد اولاد شیخین را بر اولاد عمین مکررین اگر این معنی مراد دارد
 پس صریح البطلان است و اگر معنی دیگر وارد پس بیان کند تا محل نزاع متعین گردد و دعای
 خاص در حق اولاد حضرت عباس رضی نیز وارد شده چنانچه در سوال مستفتی مذکور است ظاہر امتناع
 فی تفضیل شیخین بموجب قول تفضیل اولاد ایشان شده است و این معنی صریح البطلان است
 زیرا که اولاد افضل لازم نیست که افضل باشد الا در صورت تفضیل باعتبار قرب نسب ان در اینجا از
 سر منقود است مسئله در مقدمه سرود و غنا و لومع الدف روایات خفیه مختلف آمده اما از حج
 واقومی من حیث الدلائل و المطابقة الاحادیث الکثیرة المشهورة فی الکتب المتعبرة همین است
 که سرود و غنا مجرود از فرامیر مباح است و دف از جمله فرامیر مستثنی است زیرا که سماع آن
 از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بطرق صحیحہ ثابت شده پس عالم محقق را باید که بر همین روایات
 فتوی دهد و اولیاء اللہ خصوصاً کبار چشتیه سماع همین غنا فرموده اند که بحضور فرامیر آلات نبود
 قال الشيخ الامام ابن الهمام قید حرمة التغنی بما اذا كان فی اللفظ لا بالحل کصفة المذكورة
 المغنیة الحسنه و وصف النجم المبرج الیها و الدایرانیات و الحانیات و سجاد مسلم او دمی لا اذا اراد
 الانشاء و شعر الاستشهاد و او یعلم فصاحته و بلاغته نعم اذا قبل ذلک علی الملاهی منع و انکان عواظ
 و حکما آلات تغنیها لا لذلک التغنی انتبه و قال فی المغنی شرح کنز الدقائق و اختلفوا فی التغنی
 الجوز فالعصم انه حرام مطلقاً و منهم من قال لا بأس بان تغنی لیستفید بهم القوافی و الفصاحة و منهم
 من قال بجواز التغنی لدفع الوحشة اذا کان و صده و لا یكون علی سبیل الیهو و الیه مال السر

و فی البدایع والسماع فی اوقات السور تاکید السور و مہیچالہ صباح اذا کان ذلک السور صباحا
 کالغنائم فی الیام العید و فی العرس و فی وقت قدوم الغائب و وقت الولیمۃ و الحقیقۃ و عند ولادۃ الولد
 و عند ختانہ و عند حفظ القرآن انتہی سوال معنی آیہ و ما اہل بہ لغیر اللہ حیث و مصداق این آیہ
 کیست جواب قولہ تعالیٰ و ما اہل بہ لغیر اللہ یعنی و دیگر آن جانور کہ آواز بر آورده شد و شہرت
 داده شد در حق آن جانور کہ لغیر اللہ یعنی برای غیر خداست خواہ آن غیر ثبت باشد یا روح حیث
 کہ بطریق بھوگ بنام او بدینہ و خواہ جسے مسلط بر خانہ یا سر کہ بدون دادن جانور از ایداسے
 سکنتہ آنجا دست بر وار نشود یا توپ را روانہ کردن ندید خواہ پیرے یا پیغمبرے را با این وضع
 جانور سے زندہ مقرر کردہ و مہند اینہمہ حرام است و در حدیث صحیح وارد شدہ کہ ملعون من فنج
 لغیر اللہ یعنی ہر کہ بذبح جانور تقرب بغیر خدا نماید ملعون است خواہ در وقت ذبح نام خدا بگیرد
 یا نہ زیرا کہ چون شہرت داد کہ این جانور براسے فلان است ذکر نام خدا وقت ذبح فائدہ نکر و چہ آن
 جانور منسوب بآن غیر گشت و خفتہ و رو پیدا شد کہ زیادہ از خبث مراد است زیرا کہ مراد سے ذکر نام خدا
 جان دادہ است و جان این جانور از آن غیر خدا قرار دادہ گشتہ اند و آن عین شرک است و ہر گاہ
 این خبث در وی سرایت کرد دیگر نہ کر نام خدا حلال نمیشود مانند سگ و خوک کہ اگر بنام خدا مذبح
 شوند حلال نہ گردند و کہنہ این مسئلہ آنست کہ جان را براسے غیر جان آفرین تار کردن درست
 نیست و ماکولات و مشروبات و دیگر اموال را نیز اگر چہ از راہ تقرب لغیر اللہ دادن حرام و شرک است
 اما ثواب آن چیز ہا کہ غالب بر بندہ میشود از آن غیر ساختن جائز است زیرا کہ ایشان را میرسد کہ ثواب
 عمل خود را بغیر خود بخشند چنانچہ میرسد کہ مال خود را بغیر خود بہد و جان جانور ملوک آدمی نیست
 تا او را بجسے تواند بخشید و نیز دادن مال ازین جہت مستوجب ثواب است کہ آدمیان بواسطے
 منتفع میشوند و چون مردہ را بعد از مفارقت ازین جہان قابل انتفاع محین مال نماندہ اند بطریق
 نفع رسانیدن آنہا در شرع چنین قرار یافت کہ ثواب اموال ہا کہ مستحقان برسانند باہنہا عائد
 سازند و جان جانور اصلاً قابل انتفاع نیست در زندگی پس از مردگی نیز قابل انتفاع نباشد
 آرسے انصیہ از طرف مردہ کردن در حدیث صحیح آمدہ است لیکن معنیش ہمین است کہ دادن جان
 برای خدا و ثواب لے ہا دارد و بان مردہ بخشیدہ شود نہ آنکہ ذبح برای مردہ کردہ و بعضی جہاں مسلمین

درین مقام هیچ نمیکنند و میگویند که گوشت را بچخته بنام مرده دادن بلا شبهه جائز است و این از آنچه
 کردن جانور بنام آن مرده همین قدر قصد مینمایم برای فهمانیدن ایشان یک نکته کافی است که این
 باید گفت که تا هرگاه ذبح کردن جانور بنام خدا غیبه خدا نذر میکنند اگر عوض آن جانور گوشت بهمان
 مقدار خریدند بچخته بفقیر بخورانید در ذین شما آن نذر ادا میشود یا نه اگر میشود راست میگویند که مقصود
 شما از ذبح غیر از گوشت خوردن اینست که برای ثواب آن مرده نبود و الا تقرب بذبح نذر ادا کرده اید و نیز
 صریح لازم می آید در لفظ این آیه که در چهار جای قرآن مجید وارد شده تا این باید کرد که ما اهل بیت
 فرموده اند نه با هیچ باسم غیر تقدیس ذبح کردن بنام خدا بهر شهرت دادن و آواز برآوردن بآنکه فلانی کاغذی
 و بر فلانی میکند هیچ فایده نمیکند و گوشت آن جانور حلال نمیکرد و اهل را بر ذبح حمل کردن حلال
 فقه و عرف است هرگز اهل دلغت عرب و عرف آن دیار و آن وقت بچخته ذبح نیامده در هیچ شعر
 و هیچ عبارت بلکه اهل دلغت عرب معنی بلند کردن آواز و شهرت دادن است چنانچه اهل
 بلال است بلال طفل نو تولد و اهل بلال بچخته تبلیه حج و غیر ذلک است و اگر کسی گوید که اهلست
 اند هرگز معنی ذبحت که فهمیده نخواهد شد و نیز اگر اهل را بر ذبح حمل کرده شود پس ذبح غیر از مراد
 خواهد شد ذبح با اسم غیر از آنکه فهمیده شود تا مدعی این مردم حاصل شود پس درین عبارت
 اهل را بچخته ذبح گرفتن باز غیر از آنکه با اسم غیر از خدا سخن قریب بخلاف کلام الهی میسر
 در تفسیر نیشاپوری میگوید جمیع العلماء لو ان مسلما ذبح ذبیحه و قصد بذبحها التقرب الی غیر الله
 صامره و ذبیحه و ذبیحه مترادف است و کافران در جاویدت در وقت برآمدن از خانه و در راه بنام بتان
 آواز میگردند و چون بمکه معظمه میرسند طواف خانه کعبه می نمودند این طواف ایشان بخانه خدا
 هرگز از ایشان قبول نبوده لهذا حکم شد فلا تقربوا المسجد الحرام بعد ما هم نهال پس در اینجا نیز چون آواز
 برآوردند و شهرت دادند که این جانور از فلانی است و بنام اوست و برای او میکنم و در وقت ذبح
 بنام خدا ذبح کنانید و اصلا موجب ترتب حلیت گشت و ترش آنست که تر و عوام طریق ذبح
 جانور بهر گونه که قرار است متعین است برای رسانیدن جان جانور برای هر که منظور باشد چنانچه
 فاسخه و قتل و در دو خواندن طریق متعین است برای رسانیدن مالکات و مشروبات بار و اح
 خواه بقصد رسانیدن ثواب آن ارواح نمایند یا بقصد تقرب و دفع شر و چالپوسی و تملق

مجموعه

آرسه ذکر نام خدا بران جانور و وقتی فائده میدهد که قصد تقرب بغیر خدا از دل دور کرده و خلافت آن شهرت و آواز دیگر دهد که ما زین کار برگشتیم آمدیم برینکه درین سوره لفظ به را بر لفظ بغیر الله مقدم آورده اند و در سوره مائده و النعام و نحل و مؤخره پیش آنست که اصل همین است که بابا متصل فعل مقدم بر متعلقات دیگر اند زیرا که با درین مقام برای تعدیه فعل است مانند سوره تفضیف پس حتی الامکان ملاصق فعل باشد و این موضع اول قرآن است درین موضع بر بهمان اصل خود استعمال فرموده اند و در سوره تهای دیگر آنچه محل انکار و مدار سزانش است یعنی فوج بقصد غیر الله مقدم آمده و لهذا در سوره مائده با جمله فلا ثم علیه را نیز موقوف داشته اند زیرا که در اول قرآن مسجوع شده آمده است و این هر چهار چیز که مذکور شد یعنی مردار و خون و گوشت خوک و جانوری که برای غیر خدا مقرر کرده فوج نمایند ازان جنس است که بر جمیع فوقه با در جمیع حالات حرام است و ازان قبیل نیست که برفقه حرام باشد و برای دیگران حلال مانند مال زکوة و صدقات یا در حالتی حرام است و در حالتی دیگر حلال مانند دوا می گرم سمی مضر که بر محور و فراجان حرام است و چون فراج آنها برودت پیدا کند حلال میشود و آری بوقت ناچارگی خوردن این چیزها با وجود حرمت معاف میگردد و کما قال تعالی من اضطر الخ

بسم الله الرحمن الرحيم

فائده - ابتدا به تسمیه سبب برکت است در هر کار بر وایت جابر و نوزده حرف او سبب نجات است از نوزده زبانی بقول عبدالمدین مسعود و تعلیم تسمیه سبب کتابت برآه ازنا راست معلم را و جوی و والدین او را بر وایت ابن عباس مرفوعا و برای دفع بلا چون در وسطه واقع شود بگوید بسم الله الرحمن الرحيم و لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم از وسطه خلاص یابد بر وایت حضرت علی مرفوعا و حدیث کل امری بال لا یدر فی بسم الله الرحمن الرحيم فهو قطع بر وایت صحیح از ابوهریره مرفوعا آمده و اعطاء آمده که هنگام بانگ کردن خزان در شب بسم الله الرحمن الرحيم اعوذ بالله من الشیطان الرجیم بگویند و نیز بسم الله الرحمن الرحيم بر استماعه و البس و دیگر اشیای نفیسه تا جنیان او را استعمال نکنند و خواننده او را چهار هزار تنگی و چهار هزار مرتبه حاصل شود و چهار هزار گناه دور میشود و بر وایت ولیمی است و بیقی در شعب الایمان از حضرت علی گرم الله وجهه آورده که تنوقی رجل فی بسم الله الرحمن الرحيم فغفر له و بر وایت ابن عباس مرفوعا آمده که بار بسم الله باید کرد تا که بشوشت نامی سین و نون و شین مشبه شود و ولیمی آورده که حضرت الله علیه

م
اصول

العقلية الباهرة ولست اعني بالعقلية قواعد وضعها قوم على حسب عقولهم كيف ورب حقيقة
 لم تظهر على نحو لهم بل اريد بها ما كان مطابقا للنفس الامر باعتبار العقل وبالجملة فبسط الكلام في
 على تهذيب القول بطريق سيدى الوالد في كتبه فمن شأن تفصيل تلك الاصول فليرجع الى تصانيفه
 الملوثة نور اوصدقا اصل حقيقة النفس الانسانية عندنا انها برزّة للنفس الكلية مدبرة للنسمة والنسمة
 حالة في البدن مدبرة لحالة للقوى فصل الفصل القريب للانسان هو الفيض المعتمد على الصورة
 الحيوانية الذي من شأنه اتساع القوى الثلاث القلب والعقل والنفس وتحصل الانسان انما هو
 بالنفس الحاملة بهذه القوى والبواقى كالشرائط لوجوه الابتدائي اصل الذي به يزيد وعمر وعمر
 عند التحقيق ليس هي لمخصات بل نحو البرزّة الذي به صارت هذه البرزّة نفس زيد وتلك نفس
 عمرو ومن ههنا يتضح ان الحركة في الكرم موضوعها شخص الانسان المتقوم من نفس حقيقة واحدة مع
 مادة ما بهيته وانما المادة شرط التقوم بها وتصلها فظهر احكامها نحو البرزّة باقية والامثال متجددة
 فتأمل جدا فانه دقيق وبالتأمل تحقيق اصل معنى الموت انفكاك النسمة عن البدن لانفكاك
 النفس عن النسمة فاحفظ اصل لما كان من خاصية هذه البرزّة ان تحل في النسمة لا يمكن ان تنصير
 مجردة محضة ولكن تقوم بالنسمة فقط وتكون كالانسان الذي قطعت يداه ورجلاه دون الأعضاء
 الرئيسة التي هي معنى صورة الانسان اصل كم من شئ تقتضيه الحكمة الالهية في العالم
 كاستحالة الخلار فان الانسان اذا حصل القارورة فانه هو يخرج منه حتى لو لم يبق للخلخال مسام
 ويكون الخلخال الزايد عليه غير مناسب لتحقيقه هو ان يحصل القفار القارورة وكذا الكلام في النفخ
 في القارورة حتى اذا لم يبق للثكالكف حتى حكم الطبيعة الهوائية فحينئذ انفجارت القارورة وتنفطر
 من ههنا ان الامراض وان حلت النسمة فانها لا تصل الى البنية حاله لا يمكن للنفس ان تتعلق
 بها فاذا تحللت بحيث لم يمكن تولد النسمة مات الانسان ولا يصل لتحلل الى حد يمنع تعلق
 النفس بها ان قلت الحيوان الارضى لا يتعلق النسمة ببدنه حتى يكون له غشا قبل ههنا غشية
 قلت لا ادرى اكثر من ان كل ما يجب في الطبيعة الكلية ان يكون في حفظ هذه البنية فانه لا بد
 ان يكون من حكم الطبيعة لكثير من النظائر اصل تكون النسمة بعد الموت حاملة للقوى وهذا
 كما قال الشيخان ابو علي وابو نصر ان النفس تتعلق بحجم هو الى حتى يصح بها التحليل والتوهم فذلك

نقول تبقى قوة الحس المشترك في النفس ويحصل لها العلوم السمعية والبصرية بمنزلة الحدس في
 النتيجة وبمنزلة الادب الحادثة من مشاهدة القرائن حصل ما دامت النفس في عالم البرج فانها تعذب
 ونعم بوجوه بادر اك عظمى ووهي فقط وانتشار صور الاشكال تحدث بها تجليل اشباح المعاني كما يحدث
 في المنام وبالهام ملائكة ثم جمعت عزيمتها على الغامها اوليها ما تتولد من عزيمتها ومن تخيل النفس تلك
 الاشباح حقيقة عجيبة تسكن بفتح روضة من رياض الجنة او حفرة من حفرات السيران حصل اذا اراد الله
 تعالى بعد اماته اهل العالم حدوث القيامة ان يحشر الناس لاسباب خفية لا تكاد تضبط سيما في هذا المختصر
 فانه يفيض على الارواح فيضاجليا من قبيل مثال نوع الانسان وحدث هيئة في العالم فيفيض
 قوة في الارواح وكما لها فحينئذ يعود الاله الارواح صحبها وتذهب السيئات عنها فيقتضيه تمام اجابها
 فحينئذ يخرج اجسامها بمنزلة شجرة قطعت حتى لم يبق منها الا الدرة ثم جاز مطرد هو انساب فنبئت من
 الدرة الاغصان والازهار والاوراق على الوجه الطبيعي فان كان هناك بدن ارضي له نوع منسوبة
 بالنفس الناطقة والنسمة الهوائية يكون هو مطيها وتعلقها بالانسان لها بارها بدنا مناسبا لها حصل اذا
 حشر واقوى في هذه الاجسام حكم المثال وشبه المثل الانسانية وتغلب حكم النوع فينشأ المجاسبات
 والمناقشات حصل السر في انواع التعذيبات والتعذيبات اقتضت النفس كما لها من كل
 جهة من القوى الجسمية والروحانية فيج كل قوة ما لتدبه فيقتضيه اليه كل ما لتدبه كل قوة والتمعلم
 مسئلة تفصيل در رياض النفرة وراحوال على ابن ابى طالب رضي الله عنه فصل سابع في فضيلته
 است ميگويد قد اجمع اهل السنة من السلف والخلف من اهل الفقه والاشران عليا فضل النبي
 بعد عثمان وهذا المم تم يختلف فيه وانما اختلفوا في علي وعثمان واختلف بعض السلف في علي ابى بكر
 ذكره ابو عمر وابن عبد البر في كتاب الصحابة قال ابو القاسم عبد الرحمن بن النجاشي السعدي في كتابه
 بالحجة سلف هذه الامة في تسمينهم الصديقين بخليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم وهم في ذلك ابو بكر
 غلط غلط اظاهر فمن تامله يعني الخلاف في تفصيل علي على ابى بكر وذلك انه ذكر في كتابه تعريضا
 لا تصريحيا انه كان من جملة من لعنه ذلك البوسعيدي والبوسعيدي من روى عن علي ان ابى بكر خير الا
 بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم فكيف لعنه في علي انه خير من ابى بكر وقد روى عن علي ذلك
 واذا نظر ان اهل السنة اجماعا على ذلك علم ان ابن عمر لم يرد باحادithe المتقدم ذكرنا في باب الثلاثة

تفصيل
باب

لعفی الفضلیۃ علی بن عثمان ویدل علی ذلک انه قد جار فی بعض طرق حدیثه فقال رجل لابن عمر
 یا ابا عبد الرحمن فماتی قال ابن عمر علی من اهل البيت لا یفاس بهم علی ثم رسول الله فی درجہ ان
 عز وجل یقول والذین امنوا واتبعتهم ذریعتهم بایمان الحقنا بهم ذریعتهم فاکتبه مع رسول الله صلی الله
 علیه وسلم فی درجہ وعلی مع فاطمة علیها السلام اخرجہ علی ابن نعیم المصری لنتیج موضع الحاجة منه
 واین خیارت عشر حسمت فادیشود که کلام ابن عمر در مقام روست بر کسیکه از کلام فی تفضیل علی ابدال
 عثمان فحیده بود پس حاصل ابن عمر آنست که در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم صحابه ابن عمر
 تفضیل تبریب میدادند و آینه سکوت میکردند و تحقیقت بعد از عثمان علی فضل است از جمیع من
 مداه زیرا که او از اهل بیت است و اهل بیت را بصحابه قیاس نتوان کرد و در قدری که نص تفضیل
 غیبه او بر او معلوم شد قائل باید شد و بر دیگران او را افضل باید دانست و بسا سائل که در زمان آنحضرت
 صلی الله علیه وسلم صحابه از ان بحث نموده اند این مسئله هم از ان قبیل است و لفظ احد بعد از ان ایقاس
 بهم در ریاض النضره موجود نیست تا جایی که تسک تواند شد و آنچه صاحب رساله نوشته است که ارشدنا
 الی السبع عظیم متوجه علی جمیع الائمة المتسکة بهما علی الفضلیۃ الثالثة پس سنی برو چیزی است یکا آنکه
 لفظ احد در اینجا موجود باشد حال آنکه موجود نیست دوم آنکه الفاظ حدیث ابن عمر مردی صاحب و مانند ان
 باشد و این امر نیز خلاف واقع است بلکه صحیح الفاظ او آنست که بخاری روایت میکند عن یحیی
 بن سعید عن نافع عن ابن عمر قال کنا نخیر بین الناس فی زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم
 فتخیر ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ودر ترمذی هر دو لفظ واقع اند و اینجا آن منع متوجه نمیشود و نیز این قدر
 گفت و شنیدیم در روایت ابن عمر است فقط جمیع اوله تمسکه بهادرین باب هرگز قبول این
 منع نمیکند زیرا که در ان اوله الفاظ ناصبه بر عموم است و ارشده اند و امر حرج این الفاظ در روایت
 حضرت مرتضی علی است عن عبد خیر قال سمعت علیاً علی النهر حمد الله شیخه علیه و قال لا
 انبکم غیر هذه الائمة بعد نبیها خیرهم ابوبکر و خیرهم بعد ابی بکر عمر و لو شئت ان اسمی الثالث
 فضیلة خیرة فایتمه بن سلیمان و خیرة ابن السمان عن ابی موسی و فی روایتی ثم سکت بعد ذکر انما
 انیس فی نفسه خیرة فضیلة بن سلیمان ایضا و عن ابی حقیقة قال قال علی الا انبکم بافضل هذه الائمة
 ابوبکر ثم عمر ثم رجل اخر و عن علی رضی الله عنه قال مات رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم غفونا

ان افضلنا بعده ابو بكر ومات رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى علمنا ان افضلنا بعداني بكر
 عمر ومات رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى عرفنا ان افضلنا بعد عمر رجل آخر ولم يسمه اخرجه الحافظ الطبراني
 كذا في رياض النضرة وفي رياض النضرة في روايات حديث ابن عمر وعنه قال كنا نقول رسول الله
 صلى الله عليه وسلم حي افضل امة محمد بعده ابو بكر ثم عمر ثم عثمان رواه ابو داود والحافظ في المواقفات
 وعنه قال اجمع المهاجرون والانصار على ان خير هذه الامة بعد نبيها ابو بكر وعمر وعثمان بميثمة الان
 وعنه قال كنا نحدث في حجة رسول الله صلى الله عليه وسلم وصحابه او فرما كانوا ان خير هذه الامة
 بعد نبيها ابو بكر ثم عمر ثم عثمان فبلغ ذلك النبي صلى الله عليه وسلم فلا ينكره خرجها نسيمة بن سليمان
 والحاكم بالجملة توجبه ان منع برويك رواية عبد الله بن مسعود رواية مرجح است واكثر روايات او
 بلفظ ديكر واراد انهم فائدة فيمكنه روايات صحابه ديكر را على الخصوص حضرت علي راجع جواب خواهد بود

بسم الله الرحمن الرحيم

من اللطائف التي قلما تفرص في حفظ مذنبها اخر حجة المتأخرون الحفظ مذنب الى حقيفة وهي عدة
 قواعد يردون بها جميع ما يتجرب به عليهم من الاحاديث الصحيحة القاعدة الاولى الخاصة بين فلاحقة
 البيان ردوا بها فرضية قراءة الفاتحة في الصلوة وفرضية الالمينان وغير ذلك قالوا لفظ سجودوا
 واقرأوا خاص بين فلو تحقها البيان لكان الخاص لمصلحة البيان والقاعدة الثانية الزيادة على الكتاب
 نسخ فلا يكون الآيات ناصية او حديث مشهور ناصي الثالثة المرسل كالمسند الرابعة لا ترجح بكثرة الروايات
 وانما هو لفظة الراوي الخامسة القبول الجرح حتى يكون مفسر او ذلك لان الجرح والتعديل انما هما
 في الاكثر اجمالان السادسة قول ابن الهمام في بعض كتبه ما صححه البخاري ومسلم ونظر ابهما لا يجب علينا
 قبوله كيف وكمن راو يختلف فيه الناس باحتياطهم فمن جابح ومعدل محسب ان يكون الذي عدله مجرور
 عندنا ما منا وكذلك ما منعه او وضعوه لا يجب علينا ان نقول به كيف وعسى ان يكون الذي جرحوه عند
 موثوق به فاذن لا اعتمدوا الا على ما ذكره اصحابنا السابعة قال ابن جن اصحاب الفتاوى اذا كان
 في المسئلة قول لابن حنيفة وصاحبه حديث يحكمون بصحة وجب اتباع قولهم دون الحديث لا ناظر
 بابي حنيفة وصاحبه انهم عارضوا الحديث مع صحة وصحة الاستنباط منه ولا ناظر بهم انهم لم يبلغهم الحديث
 تقرب زانهم وسعة عليهم الثالثة كل حديث لم يروه الا من ليس نقيها فان انس فيه باب الراي لا يجب

رسالة اصول باب في حقيفة

التاسعة العام فطحي كالحائض فلا يخصص عام بخاص حتى يكون قطعيا فيكون تخصيصه نسخا الا اذا كان
 العام قد خص منه بعضه عن عثمان رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مات
 وبويعلم ان لا اله الا الله دخل الجنة رواه مسلم بهذا الحديث ظاهر في ان الايمان هو التصديق فخطما
 هو مذنب ابى حنيفة نعم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الوضوء من كل دم سائل رواه الدارقطني
 واستدل الحنفية بهذا الحديث على اتقاض الوضوء بمجرد الخس من غير السيلين قال سواد
 صلى الله عليه وسلم اذا اتيتم الغائط فلا تستقبلوا القبلة ولا تستبرأوا ولكن شرقوا وغلوا مشفق عليه
 ابن حديث نيز موافق مذنب ابو حنيفة است كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقبل بعض ارجائه
 ثم يصلي ولا يتوضأ رواه الترمذي قال ابو حنيفة من النساء لا يبطل الوضوء بدليل هذا الحديث
 تسلسل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن جس الرجل ذكره بعد ما يتوضأ قال وهل هو الا بغضه منك
 رواه النسائي والترمذي والبوداود ورواه الحديث دليل لابي حنيفة برأيه من كفاية وضوئيت قال
 رسول الله صلى الله عليه وسلم اسفروا بالفجر فانه اعظم الاجر رواه الترمذي ابن حديث بنظاير
 تائيد ميكنه بمذنب ابو حنيفة ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الامام ضامن المودون يكون
 اللهم ارشد الائمة واغفر للمودين رواه احمد والبوداود والترمذي ابن حديث نيز بنظاير تائيد
 بمذنب ابو حنيفة برأيه نماز مقتدى موقوف است برنماز امام ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
 صلى المغرب بسورة الاعراف في كعتين رواه النسائي اين حديث دلالت ميكنه وقت مغرب بيا
 منك نيت موافق مذنب ابو حنيفة ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انما اجل الامام
 ليؤتم به فاذا كبر فكبر واذا قرأ فأنصتوا رواه البوداود والنسائي ابن حديث تائيد ميكنه بمذنب
 ابو حنيفة نهي رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يعتمد الرجل على يديه اذا نهض في الصلوة
 رواه البوداود ورواه الحديث دليل لمذنب ابى حنيفة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من كان
 منكم مصليا بعد الجمعة فليصل اربعار رواه مسلم ابن حديث معلوم ميشود كه سنت بوجبه چهار ركعت است
 كما هو مذنب ابى حنيفة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من نام عن وتره فليصل اذا اصبح
 رواه الترمذي اخرج ابو حنيفة بهذا الحديث على وجوب الوتر قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
 اذا حدث احدكم وقد جلس في آخر صلوة قبل ان يسلم فقد جازت صلوة رواه الترمذي بذات سبب

ابی حنیفه لان التسليم عند وليس بفرض عن علقمة قال قال لنا ابن مسعود ان النبي لم يسلّم
رسول الله صلى الله عليه وسلم فصله ولم يرفع يديه الامرة واحدة مع تكبيرة الافتتاح رواه الشيخان
انجيله مود است مذهب امام ابو حنيفة را در نيکه رفع يدين نيست و راجحه بغيره است و تکبير
افتتاح آن النبي صلى الله عليه وسلم و ابابکر و عمر را كانوا يفتتحون الصلوة بالحمد لله رب العالمين
رواه مسلم ابن حديث تائيد ميکنه حنفيه را که تسبیح از فاتحه نيست قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
من صلى صلوته لم يقرأ بها بام القرآن فهي خارج لما غيره تام رواه الترمذي ابن مسعود تائيد ميکنه
بمذهب ابی حنیفه زیرا که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خواندن فاتحه را خارج فرموده و خارج جبرخی ظاهر
است پس معلوم شد که خواندن سوره فاتحه فرض نيست زیرا که اگر فرض بودی لغز و دیگر سيفه مودند
مثل فساد و عدم جاز پس معلوم شد که خواندن سوره فاتحه در صلوته واجب است و فرض نيست زیرا که
مکرون فرض موجب نقصان صلوته نيست بلکه موجب عدم جاز است عن ابی هريرة انه كان يقول
من أدرك الركعة فقد أدرك السجدة ومن فاتته أم القرآن فقد فاتته خير كثير رواه مالك فيه دليل
على ان الفاتحة ليست بفرض كما هو مذهب ابی حنیفه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تصلوة
لن لم يقرأ بام القرآن فصاعدا رواه مسلم ابن حديث نیز بطاهر تائيد ميکنه مذهب ابی حنیفه
زیرا که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده ان لا صلوة الا قرأ من امرادني اهل است لفظ فصاعدا
درست نمیشود زیرا که بفرض خواندن زیاده از سوره فاتحه کسی قائل نيست بالا جملة پس
لازم آمد که مراد از لفظي کمال است قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من انظر في قطوعه
خليقه رواه احمد و دليل على مذهب ابی حنیفه بان النقل يلزم بالشرع -

رساله غنا

بسم الله الرحمن الرحيم

ما غنا پس کلام خدا و احاديث سرور انبيا عليه التحية و الثناء بجز است آن ناطق است قال الله
تعالى و من الناس من يشتري لهو الحديث ليضل عن سبيل الله و معالم از عبد الله بن مسعود
و ابن عباس و حسن و عكرمة و سعيد بن جبیر رضی الله عنهم نقل کرده که لهو الحديث غنا و فرامیر
و معارف است و در مدارک گفته که ابن عباس و ابن مسعود قسم میخورند که لهو الحديث غنا است

بسم الله

و در المعانی گفته که لهو الحدیث غنا و فرامی است و در کشف ذکر کرده که لهو الحدیث مانند غنا
 و تعلیم موسیقیات است و در مخفی گفته که لهو الحدیث غنا است و آن حرام است باین نص مستحل
 آن کافر است و در تفسیر تعلیمی آورده که لهو الحدیث غنا و ضرب بر بط و دف و اوتار و طنبور است
 و آنهمه باین نص حرام اند من استحل فقد کفر و وجه دلالت این کریمه بر حرمت آنست که حق تعالی
 غنا را بلهو الحدیث متشابه ساخته است و تعبیر از غنا باین لفظ پرداخت و لهو غیر از اقسام شش بقضای
 احادیث و قرآن حرام است قال الله تعالی علی سبیل التوبه نجسبتم انما خلقتکم عبثا ای
 عابثین لا عین الا بهر تال علیه السلام کل شیء یلهو به الرجل باطل الا رملیه بقوسه و تادیه فرسه
 ملاعبه امراته و این من انجی رواء الترمذی و ابن ماجه و الدارمی و آنچه جمیع از اباحیه میگویند که کریمه
 بر حرمت غنا مطلقا دلالت نمیکند زیرا که مدلول کریمه حرمت است و قتیکه بطریق لهو بود و اگر نه
 چنین باشد حرام نیست باطل است زیرا که لهو الحدیث هرگاه بغنا مفسر شد و غنا لهو حدیث
 باشد چه تفسیر مفسر معنی ندارد و همچنین آنچه آن جماعه از ظاهر کریمه تفسیر نموده میگویند که غنا
 مطلقا حرمت بلکه تفتیکه مودی باطل باشد بلل است زیرا که چنانچه بود غنا لهو الحدیث متحقق شد حرمت آن ثابت
 گشت و تفسیر با ضلال که منشاء این وهم و خیال است از قبیل تفسیری است که درین افتاد
 واروده و مخرج الحرام و آن ترفی حلیله جارا که الحاکم مطلق حرام است اما الحاد و حرم
 و زنا بزن نه سایه شنیع تر است و در کریمه نهایت تشبیح بر مذنب انجماعت است که لهو الحدیث
 را که نمی نفسه حرام است بر این تفصیل اختیار نموده اند پس بر اباحت اصل غنا دلالت نکند و فی
 الفتاوی العالمیه که عن جواهر الفتاوی قال السماع و القول و الرقص الذی یجلبه الصوفیه فی زنا
 حرام لا یجوز القصه الیه و الجلبوس علیه و هو الغنا و الزنا میر سوار ابن ابی الدنیا و بعضی از شیعی
 روایت کرده که رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود لعن الغنی و المغنی له بطرانی و خطیب بغدادی
 روایت نموده اند که رسول خدا صلی الله علیه و سلم نهی کرد از غنا و اجتماع آن در سنن الیهی از ابن
 آورده گفت نبی البنی صلی الله علیه و سلم عن الغنا و الاستماع الی الغنی و در مخفی آورده که
 پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم فرمود الغنائب النفاق کما نبیت المار الدنات و ارجله العلم
 از معاذ بن جبل روایت کرده که آنحضرت صلی الله علیه و سلم فرمود اوسب الاسلام الیه و الباطل

والغنا طبرانی از نسیم المؤمنین عمر رضی روایت نموده که رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود القنیة سخط
 وغنا ما حرام سبقتی و شرب الایمان از جابر آورده که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود والغنا
 النفاق کما یثبت المار الزرع فی الحقایق مجرد الغنا والاستماع الیه معصیة و فی انضمام
 من اباح الغنا ینکون فاسقا و فی الاختیار انه کبیره فی جمیع الادیان و فی المحیط التفتی و فی
 و استماعها کل ذلک حرام و سخطها کاف و فی اختیار الفتاوی و کبره التزجج بقراءة القرآن و استماع
 الیه لانه یشبه النعل الفسقة حال تفهم و هو التفتی و فی الفتاوی بسبق التفتی و استماعه و ضرب الله
 و جمیع النواع الملاهی حرام و سخطها کاف و فی الله تعالی الزناد و الجبهة الذین اجلبوہ خیف علیهم
 الکفر و فی جامع الفتاوی استماع الملاهی و الجلبوس علیها و ضرب المزایر و الرقص کلها حرام
 و سخطها کاف و فی الجمادیة من النافع اعلم ان التفتی حرام فی جمیع الادیان و فی النهاية التفتی
 و الطنبور و البربط و الدف و ما یشبه ذلک کل ذلک حرام و معصیة بقوله تعالی و من الناس من
 یشری لہو الحدیث و فی التاتار خانیة من الیتیمہ کل الحلوا فی عن سموا انفسهم بالصوفیة فاختصوا
 بنوع لبس و شغلوا باللہو و الرقص و ادعوا لانفسهم منزلة فقال افتروا علی الله کذب و سل انکافوا
 زانیین من الطریق المستقیم بل ینفون من البلاد قطع فتنہم عن العامة فقال اماطہ الاذی المبلغ فی السیاسة
 و مثل فی الدیانة و تمیز النبیث من الطیب از کے و اولی و ہذہ الروایات کلها منقولہ عن سالت
 الفبا العالم المتورع الکامل الشیخ محمد فرخ السمرہندی فی ہذا الباب المارواۃ العدن و الہدایة فانہا
 نقلت من عین الکتاب و قال الشیخ فیہا ان سبعا و سبعین نفر من الفقہاء الفقوا علی تحریم الغنا
 و بین اسماءہم علی التفصیل و ترکت ہنا خافۃ التظویل۔

رسالہ بیع کینزان

بسم الله الرحمن الرحیم

کینزان و غلامان باعتار ملک و عدم آن شمس قسم اند اول انکہ جماعۃ مسلمانان از دار الاسلام
 در دار الحرب رفتہ بقرہ و غلبہ کفار حریان را خواہ مرد باشند خواہ زن خواہ صغیر خواہ کبیر گرفتہ بندی کرد
 و در دار الاسلام بایند یا کفار حریان یک ملک کفار حریان ملک دیگر را بہین قسم غلبہ نموده بایند
 و بین ہر دو قسم بندی کنندگان خواہ مسلمان باشند یا کافران مالک این کینزان و غلامان

میشوند بیع و من و هبه و وطی و نکاح و جمیع تصرفات مملوکانه باینها جائز است الکفار اذا بیع بعضهم بعضا فاخذوا مالهم او بعیرا نذرناهم و غلبوا علی مالنا و احذر ویدار هم مملوک و نملک بالغتہ حریم و ما هو مملوکهم شرح و قایه آدابے کافر کافر آخر بدار الحرب و اخذ مالہ مملکہ لاستیلاہ علی مال مباح و ملکتنا ما نجد من ذلک الشے للکافران غلبنا علیهم اعتبارا بسایر مالاکم - و مختار دوم آنکہ کفار حربیان اولاد خود را یا قریبان خود را بفروشدند و مسلمانان بخیریدہ بیارند در ملک خود یعنی در جائیکہ اقامت دارند خواه دار الاسلام باشد یا دار الحرب درین قسم اختلاف روایات است کہ این کنیزان شرعاً کنیزان میشوند یا نہ اصح و اقوی باعتبار دلیل ہمین است کہ این قسم هم کنیزکان میشوند بیع و هبه و ربن و وطی و نکاح جائز است چنانچہ از روایات واضح میشود بعضی درین قسم چنین شرط کرده کہ کفار حربیان کہ اولاد یا قریبان خود را مے فروشند حکم رواج آن درینها هم باشد و بعضی این شرط نکرده اند غرض کہ این شرط اگر تحقق شود فیهما والا در قیت آنها حکم رواج آنها را اعتباراً بنا بر روایت ارجح و اقوی زیرا کہ حربیان در دار الحرب حکم حطب و صید دارند ہر کہ حطب و صید بگیرد مالک میشود ہمین قسم کفار حربیان را ہر کہ بگیرد مالک میشود لیکن استیلا و غلبہ و انتقال از دار الکفر بدار الاسلام ضرور چنانچہ از ہدایہ وغیرہ معلوم میشود فاما المملک فانما یثبت بعد الاحراز بدار الاسلام والاستیلا اثبات الید الحافظۃ و الناقلۃ - ہدایہ و لودخل دار ہم مسلم بابان ثم اشتري من احدہم ابنہ ثم اخرجہ الے دارنا قہر مملکہ و اکثر المشایخ علی انہ لا یملکهم فی دار ہم بعد الصبح و قال الکراتی ان کانا یرون جواز البیع فالبیع جائز و الا فلا کذا فی المحیط و فیہ اشعار بان الکفار فی دار ہم احرار و لیس کذلک فانہم ارقار فیہا و ان لم یکن ملک لاحد علیہم علی ما فی عناق المستغنی وغیرہ کذا فی جامع الرموز و لودخل دار الحرب و اشتري من احدہم اختہ او بنتہ یعنی لہ ذلک اذا کان ہذا حکم دار ہم و النکان لیس من حکم الدار ذلک الا یعنی لہ ان یشتري کذا فی الملتقط من کتاب البیوع سوم آنکہ اولاد کنیزان این ہر دو قسم باشند انہم مملوک میشوند مانند ما در ان خود زیرا کہ در کشفۃ مینویسند الولد بیع الام فی الحرۃ و الرقیۃ بشرطیکہ از مالک یا ذمی رحم مالک پیدا نشوند زیرا کہ انین ہر دو اگر پیدا خواہند شد آزاد خواہند شد موافق حدیث من ملک دار ہم محرم غنی علیہ چہار مہم کفار و میان یعنی تاج بادشاہ مسلمانان باشند اولاد خود یا اقارب خود را بفروشد کسی مسلمان

خرید نماید یا حرمیان ملک دیگر از دارالاسلام گرفته بندی کرده بر بند اینها و در ملک داخل نشوند و حکم کثیران
و غلامان ندارند زیرا که ایشان در دارالاسلام احراز اند هرگاه ایشان را حر قرار داده شد پس هرگاه سلطان
و یا کافر بگیرد و ایشان را مالک نمیشود چنانچه در کتاب در مختار فی باب استیلا بر الکفار سے نویسند
فلو سب اهل الحرب اهل الذمة من دارنا لا یملکونهم لانهم احراز چنانکه جاریه مجبوله الحال باشد معلوم
نیت از حرمیان یا از اهل ذمه پس اگر آن جاریه ضعیفه است که بجد بلوغ نرسیده قول قابض آن
معتبر است و اگر کبیره بالغه است پس قول آن معتبر است چنانچه از روایات کتاب الاستبانه
و النظایر معلوم میشود تجارتیه المجبوله الحال المرجع فیها لیس مداسب الید انکانت ضعیفه و الی
اقرار انکانت کبیره و ان علم حالها فلا انکال ششم آنکه سلمان حر و عالت ثمنه و قحط اولاد و
میفرودند و کسی دیگر این را بگیرد شتر عاین قسم کثیر نمیشود اگر چه در فتاویٰ نسی تامل مینویسند
که این حکم کثیر شرعی است برین روایت فتویٰ نیست و نه معمول به است زیرا که در جمیع متون
بلکه درین محمدی علیه الصلوٰه و السلام حر را مال اعتبار نکرد و اندر کسی که این قسم زن داشته
باشد از و طعی کردن بدون نکاح جائز نیست و الله اعلم سوال چه میفرماید علمای اهل سنت و جماعت
کثیر هم الله تعالی در باب تغزیه داری عشره محرم و ساختن ضرایح و صورت قبور و علم و غیره جواب
تغزیه داری در عشره محرم و ساختن ضرایح و صورت و غیره درست نیست زیرا که تغزیه داری عبارت
ازین است که ترک کند و ترک زینت کند و صورت بخزد و نمکین نماید یعنی مانند صورت زنان گسسته
و ارنده بنشیند و مرد را بیج جا این قسم در شریعت ثابت نمیشود مگر زن را بعد وفات زوجه خود چار ماه
دو سه روز سوگ آمده در ماورای زوجه اگر کسی از اقارب او بمیرد و تاسه روز اگر ترک زینت و غیره
کند جائز است و بعد سه روز آنرا درست نیست چنانچه در حدیث آمده لا تحلل لامراه ثمن بالبدن
و الیوم الآخر ان تحم علی میت فوق ثلاث لیل الی علی زوجه اربعه اشهر و عشره راه البحار
و مسلم و نیز تغزیه داری که همچو مبتدعان میکنند بدعت است و همچنین ساختن ضرایح و صورت
قبور و علم و غیره اینهم بدعت است و ظاهر است که بدعت حسنه که در آن مآخوذ نباشد نیست بلکه
بدعت سیئه است و حال بدعت سیئه اینست که در حدیث وارد است شتر الامور محدثاتہا
و کل بدعت ضلاله راه مسلم و حال مبتدع که این قسم بدعتها اختراع میکنند آنست که بدعت اوصاف لعین را میگویند

و فی الفضل و نوافل او در گاه الهی مقبول نیست چنانچه در حدیث وارد است من احدث حدثا
 او آوی محمدنا فعلیه لعنة الله و الملائكة و الناس اجمعین لا یقبل الله منه صرفا ولا عدلا رواه الطبرانی
 عن ابن عباس و البراء عن ثوبان و نیز در حدیث شریف است من احدث فی امرنا ما لیس من
 فیه در رواه البخاری و مسلم و ابو داود و ابن ماجه عن عایشه رضی الله عنها و نیز در حدیث شریف
 است و من ذمت مبتدعان من ابتدع بدعة ضلالة لا یرضی الله بها و رسوله کان علیهم من الائم
 مثل امام من عمل بها انقص من اوزارهم شیء رواه ابن ماجه عن عمر بن عوف و بلال بن الحارث
 سوال در آن مجلس به نیت زیارت و گریه و زاری حاضر شدن و در انجارتیه مرثیه و کتاب شنیدن
 و فاتحه و در و خواندن جائز است یا نه جواب در آن مجلس به نیت زیارت و گریه و زاری حاضر شدن
 هم جائز نیست زیرا که انجارتیه زیارت نیست که برای او حاضر شود و این چو بهای که ساخته اوست قابل
 زیارت نیست بلکه قابل ازاله اند چنانچه در حدیث شریف آمده من اشیء تنکر فلیغیره بیده فان
 لم یستطع فبلسانه فان لم یستطع فبقلبه و ذلك اضعف الایمان رواه مسلم و در مجلس عزیمه و ای
 رفته مرثیه و کتاب شنیدن اگر در مرثیه و کتاب احوال واقعی نیست بلکه کذب و افتراء و تحریف بزرگان
 در ذکر پس شنیدن پنجمین مرثیه و کتاب درست نیست بلکه درین قسم مجلس حاضر شدن هم نیکوست
 چنانچه در حدیث شریف که نبی از شنیدن و خواندن مرثی واقع شده همین مرثی است عن ابی
 اوفی قال نهی رسول الله صلی الله علیه و سلم عن المراثی رواه ابن ماجه و اگر در مرثیه و کتاب
 احوال واقعی باشد پس شنیدن این قسم مرثیه و کتاب فی نفسه مضائقه لیکن بهت این
 جماعه چنانکه مبتدعان میکنند نباید کرد که مشابیه از قوم مبتدعان میشود و احراز از مشابیه
 بدعتیان ضرورت چنانچه در حدیث شریف وارد است من تشبه بقیه فیهونهم و نیز داخل این
 حدیث است من کثر سواد قوم فیهونهم و من رضی عمل قوم کان شرکاء من عمل رواه الترمذی
 عن ابن مسعود کذا ذکره السیوطی فی جمع الجوامع و فاتحه و در و خواندن فی نفسه درست است
 لیکن درین قسم نوحه بے ادبی میشود زیرا که این قسم محل قابل ازاله و ناپا و کردن است و نجاست
 معنوی دارد و فاتحه و در و دعای باید خواند که محل پاک باشد از نجاست ظاهری و باطنی پس
 شخصیکه در پاخانه تلاوت کلام الله کند و در و بخواند ملام و مطعون خواهد بود و همچنان در متاسیکه

نجاست باطنی باشد و قابل ازاله باشد در اینجا هم خواندن موجب ملاست و مطعونیت خواهد گردید
 که نئے محل خوانند سوال بدون ساختن ضرائح و غیره فقط در مکان تبرک صحیح مثل موی مبارک
 داشته یا نداشته مجلس گریه ترتیب کردن و اخبار و احادیث صحیحہ شہادت جناب سید الشہدا
 ذکر کردہ بکا کردہ ختم کلام اند کردن و پنج آیت خواندہ فقط فاتحہ نمودن جواب بدون ساختن ضرائح
 و غیره فقط در مکان تبرک صحیح مثل موی مبارک داشته یا نداشته مجلس گریه و زاری الخ اینہم جائز
 نیست بدلیل اینکه اینہم بدعت سنیہ است فقط ذکر احادیث صحیحہ شہادت و ختم کلام اللہ و فاتحہ غیر
 خواندن مضائقہ نیست و تبرک صحیح مثل موی مبارک اکثر جا بصحت بہم نہیں رسد بنا بر او نام عوام
 کا لالہ نام است آزار تبرک و نشتن این نشاید مادامے کہ بطریق صحیحہ تبرک بودن او ثابت نشود
 اعتقاد و صحت او نباید کرد و چون تبرک مفقود شود محض مجلس گریه و زاری کردن مانند اینہم مجلس
 مترتب کردن فقط برای گریه و زاری از سلف ماثور شدہ و اگر تبرک صحیح مثل موی مبارک ہما نجایا
 جای دیگر پیدا شود براویز ایت اور فتن مضائقہ ندارد سوال دوران ایام ترک زینت و لذات
 کردن و نمکین و خزین بطور ماتم زدگان ماندن جواب ترک زینت و غیرہ بالا منقول شد سوال
 ساعی و معاون بودن در امور تغزیہ داری و غیرہ از خود یا بیاس خاطر یا بیاس قرابت یا سبب
 ہمسایگی و ہم خانگی شدن و اسباب خود را مستعار دادن جواب اینہم جائز نیست چرا کہ اعانت
 بر معصیت میشود و اعانت بر معصیت غیر جائز سوال در حق کسے کہ مرثیہ و کتاب و نوہ خوانی
 میکنند خواہ چیزے از اجرت بگیہ یا بگیہ در جواب در حق کسے کہ مرثیہ و کتاب کہ در ان احوال
 غیر واقعی باشد موجب برہ کاری میشود و بچنین نوعہ خواندن گناہ کبیرہ است و در احادیث
 و عمید آن وارد است چنانچہ در حدیث است لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم النایحۃ و النایحۃ
 رواہ ابو داؤد کذا فی مشکوٰۃ و اجرت گرفتن بر مرثیہ خوانی و نوہ و غیرہ حرام زیرا کہ قاعدہ شرع
 است کہ بر معصیت اجرت گرفتن درست نیست چنانچہ بر فرامیر و غنا اجرت گرفتن حرام است
 ہمین قسم برین چیز حرام سوال در مقدمہ منہدی تاکہ شب یازدہم ربیع الثانی روشن میکنند
 و منسوب بجناب حضرت سید عبدالقادر جیلانی قدس اللہ سرہ العزیزے نمایند و نذر و نیان
 مے آرند و فاتحہ مے خوانند جواب روشن کردن منہدی حضرت سید عبدالقادر اینہم بدعت سنیہ

زیرا که همچو مفسده و قباح و تغزیه ساختن است همین قسم در مذهب می متصور است و فاتحه خواندن و ثواب آن با روح طیبه رسانیدن فی نفسه جائز و درست است لیکن بر مذهب می تا فاتحه در و دو خواندن نه ادبی و غیره است چنانچه سابق گذشت و نذر غیر خدا بر خود التزام کردن درست نیست چنانچه در حدیث وارد است که لا تذروا فان الذر لا یمنی من القدر شبا و اما استخراج به من البخیل رواه البخاری و مسلم سوال اینهمه امور عتبه عنه یا همچون اگر استهجان دارد بعد حرمت است و فاعل آن مرکب کبیره است یا مکروه و فاعل آن صاحب صغیره جواب اینهمه امور بدعت سئیه است البته استهجان اند و تفاوت در امور بدعت تفاوت باعتبار مفسده است و در هر بدعت که مفسده زیاد تر باشد استهجان آن زیاد تر می باشد و در هر بدعت که مفسده کمتر باشد قبح و استهجان آن کمتر می باشد اگر مرکب بدعت را نیک فحصد و قربت خدا در آن میدانند پس مرکب آن خاسر از دائره اسلام است چنانچه از حدیث که در کتاب ابن ماجه وارو است معلوم میشود عن خدیفه قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم یخرج من الاسلام کما یتخرج الشعرة من العجین و صاحب بدعت عام است که خود بدعت را احداث کرده باشد یا بدعت را احداث نکرده است بلکه دیگر احداث نموده و این شخص مرکب میشود و آنرا پند نمی آید این شخص صاحب بدعت نمی نامند و نیز در ابن ماجه وارو است قال رسول الله صلی الله علیه و سلم ابی السدان لقیل عمل صاحب بدعة حتی یدعه و مرکب بدعت را ضلال و حدیث داروده است اگر ضلالت او باین حد رسد که در آن وعید نثار باشد پس آن شخص مرکب کبیره است و الا صغیره خواهد شد و این فرق در صورتی است که بدعت را استهجن نمی فهمد سوال خوردن چیزها که بر تغزیه و غیره نیاز و نذر می آرند و در آنجا نهاده فاتحه میدهند و نهاده میدارند و شب عاشورا قافیا حلوا زیر تخت ضرایح و تغزیه ها می نهند و صباح برداشته تبرکات تقسیم میکنند جواب طعنا می که ثواب آن نیاز حضرت الامین نمایند و بر آن فاتحه و قل و در و دو خواندن تبرک میشود خوردن بسیار خوب است لیکن بسبب بردن آن طعام پیش تغزیه ها و نهادهن پیش تغزیه و غیره تمام شب بلکه پیش قبور حقیقیه هم شب بکنار و بت پرستان می شود پس از بجهت کراهت پیدا می کند

والله اعلم

عظمیاء است و اینها بدعتی است که در مذهب

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمده ونصلی علی نبیه الکریم وعلی آله وصحبه ذوی الفضل الجسیم اعلم رحمک اللہ المجتہدین
 الباشین عن دلائل الاحکام الشرعیة واماخذ الماروا واحادیث رسول الله صلی الله علیه وسلم
 متعارضة واثار الصحابة والتابعین مختلفة وهی اعم المآخذ اکثرها فی الاحکام تحیر واولاختلف
 رایهم فی وجه التقصی عن هذا التعارض والاختلاف فالذمی اختار مالک رح حکیم عمل اهل المدينة
 لان المدينة بیت الرسول وموطن خلفائه ومنسكن اولاد الصحابة واهل البیت ومهبط الوحی واهلها
 اعرف بمغنی الوحی فکل حدیث او اثر يخالف عملهم لابد ان یکون منسوخا او مالا ونخصصا او مخدوف
 القصة فلا یعنی به والذمی اختاره الشافعی رح حکیم اهل الحجاز اشتغل بالدرایة مع ذلک حمل بعض
 الروایات علی حالة وبعضها علی حالة اخری وکل مسلك التطبيق مباحا لمن ثم لما ارتحل الی
 مصر والعراق وسمع روایات كثيرة عن ثقات تلك البلاد وترجع عنده بعض تلك الروایات علی
 عمل اهل الحجاز فحدث فی مذهبه قولان القديم والجديد والذمی اختاره احمد بن حنبل رح ابرار کل
 حدیث علی ظاهره لكنه خص بموارد مع اتحاد العلّة وجار مذهبه علی خلاف القیاس واختلاف
 الحكم مع عدم الفارق ولذلك نسب مذهبه الی الظاهرية واما الذمی اختاره ابو حنیفة رح واتباعه
 وهو ازمین جدا ویمان ذلک انا اذا تتبعنا فوجدنا فی الشرعیة منین من الاحکام منعت هی القوا
 الکلیة المطرودة المنکسة لقولنا لا تزور وازرة وزر اخری وقولنا الغنم بالغرم وقولنا الخراج بالضمان
 وقولنا العتاق لا یجوز الفسخ وقولنا البیع یتیم بالایجاب والقبول وقولنا البینة للمدعی والمبین علی
 من انکر ونحو ذلک مما لا یحصی وصنف وردت فی حوادث جزیریة واسباب مختصة کانها بمنزلة الاستثنای
 من تلك الکلیات فالواجب علی المجتهد ان یحافظ علی تلك الکلیات ویترک ما ورار لان
 الشرعیة فی الحقيقة عبادة عن تلك الکلیات اما الاحکام المخالفة لتلك الکلیات لاندی سبابها ومخصصاتها علی یقین
 فلا یمتنع الیهامثال ذلک ان البیع یبطل بالشروط الفاسدة قاعدة کلیة وما ورد فی قصته
 جابر انه اشترط العملان الی المدينة فی بیع الحمل قصته شخصیة جزیریة فلا یکون معارضة لتلك الکلیة
 وكذا حدیث المصراط تعارض القاعدة الکلیة التي ثبتت فی الشرع قطعا وهی قولنا الغنم
 بالغرم ونحو ذلک من المسائل ولزم من هذا ترک العمل باحادیث كثيرة وردت علی هذا النسق الجزئی

بیان ما خذ من سبب الیه

لکنهم لا یبالون بهابل یعدون الاجتهاد والمحافظة علی الکلیات ودرج الجزئیات فی تلك الکلیات
 مہما لکن هذا الکلام الاجمالی کہ تفصیل طویل لایصح الوقت له والند الباہمی حکایت طاہر قمی
 بابر بان شاہ کہ دعوت بمذہب امامیہ نموده بود وشفای لیسر اور امعلق با اختیار مذہب ائمہ اثنا عشر
 ساخته باز رویا می بینان شاہ جناب رسالتاب را و فرمودن آنجناب کہ فرزند تو شفایافت وگفتہ
 طاہر عمل کن از تاریخ فرستہ منقول فرمودہ بودند و توجیہ آن جواب ہر مذہب اہل سنت استدعا فرمود
 جواب اول مہربان من این سوال و اشکال چند بار پیش فقیر آمدہ و در جواب آن تحریرات چند
 واقع شدہ کہ اینوقت نہ در حافظہ فقیر است و نہ منقول پیش فقیر ماندہ لیکن الحال آنچہ در حل این
 اشکال کفایت میکند بلکہ ازین نوع اشکال چند واقع مشہورہ زایل گردد و تحریر می آید و قبل از
 حل این اشکال مقدمہ مہمدہ را در ذہن محفوظ باید داشت بعد از آن بحل اشکال متوجہ باید شد
 مقدمہ مہمدہ انیست کہ اسباب العلم عندنا ثلثہ الحواس السلیمة والخبر الصادق والعقل والالہام
 لیس من اسباب العلم الصحۃ الشیء عندنا کذا فی العقاید النسفیة وشرحها وقال الفقہار اولہ الشیخ الربیعہ
 الکتاب والسنة والاجماع والقیاس بالجملة الہام وکشف ورویا کہ ازین ہر دو اضعف است نہ دلیل
 احکام شرعیہ میتوان شد و نہ دلیل امور واقعیہ بلکہ الہام وکشف ورویا ہر گاہ معارض یکے ازین
 دلائل واقع شود آزار دہد و رجوع ہمین دلائل ہفت گانہ باید نمود زیرا کہ در الہام وکشف ورویا
 احتمال غلط فہمی را می و ناقل موجود است و تدارک آن بسبب تنہای را می و ناقل مفقود و در دلائل
 ہفتگانہ مذکورہ احتمال غلط فہمی ضعیف است و تدارک آن بسبب کثرت متاملین و محققین
 و غور کنندگان بوجہ آحسن میتوان شد و بنا بر ہمین قاعدہ شیخ عزیر الدین ابن عبدالسلام مقدسی
 کہ از مشاہیر علمای شافعیہ است و مصنف قواعد کبری و دیگر تصانیف مفیدہ ہر گاہ شخصی را شنید
 کہ میگفت کہ من در کار خیر دختران خود سراسیمہ بودم جناب رسالتاب را بخواب دیدم فرمودند کہ در
 فلان موضع گنجی مدفون است کافہ برون برآ و خمس ازان را کار ادا کن بلکہ تمام و کمال آن گنج
 را خود متصرف شو فرمودند کہ این شخص را باید کہ خمس ادا نماید زیرا کہ دفنی الرکاز الخمس حدیث صحیح مشہور
 است کہ راویان آن در حالت بیداری و کمال حماس شنیدہ و نقل نمودہ و این شخص در حالت
 منام کہ مہر اسر غفلت و مظنہ غلط فہمی است این را شنیدہ و نقل نمودہ محل اعتماد نیست

و نیز شیخ عبدالحق دهلوی در بعض رسائل خود نوشته اند که در سنه فلانی در مکه و مدینه استقامت دار و شد
 صورتش آنکه شخصی جناب راسالتاب را بخواب دید که میفرمایند شرب الخمر حالا او را چه می باید کرد و شراب
 بنوشد یا نوشد علما و آنجا قاطبه همین جواب نوشتند که در حرمت خمر خصوص قطعیه دارد و این خبر
 احاد و حالت غفلت و منام و مظنه غلط فہمی پس روانست کہ برین عمل نماید بلکہ ظاہر اینست کہ
 آنحضرت لا شرب الخمر فرمودہ باشند این کس اشرب الخمر شنید و فہمید بدلیل آنکہ حضرت اُم المؤمنین
 سائتہ صدیقہ فرمودند کہ عبدالعزیز عمر فرمادہ است میگوید کہ ان المیت یعذب بکار اہلہ علیہ
 لعنہ مردہ را بسبب گریہ اہل و عشا تر خودش در قبر عذاب میشود فرمودند کہ رحم اللہ ابا عبد الرحمن یعنی
 عبدالعزیز عمر کہ او روح نگفتہ است برا آنحضرت لیکن غلط فہمیدہ است آنحضرت بر یہودیہ میگرفتند
 کسان او برو میگرفتند فرمودند این یہودیہ را عذاب میشود و کسان او برو گریہ میکنند از مجروحان
 سبب فہمیدن نوعی از غلط فہمی است و نقلی ہذا القیاس رواۃ حدیث را در شنیدن و فہمیدن
 غلطی واقع شدہ لیکن ہر گاہ احادیث مشہورہ از طرق متعددہ وارد میشوند مدارک غلطی زود میشود
 بخلاف حالت منام کہ در شنیدن حدیث منامی تنها یک کس می باشد و او ہم محمود زنا را خواب
 کیست کہ غلط فہمی او را مدارک کند چون این مقدمہ مہم شد پس میگویم کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
 وسلم بران شاہ را ہمین فرمودہ باشند کہ فرزند تو شفا یافت و مطلب تو حاصل شد بر گفتہ طاہر عمل
 مکن و این شخص یعنی بران شاہ چون گفتہ طاہر را در محلیہ ملو داشت بجز در شنیدن این لفظ تو ہم
 کرد کہ شاید امر میکنند حال آنکہ ایشان نہی میفرمودند اینست جواب تحقیقی این حکایت و بعضی
 علما ازین حکایت جواب دیگر دادہ اند کہ چندان پسند فقیر نیست اگرچہ راہ بہرہی دارد و این ہم
 محتاج تمہید مقدمہ ایست و آن مقدمہ اینست کہ رویت جناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ
 وسلم البتہ واقعی و حق میباشد لیکن گاہی شیطان و جتنی آواز خود را با آواز آنجناب شبیہ خستہ
 و حکایت کردہ چنین میگوید و این می پندارد کہ شاید آنحضرت گفتہ باشند حال آنکہ آنحضرت هیچ
 نفرمودند دلیلش آنکہ آنحضرت سورہ والنجم میخواندند چون باین آیت رسیدند افرا تیمم اللات والفری
 و مناتہ الثالثۃ الاخری شیطان آواز خود را با آواز آنحضرت شبیہ ساختہ این عبارت بر خواند
 تلک الغرینق العلی و منها الشفاعۃ ترجی مشرکین از شنیدن این آواز خوش شدند و مومنین

نمکین و ملوک گشتند این آیت نازل شد و ما را رساند من قبلک من رسول و لا نبی الاذا تمنی
 القی الشیطان فی امنیة الخ فی سورة الحج پس چون حکایت نعمه انحضرت در بیداری بوقوع
 آمده باشد در خواب برای اغوای بران شاه اگر این قسم ادا کرده باشد چه تعبیب باشد جواب سوم از مولانا عبد القادر
 آنکه انحضرت در مقام همین قدر فرموده اند که بگفته ظاهر عمل کن و نفرمودند که بمضی ظاهر عمل کن یا آنچه
 او تجویز کند بجا آر و ظاهر در وقت تعلیق نزد همین گفته بود که مذہب دوازده امام را اختیار کن و بکاتب
 مذہب دوازده امام با جمیع اہل سنت حق است و روش ایشان در سلوک و عبادت مقبول است
 طوائف اہل سنت است بلکه اسناد اکثر طرق صوفیہ بایشان است پس مذہب دوازده امام را
 بسلوک طرق صوفیہ شد نورانیت باطن را با عبادت ظاهر جمع میکند و آنچه ظاهر مقصود داشت یا آئینہ
 آنچه بگوید و تجویز نماید داخل امر جناب رسالت نشد جواب چهارم آنکه این یک خواب علی تقدیر صحیح
 و عدم الغلط فی السماع و الفہم دلالت بر حقیقت مذہب امامیہ میکند و منامات بیشمار الہامات
 و کشف بسیار از جماعہ کثیرہ اولیای سنت کہ در کشف الہی و کشف کونی بطولے دارند و ہزاران
 با صدق منامات و کشف آئینہ بہ تجربہ رسیدہ گواہی ناطق بر بطلان آن مذہب میدہند اگر ہمہ
 منامات و کشف ترجیح برین یک خواب کذافی ندہم تعارض خود البتہ حاصل خواہد شد و الدلیلان
 اذا تعارضتا سقطا و عند ذلک یحب الرجوع الی الدلائل الاخری من الکتاب و السنۃ و الاجماع
 و الاخبار الصادقہ و العقل و بہ تیم المقصود جواب پنجم از مولانا رفیع الدین مرحوم تحقیق اینست کہ در
 حدیث شریف وارد شدہ است من رآنی فی المنام فقد رآنی فان الشیطان لا یمثل بصورتی
 و نفرمودہ اند الشیطان لا یمشی باسمی و نفرمودہ اند لا یدعی منصب نبوتی و لہذا بعض محققان
 کردہ اند بانصورت کہ در مدینہ منورہ مدفون است و بعضی تعمیم کردہ اند بجمیع صورت ہا کہ در وقت
 نبوت بودہ اند و بعضی تعمیم کردہ بجمیع صورت ہا کہ در تمام حین حیات بودہ اند و مرجوح و مقدوح
 داشتہ اند قول کسی را کہ در ہر صورتی از نیک و بد رویت واقع شود و چگونہ مرجوح و مقدوح
 نباشد حال آنکہ مے بنیم در جہان بسیار کسان را از غاویان و مغویان مسیہ باین اسم مبارک اند
 در ہر ہر مذہب و بسا کس را ادعا ربوبت میکنند پس چه تعجب کہ شیطان خود را یکی از غاویان و
 نماید و اہام و دعوی نبوت کند و لہذا احتیاج بہمان اقوال و افعال است کہ از زبان ثقات

در صحن حیات مروی گشته پس شیطان لبر ازین دریافته بود که این بهیار را بجان تمام جمید است و فی الفور شفا حاصل خواهد شد و وقت را غنیمت شمرده بران شاه را اغوا نمود و چون بران شاه این نکته واقف نبود تحقیق صورت و شباهت نا کرده در دام او افتاد و حال آنکه از صحابه کرام مثل عبد الله بن عباس و غیره مروی است که هر گاه کسی پیش ایشان میار جبال با کمال انحضرت در خواب نقل میکرد ایشان از تحقیق صورت میکردند پس جهالت بران شاه و بخیر می او معذورست در زنی شیطان گشت و او را از راه بر و برین خواب او هیچ اعتماد نیست فقط

شرح روای می مولانا شاه عبدالعزیز صاحب

بسم الله الرحمن الرحیم

هفت سال میگذرد که بابت و هفتم ماه رجب شب معراج علی اکثر روایات فقیر در خواب دیدم که میدانے است در آن فرش سفید براق گسترده اند و بران فرش مردم بیار با شکل نورانی و لباس نامی فاخره منتظر قدم برکت از دم جناب حضرت امیر شسته اند فقیر هم بدریافت این معنی در آن مقام بر فرش مذکور جا گرفته ناگاه جناب حضرت امیر از جانب قبله نمایان شدند و سمت آن فرش توجه فرمودند و مردم همه برای تعظیم برخاستند و بلب فرش منتظر ایستادند فقیر نیز در وسط فرش منتظر ایستاده بسبب هجوم التخاص با عظمت تالب فرش نتوانست رسید ایشان تشریف آورده تفویض صفوف نموده نزد فقیه آمده چارز انوشسته اند فقیر بابت تمام دوزانو مقابل نشسته الطاف بسیار فرموده و با میچکس کلام نفرموده محض با فقیر هم کلام شدند فقیر آن وقت را غنیمت دانسته چند چیز در آن وقت که در ذمین حاضر شده عرض نمود جواب با صواب یافته او آنچ فرموده اند این بود که شنیده ام شخصی بزبان پشتو کتاب تصنیف کرده است و در آن کتاب چیزیکه تحقیر من بود درج نموده شمارا اطلاع این معنی هست یا نه فقیر عرض نمود که بنده زبان پشتو نمیداند تا از حال کتابها این نعت آگاه باشد موافق فرموده تحقیق نخواهم کرد باز عرض نمود که از مذاهب فقها کدام یک مختار و پسند جناب است فرمودند که هیچ مذاهب پسند ما نیست یا بطور ما نیست افراط و تفریط عمل آورده اند باز عرض نمودم که طرق اولیایا این کدام یک است فرمودند که در اینجا هم همان جواب

در هر طریقه چیزهای نامرضی با اختلاف طور یا احداث نموده اند و با این همه از طور ما تصور دارند
 زیرا که در عهد ما سه طریق شغل که در تقرب الی الله مفید باشد معمول و مروج بود ذکر و تلاوت
 قرآن و نماز آنها فقط ذکر اشغل مقرر کرده اند و تلاوت قرآن و نماز اشغل نمیدانند بعد از آن
 عرض نمودم که تلاوت قرآن و نماز را چگونه شغل باید گردانید از جناب ایشان طریق شغل
 تلاوت قرآن و نماز را القاشده و چیزهای بربان هم فرموده اند لیکن بیشتر تاثیر باطنی معلوم کردم
 و حالت باطن من تغییر شدید پیدا کرده که در وصف نمی آید از آن وقت آن امر در باطن خود
 مستقر می یابم عرض کردم که هر چند مرآت الی جناب عالی از راه طرق و سلاسل بسیار بجد الله
 حاصل است لیکن میخواهم که بلا واسطه بیعت نمایم آنجناب دست خود را آورده دست فقیر را
 گرفته بیعت فرمودند در الوقت القادر عظیم در باطن فقیر نمودند بعد از آن عرض کردم که اکثر متج
 خصوصاً قریشیان با جناب عالی مشاجرات نموده اند در حق آنها حکم چیست و چگونه بوده است
 این حقیقت فرمودند که ما از ایشان شکایت برادرانه داشتیم یا فرمودند شکایت برادری داشتیم
 و شکر رنجی مادر میان بود مردم ناهم این را بود در دور برده اند و بسیار افزوده که آن عرض کردم
 که فلان جماعت خود را اسید از اولاد جناب عالی می انکارند فرمودند که آن جماعه از اولاد
 من نیستند دروغ میگویند بعد از آن یکایک برخاسته و بهمان سمت سرعت گمان تشریف
 برده اند و مردم دیگر که منتظر بودند در حیرت ایستاده اند که کاش این محبت قدری امتداد
 می پذیرفت فقط مکاتبه آنچه بعد تحریر شرح رویای فقیر از وقوع و عدم وقوع استفسار فرمود
 اند در صورت وقوع استدعای حال اشکالات وارده بران نمودند پس مخفی نماند که در محبت
 نسبت این رویا بطرف فقیر بطوریکه شرح آن نقل کرده فرستاده اند هیچ شبهه نیست و جواب
 از اشکالات وارده بر آن بدو طریق است اول اجمالی دوم تفصیلی اما اجمالی آنست که کسان
 از صحابه و تابعین که بشرف ملازمت حضرت امیر فایز شده بودند و مذہب حضرت ایشان را
 در فقیهات از ایشان دریافت کرده بودند آنها را بمذہب آنحضرت رضی الله عنه در امور فقهیه
 قطع و یقین حاصل بود و کسانیکه بالمشافه از حضرت ایشان دریافت مذہب شان نکرده بودند
 ناچار محتاج بودند بوسایط و در صورت وقوع و سایط تنقید حال و اعمال و دیگر قواعد مثل

تقدیم حدیث بر اثر و محرم بر بیع و غیر آن که در موضع خود مبین است متعظم چنانکه در احادیث نبویه
علی مصلحت یا الصلوٰۃ و التحدید نیز بنا بر وقوع و سلیط اعمال مثل این قواعد میکنند و اجراء اعمال این
قواعد ادراک واقع غیر لازم جائز است که در واقع حدیثی یا اثری از جناب منسوب الیه صادر شده
باشد و در حدیثی یا اثری صحیح و همی از راوی بمقتضای بشریت واقع شده باشد لیکن از اینجا
که مجتهد مکلف باعمال این قواعد است نه بادرک واقع لهذا جایز است که مجتهدی از مذہب حضرت
امیر را در بعضی مسائل فقهی بنا بر بعضی وجوه مثل ضعف رواۃ آن مذہب یا رسیدن حدیثی
صحیح بکمال او برخلاف آن مذہب ترک نماید و حالانکہ آن مذہب حضرت باور سیدہ و ہمے از
راوی واقع شده باشد یا منسوخ باشد مجتهد مذکور بجهت آنکہ قواعد مقررہ اصولیہ کہ مکلف
بآن بود عمل کرده باجور خواهد بود چنانکہ در ترک یکے از حدیثین متعارضین فی الظاہ بعد از اعمال
قواعد محدود است و شخص دیگر کہ مذہب امیر را در بعضی فرعیات بطریقے از طرق علم دستبند
مجتهد مذکور را باعتبار واقع خلاف مذہب حضرت امیر گوید انہم محقق خواهد بود و طعن از ہر دو مندرج
و اما جواب تفصیلے پس گویم منشاء اشکالات بران دو امر است یکے تحریف ناسخ و نقل بعضی الفاظ
و عدم عدم تعمق ناظرین در عبارات و مواخذہ بطاہر بعضی الفاظ اما امر اول پس بیانش آنکہ ناقل
شرح رد یا لفظ ذکر را در دو موضع کہ قریب ہمدگر واقع اول بہ نسبت ادنیٰ مناسبت صوری بلفظ
اکثر تحریفاً تبدیل نمودہ حسب نقل اگر تلاوت قرآن الے آخر العبارة لہذا بجهت غیر مذکور بودن
ذکر کلمہ کہ بموجب حدیث شریف افضل الاذکار است شبہہ بخاطر ناظرین راہ یافتہ و اصل عبارت
اینست زیرا کہ در عمدہ ماسہ طریق شغلیکہ در تقرب الے القہ مفید باشد معمول و مروج بود ذکر
تلاوت قرآن و نماز اینہا فقط ذکر را شغل مقرر کردہ اند و تلاوت قرآن شریف و نماز را شغل نمیدانند
استہے و ہر چند کہ وقوع تحریف در عبارتے کہ نسبت ناقلین مہر شدہ در انجا رسیدہ بود دریافت
عبارت صحیحہ منقول شدہ واضح است لیکن بنا بر مزید اطمینان خواطر طالبان حق بذریعہ توضیح
نوشتمہ میشود کہ بوجود لفظ ذکر بجای لفظ اکثر آنکہ قبل این لفظ محرف سہ طریق شغل مذکور است
کہ ذکر تلاوت قرآن و نماز بیان آن سہ است پس اگر لفظ اکثر بجای لفظ ذکر واقع شود طریق
شغل ہمگی دوباقی ماند و آن خلاف سیاق کلام است کہ در ماسبق طریق شغل سہ مذکور شد

و چون وقایع تحریف لفظی از ناقل شرح و جواب بر صفحه مرسم گشت اشکال باینکه مطابق رویا
 ذکر کلمه و در ذریعیه قرب الهی معلوم میشود از اصل منهدم گشت و وجه دفع اشکال ظاهر است
 چه لفظ ذکر در شرح رویا در بیان طریق شغل مذکور است ناسخ از اباد نه مناسبت صوری بلفظ اکثر
 تحریفاً تبدیل نموده و در دهم در ذکر دخل است پس آنهم مذکور داخل هذا الاشکال داخل ذلک
 الاعضال آمیم بر بیان حل اشکالات قسم دوم که منشار آن شمع در عبارت شرح جواب موخذه
 بنظائر بعضی از الفاظ است مقدمه را بطور تمهید میگویم که بعد استنتاج نتیجه از آن خود بخود شبهات
 وارده از هم می پاشند مقدمه اول آنکه غیر مختار و ناپسند بودن مذمب چیز دیگر است و بطل
 بودن آن امر آخر غیر مختار عبارت از جائز و مرجوح می باشد و باطل عبارت از ناجایز محض همین
 جهت غیر مختار در مقابل جایز غیر راجح واقع می شود و باطل در مقابل حق کما هو المشهور فاین
 بذامن ذاک دو م غیر مختار بودن مذمب مجتهد لاحق نزد مجتهد سابق مثلاً مستلزم آن نیست
 که تمامی مسائل مخصوصه مذمب مجتهد لاحق نزد مجتهد سابق غیر مختار باشد چه مرضی و مختار چه
 می باشد که از جمیع انحراف غیر مرضیه خالی باشد چنانکه حق صحیح چیزیست می باشد که از جمیع انحراف بطل
 و سقم متبر باشد و چون باعتبار بعضی مسائل مذمب مجتهد لاحق مثلاً مرضی مجتهد سابق نباشد
 مذمب مجتهد لاحق خلاف مرضی مجتهد سابق خواهد بود بلکه در حقیقت غیر مرضی و ناپسند بودن مذمب
 نمی باشد مگر باعتبار بعضی مسائل مجتهد فیها چه بالاستقرار و چه در بیج مذمب مجتهد نیست که مجتهد دیگر
 باعتبار جمیع مسائل مجتهد فیها ناپسند و غیر مرضی باشد کما لا یخفی علی من تتبع الکتاب اللطی صنف
 فی الاتفاق الآئمه و اقرأها - سوم آنکه مذمب مختار مرضی همان می باشد که مودی میشود بطرف آن
 اجتهاد پس ظاهر است که خلاف آن خلاف مرضی و غیر مختار خواهد بود - چهارم آنکه مخالفت در امور
 مجتهد فیها که احکام فرعیه می باشد مستلزم رجوع شاعت و قباحه بطرف احدی از مخالفین
 نیست و تفصیل کلام درین مقام بطوریکه مودی بطرف اثبات مرام شود آنکه در قرن اول
 که مشهور بانحیرست بلکه در زمان لاحق در دین سه امر معتبر بود عقاید و اعمال شرعی و غیره و ترکیب
 باطن اما عقاید پس در آن اصلاً مخالفت گنجایش ندارد که نه سلف فیما بینهم در آن مخالفت
 داشتند و نه خلف را در آن مخالفت سلف یکسیر موحیات و مذاهب فقهای اربعه و دیگر مجتهدین

اصول و عقائد با سلف مخالفت ندارد اما فروع اعمال پس در آن اختلاف کثیر بخاطر
دارد بلکه اختلافی که موجب رحمت است همین است بیان این اجمال آنکه مذاهب فقهای معاصرت
است از طریق که ایشان برای فروع اعمال از کتاب و سنت موافق فهم و قواعد مقررہ و مطلب
نموده مقرر کرده اند و در فروع اعمال اختلاف کثیر از سلف متواتر است چنانچه اختلاف حضرت
عائشہ و حضرت امیر المومنین علی مرتضی و ابن عباس و ابن عمر و دیگر مجتہدین صحابہ رضی اللہ عنہم
فیما بینہم مثل اختلاف جہر تسمیہ و اخفای آن و قرارت فاتحہ در حالت اقتدای امام و عدم آن همچنین
اختلاف در اذان و وضو و غسل و صوم و زکوٰۃ و حج و تلاوت قرآن در میان علما مشہور است
باین قسم اختلاف هیچ یک مذہب دیگر را باطل نمیکند آری نزد ہر یک مذہب خود
مرضی و مختار بود و مذہب دیگر را غیر مختار علی ہذا القیاس در اشغال ترکیہ باطن طرق
مختلفہ داشتند بعضی بذر و بعضی بکثرت نوافل از نماز و روزہ و بعضی با کثارت تلاوت قرآن و بعضی
بہ مراقبہ چنانچہ از حدیث با غلام حفظ اللہ تجاہد متفاو میشود و بعضی با کثارت صحبت آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم و بعضی بقوت محبت درین راہ تقرب می جستند و ظاہر است کہ طریق
مغروب نزد ہر یک بہمان بود کہ بآن تقرب می جست لیکن ابطال طریق دیگر را نمیکرد پس
معلوم شد کہ درین قسم امور اعنی اشغال ترکیہ باطن ہم مسامح اختلاف است و ازین مقام
در یافت شد کہ امور فرعیہ شرعیہ فی نفسہا قابل اختلاف اند و مناط وقوع اختلاف در آن
حصول مرتبہ اجتہاد است پس ہر کس را کہ این مرتبہ حاصل باشد اورا خلافت مجتہد نظر بر اولہ
جایز اہم ازینکہ آن مجتہد دیگر صحابی باشد یا غیر آن و چون مقدمات بد یافت رسید حالاً میگویم
کہ لا کفائی از محدثین اہل سنت مذہب حضرت علی مرتضی را در فقہیات از کتاب الطہارۃ
تا کتاب القضاء بہ ترتیب جمع کردہ کتابی مستقل در فقہ ساختہ است ہر سیکہ خواهد بطرف
آن کتاب رجوع نماید تا معلوم شود کہ مذہب فقہای اربعہ یا مجتہدات حضرت امیر یافتگی
ندارد و فلذا آنجا کہ ہم رسیدن این کتاب و مطالعہ تمامی آن خالی از تعسیر نیست لہذا مختصر
میگویم کہ در کتب متداولہ فقہ شائع و ذائع است کہ در بعضی مقامات بعضی فقہا مذہب خود را
موافق مذہب حضرت امیر میگویند و مذہب مخالف را مخالف آن و جامی بالعکس برای اطمینان

نفس طالبان بطریق مثال از هر دو قسم مسائل یک یک مسئلہ ذکر کرده میشود در شرح وقایع مکیوید
فصل تقطع یمن السارق من زنده و حیم ثم رجله اليسرى ان عاقدان عاذا ثالثا لا یسجن حتی یتوب
وعند الشافعی یقطع یدہ اليسرى ثم رجله الیمنیة لقوله علیه السلام من سرق قاطعوه فان عاذا قاطعوه فان عاذا قاطعوه
وذهبنا ما ثور عن علی رض الخ ودر رحمة الاممہ میگمین سرق قطعت یدہ الیمنیة ثم لوم سرق ثانیاً قطعت
رجله اليسرى بالاتفاق فلو سرق ثالثاً قال ابو حنیفة ریح واحد ریح فی احدی الروایتین لا
یقطع اکثر من ید ورجل بل یحبس وذهب مالک و الشافعی انه یقطع فی الثالثة لیسری یدیه و فی
الرابعة یمنیة رجلیه و هی الروایة الاخری عن احمد انتبه وینر در شرح وقایہ در باب سجود التلاوة
میگوید وختلف فی موضع السجدة فی حم السجدة فعند علی رضی الله عنه هو قوله تعالی ان کنتم لایا
تعبدون و به اخذ الشافعی و عند ابن مسعود رضی الله عنه هو قوله تعالی و هم لایسأمون فاخذنا
بهذا احتیاطاً فان تاخیر السجدة جائز لا تقدیمه انتبه و از اینجا که مخالفت امام شافعی و امام مالک
و امام احمد بر یک روایت با حضرت امیر در مسئلہ اولی و مخالفت خفیه با حضرت ایشان
در مسئلہ ثانیہ در امور فرعیہ است مبنی بر دلیل چنانکہ دلیل امام شافعی و امام مالک و امام احمد
بر یک روایت در قطع سارق در مرتبہ ثالثہ حدیث فان سرق فاقطعوه الخ است و دلیل خفیه
در موضع سجود حم السجدة جواز تاخیر سجدہ است کما نقله عن شرح الوقایہ لهذا طعن به طرف
امیرہ اربعہ نسبت این چنین مخالفت متوجہ نمیشد مگر مخالفت جزوی در میان مذاهب فقہار
اربعہ و مذہب حضرت امیر ثابت باشد و از مقدمہ سوم بدریافت رسید کہ مذہب مختار و رضی
مجتهد بجان می باشد کہ موافق با جہاد باشد پس امری کہ خلاف اجتهاد حضرت امیر باشد خلاف مرضی شان خواهد بود
و از مقدمہ دوم معلوم شد کہ برای غیر مختار بودن مذہب مجتهد لاحق نزد مجتهد سابق لازم نیست
کہ تمامی مسائل مختلفہ مذہب مجتهد لاحق نزد مجتهد سابق غیر مختار باشد بلکہ سبب غیر مختار بودن
بعض مسائل مذہب را غیر مختار توان گفت و از مقدمہ اولی معلوم شد کہ غیر مختار چیز دیگر است
و باطل امر آخر پس از غیر مختار بودن مذاهب فقہار اربعہ باعتبار بعض اختلافات اجتهاد و الی این
با حضرت امیر کہ آن اختلافات ایشان مبنی بر دلیل است بطلان مذاهب فقہار اربعہ لازم
نمی آید و ترجیح مجتهد خلاف مذہب حضرت امیر را بر اجتهاد ایشان نظر بر قاعدہ شرعیہ مثل

ترجیح یک حدیث است بر حدیث دیگر نظر بر قراین و اندکات مرجح پس چنانکه این قسم ترجیح یک حدیث بر حدیث دیگر مستلزم قیاسی نیست بجهت ترجیح مجتهد و لیسے شرعی را که باخذ اجتهاد اول باشد بر اجتهاد حضرت امیر که تا باو بواسطه کثیره رسیده و بجهت کثرت و سالیط محتاج به تنقید اعمال قوا و دیگر گرویده مستوجب شاعت نباشد پس بحکم مقدمه راجعه اختلاف اجتهاد و فقها را راجعه باجتهاد حضرت امیر که در امور فرعی مقرر و باوله شرعی مستلزم بطلان و قیاسی و دیگر نباشد بلکه موجب رحمت باشد پس جواب حضرت امیر در خواب در امر مذاهب فقها بعد اعمال فکر و رویه و تنبیح کن و تنبیح در نظر انصاف گزینان حق با هر صواب ظاهر باشد اینست جواب از شبهه که سبب لزوم غیر مرضی بودن مذاهب فقها بر رویا ایراد کرده اند ازین جواب دفع شبهه غیر مرضی بودن طرق اولیاء الله نیز مستفاد میشود و سوا می این از شبهه غیر مرضی بودن طرق اولیاء الله جوابی دیگر هم است که از شرح خواب مستفاد میشود و آن عدم رضای حضرت امیر بسبب احداث چیزهای نامرضی است کما هو مصرح فی شرح الروایات و طرق اولیاء الله احداث بعضی امور غیر مرضی باشد که مقلدان طرق ابداع آن کرده نه باعتبار نفس آن طرق و بر ما هر ظاهر است که در هر طریق بعضی قیود و رسوم حادث شده اند که در زمان سابق نبودند پس طرق اولیاء الله را بسبب امور محدثه غیر مرضی گفتن بمشابهت است که کسی طوایل اسلام حلال را بسبب ارتکاب منہیات و بدعات غیر مرضی بگوید پس عدم رضای راجع بطرف منہیات و بدعات است نه معاذ الله بطرق و آنچه نوشته اند که شیعیان بمضمون این رویا بے پرده از خوشی به پیر این میگویند و میگویند که این رویا صافی و بر حقیقت مذموب و لیسے است واضح که پیر و فقهای مذاهب و معتقد اهل طرق نیستیم و غیر از زمان و تلذذات شغله نمیداریم انتہی پس بر عقلای دیندار خفاست نداری که درین رویا اصلا جای خوشی شیعیان نیست بلکه غالب التفات و الطاف حضرت امیر و خصوصیت شرف خطاب بطرف سائل و اخذ بیعت از مسائل و تعلیم شغل نماز و قرآن که منطبق ثابت است شایان است که شیعه بدریافت این جامه بر خود درند و اگر از همه اغماض نظر کرده لفظی را بمجمله مضمون خواب و موافق مطلب خود در گمان باطل خود فهمند و از باقی اعراض نمایند در نظر عقلا مثل مستدل بحکم لا تقربوا الصلوة و اهن شد بالمجمله از ما سبق معلوم شد که بحکم این رویا بطلان مذاهب

فقہاء و اربعہ غیر لازم الورد و دلیلے برای حقیقت مذہب شیعہ غیر موجود و ادعاے ایشان
 باینکہ غیر از نماز و تلاوت شغلے نداریم ادعا می خلاف واقع است چرا کہ در ادعا می فرایض نماز تمام
 فرق اہل اسلام متساوی الاقدام اند شیعہ در آن خصوصیت نیست و در ادعا می سنن و نوافل
 کہ موجب قرب میت و اند شد نہایت قاصر اند کہ تارک سنن اند و نفل را راساً ساقط میگویند لہذا
 ترک سنن و نوافل از شعار ایشان گردیده و عدم اعتدال ایشان بطرف تلاوت قرآن بسبب این
 جمع کردہ حضرت عثمان و مثل توریت و انجیل محرف بر غم ایشان بر دافین مذہب ایشان ظاہر
 است پس ادعا می شغل نماز و تلاوت سوا می موطن خیال ایشان در واقع وجود می نداشته باشد
 و قطع نظر ازین گوئیم شغل نماز و تلاوت قرآن یعنی صرف اوقات درین و فعل شریف چیز دیگر
 است و نماز را شغل ساختن مثل اشغال کسی کہ در میان صوفیہ مشہور است امر آخر پس اگر بالفرض
 در نماز و تلاوت مشغول باشند در مصداق این رویا داخل نخواہند بود چرا کہ در رویا نماز و تلاوت
 را شغل ساختن مذکور است نہ مشغول بودن بہ نماز و تلاوت و از اینجا کہ شیعہ منکر طریقت اند بالفرض
 از اشغال ایشان نیز برار باشند پس شغلے کہ در رویا مذکور است منافی مذہب شیعہ خواہد بود نہ موید
 آن کما لا یخفی و اگر شیعہ بخلاف بعضے مسائل فقہا بہ بعضے آثار حضرت علی مرتضیٰ کہ حکم رویا
 لازم مے آید بر اہل سنت تشبیح نمایند نیز ناموجہ است چرا کہ هیچ مجتہد بدون دلیل شرعی
 حکم نمیکند و در صورت وجود دلیل از مخالفت آثار صحابہ کہ اضطراب را بنابر اعمال قواعد مقررہ صوفیہ
 لازم مے آید با کہ نیست و شیعہ نیز در مواضع بسیار مخالفت آثار حضرت امیر و دیگر ائمہ اہل ہار
 محض بنابر آنکہ آن آثار موافق مذہب اہل سنت واقع اند نموده اند اگر چه این امر بر دافین شیعہ
 خفا می ندارد لیکن باین تنبیہ ناواقفان نوشته میشود کہ بر این دعوی کتابین معتبرین شیعہ یعنی مستقصا
 و وشاہ عادل موجود اند کہ مصنف نظر بر موافقت اہل سنت بسیاری از احادیث حضرت امیر و دیگر
 و ائمہ طاہرین را ترک میکنند ہر کہ خواہد بطرف آن رجوع نماید و از اینجا کہ مخالفت شیعہ با طریقت
 حضرت امیر و امامت عقائد و مایحہا بر سہ ماہ ظاہر و باہر و بر ناظر تحفہ اثنا عشریہ اظہر است کہ
 انہیضی موجب ظہور بطلان مذہب شیعہ است و لہذا عسے بنابر بطلان مذہب ایشان سال را
 بدریافت بطلان امر حاجتہ نبود و ظن غالب آنست کہ اگر از جانب شیعہ سوال واقع مے شد

حضرت امیر بجاوب آن بر لفظ غیر مرضی و ناپسندیده بودن اکتفا نموده فرمودند بلکه الفاظ برات
و بیزاری خود از طریقه ایشان و دوری ایشان از طریقه خود ارشاد میفرمودند چنانچه در حال حیات
خود فرموده اند ان قوما یخلون فی الظلمة علی النبی باللیل شیعة لسانهم لیسوا و لا لایطعن فی صمیم و آنچه از شیعه بطریق نقل
نوشته اند که حضرت امیر کرم الله وجهه نفی سیادت کسانی که فرمودند اوشان آمانند که ما معتقد
شان نیستیم و سنیان اوشان را از سادات می پذیرند انتہی طرفه اختیار بطهر الغیب و ادعا علم
قلوب است که با واقع منافی و با نفس الامر متباین و تفصیلش آنکه آن جماعه که خود را به سیادت
نسبت میکنند فرقه خاص اند از سکان همین دیار که کمال غلظت و تشیع دارند پس نفی نسبت
آنها یا بطریق حقیقت است یا بطریق مجاز بجهل آنکه لیس من الملک ان علی غیر صالح

سوره بقره

بسم الله الرحمن الرحيم

سوال آنکه در تحفه اثنا عشریه صلوٰه و سلام بالاستقلال برایمه اثنا عشر نوشته و حال آنکه این اطلاق
نزد اهل سنت جائز نیست چه که تشبیه بابل بدعیت لازم می آید و اهل سنت اجتناب از این
تشبیه بر خود لازم شمرده اند پس براس جواز این اطلاق سزاوارست مقبره اهل سنت باید آورد
جواب اند شاه عبدالغزیز صاحب صلوٰه غلط در تحفه اثنا عشریه جامع صلوٰه بالاستقلال بر غیر انبیا
واقع نیست آری علیه السلام در حق حضرت امیر المؤمنین و حضرت سیده النساء و جنین
و دیگر ائمه مذکور است لیکن مذرب اهل سنت همین است که فطوٰه بالاستقلال بر غیر انبیا
درست نیست و سلام بر غیر انبیا میتوان گفت و سندش آنست که در کتب قدیمه حدیث اهل
سنت خصوصاً ابوداؤد و صحیح بخاری بعد از ذکر حضرت علی و حضرت حسنین و حضرت فاطمه و حضرت
خدیجه و حضرت عباس لفظ علیه السلام مذکور است آری علمای مشفقین^{علیه السلام} مادر ائمه این اطلاق
را براس تشبیه با شیعه منع نوشته اند اما تشبیه بابلان در امر خیر ممنوع نمیتواند شد و برای الزام
این مردم میتوان گفت که در اول کتاب اصول خفیه که شاشی است در عین خطبه بعد از
حمد و صلوٰه میگوید و السلام علی ابی حنیفه و احبابه و ظاهراًست که رتبه این حضرات که نامهای
ایشان مرقوم شد کم از رتبه امام اعظم نیست پس نزد ایشان هم اطلاق لفظ سلام برین بزرگواران

۹۰
بسم الله الرحمن الرحيم

جائز است و مع هذا حدیث شریف ہم تجویز علیہ السلام بر غیر انبیاء آمدہ کہ فرمودہ اند علیہ السلام
 نتیجہ الموتی تھے تخصیص این حدیث در شکوہ شریف است باید دید و در قرآن مجید است و سلام علی عباده الذین
 اصطفیٰ تخصیص بانبیاء پس بلاشبہ جائز باشد نقطہ بندہ خلیل الرحمن بر بیان پوری مے گوید کہ در صواعق
 محرقة آورده الآیہ الثالثہ قولہ تعالیٰ سلام علی آل یاسین فقد نقل جماعہ من المفسرین عن
 ابن عباس رضی اللہ عنہما ان المراد بذلک سلام علی آل محمد و کذا قالہ الکلبی و علیہ رفہ و صلے اللہ
 علیہ وسلم دخل بال طریق الاولیٰ او النصل کما فی اللہم صل علی الی اونی و فی و تجوی نیز در معالم
 التنزیل این روایت ذکر کردہ۔ وقال توالمے فی سورۃ طہ و السلام علی من اتبع الهدی بالتخصیص
 انبیاء۔ . . . . مکتوب حال ہمہ بیان امام حسینؑ در واقعہ کر بلا۔ حضرت
 امام حسین علیہ السلام وقتی کہ در کربلا تشریف آوردند ہمراہ ایشان سہ پسر بودند علی اوسط امام
 زین العابدین کہ در الوقت بیمار بودند پسر دوم علی اکبر سبت و دو سالہ عمر داشتند جنگ کردہ شہید
 شدند پسر سوم در نام ایشان اختلاف است بعضی عبد اللہ و بعضی علی اصغر گفتہ اند ایشان
 نیز شہید شدند شیر خوارہ بودند حضرت امام ایشان را بسبب غلبہ تشنگی در کنار گرفته زبان خود را
 بر اسی تسکینش در دمان ایشان میدادند کہ ناگاہ تیرے از جانب اشقیاء بجلقوم معصوم رسیدہ
 در کنار پدید جان داد و یک دختر ہمراہ حضرت امام علیہ السلام بود سکینہ نام داشت و با حضرت قاسم
 منسوب بود و در الوقت ہفت سالہ عمر داشت و روایت نکاح ایشان با حضرت قاسم غلط است
 در الوقت فرصت این کار نبود و آنکہ مشہور است کہ حضرت سکینہ در راہ شام فوت شدند این ہم
 غلط محض است چنانکہ ایشان تہمادی ایام زندہ ماندند و با مصعب ابن زبیر منکوحہ شدند و زبیر
 عمہ زادہ حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم حضرت علی کرم اللہ وجہہ است و دختر کلان حضرت امام
 علیہ السلام کہ فاطمہ صغری نام میداشت او ہمراہ شوہر خود کہ حسن متین پسر حضرت امام حسن علیہ السلام
 بود در مدینہ ماندہ در دشت کربلا نیامد و نام مادر امام زین العابدین شہر بانو لقب بہ شاہ زنان
 و دختر بزر و جربون خسرو پرویز بن ہرمز بن نوشیروان است و نام مادر علی اکبر علیہ السلام دختر ابی مر
 ابن عوہ بن مسعود کہ سردار بنی ثقیف بود و نام مادر پسر سوم کہ شیر خوارہ بودند بیاد نیست این
 قدر معلوم است کہ از عرب بود و از نسل بنی قضاہ و نام مادر سکینہ رباب دختر امرأ القیس

بن عدی که از بنی کلب بود و از جمله ازواج خود حضرت امام رباب را بسیار دوست میداشتند و نزد حضرت امام عزت تمام داشت چنانکه درین باب شعرهای هم فرموده اند شعر عمری اننی لایب علیا تحمل بها سکینه و الرباب ای یغنی قسم جان خود که من آن زمین را دوست میدارم که سکینه در بابا در آن بنشیند و منزل کنند و نام مادر فاطمه صغری که دختر کلان حضرت امام علیه السلام در مدینه ماند بود ام اسحاق و حضرت طلحه که یکم از ده یار بشتی بودند مشهور و معروف اند و حضرت امام باقر در اوقات چهار ساله بودند چرا که قبل از واقعه کربلا که در سنه شصت و یک هجری شده بود و چهار سال پیشتر در سنه پنجاه و هفت هجری پیدا شده بودند و از جمله ازواج حضرت امام در اوقات همراه ایشان شهرت یافت و مادر پسر سوم شیر خواره بودند و حال دیگر از اول ج معلوم نیست که در اوقات زنده بودند یا مرده و فرزندان حضرت امام حسن علیه السلام که شریعت شهادت نوشیدند چهار تن بودند حضرت قاسم و عبدالودود و ابوبکر و از فرزندان حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه پنج کس همراه بودند حضرت عباس بن علی و حضرت جعفر بن علی و حضرت عثمان بن علی و حضرت محمد بن علی و حضرت عبدالودود بن علی شهید شدند و عباس بن علی که علمدار بودند از فرار حضرت امام در کربلا دوسه تیر پرتاب روضه ایشان جداست و دیگر شهیدان کربلا در روضه حضرت امام مدفون اند و از فرزندان حضرت عقیل حضرت مسلم قبل از آمدن حضرت امام در کربلا دوم ذی حجه سنه شصت از هجرت در کوفه شهید شده بودند و ایشان را حضرت امام از آنکه پیشتر روانه فرموده بودند که از مردم کوفه قول و قرار استحکم استوار گرفته اطلاع دهند و دو پسر نیز همراه پدر شهید شدند محمد و ابراهیم نام داشتند و عبدالودود و عبدالرحمن و جعفر پسران عقیل بن ابی طالب که همراه بودند شهید شدند و از فرزندان عبدالودود بن جعفر طیار برادر حضرت علی کرم الله وجهه و دو پسر همراه حضرت امام شهید شدند که محمد و عون نام داشتند و خواهر زاده نامی حقیقی حضرت امام بودند و مادر ایشان حضرت زینب که دختر حضرت امیر المومنین علی علیه السلام از بطن حضرت بتول بودند و خواهر حقیقی حضرت امام بودند و با عبدالودود بن جعفر طیار نکاح شده بود و حضرت امام زین العابدین و عمر بن الحسن و محمد پسر عمر بن علی و دیگر صاحبزاده صغیر الحسن در مدینه بایان رفتند و حضرت زینب خواهر حقیقی حضرت امام دشهر بانوز و جعفر حضرت امام و حضرت سکینه دختر حضرت امام و دیگر زنان اهل بیت همراه بودند در کربلا و شام رفتند فقط

نقل خط شاه غلام علی صاحب حضرت سلامت سلمه الله علیه روس الفقراء باختیار الفتی
 علی الغفار بعد تسلیمات کثیره معروض میدارو که درینوقت شخصی ظاهر نموده که در مدرسه مانفان
 مذکور نوکری کفار و زنگ قبول فقه افتاد میشود خدا گاه است که فقر را شرف علم و علم را شرف نبی آدم گردانید
 ازین خبر این فقیر بسیار تاسف نمود خاک نشینی فقر را به از صدر نشینی اغنیاء هرگز مولوی عبدالحی صاحب
 قصداً این امر نامبارک ننگند بنان پاره قناعت ساخته اند فیه الله درس طالبان علم فرمایند و اوقات
 بذکر و مراقبه معمور دارند و در نیجا هرگز هرگز متعلق بملاقه نشوند بترک و تجرید در ساریم و هر نفس را
 نفس آخرین انکاریم برای خدا باشیم بطور بزرگان خود و سلف صالح خود زیاده امیدوار غمگوستاخی است
 و بشنیدن خبر نیک انجبال خوش میشود و بآنچه لایق شان درویش نیست مشوش معذور خواهند
 داشت زیاده چه جواب از مولانا شاه عبدالعزیز صاحب شاه صاحب عرفان مراتب سلمه الله
 تعالی بعد از سلام سنون الاسلام مکشوف خاطر عاظم باد که رقیه کریمه وصول عزت شمول نمود
 آنچه تردد بخاطر شریف از مذکور نوکری و رنگیان و قبول خدمت افتاد ایشان که درین مدرسه
 از چند روز میشود لاحق گردید بوضوح انجانب بعض این خبر صحیح است و بعض ناصح اصل حقیقت
 اینست که مولوی رعایت علینحان مختار کار فرنگی بسیار مستعد اند مگر اینجانب نوشتند که شخصی را از
 علماء متدین که مرثی نباشد و اطلاع بر مسائل فقه داشته باشند نزد اینجانب باید فرستاد تا باند
 در هر واقعه و حادثه بموجب روایات فقه حکم میگردد باشیم اینجانب نوشته شد که صاحب نوکرو مجبور
 فرنگیان اند مباد آنها تکلیف حکم نامشروع دهند تا این شخص را که ما بفرستیم اختلاط صحبت فرنگیان
 ضرر افتد و موجب ممانعت در امور اسلام شود ایشان از انطرف بتاکیدات تمام قلمی نمودند که
 اصلاً آن شخص را اختلاط فرنگیان نخواهد شد نه آنرا تکلیف حکم نامشروع داده خواهد شد بلکه در مکان
 جداگانه در شهر بالاستقلال سکونت خواهند و زید و آنچه موافق شرع محمدی باشد صاحبها الصلوة والسلام
 من و غنمه من و سواش حکم نماید بعد از ورود این قسم بقایم ایشان تامل و فکر نموده شد که این قسم محاله
 با کفار که امداد و ترویج احکام شرعیه باشد موافق شرع جائز است بانه حضرت حق عزوجل این آیه در
 خاطر انداخت و قال الملک اتونی به بتخلصه نفسی فلما کلمه قال الیک الیوم لدینا مکین ابن قال حطینی
 علی خزائن الارض انی خفیظ علیم قال البیضاوی فیه دلیل علی جواز طلب التولیه و اظهار آن مستحباً

والتولی من ید الکا فذا علم انساب الی لے اقامتہ الخلیفۃ الاولیٰ انبجہ تعلق بشریعت
دارود اما انبجہ تعلق بطریقیت دارد پس ترک و تجوید و اختیار فقر و ترک مکاسب و طریقت ہمہ
میشود کہ اختیار خود التزام این ترک کرده باشد و بدست شخصی عہد بستہ و تا وقتیکہ التزام این فقر و عہد
برین از شخصی بوقوع نیامد باشد بل وجود تعلق بعلاقی قیام بخدمات مشغولی باطن و ذکر و فکر مراقبہ و شاد
حاصل میشود بالجملہ کسب تعلق بخصمت است از محرمات طریقت نیست و الاقضاء و دیگر اہل مکاسب
را اتقین طریقت جائز نمی شد و حال آنکہ بسے ازین فرقه اولیا و کبار گشتہ اند بمرتبہ کمال و تکمیل
رسیدہ چہ جامی کسے کہ هنوز مبتدی باشد آرسے ترک و تجوید درین طریقت غریبت است و نہ شہ مطر
یعنی عدم عیال یا عدم والدین کہ خدمت آنها فرض باشد یا اقارب دیگر کہ واجب مشفقہ باشند
باز غور کرده شود کہ درین از بیج مخدومی از محبت کفار و مدانت در حدود اسلام یا موافقت با نہاد در رمی
کفر یا خوش آمد آہنہا و مبالغہ در کذب و دیگر مفاسد کہ مصاحبان اغیار اہم میرسد اصلاً موجود نیست
پس در اباحت آن در شریعت و طریقت بیج شبہ نمائند مانند این کہ خلفا و اصحاب مختارین اولیا
را دیدہ و شنیدہ ایم کہ معلم اطفال یہود میکردند و مبشر بہ بشارت عمدہ بودند چہ جای
کسے کہ هنوز درین راوی قدمی نہ نہادہ و زمام اختیار خود را در دست ترک و تجوید ندادہ بنابراین
این امور مرقومہ تجویز کردہ شد کہ مولوی عبدالحی صاحب از بخار و ند اگر مفاسد مظلونہ و موہومہ
نباشند فہما و الابر فاسدہ بیایند چون این قدر معلوم شد خاطر شریف را بدرجہ از علاج نباید
داد و این قدر اجمالاً زمین نشین باید ساخت کہ اینجانب ہم عمر سے درین مذکورات صرف کردہ
دارا آبا و اجداد ہمین وضع را دیدہ و شنیدہ یکایک نے حجت شرعی بے تجویز در باب طریقت
حرکتے ناملاکیم کہ دین ہر دورہ استہجن مستفیع باشد انشاء اللہ تعالیٰ نہ برای خود و نہ غیر خود تجویز
خواہد کرد و زیادہ چہ نویسید والسلام والا کرام رقعہ شاہ غلام علی صاحب موسومہ مولانا
شاہ عبدالعزیز صاحب حضرت سلامت معارج القدس چہ کتاب است و اذکیت چہ بیان
مینماید باید فرستاد برای یکروز یا احوال اجمال مطالب آن تحریر فرمایند زیادہ چہ جواب از
مولانا صاحب ممدوح رشاد صاحب عرفان مراتب سلمک اللہ تعالیٰ بعد از سلام سنون کشف باد
معارج القدس تصنیف امام غزالی است رحمۃ اللہ علیہ فی معرفۃ انفس قوام و تہذیب اخلاقھا

و اصلح فسادها لیکن بیان بطور حکمت مع شوب قلیل من قواعد التصوف و السلوک و کتاب الطائف القدس فی معرفۃ النفس تصنیف ولی نعمت مرحوم علیہ الرحمۃ در معرفت لطائف نفس بر قواعد تصوف و سلوک است محض بالفعل این طریق ثانی افصح و آسان است اگر مطالعه منظور باشد لطائف القدس مطالعه باید فرمود و کتاب محتاج القدس اخلاق غایت بسیار دارد معینا خود در مطلب آن درین زمان صحت دارد و زیاده بجز دعای مراتب عرفان و کمال چه نوب و السلام المرقوم ۲۰ رجب ۱۲۳۶ هجری قمری

سوال انسان را بعد موت ادراک و شعور باقی ماند و از احوال خود را می شناسد و سلام و کلام ایشان را می شنود یا نه - جواب انسان را بعد موت ادراک باقی میماند بر این مبنی شرع شریف و قواعد فلسفی اجماع دارند اما در شرع شریف پس عذاب قبر و تغیم القبر بتواتر ثابت است و تفصیل آن دفتر طویل میخواهد در کتاب شرح الصدور فی احوال الموتی و القبور که تصنیف شیخ جلال الدین سیوطی است و دیگر کتب حدیث باید دید و در کتب کلامیه اثبات عذاب القبر مینمایند حتی که بعضی اهل کلام منکر آنرا کافر میدانند و عذاب و تغیم بغیر ادراک و شعور نمیتواند شد و نیز در احادیث صحیحہ مشهوره در باب زیارت قبور و سلام بر موتی و ہم کلامی بآنها که انتم سلفنا و نحن بالاثرون اما ان شاء الله کیم لاحقون ثابت است و در بکار می و سلم موجود است که آنحضرت صلی الله تعالی علیه و آله و سلم با شهداء بدر خطاب فرمودند ای و جد تم ما وعدکم حقاً مردم عرض کردند یا رسول الله آیتکم من اجساد و لیس فیها روح فرمودند ما انتم باسمع منهم و لکنهم لا یجیبون در قرآن مجید ثابت است لا تقولوا لمن قتل فی سبیل الله امواتاً بل احياء عند ربهم یرزقون فحیون با انتم الله من فضله - بلکه از احوال پس آیندگان خود هم خوشی و بشارت ثابت است - و یستبشرون بالذین لم یلقوا بهم من خلفهم الا خوف علیهم و لا هم یجزلون بالجمله انکار شعور و ادراک اموات اگر کفر نباشد در الحال و بودن او شکی نیست و اما قواعد فلسفیه پس بقا روحانی بعد از مفارقت و بقا شعور و ادراک و لذت روحانی مجمع علیہ فلاسفه است الاچال فیئوس و لهذا او را در فلاسفه شمرده اند پس ظاهر است که بدن دایماً در تحلیل است و روح در شعور و ادراک دایماً در ترقی است پس مفارقت بدن در سلب ادراک و شعور او چه قسم تاثیر تواند کرد سوال اگر ادراک و شعور میماند بعد حیات میماند یا زیاده و کم میشود - جواب ادراک و شعور اهل قبور بعد موت در بعضی امور زیاده میشود و در بعضی

انچه خلق بامو غیب ارد و ادراک آنها زیاده است و انچه قلوب در امور دنیویہ باشد ادراک آنها کم و سبب آنست که التفات
 و توجہ ایشان بر امور غیبیہ یابد و دست و در امور دنیویہ باین جهت تفاوت واقع میشود و الا اصل ادراک در شعور یکسان است
 بلکه کمزائل کرده شود و در دنیا نیز توجہ و التفات بر یادنی و نمکی در شعور ادراک واقع شود و انچه دقائق علمیہ و کلامی
 در بار کم می فہمند و لذت طعام و محاسن نساء و کیفیت نعمات و اوقات را امیر زاده با خوب ادراک میکنند
 و علما و فضلا و ادراک آن چیزها بسیار قاصر اند این ہمہ سبب قلت توجہ و التفات دانند و کثرت آن
 سوال از انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام و اولیاء کرام و شہداء و صلحا می نمایند بعد موت شان استمداد
 باینطور کہ یا فلان از حق تبارک و تعالی حاجت مرا بجوہ و شفیع من شود و عا می من بجوہ درست
 است یا نہ جواب استمداد از اموات خواہ نزدیک قبور باشد یا غائبانہ من شبہ بدعتہ است در
 زمان صحابہ و تابعین نبود لیکن اختلاف است در آن کہ بدعت سیدہ است یا حسنہ و نیز حکم مختلف
 میشود باختلاف طرق استمداد اگر استمداد باین طریق است کہ در سوال مذکور است پس ظاہر اجاز
 است زیرا کہ درین صورت شرک نمی آید مانند استمداد از صلحا بدعا و التجار در حال حیات و اگر بوجہ
 دیگر است پس حکم آن موافق آن خواهد بود و در حدیث برای روان شدن حاجت اینقدر آمده است
 عن عثمان بن حنیف رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال ان رجلا ضریر البصر اتي النبي صلى الله عليه
 وسلم فقال ادع البدان فيني فقال ان شئت دعوت ان شئت صبرت فهو خير لك قال فادع قال فامره ان يتوضا فيحسن الوضوء
 ويدعو بهذا الدعاء عار اللهم اني اسئلك والتوجه اليك بنبيك محمد بنبي الرحمة اني توجت بك الی
 ربی ليقضی لی حاجتی ہذہ اللهم شفّعنی رواہ الترمذی و کذا فی مشکوٰۃ سوال کسے صاحب ہاں
 یا صاحب کشف برقبہ ایشان مراقب شدہ چیزے از باطن اخذ میتواند نمود یا نہ جواب میتوان نمود
 سوال برای زیارت ایشان روز تعیین نمودن یا روز عرس ایشان کہ معین است کردن درست
 است یا نہ جواب برای زیارت قبور روز معین نمودن بدعتہ است و اصل زیارت جائز و تعیین
 وقت در سلف نبود این بدعت از ان قبیل است کہ اصلش جائز است و خصوصیتہ وقت بدعتہ مانند
 مصافحہ بعد العصر کہ در ملک توران و غیرہ رائج است و روز عرس برای یاد و نامیدن وقت دعا
 برای سیت اگر باشد مضائقہ ندارد لیکن التزام آن روز نیز بدعتہ است از ہمان قبیل کہ گذشت
 سوال بر قبور آبپاشی کردن گل و دیگر خوشبو نہادن درست است یا نہ و از ان سر و بیت

میرسد یا نه جواب آب پاشی کردن بر قبور بعد از دفن آمده است لیکن بعد از طول مدت نیامده
 و اما اگر قبر خام باشد برای استحکام آن بپاک کردن قبر از نجاست جانوران چیده و پرنده باشد
 مضایقه ندارد و الا بدقت است و نهادهن گل و خوشبو بر قبر با خود از آن است که کفن میت را بخوبی و
 کافور و دیگر چیزها ازین جنس مثل صندل یعنی اگر کچه آمده است و حال آنکه میت در قبر است اینچنین بر قبر
 می نهند تا مشابیهت به میت تازه بهم رسد محتمل است که ازین نهادهن خوشبو سرور میت میرسد زیرا که
 در نیجات روح بسیار ملذذ و استعمال خوشبو میشود و روح باقیست هر چند اله وصول خوشبو بر روح
 در حالت زندگی که قوت شامه است مفقود است اما قیاساً بر لذات که میت را میرسد بعد موت
 از روی شرع شریف ثابت یعنی لذت‌های عالم که در احادیث صحیح آمده است که فیاتین من روها
 و طیبها و در حق شهدا در قرآن مجید وارد است یرزقون فرحین اثبات میتوان نمود سوال نذر
 بر خود واجب گردانیدن و قبر پوسش گذرانیدن چه حکم دارد جواب حکم نذر برای موات نمودن
 تفصیلاً دارد که در فتاوی عالمگیری در کتاب الصوم مذکور است چنانچه ترجمه عربی بعینه درج نوشته
 میشود و آن اینست نذریکه واقع میشود از اکثر عوام باین صورت است که من ایند لبوی قبر بعض صلحا و
 بزرگان و بر میدارند پرده قبر از ایشان در حالیکه میگویند ای سید فلان اگر حاجت روا نمیشود
 پس برای شما ظرف من این قدر زرباشد مثلاً این چنین نذر باطل است بالا جماع آری اگر
 گفته شود یا الهی نذر کردم برای تو اگر شفا دهی مریض را یا مانند آن طعام بخوام داد و فقرار که بردارد
 سید نفیس اند یا مانند آن یا خرید خواهم کرد و لور یا یا می مسجد یا روغن زیت بر آری روشنی آن مسجد
 یا در اهرم خواهم داد برای کسیکه شعائر مسجد میکند از قسمیکه در آن نفع فقر باشد و نذر بر آری خداوند
 نمودن صلح جز این نیست که آن محل صرف نذر است بر آری مستحقان نذر جاتراست لیکن جلال
 نیست صرف کردن مگر لبوی فقیران نه لبوی صاحب علم بسبب علمیت او و نه حاضرین شیخ مگر که باشد
 از جنس فقر و وقتیکه معلوم کرده شد این مقدمات پس چیزیکه گرفته میشود لبوی اینها پس حرام است
 باجماع ما و امیکه قصد کرده نشود صرف آنها بفقیران زنده و تحقیق مبتلا شده اند مردمان باین نذر
 ممنوع است و چادر پوشانیدن بر قبر حرکت لغو است نباید کرد مثل دیوارگیری و سقف بلند بلکه
 ازین سود نه چرا که دیوارگیری بند شدن عتاکب و دیگر حیوانات موزیه و همچنین در سقف بلند شدن

پیچال گنجشکان و شپکان و مانند آنها متوقع است و در اینجا هیچ نیست مگر زینت خوشنماهی بجای آورد
 شریف دارد است که نهی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ان تکسوا الحجارة و الطین و الله
 تعالی علم سوال در مسئله وحدت وجود که مسلک صوفیه صافیه است حج علما می مشکلین را انکار است
 پس اگر ما مردم تقلید صوفیه کرده اعتقاد خود را موافق مسلک ایشان درست کنیم که عقیده ایشان حشر
 کرده شویم و پیروی اهل حق کردن درست است یا نه و طالبیه که هنوز بر تبه صوفیه رسیده و نه عالم
 مشکلم شده درین باب به تحقیق کدام فریق را حق داند و اگر مسئله وحدت الوجود حق است مجتهدین که
 علما و عرفا بودند چرا تلقین و فهمانیدن آن به هر کس مسلمان نکردند و اجمالا در کتب کلام چرا بیان
 نکردند و از عقیده حق چرا انحصار نمودند جواب وحده الوجود حق و مطابق واقع است چرا که
 دلائل عقلیه و نقلیه بر آن قایم است چنانچه در رساله اوله التوحید شیخ علی مهابادی گجراتی مشروح
 و مبسوط است علما می مشکلین را انکار این مسئله همگی دو وجه است اول آنکه برین مسئله بسبب
 کمال دقت و باریکی شبهات عقلیه و نقلیه بسیار وارد میشوند در نظر آنها حل آن شبهات پیشتر
 ناچار با انکارش آمدند اینست حال شطحیان از مشکلین - دوم آنکه این مسئله از اسرار است شریع
 و ادیان موقوف بر دانستن این مسئله نیست بلکه عوام را تلقین این مسئله موجب انفتاح باب
 الحاد است و اباحه شر و فساد است و مانند در اثنای تکلیفات میگرد و پس بیان این
 مسئله در کتب عقائد بنابر باریکی و دقت آن ممنوع و مخدور است و اما کسان از آنان که
 دانند چنانچه در حدیث شریف است اذا ذکر القدر فامسکوا و اذا ذکر اصحابی فامسکوا و اذا ذکر النعم
 فامسکوا پس معلوم شد که تفصیل و تفتیش و تحقیق در امثال این مسئله دقیق منجر بضلالت و ضلال
 میگردد اینست حال محققان مشکلین و مع هذا این جماعه اجمالا در تصانیف خود با ایمان اجمالی این
 مسئله داده اند کما لغزالی و الرازی و غیره ما من الامته فی هذا الفن الا تفصیلش منظور باشد
 در کتاب تنبیه المجربین مطالعه باید کرد و با جمله انکشاف این مسئله در ابتدا بر دلائل و رسمیات
 بنوده است بلکه مختص بهو بیت و معرفت است و انکشاف این مسئله بر تحصیل و کتب نیست بلکه
 بر ورود و حالات باید داشت آری اگر کسی را بقا حزن ظن بر او یار رسد که باین مسئله مشکلم
 شده اند منظور افته خواهد که در جناب ایشان بد اعتقاد نشود و در مسائل توحید نظر کند تا بر دلائل

غایب کتاب
 شرح
 گنجشکان
 ۱۰-۱۱

معتق و قلیه و قوت یافته اعتقاد فاسد و جناب اولیاء الله بهم نرساند مضائقه ندارد و الا مسلک درین
این مسئله نظر بر فکر عقلی نیست و همین گفته اند که به طور درار طور العقل و نیز گفته اند قلندریه گویند گویند که
حامی هنوز باین مرتبه نرسیده است و نه عالم منظم شده مکلف است بلکه اجمالاً براند که صوفیه ضابطه
گویند حق است و فهم من بآن نمیرسد مثل ایمان به تشابهات قرآن مجید و نیز بدانند که علمای متکلمین که
اعتقاد بر قول آنهاست انکار صحتش نکرده اند بلکه سکوت ورزیده اند و از بیان آن دم در کشیده اند
لوجه الذی ذکرناه آری مقلدان علمای متکلمین سکوت ایشان را انکار گمان کرده اند مثل
تفتازانی و قاضی عسکری و دیگر متأخرین لیکن معلوم است که درین باب مقتدایان غزالی و
امام رازی و مثالی آنها اند نه متأخرین سؤال کس کلام السیاق کلام مجید را بر طعام خواند
چه حکم است شخصی میگوید که کلام الله بر طعام خواندن انجنان است که کس در جای خود بخواند لغو باشد
منها جواب باین طور گفتن روانیست بلکه سواد بی است اگر انجین گفت که در اینجا خواندن
سور او بیست مضائقه ندارد و آنهم وقتی است که بطریق و غلط و پند خواند و اما بطور و غلط و پند
منع از شرک و بدعت خواندن در هر جا رواست بلکه برای رد بدعت گاه واجب میشود سوال اگر
کس جاندار را منت بکس سازد آن جانور حرام گردد یا نه طعام منت بزرگان و طعامیکه براس
اولیا و مردگان بچته میفرسند خوردن آن جائز است یا نه جواب جانورین صورت حرام میشود
و دیگر اشیا بر حیوان که بطور منت باشد خوردن آن قریب بحرام است بشرطیکه نیت نذر غیر الله باشد
مانند گلکما شیخ سد و سه منی بوعلی قلندر و غیره و نان و علوی مردگان بطور خیرات برسانیدن ثواب
بایشان میکنند و آنرا مانند دیگر طعام تبرک نمیدانند اگر محتاجان را دهند و احسان برایشان ننهند و
در میان برادری آنرا بطور بهاجی بخورده تقسیم نکنند امید ثواب دارد فقط و طعام فرستادن بخانه اهل
میت تا سه روز مباح است ^{سؤال} شخصی برای مصارف قبور اولیاء الله ارضی متفرکند بر غل
ان ارضی خوردن بخدام آن قبر یکس و دیگر جائز است یا نه و نیز مبلغ نقد که بر قبور می نهند خدم
را یا دیگر کسانرا خوردن میسرسد یا نه جواب مصارف قبر هیچ معنی شرعی ندارد مگر همان وقت که
مرد دفن میشود اگر کس ارضی از ملک خاص خود بنا بر خادمان قبور وقف کند خادمان را بخورد
آن جائز است بشرطیکه شرط خدمت بجا آرند و آن شرط نیست که مردم را از طواف و سجده نه

منع کنند و از فواش انجامایر نیز نهند و از داشتن نذر و منت از نقد و جنس بر قهر منع کنند و دفع
 سازند اگر شرط خدایت نه بجای آورده خورند و بخوراند حرام است سوال پنجم داشتن اراضی
 و از محصولش منتفع شدن درست است یا نه و اگر ایامی محصول اراضی را بر بهترین مهبه سازد و اجازت
 یابد جواب پنجم داشتن اراضی مملو که درست است و قبضه خود داشتن بر آن ضرر و محصول گرفتن
 بهم در قبضه کردن است اما باید که محصول را نگاه دارد و در مبلغ خود وصول شمرد و قتی که مبلغ خود
 بگیرد و اینقدر وضع کرده دهد و همچنین است حال کرایه حلی و باغ و مکانات که در آن کرایه جاریست
 بکرایه داده و در مبلغ خود وصول کند و مهبه کردن را من برترین محصول اراضی و غیره را صحیح نیست
 زیرا که در مهبه قبض موهوب شرط است با قباض و اهب که چیزی را از ملک خود دور کرده و در ملک غیر انداخته
 پس هرگاه که در ملک او نیامده است مهبه الوقت چگونه صحیح شود اگر گویند که مهبه در هر سال و ماه میشود
 با این معنی که اول در ملک مالک زمین محصول داخل میگردد و من بعد از ملک او بیرون آید در ملک مزین
 می در آید پرسیده خواهد شد که از ملک مالک چگونه بیرون رفت اگر عقد اول برین کرده است
 غلط است زیرا که در الوقت اقباض نیست و اگر عقد هر ساله در هر ماه بر آن کند آن عقد در وقت
 نیست پس بهر حال محصول و کرایه اراضی مکانات موهوبه همیشه در ملک مالک آنها داخل میشود
 و مزین قاض آنها میشود و نیاید از مالک پس تا وقتیکه در قبضه مزین است در قبضه مزین
 است زیرا که مزین نائب او است در تحصیل منافع موهوب با اعتبار عرف زمانیان حال اگر
 مزین آن منافع را بر این رساند او از قبض کرده مزین مهبه کند بابت قبض نفع او را خواهد رسید
 و این در حقیقت راجع است پس اگر آن بیچاره مزین نذر بدارد و مزین خوشنود نخواهد شد و بدین
 معامله راضی نخواهد بود بلکه شیخ معامله خواهد کرد پس در خصوص آنچه اهل زمانه کنند حلیه و دعوای
 بر آورده اند لیکن این حلیه هم هیچ قوت ندارد و باعتبار فقهائست مطلق نادر است و داخل در موهوب
 شیطان دشمن انسان است بهر سبب خواهد که اندر السوء و منخ بر و طریقی شیطان همان که بنظر عقل
 ناقصان آنرا از این مبلح میدانند و اگر مباح ندانند چگونه در رقبه شیطان در آید سوال پنجم طعام
 در ایام بیع الاذل برای خدا و رسانیدن ثواب آن بروج پر فتوح حضرت سرور کائنات صلی الله علیه
 و آله علیه و آله و سلم و یا حضرت امام حسین علیه السلام در ایام محرم و دیگر اهل اطهار رسیدن مختار

صحیح است یا نه جواب انسان در کار خود مختار است می رسد که ثواب عمل خود بزرگان با
ایمان گردانند لیکن برای اینکار وقت و روز تعیین نمودن و مابقی مقرر کردن بدعت است
آری اگر وقتی به عمل آید که در آن ثواب زیاده شود مثل ماه رمضان که عمل بنده مومن در آن به مقدار
درجه ثواب زیاده دارد مضایقه نیست زیرا که پیغمبر خدا صلی الله علیه و علی اله و سلم بر آن غریب
فرموده اند قبول حضرت امیر المومنین علی مرتضیٰ هم و هر چیز که بر آن ترغیب صاحب شرع تعین
وقت نباشد آن فعل عبت است و مخالف سنت سید الانام و مخالفت سنت حرام است پس بگز
روا نباشد و اگر دشواری بخواب بخفتی خیرات کند در هر روز یکبار باشد یا نمودن شود سوال کسی که از قوم
قروی یا دیگر که زنان ایشان پرده نمیکنند امام شود پس با و اقتدا کردن چه حکم است جواب
شرعی در شریعت همین است که زن از سر تا قدم چادر کشیده باشد پس اگر زنان ایشان بچادر
میگردند و زن کاری زنان نمکده در مردم مشهور نیست اقتدای مقتدیان بایشان مکروه و اگر
زنان کاری ایشان مشهور شده باشد اقتدای حرام و درین صورت هر مردان زنان مذکوره فرض است
که زنان خود را از بدکاری و بی پرواگی ملغ آیند و اگر آنها باز نیایند طلاق دهند و گرنه دیوشت
خوانند بود اقتدای نماز ایشان منع خواهد شد لیکن اگر خوانده اند قضا آن نماز واجب نیست
زیر که پس هر فاسق و فاجر جائز باشد سوال طلاق دادن زوجه بسبب نافرمانی و نظا کردن
جائز است یا آنکه موقوف بر نافرمانی نیست هر گاه که خواهد طلاق دهد جواب طلاق دادن بر دو چیز
است یکی مسنون و دوم مباح مسنون همان است که بسبب طلاق نمیدانند که طلاق دادن
نزد خدا بیجا است از چیز بیای پس ندیده نیست بلکه بناچار بی مباح است و مباح آنست که آدمی مختار
اگر بسبب هم طلاق گوید من افتد و زن از ربقه اطاعتش بیرون میرود و درین صورت هم
اگر برای زیادتی ثواب نکاح باشد قریب ببت است بلکه در سنت خلفای راشدین داخل است
چنانچه حضرت امام حسن و زینب را نکاح کردی و طلاق هم دادی و باز زنان دیگر هم نکاح کردی
و درین سبب ثواب منظور داشتی پس اینقدر سبب در مسنون بودن طلاق کافی است و سبب
این از حضرت امام حسن هم پرسیده بودند فرمودند من میخواهم که بسیار قوم را بسبب من با پیغمبر
خدا صلی الله علیه و سلم رشته مصاهرت پیدا شود و در حق ایشان بر روزگارش کفایت سوال در

مستون عقائد معتبره و مشروح آن مینویسد که کفار نخل در نار اند و مومنان در جنت خواه قبل از عذاب
 یا بعد او خواهند آمد پس در آن مشرکین و اهل کتاب و اهل بیع که هوامی آنها بکفر رسیده و تکفیر کننده
 شیخین و غیره متکلف فریات دین و در حسل اندیانه و در آیه ان الله لا یغفران لیشک به و لیغفر ما
 دون ذلک آیه که احتمال دارد کفار غیر مشرکین محل مغفرت باشند و از حدیث معلوم میشود که همه
 از نار خواهند برآمد الا من حبسه القرآن و شیخ عبدالحق رح گفته که همه از دوزخ خواهند برآمد الا کفار
 و قید مشرکین ننوشته و در مرتبه چهارم که رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم شفاعت بقیه جهنمیان
 خواهند کرد و حکم خواهد شد که به شفاعت تو نخواهم بخشید مگر آخرش مغفوشوند آن کدام فریق اند همین
 کفار غیر مشرکین اند یا مومنان که ذره ایمان در دل ایشان میباشد علی التفصیل مع ترجمه آیه
 مذکوره که مراد از من لیشک کیست قطعی فرماید جواب اجماع علما منعقد است بر آنکه خلود در نار
 خاصه کفر است مطلقا خواه شرک باشد یا انکار نبوت یا انکار احکام قرآن هیچ تفاوت نیست و از
 آیه ان الله لا یغفران لیشک به و لیغفر ما دون ذلک لمن یشاء مراد از لفظ ما دون ماسومی نیست
 بلکه اوون و اسفل مراد است یعنی آنچه کمتر از شرک باشد و اقسام کفر کمتر از شرک نیستند بلکه مساوی
 شرک اند بالجمله اجماع علما اهل سنت بر آنکه جمیع کفار در تخلیه شرک مشرکین اند بنفسه دلیل
 قطعی است صحت حکم نزد ما ایدیم بر آنکه سندی اجماع چه چیز است و این اجماع معاضل اشاره
 این آیه یعنی لیغفر ما دون ذلک لمن یشاء میتواند شدیانه پیش تحقیق در کتب مبسوط علم کلام است
 جمعه نوشته اند که جمیع الذراع کفار اجمع بشرک میشوند و مستلزم آن میگردد پس محصل مغفرت
 نباشد نه بر این آیه مثلاً اهل کتاب که انکار رسالت مینمودند پس گویا چنین معتقد میشوند که بجوای
 پیغمبر آخر الزمان که فعل الهی تعالی برای تصدیق پیغامبر است فعل غیر او تعالی است پس اثبات
 قدره خلق معجزه مر غیر خدا می تعالی را لازم شد چنانچه عقیده ایشان است و هو عین الشکر
 و علی هذا القیاس در جمیع اقسام کفر تکلفات نموده اند لیکن نزد محققان دلیل این اجماع آیات کثیره
 اند که زیاده از پنجاه آیه خواهند بود و همه دلالت دارند بر آنکه کفر بآیات الله تعالی مستلزم خلود در نار است
 خواه شرک باشد یا غیر آن قوله تعالی ان الذین کفروا باياتنا سوف نصليهم ناراً کما نضجت جلودهم
 بدلناهم جلوداً غیره و العذاب الی غیر ذلک من الايات و در حدیث مقام محمود الا من

حبل القرآن وارو شده صحیح بخاری قرآن مختصر آیه ان الله لا یغفر ان یشرک به تا آخر آیه نیست بلکه
 آیه ان الذین کفروا من اهل الکتاب والمشرکین نیز داخل قرآن است و باین سبب شیخ عبدالحق
 کفار را مطلقاً و در وجه مشرکین نه نوشته و در حدیث شفاعت که بقیه جهنمیان را بعفو الهی تعالی
 خواهند بخشید و خواهد بود و همانند آنکه عمل ایمان قلیل دارند و عمل نیک نکردند چنانچه در
 حدیث واضح است لم یعملوا خیراً و اولادان عمل جوارح است نه اصل ایمان دال تفسیر مشرکین را
 شامل جمیع الذیاع کفر نوشته اند و کفر را معنی اصطلاحی شرعی لفظ شرک گردانیده اند پس معنی ان الله
 لا یغفر ان یشرک به نیز واثان لا یغفر ان کیفر به است چنانچه قاضی بیضاوی در تحت آیه و لا تنکحوا
 المشرکات مینویسد تم الکتابیات لان اهل الکتاب مشرکون بقوله تعالی و قالت الیهود و غیر
 ابن اند و قالت النصارى المسیح ابن الله لے قوله سبحانه و تعالی عما یشرکون و لکن خصت عنها
 بقوله تعالی و المحصنات من الذین اولوا الکتاب من قبلکم و بجز الرسول صلی الله تعالی علیه و علی
 آله و سلم باجماع الامه روی الحسن عن جابر بن عبد الله قال قال رسول الله صلی الله تعالی علیه
 و علی آله و سلم تزوجوا نساء اهل الکتاب و لا تزوجوا نساء منافقین کیف اطلقتم اسم المشرک
 علی من لم ینکر نبوة محمد صلی الله علیه و سلم قال الراهن ابن الفارس لان من یقول القرآن
 کلام غیر الله تعالی فقه اشک باله و غیره و تحقیق آنست که سابق مذکور شد یعنی آیات کثیره قرآن
 در تخلیک کفار و زنا و ناپایداری مطلقاً ایمانها بدیکه تخصیص در حق اهل کتاب نیز چنانچه آیه ان الذین کفروا
 من اهل الکتاب و المشرکین فی ناجیهم خالدین فیها و قالوا لن تمسنا النار الا ایا ما معدوده الی قوله
 فا و لکن اصحاب الفارم فیها خالدون جمیع اهل بدعت و هو که بدعت ایشان بکفر سیده داخل
 آیه ان الذین کفروا من اهل الکتاب اند بضم مشرک نیست و مراد از ما دون ذلک نیست مگر
 ذنوب و معاصی خواه کبیره باشد یا جمعیه و جماعین الاوله سوال نیز در جمیع متون کلامیه مؤتم است
 که صحابی را طعن نباید کرد مضمون حدیث که ثم کیون ملکاً عضواً یقیناً معاویه ملک است که بعد
 سی سال شده است پس اگر کسی معاویه را بمقتضای حدیث طعن کند چه مضایقه دارد و سبب
 ظلم و غیره که لوازم عضویت است که نسبت با کفنه و گرنه توجیه حدیث شریف و عقاید اهل سنت
 چیست و در مسلم و غیره مذکور است که در حدیث بعد از آنکه معاویه را پس توجیه بغاوت و عضویت ایشان

حیات و بغاوت او متفق علیہ است پس امانت باغی چه مضائقہ دارد و منع بعضی علما از حدیث است
 و بعضی اورا مینویسند کہ مجتہد نبود لہذا اگر شرک اجماع بر خلافت حضرت علی رضی اللہ عنہ ضرر ندارد پس
 این قول منافی آنست کہ ابورافع از ابن عباس رضی اللہ عنہما حکایت کرد کہ در یک نماز درود میخواند و آن
 خلاف روایت حدیث صحیح است در جواب فرمودند انہ فقیہ کذلک فی البخاری و نیز در مشکوٰۃ مذکور است
 قال ابن عباس رضی اللہ عنہما فقیہ پس اورا چگونه مجتہد نباید گفت و توجیہ آن چیست جواب انچہ در متون
 عقائد مرقوم است کہ صحابی را طعن نباید کرد درست است اما روایت حدیثی متضمن وجہ از وجہ
 طعن در بعضی صحابہ باشد بکہ مذکور و بالجملہ عرض اصحاب متون باین لقب صحابہ است نہ آنکہ
 صحابہ کلہم معصوم اند کہ وجہ از وجہ طعن نہ داشتند چه از بعضی صحابہ شرب خمر ثابت شدہ چنانچہ
 در مشکوٰۃ است و بارہا آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم اقامت حد و برآنها کردہ اند
 و از حسان بن ثابت و مسطح بن اثامہ قذف ثابت شدہ و برآنها حد نیز جاری گشتہ و از ما غز سلمی
 زنا صادر شدہ و مرجوم گردیدہ آری زلات و خطای این مردم من حیث الصحابۃ واجب الاحترام
 اند و از ان قبیل نیست کہ است زبان طعن دراز کنند یا وقتیکہ نفاق و ارتداد آنها بالقطع معلوم نگردد
 مثلاً در حق ابوذر غفاری رضی اللہ عنہ در حدیث صحیح بخاری وارد شدہ انک امر رفیک جاہلیتہ حالاً ما مردم را
 نمیرسد کہ گوئیم ابوذر رضی اللہ عنہ مرد جاہل بود و همچنین در حق ابوہریرہ کہ از عمدہ صحابہ است در صحیح بخاری
 وارد شدہ کہ لا یضیع عصاه عن عاتقہ کنایہ از آنست کہ ادب یا ضرب سیاست ممکنہ زمان و مآل
 خود را حالاً ما مردم را نمیرسد کہ گوئیم ابوہریرہ مرد ظالم بود بلکہ اگر نظر فکر بالاتر اندازیم در باب ہم کہ بعضی
 انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام را از خدا تعلق در مقام عقاب الفاظ عتاب آمیز وارد شدہ است را
 ہرگز جائز نیست کہ بمقتضای آن الفاظ در حق آنحضرات تکلم نمایند مثل عصی آدم ربہ فغوس
 حال آنکہ حضرت آدم علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام را عاصی و غاوی گفتن کفر است و مثل
 لا آله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین و اذ ابقی الی الفلک الممشون فالتمسہ الموت و ہو
 ملیم کہ در حق یونس علیہ السلام علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام آبق و ظالم و ملیم گفتن ہیچکس را
 جائز نیست پس عبارت متون ہم درست است نظر الی مراعات الادب الواجب علی الامۃ
 و حدیث مذکور ہم صحیح المعنی نظر الی الواقع و ہمین است صحیح عقاید اہل سنت شکر اللہ سعہم و

انچه در کتب اصولیه مرقوم است که الصحابه کلمه عدول پس مراد آنست که صحابه کلمه در روایه
حدیث از آنحضرت صلی الله تعالی علیه وسلم مأمون و معتبر اند هرگز از ایشان کذب در روایات
حدیث ثابت نشده چنانچه تجربه و تحقیق بر مسیده که در مقدمات دیگر کس ازینها دروغ گفته باشد آنکه
مصدور گناهی نشده اند چنانچه عنقریب گذشت که بعضی ازینها در حضور آنحضرت صلی الله علیه وسلم
باز کتاب کبار محمد و گشته آری که از صحابه از صدور گناهان عمداً محفوظ اند و بحث در اجتهاد و غیر اجتهاد
ایشان حالا اصلاً مفید نیست زیرا که جهت بود درین مسئله بالیقین خطا نمودن چه اجتهاد و در مقابله نص
اصلاً اعتبار ندارد و اندیم تحقیق حال واقعی پس بعد از تقیث و تفحص روایات معلوم میشود که ایشان
در آخر عمر رتبه اجتهاد بهم رسانیده بودند اما پایه علمی کم داشتند و عبور جمیع احادیث حاصل نبود چنانکه
کسانیکه بحضور آنجناب پایه اجتهاد کامل رسیده بودند و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم متبیت
ایشان را تصویب فرمودند و به فتوی و تعلیم اجازت فرموده بودند مثل حضرت عمر و علی رضی عنهما
عبد المدين مسعود و معاوی بن جبل و زید بن ثابت و امثالهم پس هر که اجتهاد ایشان را نفی کند دست
است زیرا که در حضور آنحضرت صلی الله علیه وسلم ایشان را آخرتیه حاصل نبود آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم در هیچ مسئله بر حجت اجتهاد معاویه حکم نفرموده اند تا اجتهاد ایشان معتبر و فقیهانه نباشد
و هر که ایشان را جهت گفت نیز درست گفت زیرا که در اخیر عمر بسبب سماع احادیث کثیره از صحابه
و دیگر در بعضی مسائل فقه دخل میکردند همین است معنی قول ابن عباس رضی الله عنه که آن فقیه و خروج ایشان
از جماعه عیکه برخلاف حضرت علی رضی الله عنه شده بلکه ندارد زیرا که در انوقت اجتهاد ایشان انقدر
رتبه داشت که ایشان را در اهل حل و عقد توان شمرد و علاوه آنکه خلافت حضرت علی رضی الله عنه متعین
بنص ثابت است در مقابل نص اجتهاد اصلاً اعتبار نیست کذا فی حل المسئله المنسوب الی ابن
عباس رضی الله عنه و عدم ایجاب النسل علی من جامع من غیر انزال المنسوب الی ابی ابن کعب و غیره من
الانصار سوال در بعض کتب مرقوم است که بعضی صحابه از عشره مبشره در نماز جمعه حاضر بودند
و مروان در خطبه سب حضرت علی رضی الله عنه صحابه مذکور عقب آن نماز خواندند و حکم تکفیر او نکردند و اگر از
سب حضرت علی رضی الله عنه شدت و تشنج بر مروان کردند عجب است که امانت علم و علما کفر است چنانچه
در استیفاء و النظائر موجود است پس اینچنین امانت صحابی اهل چرا کفر نباشد و بحیره آن چهره است

و سب شیخین را کفر است و سب حضرت علی را کفر نباشد ترجیح بلامرئج چیست حال آنکه بزرگی و
علوم مرتبت در همه متواتر المعنی است و نیز فضیلت ابی بکر را بعضی قطعی میگویند و بعضی ظنی چنانچه
امام رازی و آمدی و سید شریف و علامه نقضانی تا شاه عبدالحمید رحمهم الله این خلاف نیست و عقیده
بر کدام چیز باید داشت و در این بزرگ توکل در بعضی منقول است پس تحقیق در این امر چیست جواب حضرت
حقین در سب کنندگان خود را حکم بکفر فرموده اند اما حضرت عثمان را پس در مشکوه موجود است که هرگاه
خارجیان ایشانرا محصور کردند اما منی از طرف خود در مسجد نبوی نصب کردند آن ملعون سب حضرت
عثمان را می نمود و مردم از حضرت پرسیدند که الی ایام عاصه و قذریل یک مازمی یحیی بنی امانه فتنه
تقول فی ظنک حضرت عثمان را فرمودند الصلوة احسن ما یعلمه الناس فاذا احسن الناس چنان
معهم فاذا اساء و افا جتنب اساءتهم پس اجازت دادند همراه آن مبتدع نماز کرده اند و اگر حکم بکفر
میفرمودند نماز چگونه ادا میشد اما حضرت علی رضی الله عنه پس در دار قطنی و دیگر کتب حدیث مرویست
که از حضرت علی را حال بغاوت شامیه پرسیده بودند امشکر کو هم قال من لا شرک فوا باز پرسیدند
امنا فقومهم فرمودند ان المنافقین لایذکرون الله الا قلیلا باز پرسیدند که در حق آنها چه اعتقاد باید کرد
و چه باید گفت فرمودند اخواننا بغوا علینا یعنی مسلمانان آنکه در کتب کبیره و بدعت مشهوره اند و الله اعلم
فرموده ختینین را در اهل سنت و سب ختین را بدعت و ضعیف نوشته اند لیکن بدعت و ضعیف عظیم است
سب شیخین که در ان این قسم آثار دارد و نشده اند پس حکم بکفر نمودن سب ختین از قبیل استخوان
بالا اثر است که بخلاف قیاس لعجل آورده اند چنانچه در مسئله بیرو استقصاع و غیرهما لعجل آورده اند
و الا قیاس تقاضا میکند که سب هر همه اینهمه کفر باشد و هو اختیار متأخری تحقیقین زیرا که علوم مرتبه
و بزرگی هر همه متواتر المعنی است و از ضروریات دین و اگر کسی را شبهه بخاطر رسد که ختین چنانست
خود را حکم بکفر نکردند با وجود قیاس و قیام ادله صحیحهم بر وجود تعظیم آنها گوئیم و جهش آنست که حضرت
ختین را بنا بر احتیاط در کفر مسلمانان شبهات آن طایعین اعتبار نمودند و معلوم فرمودند که فیه سب
شیخین را حضرت عثمان را و همت قتل حضرت عثمان را بر حضرت علی را در نظر آنها تقدیر و رخ
پیدا کرده که هرگز احادیث و مناقب و علل و جات ما را در خاطر نمی آید و یا و آنها تحقق نمیکند و
به بعضی آیات قرآنی اند و گویا از راه تعصب و بنداری افراط در انکار بایستد اینان را احکام قرآن

وضوریات دین دانسته میکنند گوا این معنی لازم سب وطن میباشد زیرا که لزوم کفر نیست
 بلکه التزام کفر است بنابراین امانت علم و علما را دانسته کفر است و اگر علم را جهل و
 علما را جهال دانسته باعتقاد فاسد خود امانت نماید کفر نمیشود از نجاست که در حدیث شریف
 وارد شده آرد و الحدود و القصاص بالشبهات یعنی دفع کینه حدود و قصاص را بشبهات
 باین جهت در مقام شهداء حکم بکفر آنها احتراز فرمودند سبحان الله این مرتبه احتیاط در دین است
 که از حضرت ختین رضی الله تعالی عنهما آمده اما متاخرین اهل سنت چون دیدند که حالا آن شبهات باطل
 زائل گردیده حق از باطل میسر گشته و تمتهای آن ملائین بصل برآمده و بعد از تتبع طحا حدیث
 صحیح یافته شده که جناب رسالت صلی الله علیه و آله وسلم بامکان حضرات ختین رضی الله تعالی عنهما
 کفار فرموده اند اما در حق حضرت عثمان رضی الله عنه در جامع ترمذی موجود است که بخانه پیش آنحضرت
 صلی الله علیه و آله وسلم آوردند تا بران نماز گذارند آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم نه خود نماز گذارند
 و نه دیگران را فرمودند که نماز بگذارند مردم ازین حال پرسیدند فرمودند که آن مکان بغض عثمان فایده
 الله و اما در حق منکران علی رضی الله عنه پس از آن جهت که در احادیث صحیح وارد است که حب علی آیه الایة
 و بغض صلی الله علیه و آله و آیه النفاق و نیز وارد است لا یحبک الا مومن و لا یغضک الا منافق و نیز وارد
 است اللهم وال من والاه و عاد من عاداه ناچار حکم تکفیر سب ختین نمودند و هو الذنب المنصور
 المقتی به فی زماننا و فضیلت حضرت صدیق رضی الله عنه قطعی است و آنچه بعضی نوشته اند جناب امام
 رازی و آمدی و غیرهم باین علما را کلام نیز صحیح درست است تفصیلش آنکه نظر به یک از اوله کبر
 ظنی است زیرا که خبر حاد مضیقین است و آنچه در کلام الله تعالی که متواتر است واقع شده مثل
 لا یاتل اولوا الفضل منکم و یجنبها الا تقی الذمی و غیر ذلک محتمل التاویل است فلا یغید القطع
 اما چون مجموع اوله را من حیث المجموع ملاحظه کرده شود مضیقین قطع میگردد و بسا است که بر دلیل
 مضیقین گردد و مجموع دلائل مضیقین قطع میگردد و کما فی الخبر المتواتر فان الاحاد یغید الظن و
 مجموعها اذا بلغت حد التواتر یغید القطع کذا فی کتاب ازالة الخفا و فرق العینین بسط ابن مقام
 بوجهی واقع شده که بعد از عبود بران هیچ شبهه در قطعیت نمی ماند در ضمن نیز توقف از انجبت است
 که روایات متعارفه و متخالفه از ان پلید در مقدمه شهادت امام علیه السلام وارد شده و بعضی

روایات رضا و استبشار و امانت اہل بیت و خاندان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مفہوم میگردد
و کسانیکہ این روایات در نظر آنہا مرجع واقع شدہ حکم لعن او نمودند چنانچہ احمد بن حنبل و کیا مری
از فقہا شیخ شافعیہ و دیگر علما کثیر و از بعضی روایات کراہت این امر و عتاب بر ابن زیاد و اعداؤں او
و مذمت برین کار کہ از دست نواب او بوقوع آمد معلوم میشود کسانیکہ این روایات نزد ایشان
مرجع شد از لعن او منع نمودند چنانچہ امام حجتہ الاسلام امام غزالی رحمۃ اللہ علیہ و دیگر علما شافعیہ و اکثر
علما حنفیہ و جماعتی از علما کہ نزد آنہا ہر دو روایت متعارض شدند و ترجیح یکطرف بر دیگر حاصل نشد
بنابر احتیاط توقف نمودند ہمین است واجب بر علما عند التعارض و موقوف الی حقیقۃ صح آیات
در لعن شمر ابن زیاد کہ رضا و استبشار آنہا باین فعل شنیع قطعی است من غیر التعارض بیکس را در ان
توقف نیست سوال آنچہ در جواب طعن بر عائشہ رضی اللہ عنہا در قصہ افشار سر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
و تحریم ماریہ قطبیہ مرقوم است کہ از عائشہ رضی اللہ عنہا ہرگز افشار سر نہ شد پس معنی قولہ تعالیٰ وان توبا
ا لے اللہ فقد صحت قلوبکما بضمیہ تنبیہ کہ راجع است بسوی عائشہ و حصہ رضی اللہ عنہا چہ معنی دارد و جواب
عائشہ رضی اللہ عنہا ہر چند افشار سر نہ کردند لیکن پرستیدن ماریہ قطبیہ رضی اللہ عنہا دان و مسرور شدند و حصہ را
از افشار سر منع نفرمودند بلکہ بلقی بر بشارت و رضا نمودند و انہمہ ترک اولی و شوب نفسانیتہ است
و از قبیل حسنات الابراہیمات المقرین محل توبہ و استغفار گشت و در حدیث صحیح واردست آنہا
الناس توبوا الے اللہ فانی التوب الے اللہ فی الیوم مائۃ مرۃ و نیز وارد است انہ لیغان علی
قلبی و انی لا استغفر اللہ فی الیوم سبعین مرۃ سوال چون در قرآن است ما نمنح من آیۃ الآیۃ
صلیٰ انست نسخ ہر حکم مشروط است کہ حکم دیگر مثل آن یا بہتر از او از جناب کبر یا غرہ اسمہ بیاید
پس حکم حل متعہ کہ از قولہ تعالیٰ فما استمتعتم بہ منہن فالتوہن اجور ہن الے آخرایہ عند بعض مقرر است
کما فی البیضاوی نسخ آن از قول او تعالیٰ فمن اتبعی وراء ذلک فاولئک ہم العادون شدید
بل متعہ کد حکم نازل شد عند ذلک بعض جواب مراد از ما نمنح من آیۃ او نسہا الآیۃ است حکم
کہ منسوخ میشود بلکہ دیگر منسوخ میشود و آن حکم نسخ بہتر از حکم دیگر کہ منسوخ است میباشد یا قیام
نفع در حق عباد و ثواب یا برابر حکم منسوخ میباشد در حق عباد و ہمین اعتبار پس بل حل تحریم
متعہ آمد چنانچہ حل حکم است از احکام الہی تعالیٰ چنان کہ تحریم حکم است از احکام الہی تعالیٰ

و تحریم نافع تر است در حق عباد و زیرا که حفظ نسب و کفارت محرمیت و توارث در صورت حل متعه
بر باد میسر و در کما فیصل فی التحفة الاثنا عشریة حاصل آنکه لازم نیست ناسخ از جنس حکم منسوخ
باشد حتی که ناسخ تحلیل هم ناسخ تحلیل شے دیگر باشد بلکه جائز است که تحلیل تحریم همان شے باشد
که ضد تحلیل نیست زیرا که بدل تحریم را بوجوه و قمار بیع چیز حلال نشده و همچنین در اکثر معاصی و بر تقدیر
آنکه مخالف به حکم ناسخ یا حکم منسوخ مسلم داریم میتوان گفت که بدل حل متعه حل جواز جاری میگویم
است که کار متعه میکند چه اگرک فرشتاق وقاع باشد جاریه را خرید و نامت الاقامت منتفع شود
هرگاه که مستغنی گردد و بفرود شد و نیز بدل حل متعه حل طلاق است و تفصیل این مقام را در تفسیر فتح الغیر
که منشی منهلج الدین خان صاحب از نقل کنانیده در بحث این آیه ملاحظه بایر که در سوال چه وجه است
که خفیان که اقتدای صاحبین میکنند در بعضی از مسائل و تقلید شافعی محظور و ممنوع انکارند حال آنکه
اگر اتفاق در اصول ملحوظ است پس در همه جا است و اگر اختلاف در فروع منظور است پس همه
جا است جواب صاحب من جواب دو طریق دارد اول آنکه جمهور حنفیه چنین میگویند که امام اعظم
مذنب خود را در میان اصحاب خود مثل زفر بن الهذیل و ابوالیوسف و حسن بن زیاد و ابن سماعه
و قاضی اسد و محمد بن الشیبانی و امثالهم شوری گذاشتند و گفته اند که مذنب هر همه اینها مذنب
است هر که از مقلدان من خواهد بود و تقلید این جماعه نماید چنانچه قصص کثیره که دال برین شوری
است در طبقات کفوی و دیگر طبقات حنفیه مذکور است و مسطور لهذا حنفیه مذاهب اینهمه را که
اجله اصحاب امام اعظم اند مذنب امام اعظم قرار داده اند و تقلید همه را و لو عند الحاجة فی بعض
المسائل تقلید امام اعظم گویند و دوم ارباب تحقیق ازینها گفته اند که مراتب اجتهاد چهار است
اجتهاد استقلالی و اجتهاد انتسابی و اجتهاد فی المذهب و اجتهاد ترجیح امام اعظم و امام شافعی
هر دو مجتهد مستقل بودند یکی را تبعیت دیگر نبود اصلا بخلاف صاحبین و زفر و امثالهم که اینها مجتهد
منتسب بودند مجتهد منتسب تابع مجتهد مستقل است و بالاستقلال مجتهد نیست مذنب مجتهد مذنب
مستقل است چنانچه در مرتبه دیگر از اجتهاد بالا جمیع تابع اجتهاد استقلالی میباشد تفصیل این
اجمال آنست که مجتهد مستقل آنرا گویند که آیات و احادیث احکام را و انار صحابه و تابعین را خود
جرح و تعدیل نموده و مایه الاجتهاد سازد و باز قواعد استنباط را وضع کند که عند الاستنباط

تناقض و تهافت واقع نشود این مرتبه خاص امام اعظم و امام شافعی و امثالهما است بخلاف صاحبین زعفر
و امثالهم که اینها همان احادیث و آثار فقها و تابعین را که امام اعظم مآخذ و مایه الاجتهاد و خود قرار داده اند پیشوای
خود ساخته اند و قواعد استنباط را نیز از امام اعظم اخذ نموده تا بمبنای امام اعظم نسخ میکنند گو در فرع مخالفت
روود و این مخالفت مخالفت در مذنب نیست یعنی در ماده اجتهاد و طریق استنباط شرکاب اند مثلاً امام
اعظم چنین قرار داده اند که العام قطعی کا لخاص و الخاص مبین فلا یلحقه البیان و لا عموم لم یشرک فی معانیه
و لا یجمع الحقیقه و المجاز و خبر الواحد اذا خالف القیاس یتکون تعمیل بالقیاس کحدیث المصراه و مایه الاجتهاد را
احادیث و آثار حضرت عمر بن عمر و حضرت علی و عبداللہ بن مسعود و جابر و غیره که از فقهای کوفه که بایشان
رسیده قرار داده اند و همین است بعینه مسلک صاحبین زعفر بل تفاوت و امام شافعی روح
دین قواعد استنباط اتباع امام اعظم نمیکند نه در تقریر مآخذ اجتهاد و این ایشالی واضح کنیم مثلاً
در طب و طریق مسلک است یونانی و هندی قواعد طب است مثلاً البصیح التثقیة قبل النضج
و لا یجوز التحریک فی البخاریة من و لا یجوز استعمال الاقراص فی الحمی الابلعد الرابع عشر و لا یجوز انہما
القوة بہرک الغذاء مدة طويلة بل یجب حفظها مہما امكن و لو زاد الغذاء فی المرض و مآخذ معالجات
خود اقوال جالینوس و بقراط و امثالهما میسازند پس اطباء یونان قاطبہ با وجود اختلاف آنها در طریق
معالجہ مثل علونجان و واصل خان کہ با ہم خیلہ تفاوت دارند در یک مذہب یونانی شریک اند و
و طریق ہندی کمال مخالفت باین طریق دارد و در اصول قواعد تفاوت بسیار است مذہبی
و شافعی را با ہم مثل طب یونانی و ہندی قرار باید داد و مذہب صاحبین را با ہم مذہب حنفی
طریق بقراط و طریق جالینوس باید فہمید بمنزلہ تصنیفین من نوع واحد و ذلک نوعان متباینان
ولہذا المقام تفصیل طویل یعنی عنہ ما حرره سیدنا و سندنای رسالہ الانصاف فی بیان اہل
الاختلاف و عقد البجید فی مسائل الاجتهاد و التقليد فلیرجع الیہما و اللہ یقول الحق و ہو یدعی
السبیل و منہ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی شیخ یوم القيمة ثلثة الانبیاء ثم العلماء ثم
الشہداء فی طریقۃ الامبان شرح الوصیۃ لما نزلت ہذہ الآیات لہا سبعۃ ابواب کل باب مہم
ہمز و مقسوم قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لجبریل علیہ السلام لمن ہذہ الابواب قال لاصحاب الکبار
من امتک اذا ماتوا من غیر تو بہ فیغذہم بقدر ذنوبہم یخرجہم ملہا بشفاعتک فبکی النبی صلی اللہ

علیه وسلم و دخل منزله ولم يخرج الى الصلوة ولم يتكلم مع احد الى ثلثة ايام ثم دعه الله تعالى
 بالشفاعة ثم الحيوان والجن والانس والشفاعة لمن رجعهم وطعمهم وسقاهم وكذلك الصدقات
 والولع الطامعات حتى ان المساجد وبساتينها وترابها المكنون كل من الشفعين لا اله الا انت ومنه
 انك انما روي عن ابى هريرة رضي الله عنه انك اذا مات المؤمن دار روحه حول داره شهر افينظر الى خلفه من ماله
 كيف يقسم ماله وكيف يودي دينه فاذا تم شهر رزالي حفرة فيدور حول قبره حولا فينظر روحه من
 يدعوله ويحزن عليه فاذا تم سنة سفع الى حيث يجمع الخالق الى يوم ينفخ في الصور انت
 بحر المذاهب ومنه در نماز تراویح فقها نماز تراویح را سنت رسول الله صلى الله عليه وسلم وبعض
 سنت عمر رضي الله عنه ودر فتاوی فریج بسیار درین باب ذکر کرده اند و آنچه از عمل آنحضرت
 صلی الله علیه وسلم ثابت است همان نماز تهجد بود که یکدوبار جماعت گذارد و در بخاری صحیح
 است بآنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در رمضان و غیر آن زیاده بر یازده رکعت نمیگذاشت
 مگر در حدیث دیگر که از ابی هبلی تضعیف کرده است در رمضان به سبست رکعت نماز هم آمده و از خلفا
 راشدین عمل بدان نماز معلوم نمیشود بلکه آنچه در حدیث آمدن که حضرت عمر بن خطاب و مردم را دیدند
 در نماز گفتند نعمت البدعة هذه والتي تنامون عنها خير من التي تقومون بها و حضرت علی بن ابی طالب
 مردم را در نماز دیدند فرمودند که نذر الله قبر عمر کما نور المساجد صریح است در آنکه این هر دو امر بکبر
 خود نگذاشتند و اشعار است بآنکه این نماز تهجد است اگر در آخر شب گذارند بهتر است و نیز در مشکوٰۃ
 است که در عهد عمر بن مردم یازده رکعت میگذاردند پس قول بسنت و آنرا موکده دانستن و اینهمه
 تفهیمات بر این متفرع نمودن که اگر انجبین کند تراویح شود و اگر چنان نشود تراویح نمیشود
 از کجا است که اگر کسی اکتفا بیا زده رکعت کند باید که تارک سنت نباشد و اگر اصلا نخواهد بایکده رکعت
 نباشد و نیز ختم قرآن را درین نماز سنت میگویند این از کجا نعم در حدیث آمده که آنحضرت صلی الله
 علیه وسلم در هر رمضان با جبریل علیه السلام میبایست قرآن میگرد و در رمضان اخیر و بارگذاشتن
 حاجت ختم در رمضان ثابت میشود لیلا و نهارا حاج الصلوة و محبت تراویح است که در بعضی از
 کتب فقه مذکور است که اگر اهل قریه بر ترک تراویح اتفاق کنند امام را باید که با ایشان قتال کند امام
 ابو حنیفه رحمه الله علیه تارک نماز فرض را مستوجب قتل نمیدانند و این قائل بر ترک تراویح اهل بلدند

تحقیق
 در حدیث

بیان
 نماز تراویح

بیان دفع سببه

بیان تشبیه کفار و کفار غیر ممنوع است

بیان مرتبه خوانی و مجلس

حکم بقتل میکنند منتهی رفع سببه در نماز سنت است و از علماء خفیه هم آمده است ملا علی قاری حنفی
درین باب رساله وار مستوعب روایات چنانچه عبارت است و منقول میشود و بی بنده و کین ان یکون
رفعها لے القبلة لحدیث رواه البیهقی و ان ینوی برفعها التوحید والاخلاص لحدیث فیہ رواه البیهقی
و ان لا یجوز بصره اشارته للماتباع الرضی و ان یخصیص الرفع بقوله لا اله الا الله لما فی روایه المسلم و ان
یستمر علی الرفع لے آخر التشهد کما قاله النخض و احترازه عن قول جمع بان الاولی عند الفراغ اعمد منها
والاول هو المعمول لان الاعادة یحتلج رذایه منتهی موافق قواعد شرع شریف چه بیکه مخصوص بکفار
باشد و مسلمانان آنرا استعمال کنند خواه در لباس خواه در اکل و شرب و خل تشبیه است ممنوع
و آنچه مخصوص بکفار است گوئی کفار انرا بیشتر استعمال میکنند و مسلمانان کمتر پس تشبیه در آن دو
اگر بعضی از امور مخصوصه کفار بنا بر آرام و یا بنا بر فاند و در دو استعمال کنند بے آنکه خود را متشبه
آنها سازند مضائقه ندارد و آنرا تشبیه که ممنوع است مطلقا آن است که خود را در اعماد آنها داخل
کنند و استعمال قلوب آنها داشته باشند و همچنین تعلم لغت و خط ایشان بنا بر تشبیه البته ممنوع اما
بنا بر اطلاع بر مضامین ایشان یا خواندن خطوط ایشان اگر تعلم لغت کند بے مضائقه ندارد و تشبیه
در عبادات و اعیان مطلقا ممنوع است و احادیث و الیه برین بسیار اندر غرض که تشبیه آنها
هر چه کند باشد خل منع است و همچنین پوشیدن پوشاک ایشان بنا بر فاند بے مضائقه
ندارد البته رفع غاصب عالی مراتب مجمع خو بهاء الطاف قدر و ان علماء سلامت
از فقیر عبدالعزیز بعد سلام سنون مشهود ضمیمه و کا تخمیر باد که عنایت نامه سامی بار دیگر در مقدمه
استفسار مرتبه خوانی و غیره وصول نموده مهر بانین فقیر را طاق استماع عبارت طویله نیست چه جای
جواب مفصل و آنچه مرقوم بود که مولوی رشید الدین خان و یامولوی محمد اسحاق را باید گفت
که ایشان بتجری جواب پردازند این هر دو صاحبان بسیار قلیل الفرصت اند و بسبب درس
و دیگر امور اصلا یکدم فرصت ندارند مع هذا بتدریج این هر دو صاحبان را خواهد گفت لیکن بالفعل
آنچه معمول این فقیر است مینویسد از همین جا قیاس باید کرد و در تمام سال دو مجلس در خانه فقیر
منعقد میشوند مجلس ذکر و فوات شریف و مجلس شهادت حنین غر امل که مردم روز عاشورا یا
یک دور و پیش ازین قریب چهار صد کس یا پنج صد بلکه هزار فرایم می آیند و در دوسه خوانند

بعد از آن که فقیر می آید می نشیند ذکر فضائل حسین رضی که در حدیث شریف وارد شده و در بیان
 می آید و آنچه در احادیث اخبار شهادت این بزرگان تفصیل بعضی حالات و بدیهاتی قائلان
 ایشان وارد شده نیز مذکور میشود باین تقریب بعضی شدائد که در جناب ایشان گذشته از روی
 احادیث معتبره بیان کرده میشود درین ضمن بعضی مرثیه ها که از مردم غیر یعنی جن و پری حضرت اسلم
 و دیگر صحابه شنیده اند نیز مذکور میشود و خواهمی متوجه شوی که حضرت ابن عباس رضی و دیگر صحابه دیده
 اند و کلمات بر فرط حزن و اندوه روح مبارک جناب رسالت مآب صلی الله علیه و سلم میکنند و ذکر میکند و بعد
 از آن ختم قرآن مجید و پنج آیه خوانده بر حاضر فائحه نموده می آید و درین بین اگر شخصی غرض الحان
 سلام میخواند یا مرثیه میسرود این اتفاق میشود ظاهر است که درین بین اکثر حضار مجلس را و این
 فقیر را هم رقت و بکالاحت میشود اینست قدریکه بعمل می آید پس اگر این چیزها نزد فقیه بهین وضع
 که مذکور شد جایز نیست بود اقدام بر آن اصلاً نمیکرد و بعد از این آنچه امور دیگر ناشرع است حاجت
 بیان نمیدارد و بجز توفیق حسنات چه بزرگوار و السلام ^{۱۳۳۸} هجری رقعته و غیر فضائل باب
 کلمات الکتاب ذوالذین الثاقب و الفهم الصائب آنخوان زاده مولوی عبدالرحمن صاحب
 سلمه الله تعالی و زاده بیطة فی العلم و العمل و بلغه السی کل الال - از فقیه عبدالعزیز زید الطایف سلم
 سنون الاسلام مقرون بالاعظم و الاکرام واضح راسی شریف و ذین لطیف با و که در قیسه کریمه
 در توثیق نواب صاحب بخت شمول نموده حتی قائل مراتب علم و در ترقی و تزیید دارد و از جمیع
 مکرمات و لهیات دارین درمان خود بجهاد و فقیه از عرصه چند سال بسبب هجوم امراض گوناگون
 از مراجعت کتاب فقه محروم است بلکه بسبب فقدان بصارت هیچ کتاب مطالعه نمیتواند کرد و لهذا
 جمع نمودن کتب بیفایده و اسسته موقوف نمود و لیکن آنچه دیده و شنیده بفضل الهی محفوظ است
 و مسئله حکم کرگدن استفسار رفته بود حقیقت آنست که شیخ الاسلام در صیدیه و قول در حق
 او نقل نموده یکے قول آنکه حرام است زیرا که بر آن دو دیگر حیوانات حمله میکند و میکشد
 اگر چه گوشت نمی خورد پس معنی سبعیت در و پیدا شده و السباع کلهای حرام و در کتاب حیاة الجن
 نوشته اند که هر شدیدا العداوة للان یتمه اذا سمع صوته فیقتله و لای اکل منه شیئاً کذا فی
 المستطرف و قول دیگر آنکه نقل کرده است اینکه حلال است زیرا که گاه و نباتات میخورد

در حدیث شریف

فهم من البهائم لاسن السباع این وقت کتاب صیدیه حاضر نبود که عبارت آنرا نقل کرده شود
اما مضمون عبارت بالیقین همین است که مرقوم شد و در کتاب حیوه الجنون قول کمال الدین موسی
و میری شافعی هم بر جرمت جانور مذکور است کتاب مذکور هم اینوقت میسر نشد که عبارت نقل کرده
شود و این محفوظ است که اگر گدن را شمار هندی گویند و اگر گدن هم گویند لیکن لفظ مشترک است
در میان این جانور و جانور دیگر که خبر و تر ازین میباشد و مشابهت دارد با گاومیش که در حق آن
جانور روایت صحیح است که حضرت مرتضیٰ علی رضی در کوفه حلال بودن آن فرموده لهذا بعضی علما
سابقین را استتباه رواد و حکم بجلیت این جانور هم داده اند و الله تعالی علم بحقیقه الحال و بر
ذهن ثاقب سامی پوشیده نخواهد بود که این جانور بسبب جانور مشابهت دارد بدن و پاها مانند فیل
میباشد و سطرش مانند گاومیش و در و من دندان دارد و شاخیکه بر سر دارد مشابهت بانوک پیدا
کند در کتب مصرح است که هرگاه در میان جانور حلال و حرام مشابهت پیدا میشود حکم آن
تابع صورت آن جانور است اگر مشابهت صورت با جانور حلال بیشتر دارد پس حلال است
و اگر با جانور حرام مشابهت بیشتر دارد حرام است چنانچه میان سگ و بز اگر چه پیدا شود همین حکم
در وی جاریست پس در اینصورت که مشابهت خوک و فیل درین جانور موجود است حکم بحرمت او
و انسب است و من القواعد المقررة اذا اجتمع المحال و الحرام حکم بالحرمة لنتبه کلامه فقیه بنوفیق
الکلبی تعالی میگوید که در فتاویٰ رحمانی مذکور است که فیل و اگر گدن نزد امام عظیم و ابویوسف حکم
حل دارد و نزد محمد حرمته و نقل از ذخیره کرده است و دلیل هر دو جانبین قایم کرده لیکن مخالف است
از هدایه که در باب بیح فاسد مرقوم است امام محمد فیل را نجس العین میگویند و هیچ او جائز ندارد همچنین
اگر گدن و امام بهام عظیم و امام ابویوسف میگویند که فیل از سباع است پس ازین معلوم شد
که فیل و اگر گدن هر دو حرام اند خوردن نباید اگر چه معیشت نزو ایامین هر دو جائز است پس کسیکه
حکم بخوردنش میکند جائز نیست فافهم و الله تعالی اعلم سوال در فوائد الفوائد لمغفط سلطان الشیخ
چند جا مذکور است که آیندگان پیش ایشان سر بر زمین می نهاده اند و چون یکی ازین امر متفلسف
نمود و فرمودند می خواهم مردم را منع کنم لیکن ازین جهت که پیش خواصه قطب الدین شیخ فیدالدین
قدس سرهما همچنین میگردند نمی توانم منع نمود و دیگر را فرمودند چیزی که فرض باشد چون وضو

آن منسوخ شود سنیت باقیمانده مثل صیام تفضیل و عاشورا و سجده آدم علی نبینا و علیه الصلوٰۃ و السلام را مامور بود اکنون که تاکید آن منسوخ شد اباحت باقی است تجزیه سجده این بزرگان که مقتدران ظاهر و باطن بودند محل حیرت است و این استدلال چنانکه هست ظاهر است جواب در منتخب فتح الغریر که شیخ عبدالعزیز صید الاسلام آنرا بفارسی بنویسند و چند ازان نقل شده بخد مت سما رسیده و قصه حضرت آدم علی نبینا و علیه الصلوٰۃ و السلام تحقیق سجده لغیر الله بوجه حسن مرقوم شد اگر آن نسخه اینوقت بهم میرسد چند سطر ازان نوشته خواهم فرستاد آیدیم بر آنکه این بزرگان تجزیه سجده چنانکه روند غایت توجیه فعل این اکابر بعد از تفتیش بسیار چنین قرار یافته که سجده را دو قسم دانستند سجده عبادت و سجده تحمیه سجده عبادت را خود کفر دانستند و سجده تحمیه را تجزیه فرمودند و فرق در میان سجده عبادت و سجده تحمیه با وصف که نمای نیست و تعظیم باطنی در هر یک بحسب ظاهر موجود نیست که اگر عند الملاقات و المحاضرة بطریق تعظیم و تکریم زائد بر تحمیه منونه واقع شود آن سجده تحمیه است و اگر بقصد تقرب الی رجال الغیب و تحکیم لکیفیات نفسانیة مطلوبه اعتشو آن سجده عبادت است چنانچه سجده کفار بسوی هنام و سجده ملائکه برای حضرت آدم علی نبینا و علیه الصلوٰۃ و السلام از قسم تحمیت بود چنانچه اکثر مفسرین بر آنند و بعضی گفته اند سجده برای خدا بود و آدم قبله بهر حال چون ملائکه در مقابل حق تعلیم اسماء که از حضرت آدم علی نبینا و علیه الصلوٰۃ و السلام نسبت بایشان واقع شده مامور باین نوع تحمیه شدند دیگر تعلیمان و مسترشدان بطریق اولی نسبت بحکمان و مرشدان خود مامور شوند قیاساً جلیلاً و چون در شریعت منسوخ است از رفعت بنده انتقال نمود و لیکن در مقدمات این استدلال شبهه نوعی که متوجه میشود بر صاحب ظاهر چنانچه خود قلمی نشر نموده و قویتر ازین استدلال شبهه دیگر است که عبد الکریم بهره گجراتی در تفسیر کمالی که بردفوق تصوف نوشته است آن را در تفسیر سوره یوسف آورده است حاصلش آنکه موافق قاعده اصول شرایع من قبلنا حجت است ما لم یظهر لنا نسخ فی شرعنا و سجده تحمیه در شرع حضرت یعقوب علیه السلام نبض کتاب که خرد الله سبحانه و تعالی در شریعت ما نیز جاز باشد و نسخ این جواز در شریعت ما غیر از خبر واحد نیست و هو قوله لو كنت امر احد الان لیسجد لاحد لامر المرأة ان تسجد له و هذا لکن لا یشیء لکثر ان لیسجد لغیر الله او کما قال و نسخ نبض کتاب را باید که خبر

متواتر باشد نه خبر واحد و مع هذا این خبر واحد محتمل است که نظر باشد تنباه سجدت سجدت باسجد عباد
 داده شده زیرا که مردم قریب العهد بالکفر بودند و عبادت غیر الله معتاد و خوگر در آنوقت منع مطلق
 فرمودند کالنبی عن الختم و الفرق و جواب این شبهه آنست که درین تقریر سراسر غفلت از جماع
 قطعی است بر تحریم سجدت و دوهول عن ذکر النسخ انتی منته نواصب فرقه جدا است و رای خوارج
 در مغرب و شام بسیار بوده اند و متوکل عباسی وزیر او علی ابن جهم نیز از جمله نواصب است خوارج
 جمیع مقالین را از صحابه همچو طلحه و زبیر و امیر المؤمنین علی مرتضی و معاویه و عمرو بن العاص و غیره
 میکنند و نواصب محض عداوت امیر المؤمنین علی مرتضی کرم الله وجهه و فریت طاہره او شعار خود
 دارند و از متاخرین حافظ مغربی نیز ناصبی است منته در موالات کفار آنچه فقها نوشته اند تفصیل
 می خواهد حاصلش آنکه موالات بمعنی دوستی اگر من جهة الدین باشد بالاجماع کفر است و اگر طبعی محض
 است همچو محبت فرزند کافر و زوجه کافر حرام نیست مگر آنکه در تزییل آن مہما لکن باید کوشید در
 تطبیق آیات و احادیث وارده در بنیاب تفصیل مذکور چندان تکلفی نیست مثل قوله تعالی
 لا تجز قوما یؤمنون بالله و الیوم الآخر یوادون من خاؤا الله و رسوله و مثل قوله لا یجوز المؤمنون ان یتکلموا
 اولیاء من دون المؤمنین و مثل قوله و من یتوالهم منکم فانه منهم لے غیر ذلک و اما حکم موالات
 بمعنی معاونت و مناصرة پس مثبتی است بر اصلی مقرر و هو ان الاعانة علی الکفر و المعصیة
 اتفاقا لقوله تعالی و لاتعاونوا علی الاثم و العداوان و این معاونت گاهی با جرت میباشد
 و آنرا در عرف جاگرمی میگویند و گاهی بے جرت میباشد آنرا مدد و کمک میگویند و حکم هر دو قسم
 واحد است یعنی اگر کفار خواهند که با مسلمانان قتال کنند یا ملکی و بلدے از اہل اسلام آنطرف
 نمایند لو گری آنها حرام و مدد و کمک نیز حرام بلکه کبیره است و اگر با ہم کنند یا بر اے جمع مال
 دهند و بستی ملکی که از سابق در تصرف خود دارند مسلمانان را نوکر گیرند نظر بظاهر شرع اباحت است
 قیاسا علی سائر الاحادیث مثل الخیاطة و التجارة و غیر ہما کیف و قد ثبت عن الاکابر انہم اجروا
 انفسہم من المشکین لیکن عند التعمق آہم خالی از حرمت نباشد خصوصا درین بیان زیرا کہ
 جاگرمی اینہا سیمار و شناسان را خیلے موجب مفاسد دینی میگردد و اقل مفاسد بد اینست است
 در انکار برافعیل منکره ایشان و مناصحت و خیرخواہی ایشان و تکتبہ سواد و تقویت شوکت و تعظیم

کیفیت نواصب و خوارج

بیان محبت کفار و لو گری آنها

مفرط ایشان و خداوند و صاحب و قبله گفتن و اظهار محبت مفرط اینها را غیر ذلک آنرا اگر این
اجاره باشد که ساہوکاران در راه خطرناک جہاد از مسلمین رابط طریق بدرقہ میگیرند آنکہ طول صحبت
و دیگر مفاسد و ران رفاقت متحقق شود بلاشبہ جائز است فطاہر مراد فقہا با جازت نوکری کفایت
قسم است و اگر در نیت صورت مسلمانی ہما را ایشان کشہ شود مثل من مات علی الفرائض است
لا لہ ولا علیہ و ہمین قسم اعانت کذائی بلا اجرت در مقام مکافات با کفار کہ نسبت باین کس سابق اعانت
نمودہ باشد درست لقولہ تعالی لا ینکحکم العدن الذین لم یقاتلوا کم فی الدین ولم یخرجوا کم من ديارہ
کم ان تبرؤم و یستطو الیہم ان اللہ یحب المصلطین و قد ثبت فی الصحاح عن رسول اللہ صلی اللہ
تعالی علیہ و علی آلہ وسلم انی خراعتہ قبل ان یسلموا علیہ اثنین و کان بینہم حرب و درین قسم
ہم فرق باید کرد و میان طاعت کفار یکہ معاندین اند و طاعت مثل سکھان و فرنگیان و غیر ایشان
مثل مرتدہا و اللہ تعالی اعلم سوال دیگر فتن از کافر در دار الحرب نزدابی حنیفہ ج در ہدایہ
روانوشہ خلافا نصاحبیہ و الشافعی و نظیر بر تشدید شائع کہ در کتاب و سنت واقع است بر اخذ بوا
این مسئلہ بسیار مستبعد نماید و معمولہ انگیز و اشباہ ایشان دار الحرب است یا نہ ایما فرمایند
جواب دلا بوا بین المسلم و المحرئی فی دار الحرب محمول بر ظاہر است و موافق قاعدہ فقہیہ است
و اریں جنس سائل بسیار است مثل لار بوا بین الممالک و الملوک و غیر ذلک و اصل آنست کہ
بر جا گرفتن مال مجانا بلا شرط معاوضہ درست باشد از نجار بوا احرام نمے ماند و ہر جا مسلم ستان
شدہ و در دار الحرب بماند اور بزرگ رفتن مال حرمیان درست نیست و اگر بہ خوشی خود بدیند و لو
فی ضمن عقد فاسد آن شرط فاسد درست میشود لانه مباح الاصل فی حقہ و انما حرم تعرضہ لاسواہم
لما فیہ من نقض العهد و اذا بذلوا بالرضا فلا وجہ للمحرمتہ و آنچه مرقوم شد کہ معمولہ انگیز و اشباہ ایشان
دار الحرب است یا نہ پس بدانند آنچه کہ میگویند کہ دار الاسلام گاہی دار الحرب میشود و این قول
مرجوح است و اصح آنست کہ دار الاسلام دار الحرب میشود آنرا سے درین اختلاف است کہ کسی
میشود و طائفہ میگویند کہ اگر یک چیز از شعائر اسلام ممنوع باشد مثل اذان و ختان دار الحرب میگردد
و طائفہ گفتہ مدار صیورہ دار الاسلام دار الحرب بر نحو شعائر اسلام نیست بلکہ ہر گاہ شعائر کفر
نمے و ندغہ با علان رواج کیہ و دار الحرب میشود گو شعائر اسلام ہمہ برقرار باشند و فرقہ سوم

ازینهم ترفی کرده اند و گفته اند که حد و ار الحرب است که ان لا یبقی فیه سلم ولا ذمی امنابا لایمان السابق
سواء ترک بعض شعار الاسلام او لا یجوزوا اعلن شعار الکفر لا یمین قول ثالث تحقیقین ترجیح داده
اند برین تقدیر معموله اگر نیز دشباه ایشان بلا شبهه در الحرب است و الله تعالی اعلم سوال
بعضی از علماء امامیه پوید بجواز اخذ بواجب از انگریزان فتوی میدهند و بر یک روایت مختلف برای
جرفع عمل کردن و از انصوص دیگر که در عدم جواز مالات کفار وارد است کناره کردن و بایشان
مصاحبت و موافقت نمودن همان حکم دارد که افئو منون بعضی الکتاب و مکفرون بعضی معین
در فتح این باب مسأله خواهد آمد و رفته رفته از کفار مبدل بایمن مسلمین هم در اخذ بواجب مضائقه
نخواهد ماند جواب مفاسدیکه در اخذ بواجب از حرمیان مرقوم شده بود واضح گشت اباحتی صلی این
معامله بجهت منہاست و معین مفاسدیکه درین مرقوم شده اکثران مفاسد منقوض است بجماع
کفار که تضمن بقتل رجال و نهب اموال و سب زاری و تخریب عمارات و احراق اشجار و ذراعات
و ظاهراست که این عمل یا مسلمین در غایت قبیح است و منجر بودن این معامله مفاسد دیگر را
خیر و دیگر است کلام در آن نیست بلکه بر فرض خلوازین مفاسد است و الا مباحات متجبات
و مندوبات بسبب مجاوره مفاسده کسوت حرمت پیوسته چه جامی این مسئله که اباحت این
نیز متفق علیها نیست مخصوص بعلما و خفیه است و تجویز علماء امامیه درین مقام اعتبار ندارد و زیرا که
نزد ایشان از میان و سنیان نیز اخذ بواجب است صرف و تجویز علماء خفیه است و عمل
نکردن اکثر اشخاص بر آیتیکه وال برتری الکفار البتہ موجب طعن و ردین آنهاست لیکن ایمان
ببعض الکتاب و بوجز النفع از آن قبیل نمیتواند شد که کلام بحسب ظاهر متوجه شود و لا تمولی حسبا
السر از سوال سنن رواتب که آن در نماز پنجگانه معمولست و از میان عوام چنان نشسته که
مجموع این کتبهای سنت و فرض و ظل در اصل نماز است و حال آنکه این نقد تا کید و غیر سنت
فجور و احادیث یافته نمیشود و بسا مسلمانان از مردوزن که اکثر رکعات موظبت بران و شوار
میدارند و اگر بفرجه رکعات فرض امر کرده شوند باسانی موظبت تواند کرد و جواب در باب بنتها
علماء و اراء النهر غلو نموده و از میان جهال عوام قریب فرض رسانیده اند و اینقدر از احادیث
ثابت نمیشود و یمین است مذہب حضرت و ادمرحوم مادرین مسئله و یمین است موید با حدیث

و آثار صحیح و مشد دان مادر انهر تبواکید این نماز بار اثبات فرموده اند که مہر فیض گشتہ بلکہ حضرت والد مرحوم مادرین مسئلہ مکرر میفرمودند کہ ہر چند این مروج بہ نیت نیک این تشدیدات نشوے انداز اقامت سنت مروج تساہل نکنند لیکن مروج بسیار از نماز فرض محروم داشتہ اند کہ بہ سبب کثرت اعداد رکعات ہر وقت و عدم فرصت اہل نماز را ہم ترک میکنند و میفرمودند این تشدیدات نوعی از تحریف شریعت است منہ بوج الے اہل مع الزیادۃ فی الثمن بلاشبہ جائز است بلکہ ہمین وجہ برکت است کہ در حدیث شریف وارد است البرکتہ فی الثلاثۃ فی الشکرۃ و فی البیع الے اہل و فی غلط البئر بالشیر لاکل لا للبیع و مقابلہ زیادۃ ثمن باہل و در نجاست زیرک تفضل و اہل در صورتی حرام است کہ تفسیر بنا بہم متقابل شوند یا ماہوفی حکم التفسیر کا نقدین قسم مہربانن تصرف جن و شیاطین در بدن آدمی یعنی در روح ہوائی و نسہ یاد کہ حال قومی است و انزال بصر الجن در عینی ستم نامند و با سبب و خبط در عرف تعبیر می کنند نزو اہل سنت بلکہ اکثر فرق اسلام سلم است چنانچہ در تفسیر نیشاپوری و غیرہ در تحت آیتہ تنبیہ الشیطان من لمس مذکور است و اکثر المسلمین علی ان الشیطان قادر علی الصرع و القتل و الاذیارت بقدر اہل تدوالے و مخالف درین مسئلہ غیر از فرق معتزلہ دیگرے نیست و انہا در این آیت از توجہات رکیکہ مینمایند چنانچہ در تفاسیر انہا مرقوم است و نقل آن و امہیات فی حال و در اناجیل اربعہ یوحنا و متی و غیرہا و پانزدہ قصہ آسیب جن و اخراج آن از بدن مصرع ہم عیسوی مذکور است و در احادیث نیز فرسے کثیر ازین باب آمدہ ہرگز کیسے را جامی انکار نیست آیتہم بزرگمکہ انسان ہم بعد موت این کار میکند یا نہ درین مسئلہ علماء اہل سنت و اختلاف است اکثر تحقیقین تجویز آن کردہ اند و بعضی با متناع آن رفتہ دلیل منکر ان نیست کہ اگر انسان نیز انکار کند باید کہ حقیقت او مقلوب بحقیقہ جن گردد و انقلاب حقائق محال است و نیز اگر انسان صالح است پس این نوع ظلم و ایذا چہ قسم ازوے بوقوع مے آید کہ خلاف صلاح است و اگر فاسق است یا کافر پس او از دست موکلان عذاب چگونہ خلاص شدہ و مرت این عمل مے یابد بنابراین مجوزین درین باب دو گروہ شدہ اند جماعہ میگویند کہ این باز باب انقلاب نیست بلکہ نوعی است از نسخ اخروی کہ اصل آن در آخرت و با بعد الموت

از روی احادیث ثابت است و در جامع صغیر سبطی از کتب متعدد و در تفسیر معراج منامی
 آنحضرت نقل کرده که رایت در جلد اخفوسه الشیاطین عند الموت فجاؤه بغسله من الجنابة فغسرت
 من ایدیهما او کما قال و این حدیث بوسیله این عالم بشام میرسد و چون این معامله از باب مسح
 اخروی شد پس خلاص از عذاب فاسق را چه لازم آید بلکه این هم نوعی است از عذاب که در آن
 گرفتار است مسلک علمای حنفیه مابرایه همین است ملامعین در شرح بزرگ که از مقلدان علمای امامان
 است میگوید انسان قدیم بر بنیانی عالم بزرگ بمسح و هذا تعزيب وغضب من الله تعالى
 علی من شاء کمن که این مسیح فی الاثم السالفة والقرون الماضية قردة و خنازیر الا انه رفع هذا
 العذاب عن هذه الامة المحمديّة فی عالم الشهادة ببرکة النبی صلی الله علیه و آله وسلم الامام هومن
 علامات الساعة الکبری فقه در فی الامارات المحمديّة ان يكون فی هذه الامة مسیح و قد
 عند القیامة ذلک مسیح الانسان فی البرزخ یکون غالباً فی الکفار والمؤمنین الظالمین المؤمنین
 والراغبین والمخلصین سیما اذا ما توافقت له الامة حواء کذا المریدین غیر ما یسیر فلیس کل من کان کفراً
 یکون مسموماً بل من شاء الله مسحه وعذبه و المسیح لا یکون فی الصلح والاولیا و اصلاً وان ما لو
 علیه جنابة و یکون مسیح فی القیامة لیسراً کما ورد ان کلمة اصحاب الکهف تجعل بلعما و السبع تجعل کلها
 و یدخل ذلک فی الجنة و یطعم بذاته النار و من هذا القبیل جعل راس من رفع او وضع راسه فی
 الصلوة قبل الامام راس حمار تحفه مسیح آفة الیثوة و وضع الاحادیث و امثال ذلک کثیر است
 و جماعت دیگر میگویند که این نه از باب مسیح بلکه نوعی است از مشابهت و افعال و حرکات که
 اصناف مختلفه را با هم بهم میرسد بمنزله آنکه در دور کار میبایست از مهندسان و سازندگان
 و زلفین را و یخته چند لفظ ایشو آموخته خود را در میله وضع کردند و مانند آنها خشونه در حاملات و ضرب
 و شلاق بهیچ وجهی می آید و در کذا و کذا حکم من تشبه بقوم فهو منهم آن افراد آن را که کار
 جنیان میکنند در عرب خبیث میگویند و بهندی بھوت می نامند نه آنکه تغیر و حقیقت
 آنها واقع شود همین است که اکثر علماء عراق و عرب این را مسلک مختار گفته اند و هو الاقوی و الاصح
 نظر الی الدلیل والیه کان میل سیدی الوالد قدس سره فی اثبات البحث فی هذا المسئلة کما وقع
 مراراً عدیدة المسئلة بجزئی منه در مسئله برزخ و تناسخ آنچه از کتاب منقول نموده بودند

درست است و فرقی که در میان بروز و تارخ نبوده و نیز صریح بلکه نزد صوفیه تصرف یعنی بروز
روح در روح حی یا میت در اصل از خواص حقیقه الحقایق آمده و تقدس است و چون نسبت اولیا
با مخلوقات نزد ایشان نسبت ظاهر و ظاهر و توهمیت است در مخلوقات نیز این نوع تصرف ثابت
است از حی صد در این نوع تصرف در بعضی مخلوقات که مالک و جنیان باشند علوی و مطرو است و در بعضی
دیگر مخلوقات که ارواح نبی آدم اند خالق مادی و مقصود الانبیاء این باب چنانچه بسیار منقول است
و خوشیخ اکبر این باب قدری کافیه می نماید کرده و مشاکت ارواح نبی آدم با ارواح جنیان مثل
شیخ سید و غیره درین باب موجب اطمینان و قریب نیست و چه مشاکت در شکل و شکل با شکل مختلفه
فیما بین ملائکه و شیاطین ثابت است و از اولیا هم بسیار منقول چنانچه قصه جمل غزل سید
همدانی قدس سره و غیره از آن باب است و اصل موجب مدح و تقدس ملائکه و اولیا بر دیگران
اگر شیاطین را بسبب اقتضای نشانه خود این قدر مشاکت با ملائکه و اولیا حاصل شود چه باک که
نیکان و بدان از جنس با هم در امور بسیار شریک اند و میباشند مثل مشهور است که عیسی آدم
میکند بوزینه هم فرق است که شیاطین مثل شیخ سید و غیره این تصرف را برای اعدای نبی
آدم و بقصد تاله و عبادت و تذر و قرار این برای خود میکنند و ارواح مقدسه برای بقای علمی
باجرات کیفیت محمود و روح قابل این مینمایند و بیشتر در فرق در نیکان و بدان بقصد و غرض
و شاکله صالحه و خبیثه میباشد نه در صورت عمل شهدای و کافران در استعمال سلاح و اجراء سیف
و سنان و قواعد شناسی و فرسیت یکسان میباشد و تفاوتیکه فیما بین الفریقین است راه
حسن نیت و خبیثه است و پس و شاکت این عمل ارواح مقدسه با مثل شیخ سید و غیره
از شیاطین و شبیه یک عمل یا عمل دیگر چندان نزد صوفیه مستبعد نیست بلکه برای تفخیم این مثل
در ارواح ایشان جایز است و حق حضرت مقدسه ربوبیت چه جای ارواح دیگر
در تائید شیخ ابن فارض مصری علیه الرحمه واقع است و مولانا رومی قدس سره در مثنوی شریف
همان معنی را بفارسی میفرماید مشتموی چون پری غالب شود بر آبی گو که شود از صف مردمی
چون پری را این دم قانون بود که دیگران پری خود چون بود و گو که آن مقام نیست نسبتیکه
روح را ببدن خود از قیومیت میباشد میتوان که روح دیگر را که اوسح و اقرب اطلاق روح است

باین روح بهم میرسد و آن روح حکم روح الروح او پیدا کند و هر قدر وسعت و اطلاق زیاده تر شود این نفس
 زیاده تر بر فرد نماید حتی که در حقیقه الحقائق که روح جمیع ارواح است این معنی اتم و او متحقق میشود
 و از انجذاب بر سر روح این تصرف نایض میتواند شد آری استعدا و قابل شرط است اینست
 آنچه بر قواعد تصرف منطبق میتواند شد اما علماء ظاهر این قسم را حمل میکنند بر تلبیسات شیاطین و چون زیر آنکه
 این نوع تصرف مینمایند و گاهی نام یکی از بزرگان میگیند تا مردم بانکار برخیزند و تعظیم پیش آیند
 و کلام ایشان را با اعتقاد بشنوند و دستن مسائل تصوف و مضامین فصوص نزدیک جنبان سهل کار است
 آری بعضی از شیاطین باین نوع تصرف میرج اغوا قصد میکنند و از خواص تلبیس ایشان پیش نمید
 و بعضی از اینها در پرده ارشاد و تعلیم خود گر کردن مردم بجمع بسوی خود قصد مینمایند و درین تلبیس خواص
 نیز در رنگ عوام اشتباه پیدا میکنند و بنا بر همین نام کسی از بزرگان و اکابر میگیند و در زمان
 جاهلیت آملن شیاطین بر بعضی اشخاص بهمین وضع مثل اسبق و طیح و دیگر کا همان آنوقت قریب
 بتواتر انجاسیده جامی انکار نیست و الله تعالی علم و دلیل علماء ظاهر درین دعوی آنست که اگر این
 نوع تصرف از ارواح طیبیه انبیا و اولیا یا ملائکه یا حضرت حق واقع است حال آنکه با قطع و اقبال این
 نوع تصرف از شیاطین و ارواح خبیثه واقع است تلبیس عظیم لازم آید و اشتباه قومی رو و در
 دو جا جالبه را ممکن شود که بر روز روحی مقدس را در خود او مانماید و احوال و افعال آنها جاس انکار
 نشود و افهام الی حق لازم آید بلکه دجال اکبر را که بر روز حضرت حق بخود او عاخواه نمید و اسکات و
 الزام ممکن نشود و قصصی که از اولیا درین باب منقول است چنانچه در نفحات در ذکر اوصال الدین
 کرمانی است همچنین در فتوحات شیخ اکبر پس بر قصص اولیا و حیات است که بروح زنده و یا تصرف
 کرده و یا معطل ساختند و بجای او نطق و تکلم کرده و این معنی جامی اشتباه نیست که در حالت حیات
 اگر شخصی ادعا بر روز روحی از ارواح زندگان نماید و قوس و فعلی از مواد شود آن زنده جمع
 کرده غل شبهه میتوان کرد بخلاف ارواحی که در برزخ اند یا ملائکه یا حضرت حق جل و علا و اهل
 مشرب تصوف در تجویز بر روز ارواح اولیا مطلقا خواه زنده و خواه مرده مینمایند این دلیل
 چنین جواب میگومند که اشتباه و تلبیس چون سربع الار تفلع باشد و قریب الزوال ازان کج
 نیست و این تلبیس و اشتباه از همین قبیل است که با دینی رجوع بدلائل کتاب و سنت

و احکام شریعہ مرتفع میشود اقوال و افعال آنکس را باید کہ بر میار شریعہ حمل نمایند اگر مطابق آن باشد
 بر ذر روح پاک است و اگر بخلاف آن باشد بر ذر روح نجس است و نیز میگویند کہ این نور
 تمبیس و اشتباه و خرافات البیس و هفت ملکہ ذوق الہی و تمنی شیطانی و الہام ملکی و وسوسہ
 شیطانی و تشیل بشری کہ از ملک جن و شیاطین میشود نیز واقع است و آنچه از طرق رفع این
 تمبیس و اشتباه و انجا بکار برود میشود در اینجا ہم جاری خواهد شد و معہذا بادل قارورہ کہست
 بالجملہ طریق سلم ہمین است کہ امکان را بر قاعدہ تصوف انکار نباید خود وقوع را کہ محل اشتباه است
 سلم نباید داشت کہ دلیل بر آن سوا این دو سہ نقل بر وقوع قائم نیست و بر ذر کثوفی کہ
 مجمع علیہ صوفیہ است و اسرار این نوع صور بسیار دارد کہ در کتب تصوف شرح است اما ان شاء
 این بر ذر در کتب حدیث قصہ زید بن خارجه است و ابو بکر بن ابی الدنیانی کتاب من عاش
 بعد الموت و قاضی ابوبکر بن فحلہ و دیگر محدثین روایت کردہ اند کہ بعد از موت و قبل از دفن روح او
 بآبدن متعلق شدہ آواز سے کہ و ضم نوحش انکہ محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم
 النبی الامی خاتم النبیین الانبی بعدہ کان ذلک فی الکتاب الاول ثم قال القائل علی سائ
 صدق ثم قال ابو بکر خلیفۃ رسول اللہ الصدیق الامین الذی کان ضعیفا فی جسمہ تو بانی ام اللہ
 کان ذلک فی الکتاب الاول ثم قال القائل علی سائ صدق صدق ثم قال الاوسط بعد
 القوم الذی کان لا یخاف فی اللہ لومۃ لایم الذی کان بمنح الناس ان یاکل قویہم فہم
 عبد اللہ عمر امیر المؤمنین کان ذلک فی الکتاب الاول ثم قال القائل علی سائ صدق صدق
 ثم قال عثمان امیر المؤمنین و ہو حیم بالمؤمنین و ہو یعافی الناس من ذنوب کثیرہ خلعت
 لیلستان جبلت استنار کلینین و بقی اربعینین و لا نظام لہم و ان تحت الاحمار و نبت الباعہ
 و اکل الناس لبعضہم بعضا ثم ارعوی المؤمنون لے آخر القصۃ الطویلہ و این قصہ معلوم میشود کہ در انجا
 بر ذر و روح شدہ بود یکے از انہا روح زید بن خارجه کہ بآبدن خود متعلق شدہ حکم میکرد و دوم
 روحے دیگر بود کہ بعد از ہر کلام او را تصدیق میکرد ہم بر زبان او پس بر ذر متنازع فہم ثابت
 شدہ و در کتب حدیث قصہ دیگر نیز ہمین و تیرہ وارہ است کہ الفاظ آن بیاد نیست و اللہ اعلم
 اعلم سوال لیند ر قوما انہم من نذیر من قبلک صریح است و انکہ قوم انحضرت صلی اللہ

تعالیٰ علیہ السلام در زمان فترہ غافل از تکلیفات شرعیہ بودند و این آیہ در سورہ قصص واقع است و سیاق این آیہ صریح است در بیان آنکہ میفرماید و لولا ان تصیہم مصیبتہم بما قدمت الیہم ففیقولوا ربنا لولا ارسلت الینا رسولا لفتنجنآبناک و نکون من المومنین اما آیہ التندر قوما انذارناہم فہم غافلون پس درین معنی لفظ نیست زیرا کہ کلمہ ما سہ احتمال دارد الاول ان کیون نافیتہ والثانی ان کیون مصدریہ والثالثہ ان کیون موصولہ و علی الاول تحصل نفی الانذار و ان الباقیین و در تفسیر نیشاپوری میگوید و قد یقال انما نافیتہ او موصولہ او مصدریہ اسی ارسلت لتندر انذار اباعہم او انذار اباعہم او انذار اباعہم فافہم فافہم فی غفلتہ فعلیہ ہذا کو ہم غافلین سبب عث علی الانذار و علی الاول عدم الانذار سبب غفلتہم اتہم بالجملة بانضمام ان آیہ بایہ سورہ قصص یا آیہ و ما کننا معذبین حتی نبعث رسولا نجات اہل زمان فترہ ثابت میشود موافق قاعدہ اہل سنت و مجتہدین کہ قایل اند بحسن و قبح شرعی منکر و وجوب عقلی اند اما کلام در نیست کہ انذار و راء بعث رسول است و زمان آن است کہ در وی بعث رسول نباشد و از نبودن انذار در زمان کہ آن زمان زمان فترہ است حکم فترہ نمیشود پس فیما بین حضرت عیسیٰ و آنحضرت علیہما الصلوٰۃ والسلام کہ مدت پنجصد و شصت سال است زمان فترہ نبود کہ اہل آن زمان حکم فترہ پیدا کنند و مانند غیرین چون صبیان و مجانین معاقب نشوند زیرا کہ علم انبیاء ما تقدم خصوصاً حضرت موسیٰ و عیسیٰ و اہل بلا و موجود بود و حاملان آن کتب اگر چه در امور بسیار تحریف کردہ بودند اما در توحید و اثبات نبوت و معاد کہ اصول ثلثہ دین است فی الجملة قدمی میزدند و لهذا در تفسیر نیشاپوری در تحت آیہ سورہ قصص میگوید من قبل کانت حجۃ الانبیاء قائمۃ علیہم و لکن با بعث الیہم من تجددتک الحجۃ علیہم فبعث اللہ تعالیٰ تقریر التک الکلیفات و ازالۃ التک الفترۃ پس نفی انذار نسبت بقوم آنحضرت و بعث رسول ہر دو تحقق شد و مراد از بعث رسول در آیہ و ما کننا معذبین حتی نبعث رسولا ان نیست کہ رسول از ان قوم باشد بلکہ مراد آنست کہ در عالم رسولی بود کہ خبر ان رسول و احکام آوردہ او ولو اجمالاً بمکلفین برسد و مکلفین را علم ان رسول حاصل گردد کہ در اع مذہب مادر عالم مذہب دیگر طریقیہ است کہ آنرا حق و مطابق واقع مے انکارند زیرا کہ ہمین قدر بحث و تفتیش و سوال و تحقیق دین کفایت میکند از سہ زمان فترہ در میان حضرت نوح و حضرت

ابراهیم علیهما السلام بعد از گذشتن عادی و شوم و مسلم است اگر در زمان فتره مجرد بنیامین رسول
 از قوم خود کفایت کند لازم آید که اکثر از منتهی در حق اکثر اهل زمین زمان فتره باشد و لیس فلیس
 در احادیث صحیح تامل باید فرمود که اهل زمان خود را چه قدر نگوئیم فرمودند مثل ان الله نظر الی
 اهل الارض فمقت عریهم و عجمهم الا بقایا من اهل الکتاب دور آیات قرآنی اسماعان نظر باید فرمود
 که کنتم علی شفا حفرة من النار فانقذکم منها و امثال ذلک چه معنی دارد پس زمان جاهلیت را
 که قبل از وجود و باجود انجاست زمان فتره مصطلحه نتوان گفت گو فتره لغوی باشد و بهمین معنی لغوی
 است و آیه یا اهل الکتاب قد جاءکم رسولنا بین لکم علی فتره من الرسل ان تقولوا ما جاءنا من
 بشیر ولا نذیر زیرا که خطاب با اهل الکتاب است و فتره مصطلحه و در حق اهل کتاب مقصور نمیتواند شد
 و لهذا در حدیث شریف جابجا حکم تبعذیب مروگان آتوقت وارد است مثل ابی و ابوک فی النار
 و جواب کسیکه پرسیده بود این ابی و مثل البتین اقوام عن فخرهم با باء هم الذین بهم فحم من
 فحم النار و لیکون اهول علی الله من لجعل الذی یدبره الخربان فله غیر ذلک آری قومی
 انحضرت را تذیری نیامده بود که ایشان را بر کفر و معاصی ایشان ترسانند و هر چند نیامدن نذیر کدانی
 در دفع عذاب حجت نمیشود اما غنایت آیهی این عند ایشانرا هم زائل فرموده نذیر بخواهم برگزید و
 اگر اسماعان نظر در مضمون آیه و لولا ان نصیبهم مصیبه بما قد مت ایدیم کرده شود ظاهر میگردد که رسیدن
 مصیبت در عوض اعمال ایشان که گناهی از عذاب است سوار کان و نیویا و اوخر و یا مقدر و محدود
 وقوع بود اما ایشان را در آن صورت جامی گفتن بود که ما را پیش بعثت رسول بموی ما قبل از
 انداز چرا عذاب واقع شد لهذا ترا فرستادیم چنانچه قید الینا در لولا ارسلت الینا رسولا بان
 اشاره میکنند و در آیه دیگر که و ائسموا بان الله جید ایما هم لئن جاءهم نذیر لیکون ابدی من احدى
 الامم بهمین معنی تصریح است و کذا لک و آیه ان تقولوا انما انزل الکتاب علی طایفتین
 من قبلنا و ان کناعن در استهم غافلین او تقولوا لو انما انزل علینا الکتاب لکننا ابدی منهم
 الی آخره و ازین آیات ظاهر میگردد که آنها معتقد نزول کتاب بر طایفتین بودند میدانستند
 که حال آن هر دو طائفه نیست و در باب توحید و نبوت و محاد چه اعتقاد دارند بلکه در حق و در حق
 بن نوفل در اول صحیح بخاری مذکور است که کتب من الانجیل بالعربیة ما شاء ان یکتب

و ازین معلوم میشود که در میان ایشان نیز دعوت عیسوی رسیده بود و ترجمه انجیل را میشنیدند
 پس درین حالت احکام زمان فتره چه قسم جاری میتوان شد و آنچه مرقوم بود که اگر زمان بعثت
 آنحضرت صلی الله علیه و سلم زمان فتره باشد پس وجه اختلاف در حال ابوبن سحر یغین
 چیست که در فقه الکفر ایشان مصرح است و سیوطی و دیگر علماء در ایمان ایشان مسائل
 نوشته اند جواب مهربان من چون معلوم شد که زمان بعثت آنحضرت زمان فتره بود و بلکه زمان
 جاهلیت بود پس اشکال زائل گشت و بر تقدیریکه زمان فتره هم باشد این اختلاف گنجایش دارد
 که ایمان و کفر چیزے دیگر است و عذاب و نجات چیزے دیگر کافران زمان فتره را نهایت
 کار است که نجات یابند اما ایمان آنها خود البته ثابت نیست بحث در این است که در
 زمان فتره آباء آنحضرت صلی الله تعالی علیه و سلم مشرک و کافر بودند که به سبب
 غفلت فتره معذب نشوند یا موصوفه بودند و منتظر بعثت آنحضرت صلی الله تعالی علیه و سلم
 آله و سلم و غم مصمم کرده بر اتباع آنجناب صلی الله تعالی علیه و سلم و آله و سلم پس آنچه در
 فقه اهل است که ابوبن آنحضرت صلی الله تعالی علیه و سلم آله و سلم مائا علی الکفر اثبات
 نجات ایشان متناقضه ندارد اگر توحید و برادره از شرک از آنها ثابت شود البته منافی
 آن خواهد بود نهایت کار این مردم همین است که نجات ثابت میکنند تفصیل این اجمال آنکه
 در اثبات نجات والدین آنحضرت صلی الله تعالی علیه و سلم آله و سلم علماء را از مسلک
 است اول آنکه ایشان با وجود کفر و مشرکیکه داشتند معذب نخواهند شد مثل صبیان و
 مجانین بعثت آنکه در زمان فتره بودند و پیش از بعثت پیغمبر مقتضای آیه و ما کننا معذبین حتی
 نبعث رسولا تعذیب قبل از بعثت مستحق نیست و قد سبق فی هذا المسلك من المناقاة و بر
 مسلک هم عبارت فقه اکبر صحیح است زیرا که مدلول او همین قدر است که مائا علی الکفر تعرض
 تعذیب آنها در آن عبارت واقع نیست مسلک دوم آنکه ایشان را برای آنحضرت زنده ساختند
 و اینها ایمان آوردند و این مسلک نیز باعتبار فقه اکبر منازعت ندارد و لهذا خمس الدین کردی
 که از جمله علماء حنفیه ماوراء النهر است در فقه خود میگوید و يجوز لعن من مات علی الکفر الا و ان
 رسول الله صلی الله تعالی علیه و سلم اثبت انه تعالی احياءهم اجمعين

مسکسوم اینکد اینها بقتل خود باستماع از ملة ابراهیمی تسبیح شرک را دریافته ترک آن گرفته بودند و توحید را معتقد بودند و اصنام را تعظیم نمیکردند و کابرا عن کابرعت آنحضرت را صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم شنیده منتظر قدم ایشان و تولد ایشان بودند و بدل عزیمت معمم داشتند که هرگاه آن مسعود بنصفه ظهور جلوه گر شود ما ز دل و جان متابعت او اختیار کنیم چنانچه قصه نوری که در چین عبداللہ والد شریف آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آله وسلم بود و از بزرگان خود موروث داشت شاید این دعا است بیشتر مختار سیوطی در رساله خود همین مسکس است پس درین صورت ہم نجات ایشان ثابت میشود و ہم ایمان ایشان زیر که در الوقت همین قدر ایمان اجمالی متحقق میتوانست شد چنانچه در حق ورقه بن نوفل نیز همین قدر ثابت است اما برین مسکس ہم عبارت فقہ اکبر از دست نمید و وزیر اگر شاید عدم ایمان تفصیلاً را و عدم وقوع ایمان معزوم علیہ را تعبیر کفر کرده باشند اما بنی و البوک فی الذار و لم یوزن لی بالشفاعة فیہا کہ در حق مادر شریفه ارشاد شده ازین ہر تہ مسکس اباء کلی و منافرت تمام دارند فالاولی فی ہذا المسائل السکوت مستہ و رباب تراویح چنانچہ این حدیث صحیح واقع شد کہ اماکان یزید فی رمضان دلائلی غیرہ علی احد عشر رکعتہمچنان این احادیث ہم صحیحہ وارد شدہ اند کہ قالت عائشہ رب کان رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آله وسلم یجتہد فی رمضان بالاکتفاء غیرہ رواہ مسلم و عنہا رب کان اذا دخل العشرة الاخرة من رمضان احب الیئمة و القظة و وجد و شد المیز و رواہ البخاری و مسلم و ابو داود و نسائی و عن النعمان بن بشیر قال فنام مع رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آله وسلم فی شہر رمضان لیلة ثلث و عشرين الی ثلث الیل الاول ثم فنام مع لیلة خمس و عشرين الی نصف الیل ثم فنام مع لیلة سبع و عشرين حتی فلقنا ان لا ندرک الفلاح امی السحر پس وجہ تطبیق در میان این روایات کہ صریح دلالت بر زیادتی و کیفی و کمی نماز آنحضرت در رمضان بر غیر آن مے کنند و دران روایت کہ نفی زیادت بکنند ہمین است کہ آن روایت محمول بر نماز تہجد است کہ در رمضان و غیر رمضان یکسان بود غالباً بعد از دہ رکعت مع الترمیز سید دلیل برین عمل آنست کہ راوی این حدیث ابو سلمہ و ترمذہ این روایت میگوید کہ قالت عائشہ رضی اللہ عنہا یا رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی

آنکه مسلم اثنام قبل آن تو تر قال یا عایشه ان عینی تنامان ولاینام قلبی رواه البخاری و مسلم
ظاهر است که نوم قبل از تر و نماز تهجد متصور میشود و در غیر آن در روایات زیاده محمول بر نسا از
تراویح است که در عرف آنوقت بقیام رمضان مجبر بود آمدیم بر آنکه قیام رمضان بچند رکعت ادا
مینفر موند و در روایات صحیحه مرقومه تعیین عدد نیامده لیکن از الفاظ مذکوره در حد و اجتهاد انحضرت
علیه الصلوٰۃ والسلام معلوم میشود که عددش بسیار بود و در مصنف ابن ابی شیبہ و سنن بیهقی
بروایت ابن عباس رضی و وارد شده که کان رسول الله صلی الله تعالی علیه و علی آله و سلم یصلی
فی رمضان فی غیر جماعه بعشرین رکعت و یوتر ایا بیهقی این روایت را تضعیف نموده بآنکه راوی آن
حدیث جد ابو بکر ابن ابی شیبہ است حال آنکه ابو شیبہ جد ابو بکر ابن ابی شیبہ آنقدر ضعف ندارد که
روایت او بر طریح مطلق ساخته شود آری اگر معارض او حدیث صحیح میشد البته ساقط می گشت
و قد سبق ان تیوهم معارضه العنه حدیث ابی سلمه عن عائشه المتقدم ذکره لیس معارضه بالتحقیقه
بقی سالما کیف وقد تأید لفعیل الصحابه ثم کما رواه البیهقی فی سننه باسناد صحیح عن الثابت بن زید
قال کانوا یقومون علی عهد عمر بن الخطاب رضی فی شهر رمضان بعشرین رکعت و ردی الممالک فی
الموطا عن زید بن رومان قال کان الناس یقومون فی زمن عمر رضی ثلاثه عشرین و فی روا
باحدی عشره و بیهقی درین هر دو روایت جمع نموده است باین طریق که اول صحابه که اتم عدد زیاده
را که عدد مشهور تهجد انحضرت بود درین نماز هم اختیار فرموده بودند لعلته المشتکه منهنها و هو ان کلاهما
صلوة اللیل و چون نزوایشان ثابت شد که انحضرت درین ماه درین قیام زیاده از آن عدد مفر موند
و به عشرین میرسانیدند من بعد عدد بیست و سه را اختیار کردند و درین عدد اجماع شده بود بعد از تحقق
اجماع مراعات این عدد هم از ضروریات گشت در حق قرون متاخره ازین جهت است که فقها درین
امر تشدد میکنند و چیزهای بسیار است که بعد از تحقق اجماع تاکید شدید پیدا کرده اند و قبل ازین چند
تاکید نداشتند خصوصاً چون آن امر مجمع علیه شعار اهل حق گرد و مابہ الامتیا از اهل بدعت شود
و در واتب پنجوقتی نیز تاکید یک بعد از قرن صحابه بهم رسیده سابق از آن نمود کما یظهر من نتیج الروایا
فی ذلک و در اختیار این عدد وجه دیگر هم موجب ترجیح بهم رسیده از آنجمله آنکه در غیر رمضان
صلوة اللیل که عبارت از تهجد است بعد و یازده وارد شده آنرا در رمضان که وقت جد و شمیم است

مضعف کرده اند و عدد و راتب پنج وقتی نیز عند اکثر الشافعیه برده می رسد تضعیف آن برست
 می رسد و سه رکعت و ترا بآن عدد ضم کنند بست و سه میشود بهتر حال در اینجا قاعده کلیه را ملحوظ نظر
 باید فرمود که در وقت اجماع و اتفاق اهل حل و عقد بر امری از امور شرعیه دلائل و ماخذ آن امر از نظر
 شتت و مسالک متعدد بر قلوب اهل عصر وارد میشود و بهیئت مجموعیه موجب یقین باطن غالب حکم آن
 امر میشود و اگر از دیگرانی که در الوقت حاضر نبوده اند هر یک را خود دلیل را فردوسی نظر کنند نزد ایشان علیهم
 بطن یا یقین نمیشود لیکن در حق ایشان اجماع منعقد در زمان سابق در دلیل بودن کفایت میکند
 ازین قاعده مسائل بسیار می برآید و اگر اهل زمان متاخر خواهند که سوامی اجماع دلیله دیگر در آن
 مسائل پیدا کنند متخیر میشوند و هرگز ایشان را بر یقین میسر نمیشود زیرا که دلائل مانند اجماعیه و وزن
 ایشان فراهم نمی آیند آنچه از امام مالک صحیح منقول است که سسی شش رکعت باید خواند سوامی و سه
 و میگویند که عمل اهل مدینه همین بود پس اهل تاریخ وجه آنرا چنین نوشته اند که اهل مکة در باین هر دو
 ترویجه هفت شوط طواف بجای آوردند چنان اهل مدینه محل طواف نمداشتند در باین ترویجین چهار چار
 رکعت خواندن اختیار نمودند ازین جهت مجموع نماز ایشان باین عدد می رسد و فی مصنف ابن ابی
 شیبته عن داود بن قیس قال ادرکت الناس بالمدينة فی زمن عمر بن عبد العزيز و ابان بن
 عثمان یصلون ثلثین رکعة و یوترون بثلاث انتهى و ظاهر حدوث این زیادة که بسبب اول
 فیما بین واقع شده در زمان عمر بن عبد العزيز یعنی زمان امارت او بر مدینه منوره بوده است
 که در الوقت مردم را کمال رغبت در عبادت بهم رسیده بقدر ماثور و منقول ایشان را شایع حاصل
 نمیکشت و الله تعالی اعلم منه اذ اتخیرتم فی الامور فاستعینوا باصحاب القبور حدیث نیست
 قول بزرگیت و له معان ثلثت منها اذ اتخیرتم نظر الی الدلائل المتعارضة فی حل بعض الاشیا
 و حرمتها فاتركوا اجتماعكم و تقلدوا من قدوات و هذا القول اشبه منقول عن عبد الله بن مسعود و
 و سفیان الثوری و هم و منها انکم اذ اتخیرتم فی الامور الدنیویة و ضاق بسبب ذلک قلبکم فانظروا
 الی اصحاب القبور کیف ترکوا الدنیا و استقلوا الاخرة و اعلموا انکم ایضا صایرون الی ما صار
 و هذا العلم سهیل علیکم صعاب الدنیا و شدائدنا بالجملة لیس در معنی استمداد نیست منه حیل
 مطلقا مکرده نیست و انکار است نمی آید زیرا که در مسائل بسیار در احادیث مشهوره عمل با حیل آمی

منها فی الصمیمین لعل الجمع بالذم و اتبع بالذم جنباً فان صرح فی مفاصله الرویات بتوسط غیر الخس الی غیر
 ذلک آرے نزد شافعی و مالکی و حنابلہ استعمال حیل عند الضرورت جائز است یعنی برائے تخلص
 از مضیق و دفع ضرر از خود و نزد اکثر حنفیہ برای جلب نفع نے ضرورت کہ معتد بہا است نیز جائز است
 مالم یکن فیہا اتلاف حق واجب لله تعالیٰ اولاً حد من العباد و متاخرین ایشان درین تعمق بسیار
 کرده اند و استعمال حیل را برای منع و جوب حق نیز جائز داشته اند و حرمت را مخصوص گردانیده اند باطل
 حق واجب شدہ و فیه بعد لا یخفی منہ استعانت با روح درین است بسیار بوقوع آمدہ انچه جهال
 و عوام اینها میکنند ایشان را در عمل متقل دانستہ اند بلاشبہ شرک حلی است و نذر اولیاء کہ برای
 تضار حوائج معمول و در رسوم است اکثر فقہا بحقیقت آنہا بے نبرہ اند و آنرا بر نذر خدا قیاس کرده
 حکم برودہ بر آورده اند کہ اگر نذر بالاستقلال برای آن ولی است باطل و اگر برای خدا است
 و ذکر ولی برای بیان مصرف است صحیح است لیکن حقیقت این نذر آنست کہ اہل ثواب طعام
 و انفاق و بدل مال بروح بیت کہ امری است مسنون و از روی احادیث صحیحہ ثابت است مثل
 ماورونے الصمیمین من حال ام سعد و غیرہ این نذر مستلزم میشود پس حامل این نذر آنست کہ ان
 نسبت مثلاً اہل ثواب ہذا القدر لے روح فلان و ذکر ولی برائے تعیین عمل مندور است
 نہ برای مصرف و مصرف این نذر نزد ایشان متوسلان آن ولی میباشد از اقارب خدمہ
 و ہمطریقان و امثال ذلک و ہمین است مقصود نذر کنندگان بلاشبہ و حکمہ انہ صحیح یجب الوفاء
 لاند قرینہ معتبرہ فی الشرع آرے اگر آن ولی را حلال مشکلات بالاستقلال یا شفیع غالب
 اعتقاد میکنند این عقیدہ او منجر بشرک و فساد میگردد لیکن این عقیدہ خیرے دیگر است و نذر
 خیرے دیگر منہ رسالہ در لبس احمد در اصل یکے از علمای روم تصنیف کردہ بود و حضرت
 شیخ البوطاہ کہ روی حق حضرت ولی نعمت ما را فرمودند کہ آنرا مطالعہ نمایند و بران چیزی بنویسند
 ایشان بعد مطالعہ بطریق حاشیہ خیرے بران رسالہ نوشتہ اند ہمین حاشیہ در فہرست
 مولفات ایشان داخل است و درین باب مختار آنست کہ ہر احمد حرام نیست بلکہ معصفر فقط و آن
 بمجموع مورد و مفرح و احمد تانی باشد و مرانی کہ دون مورد اند مثل شجر فی دیوانی و غیر ذلک
 سباع اند و نباتات شمع کہ آنرا اعرابان جوخ احمد گویند بالا جماع جائز است و همچنین کہبارہ و ازین جا

معلوم میشود که مدار بر شونجی رنگ است نه بر حمرة منته فرق در لزوم کفر و انکار است که نصیحه در
 مقدمه آورده ان نص را کسے تاویل و دراز کار که باعتبار قواعد عربیه و احوال راست نیاید نمود
 مدلول ظاهر انکار نماید پس لزوم کفر متحقق نشد لیکن التزام و قسے متحقق میشود که مدلول نص
 مدلول نص اعتقاد کرده نئے تامل انکارش نماید و گوید که هر چند نص وارد شده است اما من نمی بینی
 را قبول ندارم پس لزوم کفر نظر بواقع و نص الامر است و التزام باعتبار اعتقاد منکر و معنی لزوم کفر
 آنست که این عقیده که در حقیقت کفر است و وجود لازم می آید بر قائل آن نداند که وجود و کفر است
 منته لولا که لما خلقت الافلاک در هیچ کتاب بنظر نیاید منته از احادیث حرمت سودا گرفتن
 و دادن مطلقا معلوم میشود الا عند الضرورة التي تكون منحصرة وامثالها فانها مستثناة بالنص
 القرآنی الوارد فی حرمة المیتة و غیره و عموم بلوی را تخصص این حرمت ساختن چنانچه در مالک
 هندوستان واقع است جراه نمیشود و عموم بلوی در طهارت و نجاست البتة تاثیر میکند لافیه
 الحل و الحرمة منته قاعده اجاره آنست که بر شے واجب و مندوب منعقد نمیشود و تعلیم قرآن
 فرض بالکفایه است و مندوب علی العین پس محل اجاره نیست آری در خانه کسے فتن و از صبح
 تا شام شستن و اطفال و اربابانی کردن فعلی است در امر تعلیم که بران اجاره منعقد میتواند
 در قیة بالقرآن مباح است فیعتقد علیها الاجاره رقیه را بر تعلیم قیاس نباید کرد و بدینک ینفع
 التعارض و آنچه در ترجمه مرقوم است که نگر فتن اجرت غریبیت و گرفت فتن رخصت باین معنی است
 که اگر وقت تعلیم شرط نکرده بود و بعد از تعلیم مکانات آن نعمت بجزیره قصد کنند قبول آن بجزیره
 رخصت است که بظاهر اجرت نیست و نگر فتن آن غریبه که موضع طمع و نقصان اجرا است
 احتیاط مقتضی آنست و گرفت فتن اجرت بر رقی و عوایم بالا جماع جایز است لا باس به و تعلیم قرآن
 متاخرین جائز داشته اند که با جرت توان کرد اما مراد ایشان همین تعلیم است که در وی افعال
 و امر تعلیم بر شرط باشند تا محل اجاره توانند شد نه محض تعلیم مثلاً شخصی پیش شخصه بیاید
 که مرافقان آیت تعلیم کن و این از وی مزدوری خواهد که این اجرت بالا جماع بین المتقین
 و المتاخرین حرام است منته در حق اصحاب کهف مذہب مشهور و مجمع علیہ همین است که ایشان
 احیاء و همراه امام مهدی خواهند برخاست در نصرت ایشان مشغول خواهند بود و بعد از آن

باین لفظ کفر
 و انکار

باین لفظ افلاک
 و اطفال

باین لفظ
 و اربابانی

باین لفظ
 و متاخرین

خواهند مرد و لیکن ادله صحیحه الماخذ قویه الدلالة برین امر از روی روایات یافته میشود و در تفسیر
در مشهور و دیگر تفاسیر روایات ضعیفه بوسیله ازین داوی مبشام میسر است و در نظم قرانی هم
اشاره باین معنی است و قصه فرستادن حضرت علی کرم الله وجهه برای دعوت ایشان باین
کس دیگر موضوع است یا دارم که صاحب نزهة الشیعة و دیگر محدثین حکم بوضع آن کرده اند
اما بعضی طرق ضعیفه دارد است که شب اسرار آنحضرت بران جماعت گذشته دعوت فرموده
و ایشان اجابت کرده باز بخواب رفته اند و الله تعالی اعلم مسنه لفظ حدیث در مسلم و ترمذی
اینست که معاویه بن ابی سفیان سعد بن ابی وقاص را گفت ما منعک ان تسب ابنا تراب
بعضی جانب داران معاویه بن ابی سفیان این لفظ را تا دلیل میکنند و گویند مردش این بود
که چرا با حضرت علی مرتضیٰ رضی الله عنه در شتمی در کلام منی کنی و منی فهمانی که دست از حمایت قائم
عثمان بردارد و در مقام قصاص بهما سپارد و لیکن درین توجیه و خدشه بخاطر میگذرد اول آنکه
برین تقدیر میباید که این گفت و شنید در ایام حیات امیه المومنین علی رضی الله عنه بوده باشد و از روی
تاریخ ملاقات سعد با معاویه درست نیست زیرا که سعد از ابتدا کسی فتنه در موضع عقیق که بیرون
مدینه است منروی شده و در آن ایام آمدن معاویه در مدینه منوره اتفاق نیفتاد بلکه بعد از
صلح از امام حسن رضی الله عنه جدا شده و با اهل مدینه ملاقات نموده و در آنکه جواب سعد امام باذکر است
فلانما الی آخره ازین توجیه ابار صریح دارد چه کثرت فضائل شخص مانع از نصیحت و پند گوی نمیشود
بلکه بهتر همین است که این لفظ را بنظر اهرش جاری باید داشت نهایت کار آنکه از کتاب این
فصل شنیع یعنی سب یا امر سب از معاویه بن ابی سفیان لازم خواهد آمد و پس بنده اهل قارورة
کسرت فی الاسلام چه مرتبه سب کمتر از قتل و قتال است لما روی فی الحدیث الصحیح سباب المومن
فسوق و قتاله کفر و هرگاه قتال و امر بالقتال یقینی الصدور است ازان گزیر نیست بالجمله صلح
همین است که ویرا ترکیب کبیره باید دانست و زبان از طعن لعن بنده باین خود و الا یقال فی من زنی
ومن شرب من الصحابة رضی الله تعالی عنهم اجمعین و هر جا بی خطای اجتهدای را دخل داد و
خالی از سماعت نیست جواب سوال حافظ صدر الدین حمید آبادی در استفسار مسئله و حق
الوجود و وحدة الشهود و از مولانا شاه عبد الغزیز دهلوی قدس سره الغزیزه اول معنوی این دو کلمه

معنی حدیث منعک ان تسب ابنا تراب -

یعنی منعک ان تسب ابنا تراب -

باید فهمید با حقیقت حال باید شنید معنی وحدۃ الوجود آنست که وجود حقیقت بمعنی مابہ الموجود یعنی
 مصدر می یک چیز است که در واجب واجب و در ممکن ممکن و در جوهر جوهر و در عرض عرض و
 این اختلافات موجب اختلافات و ذات نمیشوند مثل شعل آفتاب که بر پاک و ناپاک می افتد
 و فی ذاتہ پاک است ناپاک نمیشود و این مسئلہ فی نفس حق است و بیچگونہ مخالف شرع نیست نیز کہ
 ہر مرتبہ از مراتب این وجود حقیقتی و حکمے جدا گانہ دارد و شرع شریف بیان حکم ہر مرتبہ یکم بعضی را ادنی بعضی
 مضل و بعضی را واجب الاطاعہ و بعضی را واجب العصیان و بعضی را حلال و بعضی را حرام و بعضی را
 پاک و بعضی را ناپاک میفرماید مردم کوئادہ بین میداند کہ این ہمہ اختلافات ذات است ماسا و کلا ہمہ
 اختلاف شیون و اعتبارات است مانند آنکہ در معرکہ جنگ غیر از جسم نمودار نمی باشد اگر قاتل است
 جسم است و اگر مقتول است جسم است و علی ہذا القیاس راکب و مرکوب غالب مغلوب و مقرر
 مجید چہذہ اشارہ باین مسئلہ واقع شدہ و صحیح ترین آیات و الہ نبی یعنی این آیت است سنبہم
 آیاتنا فی الآفاق و فی انفسہم حتی یتبین لہم انہ الحق اولم یفیک بریکب انہ علی کل شیء شہید الا
 انہم فی مرتبہ من القارر ہم الا انہ بکل شیء مجیط و نیز آیت ہوا الاول و الآخر و الظاہر و الباطن نیست
 معنی وحدۃ الوجود اما معنی وحدۃ شہود پس حقیقتش اینست کہ سالک در وسط سلوک بسبب غلبہ حق
 و انحصار توجہ کہ بسمت آن بود ہمہ وجودات در نظر او غائب میشوند غیر از وجود حق اورا بنظر نمی آید و
 بسبب استغراق درین مشاہدہ از حفظ مراتب نیز گاہی غافل میشود و میگوید سبحانی ما عظم شانی و اما الحق
 و امثال ذلک لیکن چون بدرجہ انتہا میرسد ہر چیز را در مقام خود می بیند و میگوید باللہ رب الارباب
 تمثیلش آنکہ در روز بسبب غلبہ شعل آفتاب ہیچ ستارہ بنظر نمی آید و ہمیندہ حکم میکند کہ غیر از آفتاب
 ہیچ ستارہ موجود نیست و این حالت حالت وسط سلوک است چنانچہ حالت ابتدا مانند شب است
 چہ ستارہ بنظر نمی آیند و آفتاب بنظر نمی آید لیکن میداند کہ این ہمہ نور آفتاب است کہ درین ستارہ
 ظہور کردہ است و در حالت انتہا کہ نمونہ آن موجود نیست تا برائی تمثیل آوردہ شود ہر دو چہ بنظر می آید
 ہم آفتاب و ہم ستارہ و بحسب حال میگوید ہر مرتبہ از وجود حکمے دارد و نحو کہ حفظ مراتب یعنی
 زندگانی کوانتہی باز سوال مشارالہ از نوشتہ مولانا اہل مسئلہ موصوفہ از سر فراز نامہ حقیقت
 و معتبری مسئلہ وحدۃ الوجود نامت شدہ و مسئلہ وحدۃ شہود غیر معتبر لیکن عرض دیگر اندک باینکہ

مقام کشف و کرامات است یک مقام است در پنج طریق و دو یک معتبر و یک غیر معتبر و در هر دو طریق اکثر اولیا و کامل شده اند چنانچه جناب حضرت شیخ احمد سرهندی رح بطرف شهود رفته اند و مقلدان حضرت موصوف بران طریق قایم غرض اینست که هر چه احوال شیخ موصوف آنجناب دریافته باشند از مقام فرمایند که طماننت از ان حاصل آید البته جواب از مولانا صاحب - صاف توحید وجود می نمجد علیه صوفیه است الاحضرت شیخ علاء الدوله سمنانی از متقدمین و حضرت شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی از متاخرین توحید شهودی رفته اند و تحقیق آنست که وحده وجود در مرتبه ذات و قدرت اطلاق حق معین است و توحید شهودی که خبر از غیرت میدهد در مراتب تعینات واجب القبول و تسلیم است پس هر دو امر در واقع تحقیق دارند حکمت آبی در ابتدا نشود و نمائکمال است محمدی صلی الله علیه و آله و سلم و السلام و التوحید القامی علوم توحید فرمود تا مردم از بعضی قرب و محبت و حضور و همراهی جناب حضرت حق غرور علامتند و شوند و در زهد و مجاهده غایب باری ننمایند و لغیر ما قبل ۵ شماره قلند ستر دار بمن نمائی مگر که دراز و در بنجیم ره در رسم پارسائی مگو و هر گاه این معرفت بخته شد رفته رفته در فهم کلمات عارفان طریقت مردم کج فهم راه الحاد پیوندند این معرفت خامفته را وسیله انبساط شریع و تکلیفات نمودند و مذسب شیخ محب الله آبادی که ظاهرش قدم در وادی الحاد میزند شیوع تمام در و اج مال کلام یافت عنایت خداوندی حضرت شیخ احمد سرهندی را بر روی کار آورد و او علوم غریبه را بر ایشان القاف نمودند من قبیل تعدیل الحار بالبارد و الرطب بالیابس حتی که اعتدال کامل تر در از ان مردم جایی کرد و باطل غمزج بحق ارتفاع و انتفا پذیرفت همین است مصداق معنی مجددیه و الله تعالی علم و علمه تم حکم

بسم الله الرحمن الرحیم

سوال از مزار حسن علیه صاحب بخدمت مولانا شاه عبدالغنی صاحب قدس سره الغزیز در مذسب اهل حق قول بالبدار باطل است چنانچه تفصیل تمام دلائل عقلیه و براین نقلیه در کتب احادیث و تفاسیر و کلام مصرح است و آنچه در کلام حضرت فخر المجدین امام المتصوفین جناب شاه ولی الله صاحب قدس سره ثبوت پیدا در کتاب هموات مذکور شده بکدام معنی باید فهمید و بکدام محل

بیان مجددات تقدیرات

باز فرموده اند و عنده ام الكتاب صریح دلالت دارد بر آنکه محو اثبات در جامی و ام الكتاب در مرتبه دیگر است
 و در هر دو اثر حضرت عمر و ابن مسعود رضی الله عنهما نیز دفع مخالف با اختلاف مرتبتین توان فهمید علما و خطا
 بقضای معلق و مبهم دفع مخالف مینمایند و لا باس بذلك لانهم لا یثبتون مرتبه سوی الذات
 المقدسه اما الصوفیه ظاهراً اثبتوا التجلیات و مرتبه التجلیات متأخره عن مرتبه الذات امکن لهم القول
 بحدوث الاراده فی تلك المرتبه من غیر لزوم محذور و در کتاب سموات و دیگر تصانیف ایشان اثبات
 حدوث اراده قدیمه درین مرتبه مفصل مذکور است چنانچه بعد از انازل واضح خواهد شد سوال من را عرض علیضاً
 ننروال حق یعنی اهل سنت و جماعت صحیح و ثابت شده به بر این نقلیه عقلیه که مساوی انبیا و رسل
 و ملائکه علیهم السلام عصمت و احدی ثابت نیست حتی که اگر کسی را معصوم گویند درست نیست
 و اینها مشککین و نقباء جمیع انداطان عصمت بر غیر انبیا و ملائکه روا ندارند پس آنچه جناب فخر المجلدین
 حضرت شاه ولی الله صاحب قدس سره در تفهیمات الهیه و غیره صفات اربعه که عصمت و حکمت و جلال
 و قطبیت باطنه است بر احو حضرت امیه اثنا عشر علیهم السلام ثابت کرده اند و ان هایت مآب نیز ان
 مراتب را در رساله که در بیان اعتقادات بحضرت ایشان تألیف فرموده اند اقام نموده اند آنرا بکدام محل صحیح حمل
 باید نمود و دلیل از کتاب و سنت و اجماع است بر آن کدام است و جواب مخالف این قول که نسبت
 به نسب اهل سنت نمی آید شده چه خواهد شد و مع ذلك منافی تفضیل خلفای ثلثه رضی الله عنهم خصوصاً
 حضرت شیمین خواهد بود حال آنکه این مسئله تفضیل مجمع علیه اهل سنت است عند من بعینه و علاوه
 آن خود جناب افادت مآب هایت انساب حضرت شاه ولی الله صاحب بنابر ضبط و ربط و مطرانی
 تمام این مسئله را یعنی تفضیل خلفای ثلثه سیما شیخین را بر عینی الله عنهم بدلائل نقلیه و عقلیه کشیده
 و وجدانیه بقره و دانی و مثال شافی و ترتیب کافی تحریر فرموده اند پس جواب مخالف و تعارض
 این مسئله مبهود و نامتفق علیها بآن مسئله غریبه غیر ثابتند عند اهل حق یعنی اهل سنت
 و جماعت چه خواهد شد بنیو اتوجه و جواب از مولانا ممدوح - عصمت و حکمت و وجاهت نزد
 صوفیه معانی اصطلاحیه دارند خصوصاً در کتب مضافه حضرت والد اجد قدس الله سره مفصل مذکور اند
 این وقت سبب شدت بیماریها امکان نیست که تمهید مقتضای نوشته آید اگر کتب مضافه ایشان
 موجود باشد مطالعه باید نمود و واضح خواهد شد و شرح اعتصام از تصانیف شاه محمد عاشق بلخی قدس الله

در عصمت انبیا و ائمه اطهار

سر اگر ہم سہ شافی و کافی خواب بود بالجملہ موافق علماء ظاہر اہل وقت جواب آریستہ میشود عصمت
 دار و اول امتناع صدور ذنب مع القدرة علیہ و این معنی باجماع اہل سنت مخصوص بحضرت
 انبیاء و ملائکہ علیہ است دوم عدم صدور ذنب مع جوازہ من غیر لزوم مخدور این معنی را نزد صوفیہ
 مخصوصیت خوانند و ہمین معنی در کلام صوفیہ سوال عصمت برای خود آید چنانچہ در اول دعا ہے
 حزب الجحرات شدہ فیما لک الحکمۃ فی السموات والارضات والخطرات الی اخرہ این
 مخصوص بانبیائست و آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم کہ براسے اہلبیت خود خواستہ اند قبولہ العلم
 عنہم الرجز و طہر ہم تطہیر ہمین معنی است و در حق حضرت عمر رضی اللہ عنہ وارو شدہ ان الشیطان
 یفر من عمر فیزد او شدہ ان الحق یفر من حق صبیث فی واقع شدہ کہ لعبد حبیب و لم یحبف اللہم بعضہ فلا
 الشکال و حکمت بمعنی علم نافع است اگر مکتب باشد در اصطلاح ہر ذی اثر حکمت نامند مگر علم و فیہدیت
 نامند و اگر ان علم بطریق و سبب بر روی تحقیق و دفع شود آنرا حکمت نامند و آئینہ الحقا فی اصول الفیوض
 و کلامنا حکما و علما و خواہ آن علم متعلق بقیاد باشد یا باعمال یا باخلاق و ایراد بمعنی ہم مخصوص
 بانبیائست و لقد آتینا لقمان الحکمت ان شکرت لربک انک لکامل و اذ قال لقمان لابنہ تا آخر رکوع
 بیان بعضہ از حکمت ایشان است آری ازین باب ہر چہ بوجی آید آن مخصوص بانبیاست
 و سبب اعم است نبی و غیر نبی و در ان مکرک اند و لہذا در حدیث شریف وارو شدہ اما دار الحکمتہ
 و علی بابہا و در روایت مشہور انما مدنیۃ العلم و علی بابہا و قشد مراد از علم و دنیا ہمین معنی است
 و وجاہت بمعنی آنست کہ بعضی بندگان خود را حق تعالی بوجہ معاملہ نماید از دفع طعن معاذیان
 و تہمت نامی عیوب و حفظ و احصا بت بادشاہان و امرا در حق محبوبان و رویدادان سے نمایند و معنی
 در حق دو کس از انبیاء و اولی الغرم منصوص قرآنی است اول در حق حضرت موسی علی نبینا و
 علیہ الصلوۃ والسلام ہر گاہ ایشان را نبی اسرائیل تہمت ادوہ و برص کرد و قال اللہ تعالی یا ایہا
 الذین امنوا لا تکونوا کالذین آذوا موسی فبرأ اللہ مما قالوا و کان عند اللہ وجہا حق تعالی رضی
 نشد بہمت ایشان اگر چہ آن تہمت ہیچ مخدور شرعی نداشت دوم در حق حضرت عیسی کہ یہودیان
 در حق ایشان تہمت نمازادگی بر زبان آوردند و سخن آمدن ایشان در عین طفولیت آن تہمت
 ذاکل فرمود قال اللہ فی سورۃ آل عمران و جہا فی الدنیا و الآخرۃ و من المقربین و یکلم الناس

فی المہر و کھلا الے آخرہ و انہی در حق اکثر اولیا بہ ثبوت پیوستہ اول در حق ابو بکر صدیق رضی
 اللہ عنہ کہ ان صدیکہ فوق السموات سبح ان یخطأ ابو بکر فی الارض دوم در حق علی مرتضی
 رضی اللہ عنہ کہ دعا کرد اللہم اد الحق حیث دار و نگفتند ادہ حیث دار الحق و معنی قطبیت باطن است
 کہ حق تعالی بعضی بندگان خود را مخصوص سازد کہ مہبط فیض الہی اولاً بالذات ایشان باشند و ازین
 بزرگواران متقل شود گویند ہر کسے تلمذ و اقتساب از ایشان نکرده باشد مانند آنکہ شعلہ آفتاب از راہ روز
 در خانہ بیفتد پس اولاً آن روزان روشن شدہ و بواسطہ آن تمام اشیا خانہ روشن شود و این قطب
 ارشاد نیز نامند بخلاف قطب مدار بالجملہ اثبات این صفات از بعد عند تحقیق نہ مخالف مذہب اہل سنت
 است گویند ہر بنیان از اطلاق این الفاظ تحاشی نمایند و نہ مخالف تفصیل شیخین کہ مجمع علیہ جمیع
 اہل حق است زیرا کہ مدار آن تفصیل بر اکثریت ثواب است عند المتکلمین و جائز است کہ خدا تعالی
 بعضی بندگان خود را مخصوص بزیادت ثواب گرداند ہر چند فضائل دیگر و صفات کمال در غیر آنہا
 بیشتر باشد و مصنف کتاب ہمعات قدس اللہ سرہ مدار تفصیل شیخین بر تشہاب بنیادہ شدہ است و درین
 است و رفع شہادت و ترجیح دین و نگاہ داشتن مردم از بدعت و اجرائی جہاد و امر بالمعروف نہی
 عن المنکر و ظاہر است کہ زیادتی شیخین درین امور واضح من الشمس و ابین من الالاس است و لہذا
 قال اکثر المتکلمین التفصیل عندنا بالتفویق لا بالفضائل فقط سوال از مرزا حسن علی صاحب کتاب
 صواعق موبقہ در مذہب روافض خذلہم اللہ تعالی کہ تالیف نصر اللہ کابلی است بجا خطہ شریفہ
 در آمدہ یا نہ و بعد از آنکہ ملحوظ نظر فیض اثر شدہ باشد فرقہ در تصنیف آن و تصنیف جناب افادت
 ناب کہ تحفہ اثنا عشریہ است چیست و معاندان این دیار خصوصاً روافض خذلہم اللہ بطریق
 تراخانہ و بیہودہ گوئی خیلے شور و غلب می کنند کہ کتاب مستطاب تحفہ اثنا عشریہ ترجمہ صواعق
 موبقہ است ہر چند سوال این معنی را مخلصان و فدویان را لاطائل و بیہودہ مینمایند و از جملہ بیہی
 البطالان است و ہر کس کہ از پایہ علم الہی داشتہ باشد این خبر را از محکم عنہ مخالف خواهد داشت
 لیکن بعضی کسان این ناگس را بسیار رنگ گردانند لہذا این امر نامرضی را موجب سمع خراشی
 جناب عالی نگاشتن شد جواب از شاہ صاحب ممدوح در وقت تصنیف تحفہ اثنا عشریہ از کتابہا
 اہل سنت کہ در مذہب شیعہ و کتب شیعہ کہ در مذہب اہل سنت تالیف شدہ قسم ہمہ رسیدہ

فوق
 از حدیث
 و صواعق موبقہ

قسم اول در مجادله این مسئله خاص یعنی اثبات خلافت خلفا محمديه و بدان مثل نوافض الروافض و مرائض الروافض و صواعق محرقة و شرح تجرید از طرف اهل سنت و مصائب النواصب و در شبهات الاعداء و اظهار الحق و سفینة النجاة از طرف شیعه قسم دوم آن کتابهاست که در مسئله امامت شریعت آن و موافق آن به تفصیل تصنیف شده مثل بحث امامت و شرح مقاصد و شرح مواقف مطولح الاطوار و اربعین از طرف اهل سنت و تصانیف علامه علی و جدایق موبقه در رد صواعق محرقة و مقدار از طرف شیعه قسم سوم آنست که تمام مذہب شیعه را هم در آیهات و هم در معاد و هم در امامت و هم در روایات احادیث و هم در اصول رو کرده اند مثل البطل الباطل و صواعق موبقه تالیف نصر الدکالی از طرف اهل سنت و منبع الحق و احقاق الحق قاضی نور الدین شومری از طرف امامیه این هر سه قسم کتب در وقت تالیف تحفه اثنا عشریه موجود و مستحضر بودند در الوقت ترتیب صواعق بسیار پسند خاطر افتاده و بهمان ترتیب درین کتاب کلام واقع شده و احقاق الحق نیز به همین ترتیب دارد و البطل الباطل نیز به همین ترتیب دارد ولیکن صواعق بسیار مختصر و خوش نما بنظر آمد همانرا اختیار کرده شد مگر بحث تولد و تبرا و ران نبود و شرح حدیث الثقلین نیز در آن نبود و مسئله انکار نبوت و اتحاد که لازم مذہب شیعه است به شرح و بسط در آن نبود و این البواب افزوده شد و باب مطاعن و جواب آن اصلا در آن کتاب مذکور نیست و نیز در صواعق الکفار دلائل کلامیه نحوه در روایات را از کتب امامیه کمتر آورده در تحفه اثنا عشریه آن دلائل کلامیه را حذف نموده در تفسیر روایات از کتب امامیه که مستحیده شد پس این کتاب را به این کتاب گفتن محض بظاهر ترتیب آن نمی تواند شد مانند آنکه موافق را از طوابع و مسلم را از مختص الاصول ابن حاجب ماخوذ و انداخته و خلافت واضح شد و هر دو کتاب نظر تامل بکار برده شود تا این خیال الکلیه زایل گردد و مع هذا جامی طعن معاذان و حاسدان و قتی متوجه فقیر می تواند شد که این فقیر دعوی تصنیف این کتاب موجب افتخار خود است تقریر و تحریر بقلم زبان یا زبان قلم کرده باشد معلوم است که این کتاب را تصنیف حافظ غلام حلیم بن شیخ قطب الدین احمد بن شیخ ابوالفیض نوشته ام اگر منظور دعوی نسبت این کتاب بخود می بود چرا اینقدر اخفا بنامهای غیر معروف بعمل می آوردم بلکه حالا هم هرگز به نسبت این کتاب بطرف خود خوش نمی شوم آری تفسیر فتح الغریر و مثال ابن تصانیف را اگر به فقیر نسبت کنند موجب شامانی خاطر میگرد و غرض که منظور روایان مذہب بود که در

مبین این کتاب در آن متقاوست شوند یا ترک نمایند الحمد للہ کہ این معنی حاصل شد و نیز اگر تامل کنند
 رد فاض را هرگز جای نیست زیرا کہ این کتاب اگر ترجمہ صواب است آخر اثبات مذہب اہل سنت
 میکنند و رد مذہب رد فاض سے نماید اینہا را چہ کار از آنکہ نقیض کنند کہ گویندہ کیست جواب باید نوشت
 و این طعن جواب نمیتواند شد آری بعض اہل سنت کہ آنہا را بشہت این کتاب نسبت باین فقیر
 عرق حسد بچویش آوی میخوانند کہ نسبت باین فقیر در میان نماند جواب سخن ایشان گذشت کہ فقیر
 و دعوی این کتاب نمیکند و فخر خود سے خواہ منظور فقیر غرض ازین مقدمات سلوک این طریق جدید
 بر او مان او لے الالباب و طالبان راہ صواب بود الحمد للہ کہ حاصل شد سوال نثری ذوالفقار علیانی
 مبعوث شدن رسول الثقلین جہت ہدایت عالم و دعوت اسلام است و نازل شدن قرآن بزبان
 عربی برای سہولت فہم و ادراک غومض آن بابل عرب پس این قرآن جہت سہولت دریافت
 اہل عجم و فرنگ و ہند و سند و بنگالہ و غیرہ اقوام و جزائر و بنا در کہ السنہ شتایرہ و لغات مختلفہ دارند
 کافی نیست بلکہ اصلاً فہم آنہا بعبارت و معانی آن نمیدوانند زبان اکثری از اقوام اطراف و جبال
 با وصف سعی و کوشش تعلیم تلفظ کلام اللہ بصحت و ادائیگرہ و دعوت اسلام ہم در وقت پیغمبر خدا
 و خلفای برحق او بآنہا از ساکنان اقایم و اطراف عالم مثل پگیو و نیپال و غیرہ نرسیدہ و بعد از آن
 نیز سلسلہ جنبانی دعوت اسلام بآنها نگردید پس تمام حجت بطور ساکنان و یارب عرب بر این اقوام یافتہ
 نمیشود و خدا می تاملے بر ہمہ بندگان خود رحیم و منصف است و احدی را زیادہ از طاقت او تکلیف نمیدہد
 درین صورت این قوم کہ دعوت رسول و خلفای برحق برایشان نرسیدہ و کتاب احکامے جہت سہولت
 فہم آنہا صادر نگردیدہ در مواخذہ چنانکہ مروی است داخل باشند یا نہ اگر باشند شبہاتی کہ برین لازم
 سے آید مخفی نیست جواب ہر چند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث شدند برای ارشاد و ہدایت
 ساکنان جمیع اقطار و بلدان و جزائر و جبال لیکن بعثت او لے آنحضرت بسوی جن و انس عرب
 بود و بواسطہ عرب بدگیران یعنی فارس و روم و بواسطہ آنہا بہ سند و ہند و بلخ و جبالے الجزائر
 و الجبال پس در نازل کردن قرآن اولاً زبان و لغت و اسلوب کلام عرب و اعجاز آنہا از معارضہ
 اش اختیار فرمودن ضرور افتاد تا عرب بخوبی و قاطع این کلام را و معانی او را بساکنان عراق و عجم
 و خراسان رسانند و آنہا بہ سند و ہند و ترکستان رسانند بکہ او اگر رعایت ہر قوم کردہ قرآن را

مبعوث شدن آنحضرت ہدایت عالم و رسیدن دین بہ ہر ملک

بلغت هر قوم نازل می فرمودند اختلاف در دین می شد و باب تحریف و زیادت و نقصان مفتوح
 میگشت اول کسیکه قرآن بر او نازل می شد یعنی ذات طهر آنحضرت صلی الله علیه و سلم هرگز معانی و نجات
 اقوام دیگر بلکه محتاج حروف و لهجه کلام هر فرقه نمیدانست پس تکلیف آن کلام مجهول اللفظ و المعنی فهم
 متصور میگردد و اگر شخصی عربی نژاد را کتاب پداوت تعلیم کنند و بگویند که فلان کس را برسان هرگز از او
 ممکن نخواهد شد و اگر سالها مشق کند هرگز محتاج و لهجه نیست این کتاب را نخواهد دریافت و اگر کسی گوید
 که چنانچه تعلیم امی به نسبت آنحضرت واضح شد پس خوارق عادت بود همین قسم تعلیم محتاج و لهجه و الفاظ
 لغت با آنحضرت بطریق خرق عادت می شد گوئیم که آنحضرت را اتفاق ملاقات با اقوام دیگر در مدت عمر
 نشد و این معنی در علم الهی تحقق بود پس بطریق خرق عادت تعلیم هر لغت ضایع در انگان می افتاد و ضمیمه
 حکمت الهی همین موضع را اختیار نمود که بوقوع آمد آدمیم بر آنکه اثبات نبوت آنحضرت صلی الله علیه و سلم
 بر عابین زمانا و مکانا غیر تفصیل مثل اعجاز قرآن چه قسم صورت بند و جواشش آنکه امام رازی و دیگر
 علمای کلام نوشته اند که اثبات نبوت آنحضرت صلی الله علیه و سلم و نبوت که تحمل اجاز انجناب
 رو داده اعجاز قرآن نیست بلکه حالا و طریق است برای اثبات نبوت طریق اول آنکه بطریق توازی که در
 هر قرن کرد و تا نقل معجزات آنحضرت صلی الله علیه و سلم مثل اعجاز قرآن و شق قمر و تسلیم حج و مد اطاعت
 احجار و اشجار و زیارتی در طعام و شراب بخشن آمدن آهو و شتر و گرگ و سوسمار که مجموع آنها در کتب
 حدیث بعد سه هزار سوا می اعجاز قرآن رسیده بود و نزد هر قوم ثابت کرده شود و افاده متواترات علم
 بدیهی را از قبیل امور متفق علیها است پس نزد آنها بطریق هدایت وجود آنحضرت و بعثت انجناب
 بلکه احکام شرعی متواتره نیز ثابت خواهد شد بالاتفاق در امور ماضیه طریق نبوت علم همین است
 و وجود نو شیر و ان و حاتم طائی و اسکندر و خلافت نبی عباس و آمدن سلطان محمود غزنوی و رسیدن
 نزد هندیان بجه طور ثابت شده سوا می این طور طور دیگر نیست دوم آنکه گویند که حالا احتیاج اثبات
 نبوت نمانده زیرا که آنحضرت پیداشدند و لکوها کس بسلوک و صحبت ایشان متوجه بخدا و مشغول
 عبادت و اطاعت الهی گشتند و مجتنب از معاصی و ملازم تقوی و طهارت و اخلاق نیک و آداب
 متحسن میشد گرفته و مشغول به عبادت و طاعت و اجتناب از معاصی و ظلم حسن اخلاق و آداب
 حقوق نزد هر قوم و پسندیده است و انرا هدایت میدادند پس چون آنحضرت صلی الله علیه و سلم

دعوی هدایت خلق المدفوع و آن هدایت واضح شد پس حاجت اثبات نبوت نماند که مستحق
 نبوت همین است و نیست و در اربعان بیان دین هر دو طریق نزد ساکنان جزایر و جبال و پیکو
 و نیبال مستحق است اگر بالفرض کسی از آنها ازین هر دو طریق محروم ماند حکم او حکم اهل قدرت خواهد بود
 علی اختلاف المذاهب چنانچه در کتب اصول مثل مسلم و عضدی مشروح و مبسوط است سوال از
 اخبار و تواریخ و آثار سجونی ثابت است که در هند و تارنامی کشیده که قوم هند و آنها را خالق و بعضی را مقدر می
 خود را مانند گذشته و اجهامی باشوکت و قوت و خلقت بسیار بوده اند از بدیهه آفرینش کدام پیغمبر
 قوم هم معیوث شده و کدام کتاب برای هدایت آنها بخت نموده یا دیگر نازل گردیده است یا نه و دعوت
 عدم آن پیش چیست جواب مفاد آیه قرآنی و ان من امة الا خلا فیها نذیر است که در هر ائمه
 ترساننده گذشته است که از آن کتاب قبایح و املات حقوق برساند عام از آنکه آن ترساننده
 از انبیاء باشد یا از علمای او عاظمی از اولیا و عرفا و اگر از احوال مختلفه مثل روم و حبش و ترکستان و خطا
 و غن تقشیش کرده شود هرگز نشان پیغمبری نمیدهند که در آنها گذشته باشد بلکه مفهوم نبی را هم نمی
 شناسند اعتقاد عظمت و بزرگی عبادت و زما و تارکان دنیا و خلوت نشینان و طبایع آنهاست حکم
 است و معامله حضرت حق با هر فرقه مختلف است باختلاف استعدادات آنها و باختلاف علوم و فنون
 آنها در و یارب ازین تا شام و مصر به یک رنگ هدایت الهی ظهور فرمود انبیاء و رسل را معیوث
 فرمود و معجزات بردست آنها آفرید و کتابهای نازل فرمود زیرا که این بلاد امن علم غیب را اگر چه
 از بعضی بشر به بعضی بشر باشد سبب ایجاد مکانی یا بعد زمانه همین طریق میدانستند که قاصد
 بیاید و پیغام ربانی برساند یا خطی همراه خود بیاورد آری نشان استی آن قاصد از و طلب میکنند
 چنانچه در امر او ملوک و سلاطین و الا هم همین مروج است که فرمانی یا شقه بدست معبر خود
 میفرستند و برای تصدیق او بعضی چیزهای مخصوص از پالکی و فیل و فوج همراه او میدهند پس
 اهل این بلاد را که دیا عرب است طریق هدایت همین طور مقرر شده و هند و راجون این طریق
 مستمند علیه نبود بلکه ظهور حضرت حق را در بعضی چیزها و حکم بر زبان حق با صد و راضا که مخصوص
 به مرتبه الوهیت است از خوارق عادات و کراماتی در مخلوقات نیابت حق میدانستند لهذا بایشان
 همین وضع معامله واضح شد و پند مانویا نیند نامت و از قیام هدایت ایشان همین اسلوب

سرفیت اقامت
 و یکشنبه

ماند چنانچه از کتاب جوک باسنت و رایین و بهاکوت معلوم میشود تا آنکه بیاس نام شخصی پیدا شد
و باغوا می شد یطانی تمام مذنب آنها را بر باد داد و شرک و بت پرستی را کج کرد و بعد از آن همه بنود
شرک استند و صورت پرستی پیش نهاد آری اختلاف شرایع باختلاف اقوام مثل کابیت و کهنی
و مهاجرت از قدیم در آنها بود و این معنی هم در شرایع قدیمه ما صلواتی دارد چه بر سبط از سبط بنی
اسرائیل مخصوص با حکما می چند بودند بلکه در شریعت ما نیز بنی ایشم به مصرفیت خمس و حرمت نکوه
و حرمت تنفیل مخصوص اند و تمام قریش باستحقاق خلافت ممتاز و مشرکین عرب را جز نیست لایق
منهم الا الاسام او ایف با جمله اوقات منوود منظر حق گزاشته باشند خواه از افراد بش را باشند
خواه از شیوه و ماهی مثل عصای حضرت موسی و ناقة حضرت صالح لیکن عوام این فرقه بسبب نفهم
در میان ظاهر و مظهر فرق نکرده همه را معبود ساختند و در فضائل افتادند و همین است حال قریه
بسیار از مسلمانین مثل تغزیه ساران و مجاداران قبور و جلالیان و مداریان و الله علم تحقیقه الحال فقط
سوال از غلام علی شاه صاحب - حضرت سلامت - السلام علیکم ورحمة الله نماز بطرف قبر و تصویر
اگر چه از انبیا باشد حرام است پس استقبال جدر کعبه و حجر اسود و مقام ابراهیم علیه السلام که مثا بهت
با طراف قبور دارند چرا واجب کرده اند و حجر اسود که جای تقبیل انبیا است علیهم السلام نسبت
بایشان دارد و مقام ابراهیم که مناسبتی با ابراهیم علیه السلام پیدا کرده و مناسبتی با انوار غایت
حضرت ابراهیم علیه السلام خطمی داشته باشد جدر کعبه طواف انبیا و ملائکه علیهم السلام است و محل
ورود برکات مسجودین حضرت حق سبحانه پس باین وجه استقبال آنها واجب کرده اند لیکن خصیسه
ما باقی است غیر حق پیش کسی که سجده کرده باشد بنوا و جبر و اجواب اصل حقیقت نیست که تمام
کعبه قبله مسجد است بنا بر آنکه بیت الله شوب بجناب الهی است ملاخطه انبیا رسالین و بانی
میچ نیست و لهذا اگر جدر آن منهدم شوند لغو و الله مننه چنانچه در وقت حجاج بوقوع آمده یا حجر
اسود در شود چنانچه در عهد قرامطه بوقوع آمده یا مقام ابراهیم را کس دور سازد فضا که قبلیه است
قبله بودن بر خشت و چوب و سنگ موقوف نیست پس درین صورت هرگز ملاخطه معنی که قدم نشتم
و مطاف فلان نبی یا ولی یا ملک است اصلا در میان نیست باینوجه شرک در آن جاری نمیشود
بخلاف قبور انبیا و اولیا و تصاویر بزرگان که در آنها نسبت بآن بزرگان صریح است و همین است

وقت در کعبه میر و سجده قبور انصاف است

آنها را قبل و سجود الیه میدانند پس فرق واضح شد و جا محال شکل نماز در مقام ابراهیم خیرے و غیر
 بجز امامت ابراهیم علیه السلام اصلاً ملاحظه نیست امام بودن چیزے دیگر است و سجود بودن
 چیزے دیگر و آنها بنا بر استحباب نه بنا بر وجوب حتی لوصلے فی اسی مقام شارحین المسجد الحرام
 اجزاء الصلوة و هو المذهب الاصح چنانچه در حق کعبه آمده است که بیت المداست همچنین در حق
 حجر اسود بالخصوص آمده است که الحجر الاسود بین الدرفے الارض لوسیدن او دست بوس
 خداست و عظمت او همین جهت است چون منسوب بخدا شد هر کعبه وجه مسجد الیه شدن بهم رسانید
 آری این نسبت را فیض صریح متواترے باید و آن در غیر کعبه و بیت المقدس مفقود است
 و همین وجه گفته بودند بنی اسرائیل جعل لنا الهنا كما لهم الهه و حالاً ایچ چیزے در عالم منسوب
 بحضرت حق نیست بل واسطه الافضا محکمه یا فضا کے حجر معلق و آن منسوخ است و این
 ثابت هر چه از منوبات دیگر مسجد الیه واقع میشود از قبیل تصاویر یا معابد اسلاف همه منسوب
 بغیر خداست بالجمله فرق بسیار است باندک تامل ظاهر میشود در تفسیر فتح الغریر در آخر سیاره
 الم در تفسیر آیت و عهدنا الے ابراهیم و اسمعیل ان طهرا بیته للطایفین و دواول سیاره مقبول
 در تفسیر قل لله الشرق و المغرب بهیچکی من یشاء الے صراط مستقیم الے آخر الآیات ملاحظه باید
 نمود اسرار عجیبه ظاهر خواهد شد و این قدر تامل در رفع این اشکال کافی و سافی است که هرگاه
 انبیاء بطرف این خانه سجد کرده اند و این حجر لقبیل نموده اند پس نزد آنها عظمت این هر دو چیز
 بچه وجه بود اگر سبب آن بود که هر نبی لاحق لقبیل و سجده نبی سابق را ملاحظه نموده پس
 در انبیا و قدیم بودن آن مکان لازم آید و اگر سبب این نبود محض نسبت بخدا بود حالاً هم همین
 علت موجود است اگر انبیا را سابقین میکردند یا سجده با سنت مے نمودند آنها هم شریک بودند
 یا امثال درین امر پس امثال را نیز ملاحظه این معنی در میان نیست و السلام الاکرام - سوال در وجه
 باغ فدک - روی مسلم عن عائشه ان فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم ارسلت الی
 ابی بکر تسال میراثها من رسول الله صلی الله علیه وسلم الے آخر الحدیث در بخاری است
 نفصبت فاطمة و خرجت عنه ولم تنکح حتی ماتت و نیز در بخاری است من اغضبها فقد اغضبنی
 روی مسلم عن عمر انه قال لعلی و عباس کس فے حدیث طویل فرایتماه یعنی ابابکر کا زبوا و اما

نسخ
 تصحیح
 سید

و غاده او خانقا قال عمرو الله يعلم انه لصاوق و بار و راشد و تاليج للمحق ثم توفي ابو بكر و انا و اولى رسول الله
تصله الله عليه وسلم و اولى ابو بكر و ايتاماني كاذا و انا و غاده او خانقا و الله يعلم اني لصاوق و بار و راشد و
تاليج للمحق و در صحاح النبوة است اين روايت و قصه محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف
هذه القرية المملوكة بجمدة و وائل على فاطمة عليها السلام و قفا محمدا على غير ما مودا عليها من بعد ما على
ذريتها فمن بدله بعد ما سمعنا فانما اثمه على الذين يبدلون ان الله سمع علم جواب روايت اول
و صحيح مسلم است و ازين روايت بهج قصص ابو بكر رضي الله عنه ثابت نميشود زيرا كه ايشان غير از
روايت حديث كه خود از آنحضرت شنیده بودند حضرت علي و حضرت عباس و حضرت عمر و حضرت
عثمان و ديگر عشره مبشره نيز شنیده بودند چنانچه از روايت آينده صريح معلوم ميشود و بهج نكند
و بيان مسلك شرعي قبا حتم ندارد و از الفاظ خشونت و خصومت و بے ادبي ازين روايت
مفهوم نيست و بهجشم آمدن حضرت خاتون رضي الله عنها و ترك كلام و ملاقات تا چند روز بغير تقصير
حضرت ابو بكر ثابت نميشود زيرا كه حضرت معصومين در بعضى اوقات بى تقصير هم بخشم مى آيند
چنانچه حضرت موسى عليه السلام بر حضرت نارون عليه السلام در مقدمه گوساله پرستان خيلم
بخشم آمدند چنانچه در كلام الله منصوص است بر همين قياس خشم حضرت خاتون بر حضرت صديق
بايد فهميد علاوه آنكه روايت هر چند بكم تكلم حتم توفيت و واقعه در ديگر روايات اهل سنت و
امامية رضا مندي حضرت خاتون از حضرت صديق ثابت شده و قاعده اصول است كه المثبت
مقدم على النافي اما روايات اهل سنت پس در مدارج النبوة و كتاب الوفا و بهقي و شرح
مشكوة موجود است بلكه در شرح مشكوة شيخ عبد الحق نوشته كه ابو بكر صديق بعد اين قصه بخانه
فاطمه رفت و در گرمي آفتاب بر در بابتاد و عذر خواهي كرد و حضرت زهرا از راضى شد و در راي
النصرة نيز اين قصه تفصيل مروي است و در فصل الخطاب بروايت بهقي از شعبى نيز همين قصه
مروي است كه ابن السمان در كتاب الموافقة از او را عي روايت كرده كه گفت بيرون آمد
ابو بكر بر در فاطمه در روز گرم و گفت نميروم از اینجا تا راضى نگردد از من نبت چغبر خدا صلى الله عليه
وسلم در آمد بروى على پس سوگند داد و بر فاطمه كه راضى شو پس راضى شد فاطمه اما روايت اماميه پس
صاحب محجاج السالكين و غير او از علماي ايشان روايت كرده اند ان ابو بكر لما راى فاطمة

انقبضت عنه حیرتہ و تم تکلم بعد ذلک فی امر ذلک کبر ذلک عنده فاراد استرخا رافا تا ان قال لها
صدقت یا ابنۃ رسول اللہ فیما اوعیت و لکنی رايت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقسم بہا فیعطی
الفقراء و المساکین و ابن سبیل بعد ان یؤتی قوتکم و للصالحین فقالت افعل فیہا کما کان افعل
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یفعل فیہا فقال ذلک و اللہ علی ان افعل فیہا ما کان یفعل
لہو کہ فقالت و اللہ لافعلن ذلک فقال اللہم اشہد فرضیت بذلک و اخذت العهد علیہ و کان
ابو بکر یطعمہم منها قوتہم و یقسم الباقی فیعطی الفقراء و المساکین و ابن سبیل انتہی عبارت مرویہ
در محتاج السالکین و دیگر کتب معتبرہ اہامیہ و حدیث من اغضبہا فقد اغضبہنی نیز صحیح است
لیکن ہر کہ از لغت عرب فی الجملہ و قوف وارد میداند کہ اغضاب د لغت عرب است کہ شخص
بقول یا بفعل و غضب آوردن شخص قصہ نماید بہ ظاہر است کہ حضرت صدیق ہرگز قصد ایدہ
حضرت فاطمہ داشت بلکہ روایت حدیث کہ ہمہ عشرہ مبشرہ از از جناب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
شنیدہ بودند و بیان مسئلہ شرعی کہ از ان مفہوم بود نمود پس مدلول من اغضبہا برو صدوق
نیامد و عیدہ تقدیر اغضبہنی نیز در حق او متحقق نہاست کہ اذافات الشہ ط فان الشرط روایت دوم نیز
در صحیح مسلم است لیکن قصہ کہ در صحیح مسلم و دیگر کتب صحیحہ کہ مذکور است اینست کہ متروکہ حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در دستہ حضرت صدیق بود و از ان حضرت خاتون و از ولج مطہرات را خوراک
و پوشاک و حوائج ضروریہ میدادند بعد از ان محتاج بنی ہاشم را ہر گاہ حضرت عمر خلیفہ شد نہ حضرت
علی و حضرت عباس نہ و ایشان آمدند و متفق اللفظ و احسنی و خواست کردند کہ متروکہ آنحضرت را
بدست ما حوالہ کنند کہ موافق عمل آنحضرت و عمل حضرت ابو بکر و عمل شما در ان عمل نمایم حضرت
عمر ہمین شرط ایشان دادند و گفتند کہ این التمیم نہ نمایند و میراث در ان جاری نکنید بعد
چند حضرت عباس منظور افتاد کہ این التمیم باید کہ نمایند حضرت علی این امر را نمودند و عتبات
بسیار شد تا آنکہ حضرت علی حضرت عباس را بیدخل اساختند حضرت عباس حضرت علی را بر اسے
فیصل این مناعت و التمس یعنی پیش حضرت عمر آوردند و گفتند کہ اگر حنی من هذا لا ثم انکاذ
الغادر الخائن یعنی خلاص من مرا از دست این ظالمہ کہ بیانہ کنند و در و تملک و ہمیں الفاظ
در صدر این روایت در صحیح مسلم موجود است حضرت عمر بن الخطاب را بدیدند بر اسے حمایت

حضرت علی بحضرت عباس گفتند هر چند خطاب بهر دو کس است لیکن منظور شما اینست حضرت عباس است که اگر حضرت علی درین مقدمه یعنی منع التقسیم که موهم اجر امیرات است ظالم و خائن و غدار و دروغگو باشد پس حضرت ابو بکر نیز با اعتقاد شما دروغگو و ظالم و خائن و غدار باشد و خدا میداند ایشان صادق و بارور باشد و تابع حق بودند و همچنین من نیز با اعتقاد شما ظالم و غدار و خائن و دروغگو باشم زیرا که ما همه یعنی حضرت علی و حضرت ابو بکر و من در منع التقسیم و اجر امیرات مشترکیم و بحدیثی که شما همه میدانید مسلم و آن حدیث قابل تاویل و تحریف نیست و الا حضرت خاتون چرا تاویل آن نمى فرمودند پس معلوم شد که این کلام حضرت عمر محض برای امت خواندین حضرت عباس بود تا از حضرت علی نالشی ننمایند و مناعت نکنند چنانچه همین واقع شد که من بعد آن متروکه همه در دست حضرت علی ماند و حضرت عباس را در آن دخل نشد تا آنکه مروان بر او خود اقطاع نمود و در لغت عرب بسا اوقات دو کس را در کارى شریک میکنند و منظور یک کس می باشد در کلام الله واقع است یا معشر الحین و الانس الهم یا کم رسلا منکم حال آنکه رسولان از جن نیامد بلکه از انس آمده اند فقط و نیز در کلام الله واقع است یخرج منهم الودیع و المرجان حال آنکه مروارید و مرجان از دریا و شوره برآیند نه از دریا و شیره من و روایت سوم که در معارج النبوة است منسوب به کتاب معتبر نیست و الفاظ او نیز خلاف لغت قدیمه اند و بتقریر روایت آن صحیح باشد مخالف مذهب امامیه است چه از آن روایت صریح معلوم می شود که آن قریه نه میراث بودند نه مهب بلکه وقف بودند و همین است مذهب اهل سنت که نزد ایشان متروکه آنحضرت همه وقف بود و وقف کننده هر گاه وفات نماید و از طرف خود کسی را از اولاد یا عصبای متولی وقف نسازد تولیت وقف بوالی آفاق تعلق میگردد نه به موقوف علیه چنانچه در فتاوی عالمگیری مذکور است و انکان الواقف میتا فوصیه الی من القاضی فان لم یکن اوصی الی احد فالراے فی ذلک الی القاضی انتهى پس این روایت که در معارج است مؤید مذهب اهل سنت است و مخالف مذهب امامیه فرق این قدر است که نزد اهل سنت بر جمیع اهل بیت وقف بود حضرت خاتون و انواع مطهرات و محاسن بنی هاشم همه مدین داخل بودند اگر از مصارف ایشان باقی می ماند بر دیگر فقرا و مساکین مقسوم می شد چنانچه در جمیع اوقات همین حال است و ازین روایت خصوصیت

وقف بر حضرت خاتون و فریت ایشان معلوم می شود علی اسی حال هرگاه وقف شد متولی آن حضرت ابو بکر خواهد بود بمکرم ولایت الامر چنانچه همین معنی را حضرت عمر خود فرموده اند که انا ولی رسول الله صلی الله علیه وسلم و ولی ابی بکر البیت نبوی علیهم السلام مصارف این وقف شده اند نه متولی فقط سوال کنشی عاشق علی ملازم حکیم مهدی لکهنوی که بالفعل بسبب عتاب حاکم اینجا در فرخ آباد در سایه حمایت صاحبان عالی شان سکونت و زیده است اختلاف در مسائل اصول دین فیما بین مجتهدین اربعه مذہب اہل سنت و جماعت در کدام کدام مسائل است بالتوجہیات ہر یک ارشاد فرماید اختلاف در اصول دین ہر گاہ مجتہد اربعہ را با خود ما در میان است پس چرا یکے مریکے را از خود ما بیگانہ نمیدانند بلکہ در ہر چار مذہب حق دائر میفرماید ہر گاہ اختلاف در مجتہدان اہل سنت و جماعت روا باشد ہر چند در کثیر مسائل یافتہ میشود لیکن چون وجود اختلاف موجود است پس اعتراض اختلاف اصول دین کہ بر مذہب امامیہ وارد میشود مرفوع گردید گود را بخا بسیار اختلاف واقع باشد لیکن شیعہ اثنا عشریہ زمان ما از اختلاف در اصول دین فیما بین مجتہدان اثنا عشریہ منکر بحث اند و ہمین عدم اختلاف اصول دین را دلیل بر حقیقت مذہب خود می آرند و مذہب دیگر را از خود بیگانہ میدانند و در مذہب خود مشمول نمیدانند جواب کہ بہمان مجلس مرقوم گردیدہ و بمعانیہ تحریر جواب سائل متخیر گشتہ مقدر این معنی شد کہ مثل مولانا صاحب کسے عالم دین زمانہ نیست علمای اہل سنت و جماعت در اصول ثلثہ دین اختلافی ندارند مگر در بعض متفرعات اختلاف لفظی فیما بین اینہا واقع است و باین اختلاف سہ فرقہ شدہ اند اشعریہ ماتریدیہ و خالہ و اصل نیست کہ علمای اہل سنت اہل حق تعالی و وجہ عطا فرمودہ یکے ذہن رساکہ بسبب آن بغور سخن میسرند و بنجد بر الفاظ نمیشوند دوم انصاف و قلت حد کہ بسبب آن کلام ہر قائل ہا بر محل نیک حمل می نمایند و حتہ المقدور کفیر و تضلیل نمیکند مثلاً ماتریدیہ قائل شدہ اند بحقیقت نامیہ کہ آنرا تکوین میگویند و آن صفت قدیم می انکارند و اشعریہ صفت تکوین را اعتبار می دانند و می فہمد از تعلقات قدرت و ارادہ این صفت حادث میشود و چنانچہ تعلقات ہر صفات حادث اند انہم حادث است پس کلام ماتریدیہ را کہ قائل بقدم ان صفت اند حمل میکنند بر قدم مبدی آن کہ قدرت و ارادہ اند و تضلیل و تکفیر نمی نمایند و ہمچنین است حال خلافت

دیگر که فیما بین این هر سه بر کرده واقع است مثلاً اشاعره و ماتریدیه میگویند که کلام الله غیر مخلوق است
 و مراد از آن کلام نفسی است نه الفاظ زیرا که حدوث الفاظ که کیفیات اصوات غیر قاره اند بدیهی است
 و انکار بدیهی نتوان کرد چنانچه میگویند که الفاظ هر چند کیفیات اصوات غیر قاره اند اما علم القاره بودن آنها
 در وجود تلفظی است و اینجا یعنی الفاظ وجودیست دیگر در متخیله ساعین دان وجود بطریق تجدد الاستیلا
 قرار دراز دارد مثلاً گلستان شیخ سعدی را بهمان وجود توان گفت که از مدت ششصد و سی سال
 موجود است یعنی بهمین الفاظ منت مرخدا می رانا آخر اولاً در متخیله شیخ سعدی لباس وجود پوشید
 باز در متخیله سامعان دیگر و لم جبر الی یومنا ندایس کلام لفظی الهی را در علم الهی نامند کلام نفسی قدیم
 گوئیم هیچ انکار بدیهی لازم نمی آید بلکه عموم نفس کلام الله غیر مخلوق را از ظاهر صرف کردن و در کلامی
 محمول داشتن بعید از فهم است اشعریه و ماتریدیه دانستند که سخن چنانچه راه بدیهی دارد ایشانرا تکفیر
 و تضلیل نباید نمود اشعریه میگویند که حسن و قبح در افعال بمعنی ایجاب ثواب و عقاب ذاتی افعال
 نیست و الا نسخ در شرع جائز نمیشد لان بالذات لا یختلف و لا یتجلف و ماتریدیه میگویند که افعال را
 قبل از وجود شرع حکم نیست از وجوب و حرمت چنانچه معتزله میگویند اما در نفس فعل خیرست هست
 که مقتضی وجوب است مثل نماز که مشتمل بر مناجات معبود است و چیز نیست که مقتضی حرمت است
 مثل زنا که موجب احتیاط انساب و از بسکه شایع حکیم است حکم او جزافی نیست آنچه قابل وجوب است
 او را واجب ساخته است و آنچه قابل حرمت است او را حرام ساخته است آری حسن و قبح بعضی
 افعال بقول ناقصه مادمک نمیشود باین جهت اشعریه انکار حسن و قبح ذاتی افعال بعمل نموده اند
 تا عوام بقول ناقصه خود در میدان پرخطر جولان نکنند و از جاده ایمان بیرون نروند و آئیه اشار
 سیدنا و مولانا امیر المومنین علی بن ابی طالب کرم الله وجهه حیث قال لو کان الدین بالرای
 لکان باطن الخف او لے بالمرح من ظاهره پس اشعریه قائل تکفیر و تضلیل نیستند و همچنین جمهور
 متکلمین صفات حق تعالی را زائد بر ذات می شمارند و میگویند اثبات قدم استقله یعنی ذات
 متعده و کفر است و اثبات قدم یک ذات و تبعیت آن ذات قدم صفات آن ذات اصلاً کفر نیست
 و علماً باور اهل انوار از اثبات قدم استعده و توصیفات متعده احتراز کرده صفات را لایین و لا غیر
 دانسته اند زیرا که اگر عین گوئیم نفی آنها لازم می آید نه سبب معتزله و فلاسفه میشود و اگر زائد گوئیم

نفی غیر پس طعن و تشنیع مخالفان با ثبات قدم متعدد و با این جهت نفی عنیت و غیرت گردید
 و جمهور متکلمین فهمیدند که مراد از نفی غیرت مسئله است چنانچه ما میگوئیم نه انکار آن صفات و ایندانی
 عنیت هم گرداند حال آنکه نفی عنیت نفی حقیقت است و نفی حقیقت چیز را از چیز مفسط ظاهر است
 و همچنین علماء را تریدیه میگویند السعید قد شفی الله و السعید را شعریه میگویند السعید من سعد فی بطن امه
 و الشقی من شقی فی بطن امه هر دو فریق غرض فریق دیگر ضمیمه و تکیه بر تضلیل زبان را بنده ساخته اند زیرا که
 یک فرقه انجام را نظر کرده و فرقه دیگر وسط را نیز اعتبار کرده به تبدیل اشتقات و مساوات قائل
 شده و همچنین است حال اختلافی که در ایمان واقع است الایمان هو التصدیق فقط و الاقرار
 کاشف عن التصدیق او هو التصدیق و الاقرار و العمل بمعنی ان العمل من مکملاته جمهور محدثین
 از شافعیه و مالکیه و حنابله قائل بانچه شده اند و خفیه قائل باول و ایند این فریق جزم نمیکند بایمان
 خود و میگویند که انا مؤمن انشا الله و خفیه میگویند انا مؤمن حقا زیرا که در کمال ایمان که عمل است
 شبهه است که هست یا نیست و در نفس ایمان که تصدیق است هیچ شبهه نیست و علی هذا القیاس
 و آنچه اثنا عشریه میگویند که در فرقه ما اختلافی نیست در اصول دین همچنین است در حال تریدیه
 و حال اشعریه که فیما بین خود با اختلاف ندارند پس جامی قبح نیست متعده ایما بین اثنا عشریه
 نیز در بعض اصول اختلاف است و منه القول بالبدا و المراجعة حتی انکله بعضهم و قول بخلاف
 بسیار می از کلام السدکه جمهور اثنا عشریه بآن قائل اند و در کتاب اعتقادات صدوق ابن بابویه
 انکار برین قول بسیار است و شدت نفی آن نموده و مثل قول بحجیت قیاس که متعده اثنا عشریه
 بآن قائل است و دیگران انکار آن می نمایند و همین جهت او را ثلث عشریه لقب داده اند
 تا هم سبب این اختلافات کفر و تضلیل نمیکند چه ابن بابویه را کمال تعظیم پیش آیند و لقب
 به صدوق نموده اند فاما هو اکرم فهو جوابنا فقط سوالات مظهر فرج که چهار سوال احوال حضرت موح
 فرستاده در خط خود نوشته بود که جواب این سوالات موافق قرآن شریف ارتام سازند
 سوال نکاح و تضرع صغیره کرده دادن مادر و پدر را جائز است یا نه جواب این مسئله از چند آیات
 کلام الله استخراج میشود آیه اول و انکحوا الایامی منکم و الصالحین من عبادکم و اما انکم طریق
 استخراجش اینکه لفظ ایامی جمع ایم است در لغت عام صغیره و کبیره و مرد و زن را گویند و بخشش

کسے است کہ حفت نہ آشتہ باشد اگر مرد است زن ندارد و اگر زن است شوهر ندارد پس محض
 کلام اللہ چنین شد مردان نے زن را و زنان نے شوهر را از زمرہ خود لفظ ایم عام شد و دختر
 صغیر و نابالغ نیز در ان داخل گشت و این طریق را موافق اصول درج فی العموم میگویند آیت دوم
 ویسلونک عن الیتامی قل اصلاح لهم خیر یعنی سوال میکنند ترا از حال یتیمان کہ صغیر السن
 نے پدر باشند و یتیم در او میان همان است کہ صغیر السن نے پدر باشد چنانچہ در جانوران
 اند کہ صغیر السن بے مادر باشد و صغیر السن در ان معتبر است و الاہر فر و نیز یتیم باشد بعد از
 مے فرماید قل اصلاح لهم خیر یعنی بگو کہ اصلاح کار ایشان بہتر است پس معلوم شد کہ در
 انچہ مصلحت یتیم باشد بعمل باید آوزد و اکثر اوقات نکاح کردہ و ادان یتیم در صغر سن موافق
 مصلحت مے باشد خصوصاً زنی یتیم کہ بعد از نکاح نان و نفقہ او بر ذمہ شوہر لازم میگردد و مہر
 براسے او مقرر میشود و سر امر منفعت است چون در یتیم جواز نکاح کردہ و ادان ثابت شد باوجود
 آنکہ قرابت قریبہ ندارد و پس در حق دختر کہ نہایت قرابت قریبہ دارد اصلاح حال مہم تر میباشد
 البتہ نکاح کردہ و ادان جائز خواهد بود این طریق را موافق اصول قیاس بالائسہ و دلالت النص
 گویند مسئلہ دوم اگر دختر خواہد کہ از غیر کفو نکاح خود نماید امتناع پدر و مادر او مہمتر است یا نہ
 جواب این مسئلہ از چند آیات کلام اللہ مستنبط میشود آیت اول در جاہای بسیار در قرآن مجید
 واقع شدہ و بالوالدین احسانا یعنی باید پدر و مادر خود نیکی کنید و قاعدہ عقل مقرر است کہ الامر
 بالشیئ نہی عن ضدہ یعنی چون حکم امر فرماید بکردن چیزی پس ضد آن چیز ممنوع میشود
 زیرا کہ اجتماع ضدین محال است پس ازین آیت معلوم شد کہ والدین را ایذا نباید داد
 زیرا کہ ایذا ضد احسان است در صورتیکہ دختر یا غیر کفو نکاح خود نماید والدین را ایذا بر کلی ہم
 میرسد و عار شدید لاحق میشود پس حرام شد آیت دوم در سیارہ بانزدہم واقع است قضی
 ربک الاتعبد والاایہ و بالوالدین احسانا اما یلغین عندک الکبر احہما و کلاہما فلما نقل لہما
 ان ولاتنہما و قل لہما قولا کریمایعنی حکم کردہ است پروردگار تو کہ عبادت نکنید مگر او را
 و با او پدر نیکی کنید اگر برسد بحد پیری یکے از ایشان یا ہر دو ایشان پس تنگدل شدہ
 باہما کلمہ اف نکوید و با او از بلند ایشان را زجر نکنید و بگوئید برای ایشان سخنے کہ در س

عزت و اکرام آنها باشد ازین آیت معلوم شد که امانت شان و عار لاحق کردن و ذلیل ساختن
 حرام است و هرگاه دختر با غیر کفو نکاح خود کند اینهم ایذا و ذلت بابوالدین میرسد پس حرام باشد
 و والدین را ممانعت ازین عمل جائز باشد فقط مستلزم سوم اگر شخصی پیش از نکاح به پدر و مادر زن
 شرط نموده که من در خانه شما خواهم ماند دختر خود را بمن نکاح کرده و بعد از آن در خانه پدر و مادر زن
 آن شخص نماند نکاح باطل میشود یا نه جواب نکاح باطل نمیشود زیرا که در نکاح بر شخص است زن
 و شوهر که علقه زن و شوهر بهم میرسانند پس مساکنت زن با شوهر و شوهر با زن ضروری است پدر و مادر
 زن بعد از نکاح کرده دادن دختر از نکاح بی علاقه میشوند در خانه آنها ماندن چه ضروری است در کلام الله
 در اول سیار چهارم که در المحرمات است واقع شد بعد از بیان محرمات حل الکم مادر و ذلکم ان
 تنبوا با ما و الکم محرمین غیر صافحین یعنی حلال کرده شد بر اے شما که طلب نکاح کنید ما و ایا ما را
 محرمات استخراج کردن مال های خود در مهر و نان نفقه لیک در آن حالت که آنها را در قید خود آرید
 و در خانه بخور و نگاه دارید تا سوا می شما دیگرے را بران دسترس نباشد محض شهوت رانی قصد
 نکنید که خفیه میشود بلکه با اعلان و حاضر کردن شاهدان نکاح کنید پس معلوم شد که در نکاح عین
 چیزهاست شرط های دیگر که در فلان خانه باشد یا بروی نکاح دیگر نکنند یا حرم نگیرد و نفقات
 و معتبر نیست آری اگر این شخص باید پدر و مادر زن بخوشی خود شرط کرده است که من دختر شمارا
 از خانه شما نخواهم بر آور و خود هم در خانه شما خواهم ماند برین معامله عهد شده و وفا بعد حق المقدور
 لازم است اگر نه عند ازین عهد با نقض نماید عند الله گناه کار میشود اما در نکاح خلل نمی افتد
 در سیار دوم از کلام الله واقع است و المؤمنون بعد هم اذ عاهدوا یعنی مردمان گمانه هستند
 که وفا میکنند بعد خود چون عهدے بنند و قطع نظر ازین آیت در جا بجا بیاور از کلام المحکم که
 یوفوا عهده قال الله تعالی و اوفوا بالعهدان العهدهان مؤاخذ حکم صریح است مستلزم چهارم جائز است طلب بر سر
 باشد و گردش فلک حوی باشد و در شب ششماه یا کم از آن باشد در اینجا حکم صوم و صلوة چیست
 جواب حکم این مسئله بتفصیل در بیچ کتاب از کتب نفقه مذکور نیست و دیده شد ظاهراً علماء نقیض
 بهجت اینکه این موضع یعنی عرض تسعین مسکن حیوانات نمیتواند شد چه جای آن زیرا که
 بسبب کمال بعد آفتاب از اینجا استیلا بر روت بحدے میباشد که تعیش و حیات که موقوف

به جمارت غریزی است ممکن نمیشود پس بحث از حکم صوم و صلوة در اینجا بحث دیده اند و مهمل گشت
 لیکن از کلام الله حکم این موضع هم مستخرج میشود صورش اینست که آفتاب هرگاه بحرکت خاصه خود
 در بروج شمالیه یعنی از حمل گرفته تا آخر سنبله در آید پس نزد مسکنان آن مواضع در تمام دوره یوم و لیل
 غائب نمیشود و بحرکت فلک الافلاک هر روز مدار سے را قطع میکند مدار هر روزه را دو حصه نمایند
 یک حصه را روز اعتبار کرده سه نماز که فجر و ظهر و عصر است به تقسیم آن نصف مدار بقدر اوقات ادا
 نماز کنند و نصف دیگر را شب اعتبار کرده ادا مغرب ادا نمایند تا اینکه آفتاب بربع آن مدار برسد
 نماز عشا ادا کنند اینست حکم صلوة و قنیه آفتاب و مدارات شمالیه باشد و در نظر مسکنان اینجا ظاهر
 باشد و هرگاه آفتاب در بروج جنوبیه یعنی از میزان تا آخر حوت داخل شود پس باز اندازه و تقدیر
 مدارات شمالیه مدارات جنوبیه را حساب کرده مدار بر یوم و لیل تقصیف کنند نصف را شب و نصف را
 روز اعتبار کنند زیرا که مدار جنوبی و مدارات شمالی متساوی اند تفاوت در آنها نیست گوئی نظر
 به اختلاف اوج و حضیض قدر سے تفاوت غیر محسوس هویدا شود اما صوم پس حکمش اینست که تحقیق نماز
 از آیندگان مراکب که متصل زمین معمور آمد و رفت دارند که شهبود قمریه که اتم ماه است و آن ماه را
 محفوظ داشته سی روز دیگر شهبود قمریه را اعتبار کنند هرگاه باین حساب رمضان المبارک در آن
 نصف هر مدار را روز اعتبار کرده روزه بگیرند و نصف آنرا شب اعتبار کرده افطار نمایند بطریق
 سهیل اینست اگر آلات نجوم و تقویم شناسی داشته باشند چنانچه مسموع شده که در بلاد روم
 برای شناخت ماه ها که بطلال می رسد که از این اشکالات قمریه ماه از اول تا آخر دریافت میشود
 پس از وی آن آله رمضان اعتبار کرده و اداره دیگر ساعات روز و شب را دریافت میوافقی
 روزه دارند و افطار نمایند اگر نخواهند منازل قمر را از ابتدای آن ماه دریافت هر منزل را دو قسم کنند
 نصف را روز و نصف را شب اعتبار کنند و طریق سهیل آنست که منطقه مایل قمر پنج درجه از منطقه
 البروج میلان دارد پس هرگاه در منازل شمالیه خواهد بود مدار او بر مردم آنجا دایم بظهور خواهد بود
 هر مدار را تقصیف کرده صوم و افطار کنند و هرگاه معتدلات در منازل جنوبیه بود همان حساب منازل
 شمالیه را یاد داشته در آن منازل بعمل آرند و حکم این مسئله مستخرج است از آیه کلام الله که در
 سیار و این روز هم واقع است و هو الذی جعل الشمس ضیاء و القمر نورا و قدره منازل لتعلموا

خدا اسعین و الحساب یعنی حق تعالی آن ذات پاک است که گرداننده است آفتاب را
 و خشنده و مهتاب را روشن و مقدر کرد بر آن مهتاب منازل را یعنی منازل است و ششگانه تابانید
 شما شمار سالها را حساب ماه و دیگر آنچه تنفرع برین دانستن است مثل صوم و صلوة و وصول دیون
 و وجوب نامیانه و غیر ذلک در رب پاره بست و مقیم در سوره الرحمن فرموده اند انما نزلنا القرآن و القدر بحسبان
 یعنی آفتاب و مهتاب بحساب مقرر قطع بروج و منازل می نمایند اگر کسی را شبهه بخاطر رسد که
 اوقات نماز باعات روز و شب مقرر است روز و شب هر یک با شش دراز یا کوتاه پس در شش ماه
 نماز او باید کرد و در شش ماه و نماز و همچنین صوم در شش ماه و نماز او باید که ماه از اهل ماه مقرر است هرگاه
 که بنام این بر شکل نعمت القطب بجزکت خاصه خود طلوع کند و روزه بگذرد و هر یک از طرف جنوب بیاید افطار
 نماید بگوئیم این وضع بچند جهت خلاف مقصود و خلاف آیات کلام الله است اول آنکه اوقات
 بر ساعات شب و روز است که بجزکت اولی که اسرع حرکات است تعلق دارد و بجزکت خاصه
 آفتاب که بجزکت خاصه او تعلق دارد و آیه قرآنی در سیاره نوره هم واقع است و هو الذی جعل
 الليل والنهار خلفه لمن اراد ان يذكر اوارا و شکورا یعنی او تعالی آن خدا نیست که گرداننده
 است شب و روز را آینده و روزه بر آن کسی که اراده یاد خدا دارد یعنی بربان باید یا اراده
 شکردارد یعنی بجد و جوارح پس معلوم شد که برای ذکر و شکر خدا همین روز و شب که تعلق بجزکت
 اولی دارند و آمد و رفت مینمایند مقرر است و صوم نیز در شکر داخل است زیرا که ایمان بدن
 خود را بترک عذاب برای خدا می دهد و صرف میکند وجه و دم آنکه در تمام مدت ششماه سه نماز
 فرض میشود و در مدت ششماه دیگر دو نماز هرگز مقصود از فرضیت نماز حاصل نمیشد زیرا که فرضیت
 نماز برای آنست که بنده بفاصله قلیل ساعت بساعت متوجه بخالق خود شود و عبادت کند تا آنکه
 توجه و عبادت بر روح و نفس او مستولی شود و رنگ غفلت و نکرت دور گردد و اگر در مدت یکسال
 پنج بار این قصه اتفاق افتد اصلا امری بنفس و روح نمیرساند بلکه یاد هم نینماید و اگر در صوم
 ششماه روزه و نماز ششماه افطار مقرر می شد در حق سکان آن موضع تکلیف مالا بطلاق
 لازم می آید زیرا که در مجرای عادات امتناع از اکل و شرب تا این مدت دراز مهملک است
 و آیه قرآنی یعنی این تکلیف ناطق است در سینه موم و در جانها و دیگر هم واقع است

لا یكلف الله نفسا الا وسعها و نیز در کلام الله در سیاره دوم در جائیکه فرضیت روزه بیان فرموده و
 واقع است کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلمکم تقون ایما سع و دات یعنی
 بر شما روزه با فرض کرده شد چنانچه بر پیشینیان فرض کرده شد تا شما ورزش تقوی بیاورید
 و روزه تا نیمه روزه شده و ظاهر است شمردن روزه با در یک ماه یا کمتر یک ماه می باشد و عرف مشهور است
 که روزه با شمار ذکر میکنند دوم و سوم و چهارم هر گاه از ماه تجاوز کند ماه با شمار میکنند یک ماه و دو ماه
 و سه ماه و دو نیم ماه پس معلوم شد که روزه زیاده بر یک ماه فرض نیست تا شش ماه چه رسد و بعضی
 فقیه نشانند در اینجا شبهه دیگر بخاطر می رسد باینکه در کتب اصول مدیونین است که سبب وجوب
 در نماز و روزه وقت است و در راضی تعیین چون وقت نماز نباشد یعنی طلوع فجر و زوال
 آفتاب و غروب آن هر روز نباشد پس وجوب پیدا باشد زیرا که سبب بودن سبب تحقق نیست و
 وقت را که سبب وجوب میگویند معنی علامت است در اصل سبب وجوب کمالی است و حکم
 الهی را نیز سبب است همه حکمت مقصود است پس در نماز سبب وجوب و حقیقت تنبیه مذکور
 و فکر خالق و دفع غفلت از انجذاب است و در صوم که نفس را تبرک با نعمات نادم و از این باب
 لازم وجود نوع انسان است هر جا که باشد و موافق قواعد آسانی شرع معیاران حکم نماز و روزه
 بطور دیگر بر آورد این است که مدت ششماه روزه ششماه شب باشد حکم حلیت و یا ششماه
 بیدار بودن و مشغول کار و بار بودن و همچنین مدت ششماه خواب کردن و بے حس و حرکت ماندن
 از محالات عادی است لابد در مدت ششماه وقت استراحت و خواب از وقت کسب تلاش
 معاش جدا خواهند کرد و پاره را براسه اینکار و پاره را براسه کار و معین خواهند نمود پس وقت
 تلاش و تردد در حق آنها روز قرار باید داد و نمازهای روز در الوقت باید گذارد و وقت استراحت
 و خواب را در حق آنها شب قرار باید داشت و نمازهای شب را در اول و اوسط وقت باید گذارد
 و همچنین روزه و افطار باین طریق بسیار سهل و موافق قاعده فقه که عرف و عادت را در
 بعض احکام عند الضرورت معتبر میدانند در آیات کلام الله نیز اشاره باین مطلب مذکور
 است در آخر سیاره هفتم میفرماید فائق الاصابه جعل اللیل سکنا و الشمس والقمر حسبا یعنی
 او تعالی شکافنده روشنی روز است و گریزاننده است شب را وقت سکون و استراحت و افتاد

و ماہتاب را بر آید داشت حساب ماه و سال بلکہ سیارہ ہستم میفرماید من رحمۃ جہل
لکم اللیل والنہار لتسکنوا فیہ ولتبتغوا من فضلہ یعنی از رحمت و لطف خود گذرانیدہ برای شما شب و روز
بر آید سکون و استراحت و برای تماشای معاش و دین عبارت لعل و نشر است یعنی شب
بر آید سکون و روز را برای کسب و تلاش معاش ازین آیت ہم معلوم میشود کہ شب در حقیقت
وقت استراحت است ہر چو نیک باشد و روز وقت تلاش و تردد است ہر چو نیک باشد موقوف
بر طلوع و غروب آفتاب و ماہتاب نیست فقط سوالات مولوی حمید علی - ماہی را کہ
صیاد کا فرصت کمرہ باشد در اکل آن چه حکم است جواب - حلال است و کتب فقہ مطبوعہ
الاباس باکل السمک الذی یصیدہ الجوسی و حاصل آنکہ گرفتن ماہی در جمیع احکام حکم دفع ندارد
تا آنرا دجیہ کا فرمان کردہ شود سوال وضو نیکہ بر آید نماز جنازہ کردہ باشند یکے از نمازچگانہ
بدان وضو گزاردن رواست یا نہ جواب رواست زیرا کہ در وضو نیت شرط نیست بہ نیت کہ
کنند گزاردن نماز یا آن جائز است در تبہم کہ نیت شرط است نیز رواست فی العالم کی تہ تویم
لصلوۃ الجنائزۃ وسجدۃ التلاوۃ اجزاء ان اصلے بہ مکتوبہ بلا خلاف کہ ان فی المحیط فقط سوال
نماز گزاردن بر فرش گلیم و منہ و سجۃ ملاوت رواست یا نہ جواب رواست بشرطیکہ پیشانی
بزران قرار گیرد سوال زید بمرض تحلیل سبچ چنان گرفتار است کہ یک رکعت ہم بضبط سبچ ادا تواند
نمود پس بنا بر نماز وضو نمازہ کند و بعد اداے نماز آنچه معمول ادا باشد از منزل کلام اللہ و تلاوت
حدیث شریف و صلوة ملیبات بدان وضو بخواند یا تجید وضو بخواند و بعد اداے نوافل مثل تہجد
و چاشت و اشراق و غیرہ مانیر بر آید اوراد معمولہ وضو بر نمازہ نماید جواب حاجت تجید وضو نیست
اگر نا قصے دیگر تحقیق نشدہ باشد ہمان وضو کفایت میکند سوال در فوائد محیط آورده کہ محصے
بجناب حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم عرض نمود کہ زید در سفر است و گویا در ویدر
در وطن بمسافت بعیدہ یاد موضع غیر معلوم است و او زیارت را مشتاق است چه کند
آن سرور صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ خطے کشیدہ بخمال ماد ویدر زیارت آن خط بکنند پس
در نصیحت ساختن تخریہ تمسک باین روایت اغلب کہ حکم جائز دارد جواب این روایت و
کفایہ شعبے است چند ان معتبر نیست معہذا در ان روایت ذکر سفر و بعد مسافت نیست

صورت مجهول بودن موضع قبور پدر و مادر مذکور است معلوم را بر مجهول قیاس روانیست زیرا که اگر قبله مجهول باشد تحریری جائز است چون موضع قبور بر نور حضرت امانین معلوم است زیارت تابوت مصنوع جائز نباشد والا بدین نوع زیارت قبر پیغمبر و حج گزاردن بر اس کعبه مصنوعه و عوفات مصنوعه نیز جائز باشد فقط سوال زیارت تابوت تخریب و فاسخ خواندن بران و مرثیه خواندن و گفتن تسنید آن و فریاد و نوحه کردن و سینه کوبی نمودن و جرح خوردن بپاتم حضرت امام حسین چه حکم دارد جواب این چیزها همه نادر است در کتاب السراج بروایت خطیب آورده لعن الدین زار بلا فرار و لعن الدین زار شبها بلا روح و مرثیه گفتن و خواندن و شنیدن آن بشرطیکه متضمن تحقیر و اهانت اهل بیت یا نسبت ظلم و ستم بجناب الهی نباشد بخانه خود با که ندارد و فاسخ و درود و صدقه نیز بخانه خود بخشن است و فریاد و نوحه کردن و سینه کوبی نمودن و جرح خوردن همه حرام است و حدیث است لیس مناسن طلق و خرق ترجمه یعنی نیست از ما شخصه که جرح خورد و گریه با و نوحه کند و گریه بان در و نیز در حدیث است لیس مناضرب الخدود و شق الجيوب و دعا بدعوکم الجالبیه این هر دو حدیث در شکوة المصابیح است فقط جواب سوال مولوی محمد زاهد خان شاهجهان پوری - حدیثی که مرقوم شده بود بلا خطه درآمد در کتب صحیح حدیث موجود نیست اما در تفاسیر محدثین مثل ابن جریر و ابن مردویه بروایت ضعیف موجود است و معنی حدیث بر مذہب اهل سنت کم کسے میدانند بموجب فرموده سامی نوشته میشود اول یک مقدمه را خاطر نشین باید ساخت بعد از آن معنی حدیث خود بخود فہمیدہ خواهد شد مقدمہ اینست کہ حق دو قسم میباشد حق دایرہ حق متعین مثلاً دین و اسلام حق متعین است و مذہب حنفی یا شافعی مثلاً حق دائرہ است حاصل آنکہ حق دائرہ آنست کہ خود ہم حق باشد و غیر او نیز حق باشد مثل صوم و افطار در حق مسافر کہ ہر دو حق اند و قیام و قعود و نماز نفل و جہر و خفا در نماز منفر و علی ہذا القیاس و حق متعین آنست کہ غیر او حق نباشد مثل اصل نماز فرض چون نہ مقدمہ معلوم پس باید دانست کہ مراد از حق در سوال مرتضیٰ علی کرم اللہ وجہہ کہ بالحق مراد حق متعین بود حق دایرہ و لہذا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جوابش قرآن و اسلام را ذکر فرمودند کہ ہر دو متعین اند کتب دیگر و ادیان دیگر منسوخ شدہ اند و خلافت حضرت علی ذکر فرمودند و مقید ساختند بقولہ

اذا انتهت اليك لغيره خلافت بتورس حق متعين گردد زیرا که در الوقت از خلفای ائمه
 غیر از ذات ایشان موجود نبود بخلاف خلافت خلفای ثلثه چون وقتیکه خلافت بحضرت صدیق
 رسید دایر بود و میان چهار کس زیرا که امامت مفضول با وجود فاضل جایز است اگر در الوقت
 با حضرت علی یا حضرت عثمان بیعت میکردند جایز بود همچنین وقتیکه بحضرت عمر رسید دایر بود و میان
 او کس و هر گاه که بحضرت علی رسید دیگر محتمل خلافت موجود نبود و لهذا ایشان را خاتم الخلفا گویند
 و همچنین از لفظ اذا انتهت اليك مفهوم میشود زیرا که دلائل کلمات و الا مفهومی میشود که ولایت
 غیر مطلقاً حق نیست و این لفظ مفهومی میشود که مطلق ولایت چون بتورس منتهی نشود و تمام
 گردد درین نقطه نیک غور باید کرد و نیز مقدمه دیگر باید دانست که حق دائر لازم نیست که
 همه شریک او متساوی و برابر باشند بلکه جایز است که یک شریک او فضل باشد از شریک دیگر و در اصل
 حقیقت شریک باشد چنانچه در کفاره مبین که حق دائر است در میان اعتناق و اطعام و کسوت
 حال آنکه اعتناق بالاتر از کسوت است از اطعام و کسوت و کسوت از اطعام کذا
 هذا و الله اعلم بالصواب و الا است منشی بنجم الحق - نماز خفیه المذهب با تقدیر ائمه ثلثه
 یعنی شافعی و مالک و احمد بن حنبل رحمهم الله جایز است یا نه جواب نماز خفیه المذهب در پس
 شافعی المذهب و مالکی و حنبلی همه جایز است چرا که در اصول اینان اختلافی نیست و اگر تب
 احادیث صحیح و دفعه صحیحه ثابت است لیکن فی زمانه این بعض علماء ماوراء النهر بسبب قصیر الفهمی
 خود تعصب و زید و گفتگو بسیارند قول او شان مردود است و خلاف بنقه و حدیث مجتهد خود است
 هرگز قابل اعتد و اعتبار نیست و در کعبه القدر الی الامان نیز مبین طور جاری است و الا در
 مذهب اهل سنن و فرقه خلافتیه چه فرق معلوم میشود نزد اهل سنن و جمیع فقهای متحققین در هر چهار
 مذهب حق و آیت و این مسئله را از کتب اصول معتبره و دیده باید گرفت تا که اطمینان کلی خواهد شد
 کتبه فقیر عبد الغنی عفا عنه و کفر عن سیئه سوال دیگر غنی را مانع وقف خوردن چه حکم
 دارد جواب جایز است سوال کسیکه حلال را حرام و حرام را حلال داند عند الشرع حکم او
 همیست جواب اگر آن شخص میدانند که فلان چیز در شرع حرام است باز بمحض اتباع نفس او را
 حلال میگردد یا بالعکس پس آن شخص کافر میگردد و اگر نمیداند پس کافر نمیشود سوال زید

معنی حدیث شریف، توجیهات دامیه و رکیکه که منقذی بطرف انکار میشود میکنند و هر چه بموجب سایل
نقوی بر و گناه لازم آید بیان فرمانبرداری و تفسیر قرآن و حدیث را اولاً علم صرف و نحو و اشتقاق
و لغت و معانی و بیان و علم فقه و اصول فقه و عقاید یعنی علم کلام و علم حدیث و آثار و توارث و خبر دست
بدون معرفت این علوم در آمدن در معانی قرآن و حدیث هرگز جائز نه و بعد ازین هر صاحب مذهب
تمسک بقرآن و حدیث میکنند و در رفع شبهات مخالفین محتاج بتأویل میشوند و تأویل قرآن و حدیث
موافق مذهب خود حق میدانند و مخالف مذهب خود باطل و میزبان در معرفت حق و باطل فهم صحابه
و تابعین است آنچه این جماعت از تعلیم آنحضرت صلی الله علیه و سلم بانضمام قرآن حلی و مقالی
فهمیده اند و در آن تخطئه ظاهر نکرده واجب القبول است پس این صاحب توجیهات رکیکه اگر از
قبیل اول است تهدید و وعید در حق او بسیار است من فسر القرآن برائۀ فقد کفر من فسر القرآن
برائۀ فلیتبرر مقعد بن النار و حال قرآن و حدیث یکسان است که هر دو مبنا صحیح دین و لغت و
عرب تلمیح حقیقت و مجاز و ظاهر و باطن و نسخ و منسوخ است و اگر از فرقه ثانی است متبع است
و اگر بر خلاف قرن اول حمل میکنند پس در بغت او ملاحظه باید نمود اگر مخالف اوله قطعیه است
یعنی نصوص متواتره و اجماع قطعی است او را کافر باید شمرد و اگر مخالف اوله ظنییه قریبه تلقین
است مانند اخبار مشهوره و اجماع عریضه گمراه توان فهمید و در الکفر و الازباب اختلاف است
رحمه باید دانست چون تمیز این مراتب بعلم و انزاع و تعلق دارد ظاهر است که اختراع کننده این توجیهات
از قبیل جاهلان است او را بلزوم دستحقاق چنین ذر جبر و تشدید و امر معروف و نهی منکر ازین امر
شنیع باز باید داشت و بر عوام الناس تأکید باید کرد که با وصیبت ندارند و سخن او را نشنوند و اگر از
فرقه ثانی کسی باشد که مذهب معلوم است مانند رافضی و خوارج و معتزله و مجسمه قبح مذهب او بر
مردمان آشکار باید کرد و اگر گمراهی خود را در پرده اهل حق داس نماید توجیهات او باینجانب باید
نوشت تا حکم آنرا رقام نموده آید و السلام سوال شخصی دعوت میکند و کار بدینوی و نحو
گفته نیز در پیش است غرض او ازین دعوت همین است که از حیل همین سخن مدعو را بخانه خود برده
لحام خواند و تملق و چاپلوسی در پیش آمده سفارش کنایه کار مرعوب را بانصرام رساند چون
مدعو همین سخنان را دریافت نمود و اجابت دعوت نمیکند او را میگوید که در کدام کتاب و کلام مذکور

جائز است که سنت پیغمبر صلی الله علیه وسلم را مسلمان رد کنند و پیروی آن نکنند لهذا عرض میدارم که قبول کردن دعوت این چنین کس و بامانند آن که اوازین حیلہ سازی قصد میریشدن یا تعویذ و عملیات آموختن و درویشی و رعیت چه حکم است جواب اگر آن کار و دنیوی بر شخص مدعو واجب باشد خواه بایجاب خدا مثل تحقیق مسائل فقه یا تطهیر مظلوم از ظالم مع القدره و مانند این خواه بایجاب عبد یعنی سلطان و حاکم مثل فصول خصوصیات در حق قاضی و خواندن عرضی یا در حق منشی و نوشتن شقه و پروانه و فصول معاملات دیوانی و فوجداری در حق اهل کاران متعلق باین خدمات پس اجابت دعوت نباید کرد که بظاهر دعوت است و در باطن رشوت حرام است قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یا ایها العمال غلول و اگر آن کار و دنیوی یا دینی بر ذمه این شخص مدعو واجب نباشد نه بایجاب خدا و نه بایجاب عبد مثل حاکم و سلطان مثل مرید کردن و تلقین اشغال و اذکار کردن و دوم کردن بر مریض و تعویذ نوشتن و لو که کناییدن در سر کار امیر که که آشنای این مدعو است و آنکه این مدعو از طرف آن امیر مقرر باشد برین کار چنانچه بخشی و جماعت دارد و رساله دار میباشد بلکه بمجرب و آشنائی و دوستی و مصاحبت توان کرد و مانند رسانیدن حاجت حاجتمندان و مانند صدقات و خیرات و مانند این چیزها پس هیچ باک نیست مدعو را در اجابت و خوردن طعام جائز است لقوله علیه السلام فی حق الرقیة بفاتحة الكتاب ان الحق ما اخذتم علیه اجره کتاب الله هذا هو المطابق بقواعد کتب الفقه و الله اعلم سوال شخصی در حالت نوم و بخیر بوقت شب بر بستر خود می خسپید و هم در آنجا زن او هم بر بستر علمده در خواب بود و گفتا را بدون آگاهی آن شخص مادر زن او هم در آنجا همراه دختر خود آمده بخواب گردید و مرد هرگز در آن حالت و قوت نداشت در حالت مستی و شهوت از جای خود برخاسته دست بر بستر زن خود بطلب مرد و پارا گرفت آن پایی خوشداس او بود که همراه دختر خود می خسپید آن شخص نادانسته زن خود فهمیده بود بمجرب و احساس پایی و هم آواز آن زن فوراً بشناخت که این پایی مادر زن خود است دست برداشته پایش بگذاشت بر بستر خود باز گردید حال احوال او را میگویند که زن او بر او حرام گردید شخصی افلاس زود محتاج و محض نیت مقصود بعد خرابی زن بدست آورده خانه خود را آباد ساخته بود حال چنین حرکت ناگهانی بدون اختیار که بالاخر

درآمد از بوقوع این خانه اش بر او میرود و جواب بر مذہب حنفی بیج علاج این واقعہ ممکن نیست
 زن این شخص بسبب آنکہ مادر او دست بشہوت رسانید حرام ابدی گشت کذا فی کتب الفقہ
 اما بر مذہب شافعی پس دست رسانیدن مادر زن بشہبہ آنکہ زن است زن حرام نمے شود
 آرسے اگر محبت یہ مادر زن میکرد البتہ زن حرام میگشت کذا فی کتب الفقہ واللہ اعلم
 فائدہ در مخارج حروف و ضروریات قرأت در ابتدا و اسلام معمول بود کہ در رکوع و سجود
 میگفتند سبح قدوس ذوالجبروت والکبریا و اعظمۃ بعد از ان چون در سورہ واقعہ
 نازل شد سبج بسم ربک العظیم حکم شد کہ در رکوع سبحان ربی العظیم گفتہ باشند باز نازل شد
 سورہ سبج اسم ربک الاعلیٰ حکم شد کہ در سجده سبحان ربی الاعلیٰ گفتہ باشند اگر کسی را بر زبان
 حروف ظاہر و خف و جہاد نشود و قصد و کوشش در ادا کند پس بیج مضائقہ نیست زیرا کہ در حدیث
 صحیح بخاری و مسلم واقع است فرمود پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم ہر کہ ماہر باشد از قرآن یعنی الفاظ
 قرآن بر زبان او بسہولت جاری شوند و بخارج خود بر آید ثواب او نوشته میشود ہمہ افزائے ثواب
 بزرگ نیکو کاران و کسی کہ قرآن میخواند و زبان او غرض میکند در خواندن با وجودیکہ آن کس شش
 کردہ باشد در ادا و حروف و بران کس شاق باشد پس او را دو ثواب میشود قال رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم الماہر بالقرآن مع السفرة الکرام البررة والذی یقر القرآن و یتتبع فیہ
 و هو علیہ شاق لہ اجران از شکوہ شریف نوشتہ شد و قال اللہ تعالیٰ و رتل القرآن ترتیلا ترتیل
 در لغت روشن و واضح خواندن را میگویند و در شرع چند چیز در خواندن قرآن ضرور است تا کمال
 ترتیل حاصل شود اول تصحیح حروف کہ بجای ضا و ظا و جیم طائمانہ بر آید دوم تحمین و قوف کہ
 وصل و قطع کلام نمے محل نیفتد و صورت کلام الہی تبدیل نیاید سوم اشباع حرکات یعنی ضمہ
 و فتح و کسر را با ہم امتیاز دادن کہ یکے بدیکے مشتبہ نشود و چهارم آواز را فہ الجملہ بلند کردن
 تا الفاظ قرآن از زبان بہ سامع وارد شوند و آواز را سجا بردل بر سبب کیفیت از کیفیات مطلوبہ در دل
 پیدا کنند مثل شوق و ذوق و خوف و بیم و تعجب و تحمین صوت ششم ملاحظہ شد و در مواقع آن
 کہ بسبب رعایت شد و عظمت کلام و جلالت آن نمودار میگردد و مدبر ناشر ادا میکنند اگر در قرآن
 امر مخوف یا مفاخر شود توقف کنند و از خدا پناہ گیرند و اگر امر مطلوب یا مقصود شود توقف کنند

و از خدا آن مطلب را بر سر خود بخوابد و اگر در قرآن تعلیم دهم یا ذکر سر فرموده اند توقف کند و آن
 دعا و آن ذکر را زول کبهار بر زبان راند مقصود ازین چیز تا ندبر و فهم است و بدون رعایت
 این چیز با مثل شعر خوانی میشود همیشه فکر میکند که آخر سوره که خواهد رسید تا زود تمام کند خط بنام
 امام شاه خالص صاحب گرامی منش امام شاه جیو سلمه الله تعالی از فقیر عبد العزیز و فقیر رفیع الدین
 بعد از سلام سنون الاسلام واضح با در قیامه کریمه رسید مطالب چند مرقوم بود اوجوب آن نوشته
 می شود یکے آنکه پیش فہما و حنفیہ مسح ربلح لخمیہ فرض است و در حدیث شریف است کہ حضرت
 صلی الله علیه وسلم زیر رخ راکر و نذا اگر ربلح لخمیہ را مسح فرض شد زیر رخ راکر کردن چه حقیق است
 جواب مسح ربلح لخمیہ فرض است و ترک کردن زیر رخ سنت است کہ رتبہ اواز مرتبہ الکفار بر فرض
 بزرگتر است زیر رخ از وجہ طالع است شستن آن بالضرورة از فرض طالع است و همچنین کث اللخمیہ
 غسل جلد مخفی سنت است پس از فرضیت مسح ربلح لخمیہ و شستن زیر رخ تعارض نیست سوال دوم
 روز قیامت کہ لقا حضرت باری جل شانہ خواهد شد چه طور خواهد شد در تجلی ذات با صفات
 جواب این تقریر در رسالہ دراز بہ تفصیل مستوفی درین باب نوشته است کہ اطہار آن بمقام
 طوسے دارد اما سخن مختصر اینست کہ متفق علیہ اہل سنت و جماعت است کہ دیدار الہی در جنبت
 نمی کیف خواهد بود یعنی بغیر لون و شکل و بعد و جهت تصویر این مقام محققان اہل عقل و کشف بخند
 وجہ بیان فرمودہ اند حکیم البونصر فارابی در کتاب فصوص خود سیکوید کہ انکشاف شئی گاہی بر وجہ
 جزئی شخصے می باشد و گاہی بوجہ کلیہ کہ عنوان یک شخص یا اشخاص کثیرہ شود اول را رویہ
 و ثانی را معرفت و ثالث را علم گویند حاصل در وقت تعلق بدن از حق تعالی شانہ قسم ثانی است
 و بعد خلع بدن این معرفت ترقی نمودہ بدرجہ اول خواهد رسید این را تعبیر برویت نمودہ میشود
 بقدرت الہی جل شانہ بہ نسبت آن ذات مقدسہ همچنان جرم و لذات در مبصر و مبصر پیدا خواهد
 و این را بجزایصار در رویت تعبیر نتوان کرد کہ عبارت دیگر شعر بر کمال انکشاف نیست و درین
 نقل ہم اندک تغیرے و اصلاح کردہ شد یعنی در کلام شریف ایشان حصول جرم و لذات
 در باصرہ نبود و اتفاق علما است کہ نام رویہ بہمان ادراک است کہ توسط حاسہ باشد نہ مجرد
 ادراک قلبی والا این قول موافق تاویل اہل اعتزال میشود بنا بران دوسہ حرف درین

زیاده کرده شد و از کلام بعضی دیگر متفاویشود که رویه در مشاهدت حق میشود و حصول ظل مری در
جلیدیه و از انجا در مجمع النور و از انجا در حس مشترک و از انجا نفس لاطقه صورت خیالیه و وهمیه و عقلیه تجرید
میکند و در همین رسته نزول میکند که علم عقلی بواسطه وهم و خیال بحس مشترک نزول میکند و شبیه
حالت ابصار حاصل میشود اما چون که تا جلیدیه نزول نیست ابصار حقیقی نتوان گفت و در آن جهان
که نفوس مقدسه و مطمئنه گشت کمال اتصال بجناب مبدر پیدا میکنند اشعه نورانی آن ذات مقدسه
بر قوت عقلیه و وهمیه پرتو مینند و از انجا بر خیال و حس مشترک نزول میکند و بسبب شیوع فضل الهی
بر قوت مدرک انسانی رفیع موانع نوم و تعطل حواس در مجمع النور و جلیدیه نیز ریزش خواهد کرد و همچنانکه خیالات
درین جهان و جهت و مکان نیست آن محایه حقیقت نیز در جهت و مکان نخواهد بود و دیگر کلمه گشته است
که در حدیث شریف آنچه در باب رویت وارد شده بر نفی جهت و سلب لوازم جمیعت ایمانی نمیدهد
اینقدر است که آن تجلی عبارتی صورتی از سایر نظامها بدو وجه امتیاز میدارد اما از سایر مخلوقات
که نیز نظام صفات انجناب اند پس بآنکه ظهور ذات در آن مقام بعنوان الوهیت است و در سایر نظامها
بعنوان خلایق و انواع کائنات چنانچه از نا حضرت کلیم ندای انشی انا الله لا اله الا اناسر نیز دوا اما از
سائر تجلیات صوری و خیالی و حسی این جهانی پس بدین وجه است که ظهور ذات مقدسه در آن
مقام بصورتی میان صور کائنات معلومه و مقرون بحس از عظمت و کبر بانی و نور و بها و جمال
وصفا و شمول کمالات ذاتی و اسمائی خواهد بود که حوصله نظر اکمل و اشرف را از آن در وهم و عقل
خود و گنجایش ندارد و بر اکثر از آن در تصور آوردن نمى تواند و آنچه اهل سنت نوشته اند که رویت
انجنابى نمى کيف است براى دفع اشکالات معتزله از ثبوت لوازم جمیعت گفته اند چون حقیقت تجلی
دریافت شود جمله اشکالات از هم می پاشند و معجزه بعضی اکابر میفرمایند که نفس را به سبب
استغراق قومی در شهوات و حق احساس هیچ غیر از زمان و مکان و جهت و وجود خود و غیر خود نخواهد
همین را معانیه جهت و شکل و لوازم جمیعت میتوان گفت بالجمله همچنان که گفته می شود
که زید و عمر را صریحا و دیدیم و حال آنکه سواى بعضی اعراض ایشان ندیده ایم هرگاه این
مسامحه تعبیه در شایده که موضوع لغوی لفظ رویه است جاری باشد در غایت بدیع آن چرا
باید کوشید و چرا التزام باید کرد که گفته ذات صرف از تعلق فهم و ادراک محروم است و قید احساس

والبصار اقتدار سے این رویتہ در حق خواص و عوام بسہ وجہ مختلف میشود کیے بحسب قرب و بعور و
دیگر بحسب قلت و کثرت حجب و دیگر بسبب زیادتی معرفت و صفات و کمی آن کہ در وارد دنیا کسب
شده و تائید اینست کہ شبہ نیست کہ بدن ارضی را بہ نسبت روح حیوانی در وجدان مثل ذات
مقدسہ حجاب زیادہ تر است و روح حیوانی را بہ نسبت عالم مثال سفلی کہ مقام جن و شیاطین
است و عالم مثال سفلی را بہ نسبت عالم مثال علوی کہ مقام ملائکہ مقربین چون بعالم مثال ترقی
نماید صورت ایہمان عالم اکتساب کند و بدن او حکم ارواح علویہ پیدا کند انچہ در اینجا غیب است
آنجا شہادۃ گردد و اشرقت الارض بنور بہا و حقایق اعمال و مہیا کل ملائکہ و احوال جنت
و نار معائنہ شود لا جرم اعظم تجلیات الہی را کہ کارخانہ تدبیر و فیضان قضا و قدر و نزول شریع بر انبیا
و صدور امر و نبی ملائکہ از آنجا است بحسب مراتب اتصال نفس اشکارا اگر دو تجلی شود و جراح بدین تجلیت
تو امی روح مطلقہ آن واردات گردد یقین است حالت معائنہ بصری حال خواهد کرد و اللہ اعلم بالصواب
سوال سوم آنچہ نوشتہ اند کہ ذات حق الآن کماکان است و در اکثر ادعیہ مے آید بجان من الآن
بذاتہ و لا بصفاتہ بحدوث الاکوان و حق تعالیٰ باینقدر ظہور مخلوقات در ذاتش و صفاتش تغیر
نیاید و فہم نمے آید جواب مثال ظہور کائنات از حق سبحانہ و تعالیٰ ولہ مثل الالٰہین کل
ما فہم و یدر سی ظہور صورت در آئینہ است آئینہ را ذاتے است کہ جرم معین است و صفاتے
خارجہ لازمہ از قدر و شکل و رنگ و شفافی و شیب و فرازی و سطح و مانند آن و صفاتے است
خارجیہ عارضیہ مانند برگشتن روی او از غرب لبشرق و از زمین بہ فلک پس تغیر دو قسم صفات
در طرف حصول جوہر آئینہ حاصل است و اما صورت منتشر آئینہ در ان مطلقا در ان طرف
حاصل نیست نہ بنظہور و نہ خفا سی آنہا در ذات و صفات آئینہ تغیر مے آفتد اگر چہ ہزاران
ہزار صورت نیک و بد و پاک و ناپاک در دے نمودار گردد و اللہ اعلم سوال چہارم کا فزان
نبرد خود بر ملک تصرف یافتند و مدت مدید ملک مذکور در تصرف آنہا ماند پس ملک مذکور
در کدام وقت و عرصہ مالک میشوند و کدام شرط است کہ دادن ایشان ازان ملک مہم
کردن ازان ملک در حق کسے حلال شود و اگر ہمین صورت مسلمانان متصرف شوند
و کسے بدہند گرفتار آن روا باشد یا نہ سوال پنجم اگر کفار بر انبار منقولہ متصرف شوند

و یکسے بدبند گرفتن آن روا باشد یا نه جواب اگر کفار بر اشیاء منقول متصرف شوند چون بدار خود
 بر بند مالک میشوند اما چون بر ملک متسلط میشوند پس آنکه این ملک دار الحرب کے میشود اختلاف است
 بعضے میگویند که دارالاسلام هیچگاه دار الحرب نمیشود اگر بدار الحرب متصل گردد دار الحرب میشود
 و بعضے میگویند که مادام که یک شعار از شعار اسلام بوجه اعلان ظاهر باشد دار الحرب نمیکرد و چون شعار
 اسلام موقوف گردد دار الحرب میگیرد و بعضے میگویند که اگر یکے را از شعار اسلام موقوف سازند دار الحرب
 میشود اما صح و ارجح آنست که مادام که حرب قائم است و مسلمانان از استحصال آن ملک عاجز گردیده متقاعد
 اند و استیلاء کفار بجای نرفته که هر چیز را از شعار اسلام که خواهند موقوف سازند و مسلمانان نے
 استیذان ایشان اقامت دارند و بر املاک خود نے اذن ایشان متصرف اندان ملک دارالاسلام
 است و دار الحرب نشده و تصرفات عارضی ایشان معتبر نیست و بعد تسلط اسلام ان تصرفات اعتبار
 ندارد و چون مسلمانان از جنگ برگردند و منقاد شوند گو که فکر جمع اسباب در دل داشته باشند اما از منقاد
 در مانند و اقامت مسلمانان با استیذان ایشان گردد و تصرف بر املاک خود و اذن ایشان کنند و
 جریان شعار اسلام از راه نے تقصیبی ایشان باشند از روی قوت مسلمانان آن ملک دار الحرب
 میگردد و تصرفات ایشان جائز است و همه ایشان جاری و اما غلبه و تسلط مسلمانان بر بلاد کفار
 پس تصرفات ایشان در آن ملک جائز است در اموریکه موافق شریعت اند و در غصب اهل مسلمین
 نیست و الله اعلم بالصواب سوال ششم صلوٰۃ الوسطی کدام است و فرضا اگر یکے وسطی میشود چها
 نماز باقی سے مانند تصدیق کمال از انها بر میخیزد جواب در صلوٰۃ الوسطی هفت قول است یقین
 هر یک از پنج نماز و مجموع نمازها معا قول ششم و مبهم بودن بدستور ساعت جمعه و لیلة القدر
 و اسم اعظم قول هفتم صبح و ارجح همین است که صلوٰۃ وسطی صلوٰۃ عصر است و چهار نماز باقی
 کمال تقدیر از انها بر میخیزد زیرا که تقدیر صلوٰۃ وسطی در نفس او نیست بلکه در محافظت او بایده
 است چون وقت مستحب و جماعت و مسجد و سبایغ وضو و سواک و اذان و اقامت و غیر اینها
 و کثرت افکار و مزیت تاکید دین امور از قبیل مزین افضل بر فاضل است نه فاضل بر ناقص و در
 ثبوت این تفاوت خود شبه نیست و الله اعلم سوال هفتم شریعت معلوم است که احکام ظاهری
 را گویند و بدان مامور هستند و طریقت و حقیقت و معرفت که ذکر آن در رسال محابره و فہمید بخوانید

کہ چہ چیز است جواب لفظ شریعت و معنی دارو علم و خاص معنی اول ماجار عن رسول اللہ
 صلے اللہ علیہ وسلم فی امور الدین من اعتقاد و عمل و خلق و حال و نیت و رخصتہ و غیرتہ و امر و نہی
 و معنی دوم آنچه تعلق العمل جوارح دارد از عبادت مالی و بدنی و معاملات مالی و بدنی و بیان آن
 عہدہ فقہ است و در کتب فقہ مذکور میشود ہمین را مقابل طریقت و اخوات آن میکنند پس آنچه تعلق
 با تعلق و نیت و آداب عبادات بروجہ غریبت دارد و طریقت است و آنچه تعلق با خلاص و عین البقیہ
 و تحصیل مشاہدہ و استغراق در ان دارد حقیقت است و آنچه تعلق بمکاشفہ اسرار اعتقادات دارد
 از کیفیت توحید و معیت و قربیت و اسرار محبت و دلا و مراتب ولایت و اولیا و مانند آن - آنرا
 معرفت گویند و انجیمہ در معنی ادب شریعت داخل اندازے در ہر فنے کاملان آن فن غیر منصوص
 را استنباط نموده یا منصوص یعنی سادہ شدہ بنی و سبیلے دیگر دادہ علم جد گانہ استخراج کردہ اندوہن
 اسماء سید نمودہ اند سوال ششم معرفت کمال ہر شے کچھ طور میشود زیرا کہ از دیدن و شنیدن خوردن
 معرفت کمال حاصل نمیشود جواب سہمہ حقایق استنباط ظلال صفات الہی اند و ظہور آنها در خارج
 مربوط لعل رابعہ است فاعلی و غائی و مادی و معنوی و ظہور کمال این حقایق بہ ترتیب آثار
 مختصر آنهاست و حصول ثمرات خاصہ بانہائیس معرفت کمال ہر چیز بالا اجال بہ تجلی ذات
 حق است بر سالک در ضمن آن شے کہ این تجلی بعد و مشاہدہ کثرت در وحدت در مقام سہمہ
 بابتدئ فی الاستیاء حاصل میشود و بالتفصیل با حاطہ مبادی و خواص اوست از قوانین علمیہ
 مع تشخیص مبدعین و مراتب تنزل آن از قوانین کشفیہ و اگر از محسوسات باشد و را ک
 بحواس نیز در تمییم معرفت حقیقت او داخل است و اللہ اعلم سوال ششم فصہ الیس کہ در کلام اللہ
 وارد است معلوم نیست کہ سوال و جواب او بچہ طور گردیدہ بطور الہام یا بطور دیگر جواب طور
 این کلام در نقلیات بیج وارد نشدہ اما وجدان چنان دریافت میکند کہ از راہ یافت بود
 یعنی این شکی ندائے شنید و میدانت کہ این ندای حق است و در نفس الامر یکے از
 ملائکہ مظاہر قہر کلام الہی را دادے ساخت کہ این اورا نمیدید و نمے شناخت لیکن باید دانست
 کہ کفر این ملعون کفر جہل و احتجاب نیست بلکہ کفر جہود و عناد است پیش از لغت قوت ملکیت
 کہ بہم رسانیدہ بود تلقی از غیب میکرد و ازل نکرده اند و سلب نمودہ تا از الم قبض و فرط غلطش

جیگر نکر دو و قدیم در راه توبه نه نهند بلکه همین راه را خروج بسخط و عتاب نموده در کسوت امانت
 طرد برپا داشته اند اما در جوهر روح اور قریقه مظلم افکنده اند که گاهی خود را مستحق حبس و گاهی
 در لباس استغنا و مایوسی گمان کرده بقوت طاعات و اسماء مکتسبه در شیاطین و مردم تصرف
 میکنند و ان رقیقه مظلم را با قراین ان مموه ساخته خلق را بضلال و جهل و قسوت و کفر امانی
 باطله رنگین مینماید لغزو بالند منه و الله اعلم سوال و هم مشهور است سجد ارواح و از کلام انبیین
 قدر معلوم گردیده که الست بر یکم قالوا بل و تعبیر معلوم نیست که بچه بود و ساجد یک سجده و دو
 سجده و ناک آن مثل امیرن مذکورین کدام کس شدند جواب سجده درین موقف مروی نیست
 مومنین که خاتمه ایشان بر ایمان میشود جواب اقرار نعلی توقف دادند و کافران بتوقف اما
 بعض فقها میگویند که انبیاء و سجده کرده اند و عوام مومنین یک سجده و کافران نکرده و سندن
 سخن معلوم نیست آری در احادیث و آیات گرفتن چهار میثاق معلوم میشود اول از خیمه
 اولو الغرم دوم از سائر انبیاء سوم از علمای چهارم از عامه قال تعالی و اذا اخذنا من النبیین میثاقهم
 و منك من نوح و ابراهیم و موسیٰ و عیسیٰ ابن مریم و اخذنا منهم میثاقا غلیظا و جای دیگر فرموده
 اند و اذا اخذنا میثاق النبیین لما اتیتکم من کتاب و حکمت ثم جاکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن
 به و لتنصرنه و جای ارشاد شده و اذا اخذنا میثاق الذین اوتوا الکتاب لتبینه للناس و لا تکتبونه
 و جای دیگر فرموده و اذا اخذ ربک من نبی آدم من ظهورهم ذریتهم و اشدھم علی انفسهم الست
 بر یکم قالوا بل و الله اعلم سوال یازدهم در حالت برنگی کلام حرام است و چون زن و شوهر
 فراهم آیند ذکر الله ضروریست این او امر فیما بین مباح است دارند جواب در حالت برنگی کلام
 حرام نیست بلکه مکروه است و این مکروه هم با یکدیگر است نه مجرد تلفظ بزبان و ذکر الله در جای
 نقی و نجاست منع است و در شغل جماع نه و معینا علما نوشته اند که لا ذکر الله در بیت الخلا و هم
 در وقت جماع پیش از در آمدن و کشف عورت کردن پس مسنون است میان و منافات
 نیست و الله اعلم سوال دوازدهم دیدن جناب پیغمبر صلی الله علیه و سلم در حالت منام فرقه
 سنییه و شیعه هر دو را میسر میشود و هر یک الطاف انجناب بیان میکنند و احکام موافق خود
 نقل مینمایند اغلب که هر دو کسانرا افراط کردن در آن جناب خوش نمی آید و خطرات

شیطانی را آنجا داخل نیست این را چه تصور توان کرد جواب مضمون حدیث من اتی فی المنام
فقد رآنی را اکثر علمای تخصیص بصورت مدفون در روضه منوره نموده اند و بعضی تعلیم کرده و جمیع صورتها
که آنجناب از ابتدای نبوت تا وفات در جوانی و کمال سالی و سفر و حضر و صحت و مرض بر آن
بوده اند توار دستنی و شعی بر آن صورت احتمال بیش نیست و وقوع آن ثابت نشده و الا فضل بالفضیله
اما تحقیق نیست که دیدن آنحضرت صلی الله علیه و سلم در خواب بر چهار قسم میتواند شد یکے رویا و الهی
که اتصال تعیین با آنجناب است و بلکه علم تحقیق که دیدن تعلقات آنجناب است از دین ایشان
و سنت ایشان و ورثه ایشان و نسب مطهر ایشان و درجه سالک در متابعت و محبت ایشان مانند
آن بصورت آنجناب مقدس در پرده مناسبات که در فن تعبیر معتبر اند و رویای نفسانی که ظهور صورت
اعتقاد و وجود است که بر لوح خیال منقوش است مثل انعکاش صورت بر کاغذی این هر سه قسم در
حق آنجناب جایز است و قسم چهارم که شیطانی است یعنی مثل شیطان بصورت آنجناب پدید میآید
و ممتنع است اما در قسم سوم شیطان گاهی آواز میآورد و گاهی تبلیس میکند و وسوسه میآورد
چون بشهادة بعض روایات که در وقت قرأت سوره نجم وقت سکوت آنجناب شیطان حرف
میگوید گفته بعض صاحبین مشرکین را مشبه ساخت در حین حیات آن یعنی ممکن باشد در خواب چرا
ممکن نیست لهذا در شریعت غرض احکام خواب را صحت نمیشمارند و در احادیث مشهوره نمیشمارند
احیاناً اگر از اهل بدعت دیدن آنجناب بصورت رسالین قبل خواب بود و الله اعلم بهما و از ما
مخفوف کرده باشند و السلام جواب شبهات مشرکین در باب مشیت الهی قوله تعالی
سَيَقُولُ الَّذِينَ اشْرَكُوا لَوْلَا اِنَّهٗمَ اشْرَكُوا قَوْلَهُ تَعَالٰی وَلَا يَرْدِيْهِ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِ و نیز تمام
شبهات مشرکین را هست حاصلش آنکه رو عذاب از قوم مجرمان مستحقین عذاب میتواند شد بیان آنکه
مسلمانان میگویند که هر چیزی به مشیت الهی است پس شرک که اعلی اقسام کفر است و تحریم حلال
که آنرا اقسام کفر است همه به مشیت الهی است زیرا که اگر مشیت او تعالی متعلق بخلاف آن
نشد البته همان قسم واقع میشد و او پیران با چه قسم شرک و چه تحریم حلال چه می توانستیم کرد
و از مشیت ما غالب بر مشیت خدای شد و چون شرک و تحریم حلال به مشیت او تعالی شد عذاب بر آن
چرا قسم متصور شود که خلاف آن مقدور خلق نیست حق تعالی ازین شبهه بسه طریق جواب فرمود

موافق ترتیب مناظره اول نقض دوم حل سوم قول بالموجب نقض اینست که حق تعالی باجماع مسلمانان
 و کافران بیخلافه اجماع سابقه را بر شرک و تحریم حلال عذاب فرموده است اگر این عذر واقعی می بود اینها
 چرا عذاب میشدند مثل عا و عمرو و قوم مدین و فرعون و اما آن که کفار آن زمان احوال این اجماع را
 بتواتر شنیده بودند بلکه آثار عذاب را دیده و حل اینست که مشیت دفع عذاب نمیکند چیزی است که مشیت
 الهی واقع میشود مثل زنا و سرقه و دوا و قتل و ظلم و بران عذاب شده و میشود زیرا که این مشیت
 تابع اراده و مشیت بندگان است تا هر چه اراده کنند موافق آن حق تعالی پیدا میکند آری مشیت
 قاهره که خلاف اراده و مشیت بنده باشد دفع عذاب است زیرا که بنده در آن مشیت مثل جبار و اهل عقل
 میشود و فرق چون ظاهر است و میان کسی که خود را از بالا سبب بام اندازد یا در چاه بر تابد و کسی که در
 اختیار بلغزش پاید از بالا یا می بیفتد مادر چاه فرود و بر آید همین فرمودند که حل عندکم من علم
 فخر جوه لنا الخ و قول بالموجب آنست که مسلم و مشیت که شرک کافران و پیدان ایشان مشیت الهی
 است لیکن تعذیب ایشان نیز مشیت الهی است پس دفع آن نمیتواند شد چنانچه دفع کفر و کفر
 نمیتواند شد پس بگفته خود الزام خوردند و همین است معنی قول بالموجب در اصطلاح اهل مناظره
 که دعوی خصم را مسلم دارند و بگفته او الزام دهند و همین است معنی قل فله الحجة الباقية الخ
 اما قوله قل لهم شهدا منكم الذین یشهدون ان الله حرم هذا پس در جواب یهودیان واقع است
 و متعلق بقوله تعالی ذلک جزینا هم بخیمهم و قوله تعالی یوم یحشرهم جمیعاً با معشر الجن قد
 استکثرتم من الانس سابق مذکور رفته است که ذلک جلنا فی کل قریة اکابر مجریها بامر و انبیا
 و ما یحکرون الا بانفسهم و ما یحکرون بعد از ان قدری از مکر آنها مذکور شده قوله تعالی و اذا جاءتهم
 آية قالوا لن نؤمن الا بعید و اتاح شده مکرین را بدلت در سوائی قتل و اسیر و دنیا و مال و کبر
 میفرمایند که روز قیامت همه مکر کنندگان را یکجا حاضر کنند و فرقه جن را که اصل الاصول مکر اند خطاب
 فرمایند قد استکثرتم من الانس یعنی بسیار گرفتید شما از فرقه انس یعنی بسیار مکر از آدمیان
 بمرکز خود تلخ و عابد و مطیع و فرمانبردار خود ساختید تا آنکه در شهوات غرق ماندند و اصلاً بخدا
 توجه نکردند و فکر آخرت در خاطر ایشان غلو نکرد چون آدمیان ازین خطاب بومی عتاب خواهند
 شنید عذر خود در تابع شدن جنیان بیان کردن آغاز خواهند نهاد و حاصل عند نیست

که با بکزن و شیاطین از آن جهت فریب خوریم که ما تنبیه قریب و مواخذه عاجله بر شرک معاصی از طرف شما واقع نشد بلکه مهلت و رازدادید و باعث اتباع بهره مندی بود جنیان را از انزالش که نفوذ و قربان از طرف آدمیان با ایشان میرسد و انجالح مطالب جزئیة مثل دادن فرزند و مال و چیزها و در رسانیدن و از احوال غایبان اطلاع دادن و دفع اعدا نمودن و حاضر شدن در وقت ندای دعا از طرف جنیان با آدمیان میرسد و سرعت مواخذه واقع نشد تا آنکه در همین کا و بار عمر اتمام کردیم و باطل خود رسیدیم و اگر فی الفور بر بر شرک و بر هر گناه تنبیه و تعذیب میشد ما متنبه شده از اتباع جن دست بردار میشدیم و توبه میکردیم و دماست نمی کشیدیم حق تعالی خواهد فرمود ان شاء الله تعالی این فیها یعنی چون شما دنیا را خود را در اتباع جنیان و قبول و ساوس شیاطین گزرا نیدید و آخرت هم آتش که اصل ماده جن و شیاطین است مقام شما است الا ما اشار الله یعنی چنانچه در بعضی اوقات در دنیا هم خالی از اتباع جن و شیاطین می بودید و رنجایم بعضی اوقات حنالی از اتباع جن از آتش بطبقه زهر برخواستید و هرگاه خبر از کمال موافقت با عمل پیدا کرد ثابت شد که آن ربک حکیم علیم و این امر مخصوص بفرقه جن و انس نیست بلکه کذا لک لولم بعض الظالمین بعضا یعنی همچنین مسلط خواسیم کرد و دالی خواهیم نمود بعضی ظالمین را بر بعضی اگر چه از یک جنس باشند مثل آدمیان مفضل با هم همین قسم جزا خواهند یافت و گمراه شوندگان از آنها نیز خواهند شد و همچنین بعضی جن از بعضی بلکه بعضی عرب بعضی عرب و بعضی هندو بعضی هندو جواب مسئله من مصحف مصحف محدث و جنب و حایض و نساء را مختلف فیه است و صاحب مذاهب مختلفه خفیه و شافعیه و بخاری و غیره اند حاجت اعاده نیست لیکن عدم جواز گرفتن مهادت شرکیه بر آن مصحف محمول باشد نسبت بشافعیه کرده اند در کتب شافعیه موجود نیست ظاهراً شخصی بطریق مبالغه گفته باشد آنرا حمل صندوق مصحف و خطه که در آن مصحف باشد نزد ایشان درست نیست و مذہب بخاری که مرقوم نموده اند در کتاب خود آن تصریح ننموده مگر آنکه مذہب ابن عباس که قرأت قرآن مرخب را جائز داشته اند استنباط میتوان کرد که من مصحف نیز او را جائز باشد حالاً اصل اینهمه مذاهب باید فهمید ان شاء الله تعالی عقد ما همه حل خواهند شد و استبعادات همه مرفوع خواهند گشت حقیقت اینست که در احادیث صحیح همین وارد شده که لایس القرآن الا ظاهر در من همین حدیث اصل است و در قرابت این حدیث که

لا اهل القرآن لحالض ولا جنب ودر حمل هیچ حدیث وارد نشده و همچنین در کتابت هیچ حدیث
وارد نشده و دیگر آنکه کتابت مستلزم مس است پس حکم کتابت حکم مس باشد یعنی حرمت بخلاف
نظر که مستلزم مس نیست و للملزم حکم لازم بنابر قاعده عقلیه حالا باید شنید که مراد از قرآن دین
عبارت الیس القرآن الا ظاهر حقیقت قرآن که کلام نفسی است و دال بر آن که کلام لفظی است
مراد نیست اذ لا یکن متبعا لان الاول من صفات الباری جل جلاله والثانی کیفیت قائمه بالهوا
پس مراد نیست مگر نقوش داله بر آن یعنی مکتوب و همین معنی اشاره کرده اند مفسرین مثل کشاف
و مدارک جامع گفته اند المراد من الیس المکتوب پس این عبارت توجیه است بیان مذرب کس
نیست آدمیم بر آنکه اختلاف در میان جنفی و شافعی چه قسم افتاد سیانش نیست که مراد از قرآن
در اینجا مصحف است بالا جماع و مس مصحف بالنص حرام شد نقضش باید کرد که مصحف چه چیز است بگویند
ظاهر است که مصحف بلکه جمیع اسماء کتب بر قدر مکتوب ازان کتب در عرف محصور نیست بلکه خوانی
آن کتاب مابین السطور و جلد متصل و غلاف که بجلد متصل است همه را مصحف و کتاب می نامند
پس مس این چیز را حرام شد و این چیز را ارتباطا حکم مکتوب دادند بنابر الفرق بین المتصل و المنفصل
مقر است که در بیع زمین آنچه متصل بآن زمین باشد داخل میشود بلا ذکر و آنچه در معرض انفصال
باشد داخل نمیشود مثل مفتاح و ادانی موضوعه و چارپایه با بخلاف اشجار و عمارات که بلا غلاف داخل
میشود پس مذنب حنفیه درست شد و مس غلاف متجانی خواه بعلاقه یا بغیر علاقه همچنین خرطبه
که در مصحف باشد با تکلیف جائز شد که مس این چیز را مس آن چیز نیست لاعرفا و لا حقیقه و
شافعیه گفته اند که در عرف چون تحقق نموده شود و وقت نظر نموده آید و رعایت احتیاط منظور
باشد ظرف شے را گویند متصل باشد حکم شے میبندد پس حمل هم حرام شد لانه مستلزم لمس الظرف
و حکم الظرف حکم المظروف و لهذا در عرف مس آوندی که در و چیز محترم باشد جائز نمیدارند
و مقام ادب بلند تر ازین می فهمند بعد ازان قیاس مساوات درست می کنیم و میگویم که
ظرف الشئی و کما ظرف ظرف الشئی که حکم با نحمته و قیاس مساوات در اینجا صحیح است که مقصود از غصیه
صادق است لان ظرف الظرف ظرف الیکن در اینجا معاظمه وارد میشود بر شافعیه اینکه می باید
که مس بعد از آن خانه که بدان صندوق مصحف نهاده باشد محدث را جائز نباشد جواس آن ظرف می

دو قسم میباشد الاول باقتضای الشئ عرفا و هو الظرف المخصوص به والثانی فی ظرف لا یتقل باقتضای
 کالبیت فانه یقال الدرۃ فی الحقۃ والحقۃ فی البیت والدرۃ فی البیت لکن البیت لا یتقل
 باقتضای الدرۃ بخلاف الحقۃ پس این قسم ظرف مختص بان شئی نشده والاضافۃ للاختصاص فلا
 یکون ظرفا مختصا بذلک الشئ فلا یجزم به لان الحرام من الظرف المختص به و نیز باید دانست که
 فرق است بالاجماع در بیان آنچه الفاظ قرآن در آن مکتوب باشد بر وجه قرانیت حتی که آنرا
 مصحف یا بعض مصحف توان گفت پس مس او محرم است چنانچه یک برجه کاغذ که بر رویک آیت
 قرآن مکتوب باشد یا تونیدیکه در آیت قرآن مکتوب باشد یا روپیه که بر آیت قرآنی منقوش کرده
 باشد پس مس این چیزها همه حرام است نزد خفیه ایضا و کذا عند الشافعیته زیرا که در النوار مرقوم است
 ولا یجزم حملہ فی الامتعة والعدل اذا لم یکن مقصودا بالحمل وان علم بخلاف صندوق که در محض
 مصحف نهاده باشد و متعارف این فرق همانست که ظرف الشئ ماکون مختصا بذلک الشئ بخلاف ما
 بیشترک فیه ذلک الشئ وغیره و در سب نجاری از بسکه متروک العمل است حاجت توجیه ندارد و منور
 چیز سے منقح از کتاب او معلوم نمیشود آری استدلال اولی فرستادن کتاب بسوی تفسیر که در دوتیر
 قرآنی مکتوب بود بر جواز مس خنب یا محدث مصحف را درست نیست زیرا که نوشتن دو آیه در خطی
 یاد رکتنای بنابر قرانیت نبود و الا س کتاب گلستان که در آیه عملوا الی داود شکر اقلیل
 من عبادی الشکور و دیگر آیات قرآن است مس جائز نباشد و همچنین مس خطوط که در مقام تفسیر
 انالهد و اما الیه راجعون مینویسد در مقام شکر الحمد لله رب العالمین می نگارند کسی را درست
 نباشد و بنابر اینست که نفاسیر را بشرطیکه غالب در آن قرآن نباشد مس جائز داشته اند نیست
 توجیه مناسب متنوعه و الله اعلم بحقیقه الحال سوال رنگ نور فیه یعنی دارنور مذک عبارت از تجلی شمس است
 در برج حمل برالمنجانب رنگی که از میان مردم و چه از فلزات و نباتات و حیوانات و طحوم و اہام و ساعا
 پس همچنین از رنگهای براس هر یک شخص حاصل کرده اند و میگویند تصدیق آن اینست که هرگاه لون
 جنی را باین قاعده استخراج کنیم مطابق می افتد پس باین مناسبت رنگ نور و مقرر میکنند
 نہ آنکہ فی نفسہ داشته باشد و تا نباشد آنکہ وقت نور و زرا بر بنگ صاحب ساعت و صاحب
 طالع ترتیب داده بیان میکنند و این الوان در آن کواکب حقیقی نیست اما نسبت کردن

به نوروز اسناد مجازی است بعلaque طریقت زمانی سوال ترکان که دوازده سال را بهم میاورن
قرار داده اند بچه وجه است و حوام که آنرا سواری نوروز گویند چه معنی دارد جواب ترکان اعمق
در مناسبات خفیه این اسامی مقرر کرده اند اما ظاهر آنست که بجز اصطلاح است و یا با استقرار
ناقص که وقت تسمیه بدست آمده مثل تولد این حیوانات دران سال بیشتر شده باشد یا مردم را
میل بصفات مالوفه این حیوانات افزون گشته باشد و تسمیه مردم آنرا سواری نوروز محض توهم
واهی است سوال تقسیم بروج دوازده گانه و نامهای آنرا براسه اجزاء سطح فلک است یا برای
جمله از کواکب که بر صورت مسمیات ان اسماء واقع شده جواب اهل یونان اسامی بروج بر
اجزاء فلک مقرر کرده اند کتب تثلیث هر یک از چهار مربع منطقه البروج که ما بین الاعتدال
و الانقلاب حاصل شده و در خطوط کواکب و احکام سعادت و نحست همانرا بکار می برند و
تسمیه باین اسماء بنا بر آن بود که اعتقاد مسمنین عدم انتقال آنها بود و متاخرین در آنها
متابعت متقدمین کردند و اما اهل هند بروج را براس میگویند و بدو نوع اعتبار میکنند یکی در
ضبط ایام و فصول و ظلال باعتبار نقاط و دیگر در ضبط خطوط و احکام سعادت و نحست بحسب
صور و اول را حساب سائن مینمایند و ثانی را حساب برین و این تفریق حساب فلک و اختلاف فلک
نامن النسب است اگر چه اهل هند موافق اهل فرنگ اعتقاد وجود فلک ندارند بلکه خلاصه انکارند
پس به بساطت و ترکیب چه رسد و الله اعلم سوال قال الشيخ محمّد الدین بن العربی فی فضائل
الشهور ان الفضل الشهور عندنا رمضان ثم شهر ربیع الاول ثم رجب ثم شعبان ثم ذو الحجة ثم
سوال ثم ذو القعدة ثم المحرم و علل بالتعلیلات المتعددة و قال الی ههنا انتهی علمی فی فضیلة
الشهور القمریة و اما بقیة الشهور و هی الصفرة و الربیع الآخر و الجمدان فهی مساویة فی الفضائل
فیما یغلب ظنی فانی ما تحققت فیها تفاوت فلا فکرم لی ان اقول ما لیس لی به علم و قال فی موضع
اخر انما اختار الله من الشهور رمضان لمشاركة باسم الله تعالی فقد ورد ان رمضان من
اسماء تعالی فتعینت له حرمة بیاهی بها علی سائر الشهور انتهی و قال جریان احکام الشرعیة
على الشهور القمریة دون الشمسیة و لمسؤل من هذه الکلام امور بل الفضائل للشهور کذا کلام
و هل رمضان یکون من اسماء الله تعالی فما مضاهاه و اما السرفی اجراء احکام الشرعیة على الشهور

القمرية دون الشمسية الجواب لا يخفى ان نظر التفضيل بين الاشياء يختلف باختلاف المقاصد
 فعند الامر بالغيل افضل من الفرس وعند الغزاة بالعكس وعند الزراع البعير افضل منها ولا يلحق
 النسي قاطبة افضل منها جميعا اذا تمهد هذا فنقول بركته رمضان في هذه الآية بركة عامة البتة الذي
 انزل فيه القرآن وفيه تقام فريضة الصوم وفيه ليلة القدر ببركاتها المعلومة وبركة ربيع الاول
 بمولد النبي صلى الله عليه وسلم فيه ابتداء ونشر بركاته صلى الله عليه وسلم على الامة حسب ما
 يبلغ عليه من هدايا الصلوات والاطعامات معا وبركة عامة نبوية والنبوية بعد الالهية وبركة رجب
 بركته خاصة تد وبركة شعبان بركته خاصة نبوية لابل المجاهدة وللملازمة النوافل افي شهر النبي صلى
 الله عليه وسلم والبركات الخاصة بعد العامة وبركة ذى الحجة بركته خاصة تد في مكان مخصوص
 ولكنها مقصودة وبركة شوال وذى القعدة كذلك الا انها وسيلة الى الحج المقصود ولكن يكون
 في شوال بقايا بركات رمضان دون ذى القعدة فلذلك قدم على ذى القعدة وبركة المحرم
 اكثر ما كانت في الامم السابقة وما اصاب منها سيد الشهداء من الارتفاع الى درجات الشهادة
 كان في صورة البلاء والمصيبة فلذلك اخرجت فضيلته وليس في الشهر الباقي مزية بركات و
 اختصاصات واما بركة شعبان فمن جهة ليلة البراءة وما فيها من تقدير حوادث السنة وبركة ذى الحجة
 حسب ما دل عليه قوله صلى الله عليه وسلم ما من ايام احل الصالح فيها احب الى الله من عشر ذى الحجة
 يعمل فيها صيام كل يوم منها بصيام سنة وقيام كل ليلة بقيام ليلة القدر وبركة يوم العرفة
 فان صيامه كفارة سنتين ماضية وتائنة وفضل المحرم من حيث انه فاتحة السنة فالشيخ لم يلتفت
 اليه ومع هذا فالشيخ حيث بين هذا الترتيب هو بنفسه لاجابة لنا الى التعرض له الا اننا استرنا
 الى مواضع الخلاف معه فليفهم بالتدبر واما تسمية الحق سبحانه برب رمضان فنقول مجاهد عسى ان
 يكون سمعه من ثقة او سمار الدتعا الى توقيفته ولعل سبب تسمية ان هذا اللفظ يشعر بالجد والحرقة
 والاذابة وهي شان من شئون نور الله الخاص كما ورد في الحديث الصحيح حجاب النور وكشف
 لاحتراق سمات وجهه واسته اليه بصره من خلقه وحسب ما اشار اليه جبريل عليه السلام لودنوت
 انملة لاحترفت وحسب ان ما روى ان الطور احترقت من سطوة التجلي والحق سبحانه يفعل الفواره
 انما الحارة فلعله يسمى بذلك رمضان ولكن المشهور المعروف انه اسم الشهر فقط واما تعليق الحق

سبحانه سلسله التکوین من اختلاف الفصول و اختلاف الایام و اختلاف الظلال بالشمس و تعلیق
 سلسله التشريع من الحج و الصوم و الاعیاد بالقمر فذلک حق لا شک فیہ و السرفی ذلک امر ان
 ظاهر و باطن فالاول ان اختلاف الشهور القمریة منوط باوضاعه الظاهره الاختلاف فی الشمس و
 الشهور الخمسة التي فی باطن الانسان لا یخلو عن ظلمة تعین الانوار الضعیقة فی وجهها و شعاعها
 و لیس باحیالنا تلك الظلمة الطبیعة التي علیها حفظ ضوابط الشرع دون ظهور شمس الحقيقة الماحیه
 باطلاع الحجب فیناسب القمر نظام التشريع و الذی یظهر عند التامل ان شرايع النصارى و اليهودیة
 عبادة و اعیاد و ایضا علی الشهور القمریة و انما یحفظ المواسم فیها بالعکس بالمشهور و الله علم سوال
 مردے مقلد به حسن ظن خویش که بایکے مجتهد دارد و اقتدا بوسی مینماید در برخه از احکام شرع که قول می
 بکتاب و سنت مخالف است و کافه علماء دین با یکجانب رفته اند چه طور عمل نمایند و بروز قیامت از عهده
 احکام اسلام چگونه بر آید که بر کتاب و سنت عمل نکنند و بر قول کسی که مأمور باطاعت او نبود عمل نمود
 صریح و حدیث صحیح بگذاشت و آیات در باب اقتدای پیغمبر فراموش نمود و قوله تعالی و اتبعوه لعلمکم
 تهتدون و اتبعوا الرسول لعلکم ترحمون و اما تمکم الرسول فخذوه و ما نهکم عنه فانتهوا بموجب فاسئلوا
 اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون سوال نموده امیدوار جواب شافی است جواب متاخرین از مجتهدان
 چند قسم گزاشته اند جماعه بودند که شمه از اجتهاد و ترجیح داشتند و جماعه مزاولت علوم دیگر بر کمال
 داشتند اما مزاولت علوم شرعیه از قرآن و حدیث و فقه کمتر داشتند ایشان خود از اجتهاد و استدلال
 عاری بودند و جمع اول بعضی ازان قسم بودند که مزاولت فقه بیشتر داشتند و مزاولت قرآن و حدیث
 کمتر این جماعه نیز از جهل و اجتهاد غالی بودند و از جماعه اولی اکثری ملکه استنباط از قرآن و حدیث
 نیافته بودند اگر چه در فوائد قیود و دفع اختلافات کتب تحصیلی ملکه درست بهم رسانیده بودند جماعه اول
 قلیل که قدرت در ملکه استنباط و عبور بر کتاب و سنت و معرفت اختلافات فقها بیشتر داشتند
 بنا بر مصلحتی راه اجتهاد و تفسیر و تدوین مصلحت نیست که مقتضای جبلت مردم است که هر کس بر
 فهم خودی نازد و بر مرتبه کمال دیگرے را اگر چه اجمالا اعتقاد نماید اما بشهادت و حبان با وجود قوت
 امرے در خاطر خود چون افضل را از امثال خود و اقران خود نیز قبول نمیکند چه جای هم درجه باکی
 خود پس درین صورت اگر یک کس در عصرے شروط اجتهاد بهم رسانید و استنباطات احکام خلاف

سلف مے نمود ہر یکے موافق استعدا و خود چہ ناقص و چہ متوسط را ہے مے پیمود و اختلاف
 بحد مے میر سید کہ اتحاد شریعت در عبادات و معاملات بر ہم پیخور و باب امر معروف و نہی
 منکر مسدود مے شد چنانکہ تا وقتیکہ مردم ہر چہ از مذہب استوار شدند و تقلید ایشان اختیار کردند
 بمقتاد و چند فرقہ پیدا شدند و بعد از ایشان تابان ہمہ فرقہ با باقی ماندند و مذاہب دیگر مختصر
 بنا برین مصلحت تا حصول شہادت عقل و نقل برواقست فہم و کثرت عبور و صلاح قلب و نور
 باطن و بے طمع و خلوص از ہوا و فریاد قوس چنانچہ ازین مجتہدین مروی گشتہ در خود نیافتند
 و مع ذلک در جرح و تعدیل سوا ہی نقل احوال ایشان مسلکے ندیدند و در سلیقہ فہم عربیہ موافق
 لغت قدیم نیز خود را تھاصر یافتند از امور بسیار کہ از قرآن مجلس و قائل مستنبط میشدند خود را
 محروم دیدند بنا بر آن راہ اجتہاد مسدود ساختند پس عند ایشان پیش حضرت رب العزت
 ہمین است کہ خداوند را در اختراع آرا خود مفسدہ نادیدیم و در ابتداء سلف استحکام بدین
 و آثار قبول عند اللہ بیشتر یافتیم بنا بر آن معرفت ناسخ و منسوخ و ظاہر و باطن مطلق و مقید
 بر ذمہ ایشان گذاشتیم کہ مثل ایشان درین امور ثبوت نہ داشتیم و ہمین مصالح حال ہم ثابت
 است لیکن با این ہمہ قائل شدن تجریم اجتہاد مذہب کسے نیست مگر از ہر فرقہ متعصبان بطریق
 لن شرک ما وجدنا علیہ ابارنا و در زبان خود ساخته اند و غیر ایشان چنانچہ از اکثر فقہای شافعی
 استمدکات و تعصبات بر امام خود و فتویٰ بر مذہب از دیگرے مروی است لیکن حنفیہ
 و حنابلہ زیادہ از دیگران راہ تعصب میر و ند چنانچہ صاحب اشباہ و النظائر گفتہ کہ اگر از ما پرسند
 کہ مذہب شما چگونه است و مذہب مخالف شما چگونه حالانکہ در اصول میگویند المجتہد خطی و
 و یصیب گویم مذہب ما صواب است محتمل خطا و مذہب مخالف ما خطا است محتمل صواب و اگر
 در تحقیق باب اجتہاد کوشیدہ شود ہمہ ان خوف موجود است کہ نوشته ما را مردمان حجت نہ
 در استخراج مذاہب رکبکہ از تحلیل و تحریم در شریعت خلل یابند ازند و اما سیکہ حق تعالی اورا
 قوت اجتہاد واقعی دادہ بالضرورة الوجدانیہ پاس بند تقلید نمی باشد لیکن ہمہ را دعوت بہ
 خود نمیکند چون بہ مذہب خود محل فتنہ میداند باینکار نمی پردازد و بالجملہ اگر کسے این وقت اجتہاد
 چند چیز را بر خود لازم گید و تا رہبر مروی رب العالمین مالک یوم الدین شمرندہ نشود اول جوہر فہم

و ملکه تدقیق در استنباط از کتب عربیت و قواعد منطق و ضوابط فهم و تحلیل تحصیل درین کتب
 دوم فراوانت کتاب سنت بوجه عبور و تدقیق سوم تخلیه نفس از هوا و تعصب چهارم اتصال روح
 پیدا کردن بجناب نبی صلی الله علیه و سلم پنجم تصفیه نفس از نهیات ظلماتیه و عمل از نورانی فرق فهمید
 گماورد استفت قلبک و لافاک المفتون ششم اطلاع بر مذاهب فقها تا نقض اجماع لازم نیاید
 و مذهب رکبیک بر کس روشن نگردد تا با وسایل ننماید اگر این همه شروط میسر باشد بنیاله الاجتهاد
 و میباید آنکه این پایه نرسیده اگر خواهد که فی الجمله از ریفه تقلید برآید و بر مذهب یگردد بعضی مسائل
 عمل نماید گو که قوت اجتهاد نداشته باشد و از چند چیز لازم است و این جمیع مذاهب را تلقیق گویند
 و این را چند صورت است اول آنکه از روی دلیل حقیقت قول بعضی ائمه با وجود عبور بر ادله مخالف
 آن ترجیح یافته باشد برین تقدیر هیچ قیدی نیست در آن مسأله موافق حدیث صحیح غیر منسوخ
 ظاهر الدلالة عمل نماید گو که در مسایل دیگر مقلد یک شخص باشد دوم آنکه عملی از اعمال باشد و ضوابط
 نماز یا صوم یا بانی از معاملات بطور شخصی بکند و باقی بطور دیگر در صورت اگر بعضی
 شرط بعضی است مانند مسائل حیض و نفق و وضو بر صلوئه پس احتیاط نماید و آنکه عمل مذکور
 چنان نشود که پیش از هیچ یک درست نباشد اگر بر مذاهب درست باشد این را اخذ بالا احتیاط گویند
 و اگر بر یک مذهب درست باشد اخذ بالقول گویند سوم آنکه در باب دیگر تعلق ندارد مانند صلوئه
 و صوم و زکوة و مانند نکاح یا بیع و اینجا مختار است اگر خواهد بعضی ابواب بر مذهب کس بکند
 و بعضی دیگر بر مذهب کس چهارم آنکه مذاهب همل موافق هوا نفس از هر مذهب انتخاب نماید
 و این درست نیست زیرا که از قبیل اتباع هوا است نه اتباع امر خدا چنانکه نوشته اند اگر کس
 در ربو و مشروبات بطور حنفی و در مطعومات بطور مالکی و در طهارت منی و نفی تحریم بزنا بطور
 شافعی عمل نماید از اشتقاق مقرر باشد پنجم آنکه مذهب کس انتقال میکند روایت مروجه آن مذهب
 بگوید که اکثر علمای آن مذهب آنرا متروک داشته اند این نیز درست نباشد و بعد ازین همه مظاهر
 کلام آنکه اگر مسلمان را بمزاولت علوم عربیه فهم کتاب و سنت بسلیقه نلگفت میسر شود و در حدیث
 در یاد که محققان فن حدیث حکم بصورت آن کرده اند و از جمله فقهای اهل سنت جمعی بر آن فرقه
 بوجهیکه از مخالفت اجماع بیرون آمده و از استادان معتبه شیوخ دحواشی دریافتی باشد

انتقاد نسخ از ائمه پس آن سلمان را حق و موکد تر همین است که از هر مذہب کسی که باشد در آن مسئلہ اتباع
 حدیث بکند و در چیزیکہ این چنین نص یافتہ نشود بہر سببیکہ حسن ظن داشتہ باشد تقلید او نماید و درین
 قسم حکم واضح شارع را بتوہم آنکہ صاحب مذہب در ترک آن حجت داشتہ باشد نگذارد و باین قدر
 مخالفت ہرگز از آن مذہب خارج نمیشود چنانچہ از ائمہ اربعہ بصراحت و تاکید ثابت شدہ است
 کہ ہر کہ حدیث صحیح را بر خلاف قول مادر یا بدعمل بحدیث بکند کہ فی تحقیق ہم ماہمین است و چونکہ
 چنین نباشد در توہم خلاف آن نسبت سلب ایمان از اکابر لازم می آید گو یا دعوی رسالت
 مقتدا سے خود میکنند و دیدہ و دانستہ مقتدا را مجوز مخالفت امر رسول می پذیرند نفوذ باند مذہب
 و نیز شہ نیست کہ عصات ہر مذہب با وجود مخالفت صاحب مذہب از آن مذہب خارج نمیشوند
 پس باتمنا قول پیغمبر چگونہ از آن مذہب خارج شوند و آیا تکیہ صاحب موال در اقتدا سے پیغمبر
 صلی اللہ علیہ وسلم ذکر کردہ بر ہمین محمول است و درین امر بیچ کس را عذر نیست و فی تحقیق
 اگر مقلدان مذہب محض کنند می یابند کہ این بلام تقلید ایشانرا بحدیث کشیدہ کہ قول ہر یک را
 از احاد فقہاء در مقابل حدیث می آرند و ترجیح میدہند و این از آن قبیل است کہ علماء را پیغمبر
 رسانیدہ شود بلکہ بخدا ہی زیر کہ در حدیث صحیح ترمذی آمدہ است کہ عدی ابن حاتم از جناب نبوت
 صلی اللہ علیہ وسلم در تفسیر آیتہ اتخذوا احبار ہم در میانہم را بابا بن دون اللہ عرض کرد کہ یا رسول
 اللہ آیا ایشان را بخداست کہ پرستیدند و ندانستند فرمودند کہ گفتہ ایشان حلال و حرام
 میدانستند گفت آری فرمودند ہمین است از باب گرفتن و ظاہر است کہ منصب ب تکلیف
 و نصب شرعیست مخصوص بخداست و نہ نص قاطع او کہے را این منصب دادن شرک محض است
 نفوذ باللہ منها و نص قاطع مثل اطیعوا اللہ و اطیعوا الرسول و من بطع الرسول فقد اطاع اللہ تعالی
 یحبکم اللہ در نشان دیگر سے وارد نیست و اطاعت اولی الامر محصور است در مباحات چنانچہ
 فرمودہ فان تنازعتم فی شئی فردوہ الی اللہ و الی الرسول لیکن علوت مبارک جناب نبوی
 صلی اللہ علیہ وسلم چنانکہ در آیہ یصلین احدکم العصر الا فی نبی قریظہ و در اختلاف فتاوی قلفا
 اربعہ در لفظ حسین و غیر آن معلوم شدہ است کہ آراء مجتہدین را در فرعی تصویب فرمود اگرچہ
 کیے از دیگرے بصواب نزد یکتر سے بود و همچنین کیے تصویب مذہب میکند و این امر الفاتے

در احادیث صحیحہ و توفیق در احادیث صحیحہ و توفیق

اهل بهر چهار طریقه است همین وضع اعتراض می نمایند که حق حقیقی دایر است و بعضی سائل اقرار
 است از دیگر حق و حجتان یکی از مذاهب در خاطر کسی نسبت باین ظن معقوله تو اند شد که
 شاید این حدیث معارضی با تائیدی داشته باشد و آنچه فقیر نوشته است که محروم نماند ادلا باعتبار
 افضلیت و اولویت لهذا ترک رفع یدین میکنم و ثانیاً بنا بر عدم وجوب است و آنکه موجب اتهام
 رفض و فتح باب غیبت نشود که عوام را کیفیت رفع و اهل حق و اهل باطل معلوم نیست خصوصاً افغانه
 و تورانیان را که در ابتدای ما غالب و اکثر بودند و ثالثاً اختلاف صحابه هم تعیین یکی را ضعیف است
 است سوال حضرت سلامت بعد تسلیمات معروض میدار داشا در سیر قدیمی حیثیت و سیر نظری
 حیثیت و این هر دو لفظ در کلام حضرت مجدد واقع است و بیان فرمایند که طریق تلقین طریقه جد
 حیثیت و طریق تلقین طریقه سلوک حیثیت جواب سیر نظری مشاهده مقامی بدون یافتن
 انوار و آثار آن در خود و سیر قدیمی دخول در آن مقام و یافتن انوار و آثار آن در خود و لفظ جد
 و سلوک چهار معنی دارد اول گشته گشتن برشته عقل بصدره دارد و ناستن آن دوم ظهور آما
 مطلوبیت و محبوبیت در طالب و ظهور آثار محبت در و طلب در مطلوب این معنی نیز بمضمون یکجهم و
 یکجونه نمیشود مگر به محبوبیت لیکن مراد آثار محبت است بر مجاهده مراد از آثار محبت
 سبق مجاهده است بر مشاهده سوم خرق حجب وجود بقا و بقا و تهذیب باطن با اخلاق صالحه و
 اقوال صالحه فاصله چهارم وقوع سلوک منوع مصالحه محاش بود چه که این مصالحه فوت
 نشود این مراتب را فهمیده تلقین آن نمودن میتوان شد از یک قوت باطن دارد و طری مرتباً
 و بقا کرده است و الله اعلم و احکم جواب سیم مطالب رقیه کریمه رسید متعصبه سیم مطلب و اول
 طریقه سهروردیه حضرت مجدد و الشیخ احمد السهروردی عن ابیه الشیخ عبدالاحد عن الشیخ رکن الدین
 گنگوہی عن ابیه الشیخ عبدالقدوس گنگوہی عن شیخه الشیخ فاسم درویش الاودهی عن شیخه السید
 بزرگین بزرگنجی عن شیخه السید اجل عن شیخه السید جلال المودود بنجد و دم جهانیان بسند بن
 احمد با عن ابیه السید احمد الکبیر عن ابیه السید جلال البخاری عن الشیخ بهار الدین زکریا الثانی
 عن الشیخ رکن الدین ابی الفتح عن ابیه الشیخ بهار الدین زکریا عن صاحب الطریقه الشیخ شهاب الدین
 السهروردی و فی شرح فیض الدین امام که از اجداد حضرت مجدد اندیش امام شیخ بهار الدین زکریا

بحث

مطلب

و از خلفا را ایشان بودند پس محتمل است که ایشان را از اجزای خود اجازت این طریقه رسیده باشد
 بلکه موروث خاندان ایشان همین طریقه باشد و طریقه چشمتیه و قادریه و نقشبندیه از ملکات ایشان
 و والد ایشان باشد و دیگر اعتدال شغل همه اوست و تحقیق این آنست که مراد تحصیل حالتی است که
 لازم اضطرابی قلب نشود و اختیار رفع آن نماند اگر کسی را اعتقاد حقیقت و وحدت وجود ثابت است
 ملازمت این شغل باین حالت میگذرد و الا برگزینیکشد بلکه همیشه باطنش حکم میکند که این خیال
 من خلاف واقع است این شغل صاحب را برگزین فاعل نخواهد داد و شبهه نیست که ظهور این معنی خود بخود
 بتصفیه قلب اولی و اقوی است و از مدخلیت تصنع و تکلف بعید تر است و خواجہ خرد و حمزه اشراق
 علیه نوشته اند که مادام شخصیکه معتقد توحید وجودی نیست حصول فنا فی الله و وجود او را ممکن نیست
 در حق منکر او همه فنا با حجب نورانیت است که غیر حق است و تجلیات او همه انوار لطائف و غیره
 نه ظهورات حق تعالی و تحقیق توحید وجودی طو لے میخوابد محمل آنکه آیات کلام الله و احادیث رسول الله
 صلی الله علیه و سلم معیت و قرب ذاتی صریحا اثبات میکنند و جوابش بآنکه همه صرف از طایفه اند
 نه امتناع او نمیتواند شد و اینهمه از خلاف عقل است نه از کتاب و سنت چه انصاف است
 که منصوصات شرع را پیشتر عری و مخیلات عقل ناقص خود را شرعی نام کنیم در جامع ترمذی در حدیث
 لودیم بحبل لے الارض السابعة السفلى لے الله و در حدیث ان الله یقبل الصدقة من الطیب
 همیشه صریح مے نویسد که مذہب سلف اجرائی آن بر طاهر است بلا کیف بالجمله نفی غیریت
 محضه و اتحاد وحدت فی الجملة منصوص است و آواز انبی انا الله از آتش و کنت سمعه و بصره
 دلیل واضح است و بشرط انصاف از کلام حضرت محمد صلی و نفی وحدت وجود مطلقا ثابت نیست
 بلکه نفی بعض اقسام آن اما آنچه در ذهن مستقر مے شود از آن بزرودی و شوار و دوام بکار متغیر
 الطرفین دیگر حقیقت ذکر جبر و حق آنست که انکار آن سفاهت واضح است در تلاوت قرآن
 جبر صریح است ما اذن الله لشی اذن یعنی تعنی بالقرآن بجهتیه و در تلبیه حج آمده فضل الحج
 الحج و الحج اسی رفع الصوت بالتلبیه و اراقة الدم و قرآن را فضیلت معروف است و کما
 نعرف انقضاء صلوة رسول الله صلی الله علیه و سلم با ذکر و فضل التکبیر بیسمه الحفظة علی الذی لیسیمه
 الحفظة لیسعین ضعفا و بنا بر طریقه چشمتیه و الیسیه و قادریه که همه پیران ما ند بر ذکر جبر است حکم بآنکه

فعل حرام موجب بالایی نشود باطل است بلکه ذکر جبر موجب جمعیت است که بالاتر از ان جمیع نیست چون خواجه علار الدین
 عجمی وانی بعد از فتن حضرت خواجه نقشبند علیه الرحمة به حج ذکر جبر اسماع کردند و بعد مراجعت غدا
 آوردند بآنکه شمارا السبب قوت باطن حاجت این نبود و ما ازین نفع بسیار شد حضرت خواجه نقشبند
 انکار آن نکرد و چون خود از روح حضرت خواجه عبدالحق عجمی وانی ذکر خفیه و عمل بر غایت گرفته
 بودند خود نمیکردند و مثل شمارا که در نقبهای تقدیم حدیث با جتهادیات میکنند درین معنی تردید میآید
 اگر چه مذہب حنفیان باشد در ان روایت اگر چه مشهور است لیکن فقیر البعینه آن کتاب یاد
 کردن محتاج تفحص است یک دفعه خواجه بهرامی عالم لفقہیات از طرف بادشاه روم امیر حج شده آمد
 در مدینه با شیخ ابراهیم کروی ملاقات نمود و گفت که درین سفر بدعت عظیم ازین مردم دور کردم
 فرمودند کدام بدعت گفت ذکر جبر از مسجد و شهر بیت المقدس موقوف کنایه بدان این آیه خوانند
 و من اظلم من منع مساجد السدان یذکر فیها اسمہ و سعی فی خواہا چند روایت که از فتاویٰ نوشته بود
 پیش نموده فرمودند اگر کار تقلید است شما تقلد دیگر دین متقلد دیگر روایات شما بر من حجت نیست و اگر
 کار به تحقیق است اینک گوی و میدان بعد ازین چند رساله در اثبات ذکر جبر نوشته اند بعضی ازین
 رسائل پیش فقیر هم موجود است باجملة الحق احق بالاتباع والسلام فقط

مجموعه سائل خمرشاه عبدالعزیز خاندان دہلوی

رسالہ فیض عام

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد حمد رب العالمین و نعت سید المرسلین صلوٰۃ اللہ علیہ وآلہ الطیبین واصحابہ التابعین واضح باد کہ
عاصی گنہگار نالایق ساکن موضع بردوان پر گنہ گویا ڈھا کہ جلال پور در سنہ یکہزار و صدست و نہ
ہجری از مرزا پور متعلق بنارس بدار الخلافت شاہجہان آباد بجناب ہدایت و ارشاد و آیت قبلہ پرتا
و کعبہ کعبہ شناسان محقق حق یقین مدقق مسائل دین متین امام العابدین رئیس العارفین
پیشوا سائلین رہنما محالین سرخیل محدثین سرفراز مفسرین فضل فضلای زمان فصیح فصحا
دوران محی مرام دین محمدی متبطل مذہب گمراہان ابدی وسیلہ نجات عصہ متخیر مولانا مرشدنا
شاہ عبدالعزیز رحمت دم فیوضاتہ و برکاتہ حاضر شدہ بیعت حاصل کردہ چند سوالات دینی و دنیوی
کہ از اسالہام کوثر خاطر بودہ بجناب ممدوح گزانیہ وجواباتیکہ از ان جناب ارشاد شدہ ہر یک از ان
ماوی راہ ہدایت و تعلیم مرشد طریق مستقیم است خدا توفیق رفیق کند کہ عامل جواب مذکور شدہ قیامت
و نجات آخرت بہم رساند بخیر و کرمہ سوال بکدام از منہیات متنفذ و راغب در او امر شود جواب بسیار گفتن
لا حول ولا قوۃ الا باللہ و نفی داشت کلمہ توحید و ضرب آن بر قلب بشد و بد و خواندن مہوین
صبح و شام مفید این معنی است سوال بوقت فجر دو رکعت سنت است و دو رکعت فرض و
بوقت ظہر چہار رکعت سنت و چہار رکعت فرض و دو رکعت سنت و دو رکعت عصر چہار رکعت
فرض و در مغرب سہ رکعت فرض و دو سنت و بوقت عشاء چہار رکعت فرض و دو سنت
و سہ و ترہ خواہم سوائی آن در پنج وقت کدام کدام نماز بکدام وقت خواندن ضرورت و ایما

جواب فرض سنت و نیمی همین قدر اما اگر فرصت دست دهد چهار رکعت بسلام واحد بعد از زوال
 آفتاب قبل از نماز ظهر ادا باید کرد و مسنون است و چهار رکعت قبل از نماز عصر از مستحبات است
 و این مغرب و عشا صلوٰۃ الاوائین است و آن هم مستحب است ششم رکعت هم آمده و بست رکعت
 هم آن بشرط فرصت هر قدر که شود باید نمود و نماز اشراق بعد از طلوع آفتاب تا یکپاس روز
 برآوردن حاجت از یک باب برآوردن اقرب ال و نماز تہجد بنیم شب تا صبح صادق ادا باید نمود و نماز اشراق دو رکعت
 و چهار رکعت هم آمده و نماز چاشت چهار رکعت است و نماز تہجد دو رکعت تا دوازده رکعت بطور تراویح
 باید خواند و بعد از دو رکعت سلام باید گفت و بعد از چهار رکعت تسبیح و تهلیل خوانده و در نتیجه دیگر شروع باید نمود
 سوال بعد از نماز پنجگانه برای خواندن تسبیح و مناجات هر چه ارشاد شود جواب بعد از نماز صبح لا اله الا الله الملك الحق المبين صد بار و در باید ساخت و بعد از نماز ظهر اگر فرصت باشد حبشی الله
 و نعم الوكيل یا نصدر بار و اگر فرصت نباشد بست و پنج بار و بعد از نماز عصر تسبیح فاطمه که مشهور معروف
 است باید خواند و بعد از نماز مغرب کلمه تمجید یعنی سبحان الله و الحمد لله یا نصدر بار باید خواند و بعد از
 نماز عشاء در دو هر صیغه که باشد صد بار متوجه بست در نیمه مشوره شده و استحضر صورت مبارک پیغمبر
 صلی الله علیه و سلم نموده باید خواند سوال از مناجات مندرجہ کلام الله و احادیث رسول الله صلی الله علیه و سلم
 و از مناجات تصنیفات خود عربی یا فارسی ارشاد شود جواب مناجات کلام الله تخصیص
 بزرگان جمع نموده اند مصدر بلفظ ربنا و اقصد و مناجات احادیث در کتاب حصین بقید اوقات
 و حالات مرقوم است و فقیر مناجات تصنیف نکرده است مگر والد بزرگ فقیر دعای مومنون
 اعتصام تصنیف فرموده اند بزبان عربی آنرا نقل کنانیده باید گرفت و روز و شب یکبار یا چند
 سوال برای غفور جباریم و عاقبت بخیر جواب بگو غفور جباریم استغفار بسیار مناسب و برای عاقبت بخیر کتاب
 ذکر کلمه طیبہ تلاوت آیه الکرسی بعد از نماز سوال برای محفوظ ماندن از عذاب قبر جواب ملائمت سوره تبارک الذی بعد نماز
 عشا قبل خفتن و سوره یس السجده نیز همین حکم دارد سوال برای اینکه از زور و تحریص نفس غیبت و لم یس من محفوظ مانده شود
 جواب اکثر کلمه لا حول الا الله و ملائمت مؤذنین بعد از نماز صبح و مغرب یا روز یا زده بار سوال سوا
 رمضان المبارک روزه بگذراند باید کرد جواب سوا رمضان المبارک روزه هفتم ذی حجه نهایت کثرت
 ثواب دارد و گنایان و سوا را تکفیه کند و روزه دهم محرم که روز عاشورا است نیز بسیار مسنون و موجب کفارت

یکساله است و سوا این دو روزه ناسه روزه در سه ماه نیز مننون است بهتر است که سیزدهم و چهارم
و پانزدهم باشد اول یا آخر ماه اول عشر هر ماه یک روزه بگیرند نیز ادای سنت میشود و روزه و شب نیمه
استحتبات است و روزه صبح شب است و روزه شش عید و روزه عشره ذی حجه سوا هر روزه عید و روزه
هر قدر ایام که میشود در ماه و حب استحتبات است و ثواب بسیار بر آن موعود سوال درود و استغفار
برای و طیفه دوام هر چه ارشاد شود جواب درود باین صفت بر شب اگر باشد و الا شصت صد بار
مداومت باید کرد **اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ وَالْهِدْيَةِ الْوَبَارِكَةِ وَسَلِّمْ وَبِهِتَرِ** استغفارات
سید الاستغفار است در وقت خفتن با ملا خطه معافی باید خواند و سید الاستغفار در کتاب سبل الرشاد
نکود است و تمام آن کتاب جواب نفیسه است نقل باید کرد و دو طائف و صلوة را موافق آنچه در آن
مرقوم است بخواند و در آن کتاب گویا خلاصه سلوک طریق خاندان ماست خصوصاً فوائد سلوکیه
که از حضرت والد ابوسوی طالبان و مریدان فیضان نموده در آن مجموعه مندرج است حضرت شاه
محمد عاشق قدس سره که از اجل خلفای حضرت والد ماجد بودند آنرا تالیف فرموده اند بقدر شش
خواب بود سوال آداب تلاوت قرآن شریف جواب آداب تلاوت قرآن تهذیب و استقبال قبله
حتی الامکان و حروف را بخوبی ادا کردن و مد و تشدید و نگذاشتن و در مقام وقف وقف کردن است
آداب ظاهری و اما آداب باطنی پس مبتدی را تصور کردن گویا که بحضور رب العزت تلاوت میکنم و او هم
در مقام استاوت است میشوند و منتهی را تصور کردن که این کلام را بلا واسطه از زبان حضرت رب العزت
می شنوم و فرق در میان مقاین اینست که در صورت اول زبان از خودش و گوش از حضرت
رب العزت و در صورت دوم زبان از حضرت رب العزت و گوش از خود باقیمان مقام او شایسته بوده است حضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه
چنانچه شیخ الشیوخ در حواری از ایشان نقل کرده اند **اِنِّیْ لَا اَقْرَعُ الْاَیَّتِ حَتّٰی لَا یَسْمَعَهَا مِنْ فَاکِلِهَا**
یعنی میخوانم آیه را و تکرار میکنم تا اینکه شنوم آیت را از قائل آن و شیخ الشیوخ نقل این کلام
عوار گفته که حضرت امام صادق رضی الله عنه در این وقت بمنزله شجره موسی میشد **اِنِّیْ اَنَا اَللّٰهُ رَبُّ**
الْعَالَمِیْنَ میگفت سوال برای دفع عذاب مرگ هر چه ارشاد شود بعمل آرد جواب برای سهل
شدن سکرات موت مداومت آیه الکسی و سوره اخلاص مروی است و دفع عذاب القبر مداومت
سوره تبارک الملک بعد از نماز غفار و قبل از خفتن در حدیث آمده و همچنین خواندن سوره الدخان مرد

سوال سوال: جواب گویید بخط و مهر حضرت پیر و مرشد عنایت گرد و جواب حاجت گویید موافق احادیث مقوم
 میشود حاجت مهر نیست و این جواب در زبان باید ساخت و پارچه لک از خوشنویسانیده نزد خود باید داشت
 جواب اینست اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللَّهُ وَ اَشْهَدُ اَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُوْلُهُ رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَ بِالْاِسْلَامِ
 دِيْنًا وَ مُحَمَّدًا نَبِيًّا وَ رَسُوْلًا وَ بِالْقُرْآنِ اِمَامًا وَ بِالْعَبَةِ قِبْلَةً وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ اِخْوَانًا وَ بِالصِّدِّيقِ وَ بِالْفَارُوقِ
 وَ بِذِي النُّوْرَيْنِ وَ بِالْمُرْتَضَى اَيَّمَّةٍ رَضَوْنَا اللّٰهَ عَلَيْهِمْ مَرْجَا بِالْمُتَكَلِّمِيْنَ اَشْأَدُّنِ الْحَاضِرِيْنَ وَ الشَّهِيْدَ
 يَا نَا كَشَمَهُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللَّهُ وَ اَنْ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ عَلَيَّ اِنَّهُ الشَّهَادَةُ الْحَيَّةُ وَ عَلَيْكَ اَمُوْتُ وَ عَلَيْكَ
 تَبَعْتُ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى سوال یک پارچه مستعمل برای کفن عنایت شود جواب ان شاء الله تعالی
 داده خواهد شد سوال اگر شجره بدستخط پیر و مرشد بعبارت عربی یا فارسی بطور مناجات نظم گردد بسیار
 بر مراد است جواب فقیر بسبب ضعف بصارت نمیشن نمیتواند و شجره قادریه بلغت فارسی و هم بلغت
 هندی مع مناجات منظوم است هر چه پسنداید نقل آن بگیرد سوال شجره در قبر نهادن خواهد
 یا نه و اگر نهاده خواهد شد ترکیب آن عنایت شود جواب شجره در قبر نهادن محمول بزرگان است
 لیکن این را دو طریق است اول اینکه بر آئینه مرده درون کفن یا بالا کفن گذازد این طریق را فقها منع میکنند
 و میگویند که از بدن مرده خون دریم سیلان میکند و موجب سوء ادب با سما می بزرگان میشود و طریق
 دوم اینست که جانب سر مرده اندرون قبر طاقچه بگذارند و در آن کاغذ شجره را بنهند سوال آنچه در
 رویت از جناب مرتضی علی علیه السلام طریقه یا بنجناب مرحمت شده قلمی فرموده مرحمت گردید یا
 ملخص آن نویسانیده عنایت شود جواب نه برویت جناب مرتضی علی کرم الله وجهه مشرف شده
 بیعت نموده بودم ایشان بعد از تذکره ما فرموده بودند که در زمان ما یعنی صحابه کرام برای وصول
 الی الله سه طریق مسلوک بودند و طریق از آن موقوف شده یعنی صلوة و تلاوت قرآن شریف
 سوم که ذکر است باقی در آن طریق نیز تفاوت بسیار راه یافته بعد از آن طریق صلوة و تلاوت قرآن
 فرمودند و طریق صلوة که بطور شغل ادا کرده شود طول و تفصیل بسیار دارد و این وقت بسبب اشت
 مرض خود و بیهوشی امکان تحریر نیست و طور تلاوت برای مبتدی نیست که خود را قاری و حق استماع
 تصور و تخیل نماید که بحضرت رب العالمین قرآن میخوانم چنانچه شاگرد بجهت استاد میخواند و براس
 منتهی نیست که حق را قاری و خود را مستمع قرار دهد و زبان خود را نائب تصور کند و گوش را مستمع گویا

حضرت حق بزبان من کلام میکنند و من محسوسم و یقین است که درین تصور سبب غلبه محبت
حالی که عاشق صادق دارد وقت استماع کلام محبوب بالمشافهه رو میسر حاصل خواهد گردید و اگر کسی
در عاقل خواهد شد و الله المنعم سوال ترکیب زیارت حضرت خضر علیه السلام و استمداد مراد از آنجناب
هر چه ارشاد شود بعمل آورد جواب ترکیب زیارت حضرت خضر علیه السلام این وقت نبود انشاء الله
متعاقب بر آورده نوشته خواهد شد سوال هرگاه کسی بحالت مرض الموت دریافت کلام زندگی
نیست خواه بعد یک روز یا دو روز یا زیاده از آن فوت کند درین حالت پس از ادراک این معنی قبل
از موت مریض را بشطر بحال بودن موش و حواس او یا بر شتر مریض را بر اسه رفاهیت و نجات
مریض چه تدبیر باید کرد جواب مریض را چون حالت همسر که مایوس از زندگی گردد و قریب اجل متحقق
شود و از آنان که اول غسل و یا وضو یا تیمم بوجه حسن پاک سازند و در عقبه چارپایه او را فرش کنند
گرد و پیش او را بوجه حسن صاف و شست و شونموده بپاشیدن گلاب و نگاهدشتن عطریات خوشبو
سازند بعد از آن ذکر دنیا و فکر باقیمانده بجان بحضور او موقوف دارند بکار و نوحه اصلاً تجویز نکنند و بایک
تعلق لغبت شوند و در از آن دفرزند مواجبه نمایند اگر خود بخود آن را یاد کند یکدیگر و بار بحضور او آرند و بجا
کلمه استغفار روبرو و بر او بجهر نمایند تا بخود می خود او را یاد آید و بر زبان براند و او را بتاکیه ای نکنند کلمه
استغفار بخوان بل خود وقتا بوقت کلمه استغفار با دواز بلند بخوانند تا او را یاد و می گردد و همچنین عمل
قبر و خوف حساب و شدائد عقبه ذکر نکنند بلکه رحمت الهی بخشش گناهان و شفاعت پیغمبر
صلی الله علیه و سلم عموماً و ذکر ارواح صالحین لایماً مشایخ و پیران طریقت پیش او نمایند و امر
زائل شدن گناه گناهکاران و قبول اعمال اندک پیش او مذکور نمایند تا جارا و بر خوف غالب باشد
و آنچه در آن وقت وصیت کند بخودش لی قبول نمایند و ضامن شوند که این وصیت را البته بجا آورند
آورد تا خاطر او متروک نشود بحضور او سوره یسین و سوره الحمد و سوره غلام خوانند و کسور و آیات قرآنی
گاه گاه میگردانند و سوره سوره ترکیب نماز استقامت و خوف و عاشورا عنایت شود
جواب براس نماز استقامت رئیس با جماعه مسلمین در عید گاه سه روز متواتر بیرون آید و بر آن
پیاده بهتر است و در بارچه که نه مستعمل بیرون آید و زمین و تجمل مثل عید نکند و بدلیل و شوع
و شرمندگی در عید گاه رفته دو رکعت نماز نفل بقراوت جهز بخواند بعد از آن خطبه گوید دعا

استغفار از گناهان بسیار کند و امام را باید که نقلی از زیر به بالا و از بالا به زیر و از راست بچپ و از چپ
براست بکند و بعد و کوشش دعا و از کسی بجا آورد و دعا اینکه در حدیث آمده است آنرا بخواند دعائیت
اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مَغِيثًا مَرْتَبًا مَرْتَبًا فَاغْنِنَا عَنْ غَيْرِهَا عِلًّا غَيْرِهَا اَجَلًا اللَّهُمَّ اَمِنْ عِبَادِكَ وَبِهَاتِكَ وَ
اَنْتَ رَحْمَتُكَ وَ اَنْتَ بَدَلُكَ الْمَيْتَ نَازِ كَسُوفَ بَدِينِ طَلِيقِ است که امام جمعه بامردمان دو رکعت نماز
نفل مانند سایر نمازها بقرأت پوشیده بخواند هر قدر که طول قرأت میسر شود بهتر است و در دعا و استغفار
مشغول باشد تا که آفتاب روشن گردد و در نماز خسوف جماعت نیست هر شخص دو رکعت نماز نفل
تنها تنها بخواند و در دعا و استغفار مشغول باشد تا که آفتاب منجلی گردد و در طریق نماز عاشورا در کتب
مشایخ چنین مرقوم یافته که روز عاشورا و قتی که آفتاب بلند گردد دو رکعت نماز نفل بخواند در رکعت اول
بعد فاتحه آیه الکرسی یکبار در رکعت دوم بعد فاتحه آخر سوره حشر بخواند و بعد از سلام در دو رکعت که خواهد
بخواند و در بعضی روایت مشایخ چنین نوشته شده که شش رکعت بخواند و در رکعت اول سوره نعلین
در رکعت دوم انا انزلناه و در رکعت سوم اذ انزلت الارض و در چهارم قل هو الله و در پنجم قل
اعوذ برب الفلق و در ششم قل اعوذ برب الناس و بعد فراغ سبجیده نهد و حاجت خود بخواند سوال
درین زمانه وجه حلال چگونه میسر شود جواب وجه حلال در این زمانه و در زمان سابق نیز بجهاد صورت
حاصل میشود و همیشه اهل نوکری بشرطیکه اعانت کفر و ظلم در آن نباشد و کار غیر مشروع نیز در آن نباشد
و در اعانت بشرطیکه ادای حقوق علمایان بوجه مشروع گردد و سوم تجارت در امور مباح بشرط
ادای حقوق و عدم تطفیف و در کیل و وزن و غش و غیر ذلک چهارم صناعت و حرفت همچنین
شرط سوال ترکیب زیارت قبور جواب هر گاه که براس نداشت قبری از عوام مؤمنین برود و اول
پشت بقبره رو بسینه میت نماید و سوره فاتحه یکبار و اخلاص سه بار و در وقت درآمدن بمقبره
این الفاظ بگوید السلام علیکم اهل الدیار من المؤمنین و المسلمین یغفر الله لنا و لکم و انا ان شاء
الله بکم للاحقون و اگر قبر بزرگ از اولیا و صلحا باشد روی بسوی سینه آن بزرگ کرده بنشیند و بگوید
یکبار بجهاد ضرب سبوح قدوس ربنا و رب الملائکة و الرّوح گوید و سوره انا انزلناه سه بار بخواند
و در از خطرات خلاص کرده مقابل سینه آن بزرگ آرد برکات روح و در اول این زیارت
کننده خواهند رسید سوال برای دریافت اینکه اهل قبر کامل است یا نه و در صورتیکه اهل قبر

کامل باشد از استمداد بچسورت باید کرد جواب بعضی از اهل قبور مشهور کمال اندو کمال
ایشان متواتر شده طریق استمداد از ایشان آنست که جانب سر قبر او سوره بقره انگشت بر قبر نهاد
تا مفلحون بخوانند باز بطرف پائین قبر برآید و این الرسول تا آخر سوره بخواند و زبان گوید اے
حضرت من برای فلان کار در جناب الهی التجا و دعا میکنم شما نیز بدعا و شفاعت امداد من
نمائید باز رو قبله آرد و مطلوب خود را از جناب باری خواهد و کسانیکه کمال اینان معلوم نیست
و مشهور و متواتر شده دریافت کمال آنها بهمان طریق است که بعد از فاتحه و درود و ذکر سبوح
دل خود را مقابل سینه مقبور بدارد و اگر راحت و تسکین و نوری دریافت کند بدانکه این
قبر اهل صلاح و کمال است لکن استمداد مشهورین باید کرد سوال ترکیب استخاره و غیره
برای دریافت حالات آیند جواب در قول جمیل مشهور و مذکور است و طریق سهل آنست
که شب چهارشنبه و پنجشنبه جمعه متواتر بعد از نماز عشاء و فراغت از امور دنیوی بسم الله الرحمن
الرحیم راسه صد بار بخواند الله شرح هفتده بار با بسم الله بر سینه و روی خود دم نماید و دعا نماید بخدا
باری که در فلان امر آنچه واقع شد فی است در خواست یا بلفظه هتف یا تف بن بنیامی بعد از آن
صد بار این درود بخواند اللهم صل علی سیدنا محمد بعد و کل معاوم لک اگر خواهند دعا استخاره که در وضو
آمده است مع استخاره برای مطلب خود سه بار بخواند و بحال قلب خود نظر نکند اگر غم درست
در آن کار باشد بعمل آرد و اگر در غم فتور گردد و موقوف دارند دعا می استخاره در مشکوه موجود است
سوال برای مشکلات و صعوبات دنیوی جواب دعا الکرب با طهارت و وضو و بی قید
عدد و رین باب مجرب است و دعا اینست لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَكِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَكَ اللَّهُ رَبَّ الْعَرْشِ
الْعَظِيمِ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ
وَعَوَاجِلَ مُغْفِرَتِكَ وَالْغَنِيَّةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ وَ سَلَامَةٍ مِنْ كُلِّ آثِمٍ لَأَتَّعِزَّ فِي ذَنْبِ الْآعْفَاءِ وَ لَا
يَهْتِمُ إِلَّا فَرَجَهُ وَ لَا حَاجَةَ لِي مِنْ خَوَائِجِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ در اعمال
مشایخ ختم حاجگان نیز مجرب است و طریقه او معروف و مشهور و ختم باید بیع العجائب بالخیر
یا بدیع یکبار در دو صد بار در اول و آخر درود و صد بار نیز خواهد تنها بخواند خواه بجماعت سوال
برای حفظ آبرو و جودت جواب اسم یا عزیز چهل و یکبار خوانده بروی خود و میلن وقت صبح

و هر وقتیکه اراده رفتن در باز محصور صاحبان حکومت منظور باشد مجرب است اگر همین اسم را در انگشتی
نقشه نگینش نیز از نقره باشد در شکل مربع کنده کنانیده در وقت شرف قمر که در هر ماه می باشد
از اهل بخو تحقیق آن میتواند شد تیار ساخته بعطر خوشبو نموده با احتیاط نگاهدارد در وقتیکه
بر بار پیش اهل حکومت رفتن منظور باشد در خضر دست راست پوشیده بوند و همچنین در وقتیکه

ع	ز	ی	ز
ز	ی	ز	ع
ی	ز	ع	ز
ز	ع	ز	ی

در عدالت و در کیمهری بنشیند نیز مجرب است و شکل مربع نیست
سوال برای فراغت رزق جواب در وقت چاشت چهارگت
نماز بگذارند بعد از فراغ سجده روند و در سجده یکصد چهار مرتبه

یا دُتَابُ بخوانند و اگر فرصت نباشد پنجاه مرتبه بخوانند و سوره الکهف در روز جمعه خواندن نیز موجب
وسعت رزق است و همچنین سوره واقعه در یک شب دو بار خواندن بعد از مغرب بعد از عشاء نیز مجرب
و بعد از نماز صبح صد بار یا معنی و اگر فراغت باشد یک هزار و یکصد بار و سوره فزل بعد از نماز عشاء است و
یک بار و اگر فرصت نباشد هفت بار و اگر اینقدر هم فرصت نباشد یکبار لیکن چون باین آیت رسد
رَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاسْجُدْهُ وَكُنْ لِلَّهِ حَسْبًا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ بست و پنج بار بخواند
بعد ازین سوره را تمام کند سوال برای ادا می فرض جواب دعای مشهور بعد از نماز سه بار خواندن مجرب است و دعای است اللهم
انی اعوذ بک من الهم والحزن واعوذ بک من العجز والكسل واعوذ بک من الجبن والخل واعوذ بک من غلبة الدين وقهر الرجال اللهم
اکفنی بحلالک عن حرامک و انی بفضلك عمن سواک سوال برای محفوظ ماندن از جمیع آفات و بلیات
و کمالات دنیاوی جواب سی و سه آیه بعد از نماز شام باید خواند اگر فرصت نباشد آیه الکرسی
ده بار بوقت صبح و یا حفظ و در هر بار بخواند و حزب البحر درین باب مجرب است سوال آنچه در باب
محفوظ ماندن از جمیع آفات خواندن سی و سه آیه حکم فرموده بودند کدام کدام سی و سه آیت هست
یا مطلق سی و سه آیه از هر سوره که باشد تفصیل آن ایما گردد جواب سی و سه آیه این است
چهار آیه از اول بقرنا مفلحون و سه آیه از آیه الکرسی تا خال دون و سه آیه آخر سوره بقران لیل ما فی
السموات تا آخر و آیه سوره اعراف از قوله تعالى إِنَّ رَبَّکُمْ اللَّهُ تَعَالَى تا آخر سوره نبی تا
از قُلْ اَدْعُوا اللَّهَ وَادْعُوا الرَّحْمَنَ تا آخر و آیه از سوره الصافات تا لا ارب الا به و سه آیه از سوره الرحمن
این هشتاد و نه تا فلا تمنصران و سه آیه از سوره حشر از لَوْ اَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ تا آخر سوره حشر

و دو آیه از اول سوره حن قُلْ اُوْحٰی اِلٰی تَا سَطٰطًا سَوَال برای تسخیر حکام اینکه همواره حکام زمان
 شفیق و مهربان باشند و بنوعی ایداز رسانند جواب و فیکه نزوایشان ببردند یا تحمل کل سنی
 و اِحْمَدُ یَا رَحْمٰنُ مفتد بار خوانده بر روی ایشان دم کنند و در خانه خود متوجه بخانه حاکم شده یا بقلب
 الْقُلُوبِ دو صد بار بخوانند و دعا کنند که حق تعالی دل او را مسخر سازد و سابق عمل یا بخیریه موقوف
 شد درین باب مفید است سوال اکثر در خواب حالات عجیب غریب که گاهی اتفاق دیدن
 آن بلکه بوسه و خیال هم نرسیده دیده میشود انسان موجب که در تها میگردد در این باب هر چه
 ارشاد شود جواب وقت نوم معوذتین و آیه الکرسی یکبار خوانده بر سینۀ دروئی خود دم باید کرد
 و اگر ازین هم دفع نشود این اسم را سه بار خوانده بر اعلای بدن خود دم باید کرد بعد از آن وقت
 خواب این دعا را باید خواند بِسْمِکَ اللّٰهُمَّ وَصَنَعْتَ مَبْنٰی وَبِکَ اَرْفَعُهُ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰی
 اِحْفَظْنِیْ مِنْ تَوْحٰی جَنِّیْ بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَکَ الصّٰلِحِیْنَ وَاعُوْذُ بِکَ مِنْ مَّهْرَاتِ الشّٰیطٰنِ
 و اَنْ یُخَضِّرُوْنِ اسم اینست یا شدیده سوال ترکیب سفر کردن بهر نوع که ارشاد شود عمل
 آرد جواب و فیکه اوده سفر سازد مستعد روانگی اشود و رکعت نفل بگذارد و این دعا بخواند
 بِسْمِ اللّٰهِ خَرَجْنَا وَبِسْمِ اللّٰهِ رَجَعْنَا عَلٰی رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا اللّٰهُمَّ اِنَّا کُلَّ خَیْرِ مَخْرُجٍ وَخَیْرِ
 الْمَوْجِعِ اللّٰهُمَّ هُوْن عَلَی السَّفَرِ ذَا وَاَطْوَلِی الْبُعْدَ کُنْ لِیْ صَاحِبًا فِی السَّفَرِ وَحَلِیْقَةً فِی الْاَهْلِ
 اللّٰهُمَّ اَعِزَّنِیْ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ وَکَاثِرَةِ الْمُتَقَلِّبِ وَسَوْءِ الْمُنْطَفِی الْمَالِ وَالْاَهْلِ وَالْوَلَدِ اللّٰهُمَّ
 زِدْنِیْ فِی سَفَرِیْ هَذَا الْبَرِّ وَالتَّقْوٰی وَمِنْ اَتَمَّلِ کَاثِرَ ضَلٰلَةٍ اِنَّا اَنْکَشْتَ شَهَادَتِیْ
 راست را اگر دسر خود و گرداگرد مال و متاع و جانوران و رفقای خود بگرداند و بگوید بِسْمِ اللّٰهِ
 اَلَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ حَوَالِیْ نَاحِیَّاتِ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ قُلْتُ فِی حَزْنِ اللّٰهِ وَفِی کَفْرِ اللّٰهِ
 وَفِی حَیَاتِهِ اللّٰهِ الَّذِیْ هُوَ اَعَزُّ وَاَجَلُّ وَاَكْبَرُ مِمَّا اَفَافُ وَاَحْذَرُ اَللّٰهُی بَسْمٌ وِیَا وِیَا وِیَا
 گوش و موش کسانی که مار بدخواهند و بد را ده کنند از دندان و زهر زبان و عباران و ظالمان و
 اشرار خلائق از درندگان و گزندگان و چرندگان و بیزندگان یا ثَلُفُ الْاَفْ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا
 بِاللّٰهِ الْعَلِیْمِ صَلَّی اللّٰهُ عَلٰی خَیْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ اَجْمَعِیْنَ بعد از خواندن این حصار سه بار
 دستک زند و روانه شود و بر سوار سی دست راست اول خود را به بند و بسم بگوید و جائیکه خطر باشد

اسم یا حقیقت نہ ہند و نو ہشت بار خواندہ بر جان مال و رفقا دم کند و سورۃ لایلاف نے بہارت
و جلسہ و استقبال قبلہ اکثر اوقات خواندہ باشد سوال برائے دفع شر اعدای دنیوی ہر چہ ارشاد
شود بعمل آرد جواب برای دفع شر اعدای دنیوی وقت نے وقت و لے قید بہارت و عدد و
شرایط دیگر مدامت این دعا مجرب است و وقت خواندن این دعا صورت اعدا و خیال آوردہ
سنگ بر سینہ آنہا بزند بسیار مجرب است اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَجْعَلُكَ فِیْ مَحْمُودٍ بِہِمَّ دَعْوِیْکَ مِنْ شَرِّہُمْ
و خواندن سورۃ تہمت یا سورۃ فیل برای دفع اعدای مجرب است سوال حسب نسب شرف
و نجابت ہمیت جواب حقیقت حسب بزرگی خاندان شخصے ست بشرطیکہ در ابائی فریبہ باشد
تا ہفت پشت مثلاً شخصے از اولاد ملوک یا از اولاد امراء کبار یا از اولاد شیخ عمدہ یا از اولاد علمائے
مشہور بودہ باشد و حقیقت نسب بزرگی خاندان شخصے ست کہ در آبائے بعیدہ باشد مثلاً حسینی
بودن و ماشمی بودن و علوی بودن و قریشی بودن و ابراہیمی بودن و علی بن ابی القیاس بعضی
اشخاص میباشند کہ در ہر دو امر تفوق دارند مثلاً اولاد حضرت غوث الاعظم کہ ہم سیدان و ہم
شرف اولاد این قسم بزرگ دارند و بعضے سبب دارند نسب ندارند مثل تیموریہ و راجپوتان و اولاد
امام اعظم علیہ الرحمۃ و بعضے مانسب دارند و حسب ندارند مثل قدوائیان جاہل و سادات بارہہ
و شرافت و نجابت و عرف عوام اکثر در مقام بزرگی نسب متعلی می شود

تمت

ایضاً از ارشادات مولانا شاہ عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ

بسم ال سائل خمر نزد ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ معروف است باین تعریف ہوا لہذا من بالحبیب
اذا اشتد غلا و قذف بالزبد پس ہر گاہ او را دہنے طبع نمایند او را در عربی بازق و در فارسی باوہ منہ
و آن نیز بالاجماع حرام است زیرا کہ طبع یسیر موجب انقلاب حقیقتش نمیشود و خاصیت اسکا کہ
سبب رقت قوام و سعادت نفوذ در دیت متغیر نمیکرد و ہر گاہ آن قدر بپزند کہ ثلث او بر
آنرا مثلث مے نامند و آن بر قاعدہ خفیفہ روح حلال است زیرا کہ بسبب تغیر قوام از رقت
بغلظت از حد خمر برآمد و بسا اتر بہ مسکہ و ملحق گشت کہ قدر مسکہ از آن حرام است و کم از حد اسکا
مباح است و نیز دیگر علمائے اہل سنت آن ہم حرام است لان ما اسکر کثیرہ فقلیلہ حرام و اگر

انقدر پہنند کہ نصف او برو و آنرا نصف و جمہوری نیکو نیند زیرا کہ جمہور آنرا ہم حلال میدانند و اگر انقدر
پہنند کہ دوثلث آن برو و آنرا ملا گویند و ہمین است کہ اورا خلیفہ ثانی برای اہل شام کہ حاکم بخوردن
شراب بودند و بعد اسلام ترک آن نمودند مبتلا با مراض گشتند و شکایت آن پیش خلیفہ ثانی بمشورہ
صحابہ تجویز نمودند و در شرح و قایہ و غیرہ مثلث را بجد طلا تعریف کردہ و نمود و آنرا ہم مختلف فیہ کہتہ و مراد
از آن آنست کہ بوزناب ثلثین آب اندازند و نگاہدارند تا آنکہ شداد و غلیان پیدا یزد و وجہ الحرمہ کما ہو عند المجہور
ہو الاسکار و القلیل و الکثیرہ سوا فیہ وجہ الحماۃ ہو عند ابی حنیفہ رضی الخرج عن حدیث و بر فقہاء حنفیہ
کہ در غیر حرمہ حقیقی قدر سکر را حرام میدانند بخالف احادیث مشہورہ و الہ بر این کہ ما اسکر کثیرہ و قلیلہ
حرام و فی لفظ ما اسکر منہ الجورۃ فجوختہ حرام و فی لفظ اخر ما اسکر منہ الفرق فعملاً الکف منہ حرام و دائرہ
بسیار تنگ میشود و بتوجہات ضعیفہ ملتجی میشوند اقول ان ہذا التحريم ليس تحريماً بالحقائق بل
لاجل سد الذریعۃ حتی لا یتوصل لقلیلہ لے کثیرہ کالنبی عن القبلۃ للصائم الشاب النہی عن
النظر الے وجہ الاجنبیۃ لانہ یدعو الے الفساد و الافعلۃ الحرمۃ ہو الاسکار و اما فی نجاستہا فقلیلہا و کثیرہا
سواء ہذا ہو تحریر مذہب ابی حنیفہ رضی و الحق عندنا فی ہذہ المسئلۃ ما ہو عند المجہور و اللہ اعلم

سوالات عشرہ کہ شاہ بخارا زعمدۃ المفسرین زبدۃ المحققین صاحب الادب
و التیمیر مولانا شاعر عبدالعزیز دہلوی حرمۃ اللہ علیہ کردہ بود و جو ابامو و تفصیل فیل دادہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العالمین الرحمن الرحیم مالک یوم الدین والصلوۃ والسلام علی خاتم النبیین
وسید المرسلین محمد وآلہ جمعین سوال اول آنکہ فرقہ امامیہ کہ فی زمانہ مذہب ایشان مرجع است
در اسلام و ایمان آنہا چہ گفتہ آید و طریق سلام در ملاقات باینہا کردہ آید یا نہ و وہم آنکہ اگر کسی
قدف عاشرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا و یا سب صحابہ کبار رضوان اللہ تعالیٰ علیہم نماید و کسے اورا

تقتل رساند در قصاص آن چه حکم است و علی هذا القیاس خواجه و نواصب سوّم گنگه جلاء
بفضل شخین نزد اهل سنت محقق است اما تفصیل شخین بر مرتضی علی رضی الله عنه من کل الوجوه
ثابت است یا نه چهارم آنکه امامت تفضیلیه جایز است یا نه و در صلوٰه مقتدیان او که اهل سنت
باشند چه حکم است پنجم آنکه در سب مروان و معاویه نزد اهل سنت چه تحقیق رفته ششم آنکه
اگر خفی المذنب در بعضی احکام بر پیشانی فعلی مثل رفع یدین و غیره عمل نماید چه حکم است هفتم آنکه
در تحصیل علم منطق و انگریزی مستلخصه اشتغال آن دارد و بر جواز و عدم آن چه حکم است
و ایضا در علم فارسی که سوامی حدیث و قرآن باشد چه حکم است و در فتاوی سراج النیر من تفصیل
تابع محمد مفتی در این باب لفظی چند که مشاهد نموده بود گذارش مینماید بکذا عبارت تعلیم العلم کیون
فرض عین و هو قدر یا محتاج الیه فرض کفایه و هو ما زاد علیه لینیف غیره و منسوب و هو التبر فی
الفقه و حرام و هو علم الفلسفه و الشعبه و التبحر و الرمل و علم القافین و الاستدلال فی الفلسفه
علم المنطق انتهی کلامه و نیز بر نوکری نصاری چه حکم است هشتم آنکه در سماع غنا نواز و البونیه
کوفی رحمة الله علیه چه حکم رفته و کس از اهل سنت بجل آن حکم کرده است یا نه نهم آنکه در مقدمه
خنا محو شکل چه حکم است نکاحش رواست یا نه و دهم آنکه بر تقدیر ثبوت کل و خان حرام
بر علت و حرمت حقه چه حکم است و این حدیث من اکل النبیج لقمته فکانما زنی بامه سبعین
مرة و من زنی بامه مرة فکانما یدم الکعبه سبعین مرة و ایضا من اکل النبیج و مات علی هذا
حشره الله عزوجل فی القیامه مکتوباً بین عینیّه ذابیس من رحمة الله عزوجل صحیح است
یا نه چنانچه علاء الدین محمد ابراهیم التبریزی که اهل امامیه است در تنبیه الغافلین تحقیق این نموده
و گفته که این قول رسول الله است صلی الله علیه و سلم

اجاہامولانا شاہ عبد العزیز محدث و مفسر دہلوی رحمۃ اللہ علیہ

جواب اول آنکه شبهه نیست که فرقه امامیه منکر خلافت حضرت صدیق اکبر رض اند و در کتب فقه سلطوت
که هر که انکار خلافت حضرت صدیق اکبر کند منکر اجماع قطعی شد و کافر گشت قال فی فتاوی عالمگیری
الرافضی اذا کان السیخ فین و یلعنهما العیاذ بالہ فہو کافر وان کان بغضیل علیا کرم اللہ وجہہ
علی ابی بکر رضی اللہ عنہ لا یکون کافر لکنہ مبتدع ولوقفت عایشہ رضی اللہ عنہا بالرافض کفر

"است" اخبار علم و ادب حضرت صاحبزادگی کی شان شریفہ احوال و سیرت مبارکہ کی طرف خود را یکبارہ فرمائی کہ جو انکا دل کو خوش بخشد اسلام از کائنات برون

وایضا فيه من انكر امامته ابى بكر الصديق رضي الله عنه فهو كافر وعلی قول بعضهم هو مبتدع
ولیس بکافر و الصیح انه کافر و كذلك من انكر خلافة عمر رضي الله عنه في اصح الاقوال و يجب
انكاره و انقض في قولهم مرجع الاموات الى الدنيا و تاسخ الارواح الى ان قال و هو لا يقوم
خارجا عن ملة الاسلام و احكامهم احكام المتمردين استه و هرگاه بموجب روایات فقہ کفر آنها
ثابت شد پس در ملاقات ایشان نیز حکم ملاقات کفار جاریست یعنی ابتدا بسلام نباید کرد
الا عند خوف الضر العظيم الا حتى منهم و رد جواب نیز بقدر ضرورت اکتفا باید نمود و اگر در افعال
تعظیمیه دیگر غیر از سلام خود بعمل آرند در مقام مکافات بقدر مشروع عمل باید آورد و همچنین در
عیادت و تعزیت و تهنیت و اجابت دعوت مکافات منظور باید داشت چنانچه حکم سایر کفار
همین است و کذا حکم الخوارج و النواصب جواب سوال ثانی آنکه قاذف عائشه رضي الله
عنها بلا شبهه مرتد است او را پیش حاکم برده بشه و اثبات قذف و سب بر نموده قبل باید رسانا
بحکم حدیث من بدل دینه فاقتلوه و این همه برای آنست که قصاص از قاتل دفع شود و الا چون
شخصه بگوش خود این کلام شنید و منکر آن کلام را بگشت عند الله ماخوذ میشود و اما عند القاتل
اگر شهید معتبر ندارد و سب واجب قصاص خواهد گشت و همین است حکم خوارج و نواصب اگر قذف و سب
نمایند جواب سوال ثالث آنکه تفضیل شیخین بر حضرت مرتضی علی رضي الله عنهم جمعین بر کل
الوجه نیست بلکه علمای محققین نوشته اند که تفضیل اصحاب شیخین علی الآخر من جمیع الوجوه محال
چون تفضیل حضرت مرتضی علی در جهاد سیفی و سنانی و دفن قضا و کثرت روایت حدیث و اشیائیه
و حقیقت لایستیا زوجیت بر حضرت صدیق اکبر قطعی است همچنین تفضیل آنجناب در قدم اسلام
و اول من صلی بودن بر حضرت فاروق نیز قطعی است بلکه مراد از تفضیل شیخین بر جناب
مرتضی نیست مگر تشبیه به بنی من حیث سیاست الامه و حفظ الدین و سد باب الفتنه
و ترسیج احکام الشرعیه و اشاعت الاسلام فی البلدان و اقامه الحدود و التعزیرات و همچنین است
مقاصد خلافت کبری و لهذا تقدیم شیخین درین امر مجمع علیه صحابه بود بلکه در صواعق محرقة و دیگر
کتب حدیث معتبره مذکور است که جناب رسالت صلی الله تعالی علیه و آله وسلم فرمودند
سالت الله ان یقدمک یا علی و ابی ابی الله الاتقدیم ابی بک جواب سوال رابع آنکه تفضیلیه دو قسم اند

اول کسانی که حضرت مرتضیٰ علی را بر شیخین تفضیل میدهند و در محبت شیخین و تظیم اینها و مناقب و مراجع
 اینها و اتباع روش و طریقه و تمسک با اقوال و افعال اینها سرگرم و در اسخ قدم اندازند مانند اهل سنت با وجود
 تفضیل شیخین بر جناب مرتضیٰ علی رضی الله عنه بوجهی که مذکور نیست بجناب مرتضیٰ کمال رسوخ و
 محبت و اتباع و طریقه تمسک بقول فعل آنجناب سرگرم و این قسم تفضیلیه داخل سنیان اند لیکن
 مدین مسئله خطا کرده اند و خلاف ایشان را با جمهور اهل سنت از قبیل خلاف اشعریه یا ماتریدی
 باید فهمید امامت این قسم تفضیلیه جائز است و بنده از علمای اهل سنت و صوفیه اینها برین
 روش بوده اند مثل عبدالرزاق محدث و سلمان فارسی و حسان بن ثابت و بعضی صحابه دیگر و
 قسم دیگر از تفضیلیه کسانی باشند که گویند ما محبت مرتضیٰ علی رضی الله عنه و اولاد و اتباع و
 طریقه اینها و تمسک با اقوال و افعال اینها کافی است و شیخین و صحابه دیگر را بدگنایم لیکن بآنها
 سر و کار سه هم نداریم نه محبت نه عداوت نه اتباع و نه ترک اتباع و نه تمسک با اقوال و افعال
 اینها و نه اعراض و این قسم تفضیلیه بلا شبهه متبع اند و حکم امامت ایشان حکم امامت متبع است و شیخین
 از اعتبار اهل سنت این قسم تفضیلیه نبوده است جواب سوال خاص آنکه مراد اهل طایفه لغته را بدگفتن
 و بمل انو بزار بودن خصوصاً در سلوک کسی که با حضرت امام حسین و اهل بیت مینمود و عداوت مستقره
 از آن بزرگواران در اقل از لوازم سنت و محبت اهل بیت است که از جمله فرائض ایمان است
 و امام معاویه بن ابی سفیان پس صحابی است و در حق او بعضی احادیث نیز وارد است و علمای
 اهل سنت در حال او مختلف اند علماء ماوراء النهر و مفسرین و فقهای این همه حرکات و جنگ
 جدل و ارباب جناب مرتضیٰ علی رضی الله عنه حمل بر خطای اجتهادی دارند و محققین اهل حدیث بجنب دایا
 صحیح دریافته اند که این حرکات خالی از نشانه نفسانی نبود و خالی از تهمت تعصب اموی و قریشیه
 که جناب ذی النورین داشت نبوده است پس نهایت کارش اینست که مرکب کبیره و باغی
 باشد و الفاسق لیس باهل اللعن اگر مراد از سب همین قصد است این فعل او را بدگفتن و بد
 دانستن بلا شبهه محققین این معنی واضح است و اگر مراد از سب لعن و شتم است پس مجاز است
 که کسی از اهل سنت پیرامون آن گردد چه نزد اینها براس فاسق و مرکب کبیره استغفار با مومنین
 فیکون اللعن حراماً خاصه که او مرد صحابی است شفاعت رسول الله ص و عفو صاحب حق مرتضیٰ

حب رضی علی المدینه در حق او زیاده بر فساق دیگر متوقع و مرجوحست بالقطع معلوم است
 که بعضی صحابه در زمان آن حضرت صلی الله تعالی علیه و علی آله و صحابه وسلم ترکیب کبیره
 شده اند مثل ما غزاسلمی که زنار کرده بود و مثل حسان بن ثابت که مدقذ عاتشه صدیقه رضی الله
 عنها شریک گشته آنحضرت اینها را حکم تکفیر نفرموده اند و هنوز قذف عاتشه رضی الله عنها منصوب
 التحريم در قرآن نشده بود برخلاف این وقت که حالا قاذف عاتشه بلا شبهه کافر است لا انکاره
 نص القرآن جواب سوال سادس آنکه اگر خفی الذنب بر عیب شافعی عمل نماید در بعضی احکام
 بیکه از سده دج جانیز است اول آنکه دلایل کتاب و سنت در نظر او در آن مسئله مذمب شافعی را
 ترجیح دهد و دوم آنکه قضیه مبتلا شود که گذاره بدون مذمب شافعی نماید مثل احکام میاه درین دیار
 یا احکام مفقود و سوم آنکه شخصی باشد صاحب تقوی و او را عمل با احتیاط منظور افتد و احتیاط و در مذمب
 شافعی یا بد مثل صدقه و ادای زامه از قدر دو آثار یا گوشت طاموس نخوردن و علی بذالقیاس
 لیکن درین وجه شرط دیگر هم هست و آن آنست که تلفیق واقع نشود یعنی بسبب ترکیب مذمب
 صورتی متحقق شود که بهر دو مذمب روا نباشد مانند آنکه فصد را ناقض وضو بدانند یا زهرا
 وضو ناز عقب امام بی قرارت فاتحه بگذارد که در هیچ مذمب و انشد وضو بر مذمب حنفی
 باطل گشت و ناز بر مذمب شافعی و اگر سوائے این وجوه ثلثه ترک اقتدای حنفی نموده
 اقتدا نشاء یعنی کرد یا بالعکس کرده قریب بحرام است زیرا که حسب است در دین جواب
 وال سابع آنکه تحصیل علم منطق هیچ باک نیست زیرا که علم منطق از علم مقصود بالذات نیست
 بلکه از علوم الهیه است نه نخوهرت و آله هر خبر را در حلت و حرمت حکم آن چیز است که ذمی الآله
 است مثل توپ توپخانه و اسب سلاح خانه که آله حارب است پس اگر حارب عبادت است مثل
 جواهر و کفار و دفع سارق و قطاع الطريق استعمال آلات و اتخاذ ادوات آن حرب بنیر قبیل
 عبادت خواهد شد و اگر آن حرب حرام و معصیت است مثل بغی و قطع الطريق پس استعمال
 آله آن حرب بنیر حرام و معصیت خواهد بود و بکذا فی کل آله مع ذمی الآله نهایت کار آنکه اگر کسی علم منطق
 تحصیل کرده در تأسیسات مذمب باطله و تشکیکات عقائد حقیقه استعمال کند البته درین کار
 اگر چه کار به اشتباه نیست و نه نفس تحصیل علم مذمب نباشد و در کلام قدما بحج این علم منع از استعمال آن

در
 مذمب
 شافعی

بکثرت وارد شده آنرا بر چه چیز حمل باید کرد جوابش آنکه مجموع تحصیل این علم محمول بر دو چیز است
 یا آنکه ملوایشان منع از آنهاست یا اشتغال این علم که مقصود بالذات گردد و از حدود مسائل خارج شود
 و تمام عمر در آن مصروف گردد و از تحصیل مقصود بالذات باز دارد و اشتغال بجمع علوم آتیست و نحو
 و صرف و معانی و میان باین وجه ممنوع و حرام است یا آنکه در آن زمان بیشتر اشتغال این علوم
 در تأمیرات مذہب اعتزال و فلسفه رایج بود و در امثله حدود و رسوم و قضایا و قیود و کمال مسائل
 قدم عالم و اثبات میسوی و صورت و غیر ذلک مستعمل میشد و هر که باین علم اشتغال میگشت دین او باین
 منخرقات مملو و مشحون میگردد و در فتنه رفته رفته رسوخ در دین او پیدا میگردد و بدین جهت حرام و معصیت
 گردید حال این امور و منطق بالکل بر طرف شده و از اهل حق جزوی از اجزای علم کلام که نیل علوم
 دنییه است گردانیده اند حرمت و معصیت بودیش نیز بر طرف شده اذ الحکم رفع بار تعلق لعلته
 و آنچه در فتاوی سراج النیر قوم است و دخل فی الفلسفه المنطق مراد از همان منطق است
 که جزو فلسفه بود و امثله آن در مسائل فلسفه مستخرج شده بودند از این منطق مجز و که جزو علم کلام است
 و الله اعلم بالصواب و تعلم انکری یعنی آئین خط و کتابت و لغت و اصطلاح اینها را دانستن
 با کسی ندارد اگر به نیت مباح باشد زیرا که در حدیث وارد است که زید بن ثابت بکلم آنحضرت صلوات
 علیه و آله و صحابه سلم روش خط و کتابت یهود و نصاری و لغت آنها را آموخته بود و براس
 این غرض که اگر براس آنحضرت علم خطی باین لغت و رسم خط برسد جواب آن تواند نوشت و اگر
 بمجوز و خوش اندامها و اختلاط آنها تعلم این لغت نماید و باین وسیله پیش آنها تقرب جوید پس
 البته حرمت و کراهت دارد و قدر انفا ان للمالکة علم ذی الآلة و لو کریمی یضاری بلکه جمیع کفره
 چند قسم است بعضی مباح و بعضی مستحب و بعضی حرام و بعضی کبیره و بعضی سبیه و کفر فیضی است آنکه اگر کافر
 این کس را برای اقامت رسوم صالحه و سرانجام امر محمود مثل دفع دزدان و قطع الطریق و قیام و اوقات
 شرع شریف در عدالت و بنای قناطر و ترتیب ترمیم عمارات نافع مثل مهمانسرای و غیر ذلک استیتماء
 کند بلا شبهه جایز است بلکه مستحب است بدیل قصه حضرت یوسف علی نبینا و علی الصلوٰۃ و السلام که از پادشاه
 مصر که در آن وقت کافر بود و از غلی خزائن مصر درخواست عدل و تقیم نماید و بدلیل
 قصه والده حضرت موسی علی نبینا و علی الصلوٰۃ و السلام نوکری فرعون را برای شتر دادن حضرت

موسے علی نبینا وعلیہ السلام قبول کرد و اگر برای امور دیگر نوکر بود و اختلاط با کفر لازم آید و مشایخ
 رسوم و اوضاع منکره آنها در آن خدمت اتفاق افتد و اعانت بر ظلم شود مثل غشی گری و خمرکاری
 و سب و گری یا تعظیم مفطر بر اے آنها و تذلیل خود و دشمنان و ایستادن ضرر و افتد حرام میگردد و اگر برای
 قتل مسلمان و برہم کردن ریاست یا ترویج کفر و خمس مطاعن دین و نحو ذلک نوکر می گیرند کبیرہ
 غلطیست بر حد کفر جواب سوال ثامن آنکہ استماع غنا مجرد از فرامی و طاهری در مذہب امام
 ابوحنیفہ رحمہ اللہ روایات مختلفہ است اصح آنست کہ جائز است و دف ہم جائز است و احادیث
 کثیرہ مؤید این روایات اند قال شیخ الاسلام ابن الہمام قید حرمتہ التغنی بما اذا کان فی
 اللفظ لا بالاعمال کصفۃ المذکر والمرآۃ المغنیۃ الحسنۃ و وصف الخمر المہج الیہا و المنیات الخائبات
 و ہجاء مسلم او ذمی الا اذا اراد انشاء الشعر للامشہاد او لعلیم فصاحتہ و بلاغۃ نعم اذا قیل ذلک
 علی الملأ ہی منع وان کان مواعیظ و حکما لذلک نفسہا لا کذلک التغنی وقت الولیمۃ و العقیقۃ
 و عند الولادة و عند مجئ الغائب انتہی وقال فی الزلیعی اختلاف فی التغنی المجرد قال بعضہم انہ
 حرام مطلقا و منہم من یقول لا بأس بالتغنی لیفید لہم القوافی و الفصاحتہ و منہم من قال بحجوزۃ التغنی
 لرفع الوحشۃ اذا کان و جدہ و لا یكون علی سبیل اللہ و قال السخسی فی البدایع و اسماع فی اوقات
 السرور تاکید للسرور مباح ان کان ذلک السرور مباحا کالغنائی ایام العید فی العرس
 و فی وقت مجئ الغائب و وقت الولیمۃ و العقیقۃ و عند الولادة و عند النحمانہ و عند حفظ القرآن
 جواب سوال ناسخ آنکہ خنثائی شکل راہر و شہوت دیکہ تہ نمے آید بلکہ غالب مغلوب باشد
 اگر شہوت فرج غالب است نکاح او باہر و باید کرد و اگر شہوت او در فرج غالب باشد نکاح باہر
 باید ساخت و در اجرائی شہوت دیگر او را صہر لازم است جواب سوال طائر آنکہ کل دغان حرام
 حدیث نیست و در حلت و حرمت حقہ اختلاف است اصح آنست کہ کوہ تحریمی است از حیث
 بومی بد کہ از ثامن حقہ کش مے آید مثل پیاز خام و سیر خام و از حیث تشبہ باہل ناکہ دو وارد و
 ایشان خوانا ہلد و من اکل البنج و مات الخ اصلا و کتب حدیث نیست بلکہ از الفاظ رکیکہ ابن ہرود
 کلام صریح معلوم میشود کہ مجعول و موضوع است و نوشتن علا و الدین تبریزی اعتباری ندارد
 کہ در این باب اعتبار بر قول محدث متعبر کہ حدیث را بیان نماید باید کرد اما و عاظ احادیث غیر متعبرہ

را بر امری تحلیف و تہیب ذکر میکنند و از حال آن احادیث مطلع نباشند تفصیل مسأله حق نیست
 کہ در کشیدن تماکو و جہ حرمت متحقق نیست زیرا کہ علت حرمت و زینات منحصر بر دو چیز است سمیت
 و سکریت و این شیش خالی ازین ہر دو چیز است لیکن در استعمال آن باین کیفیت کہ دخان اورا
 درون بکشد نہ سدہ و جہم از کراہت بہم نرسد بیکے بوسیہ کہ از دمان حقہ کش سے آید و دم شہ باہل نارد
 و این ہم علت کراہیت است چنانچہ در مختصر یعنی دست بر تہیگاہ نہادہ ایستادن و در تخم کچیر
 نہی در شرع وارد شدہ سوم آنکہ استعمال این وضع مسلم را ملابس نارسیگر و اندو طالبت باما کر کہ وہ
 است لانہا مصورۃ عذاب اللہ لعلی و لہذا از کی یعنی داغ نہادن نہی و کراہیت آمدہ و ہر چند
 این ثلاثہ متکرم نہی تنزیہی است اما بسبب اجتماع منجر بکراہیت تحریمی شد و بعضی از اہل حق
 گفتہ اند کہ لفظ کل دخان حرام ہر چند حدیث نباشد از کلام دست است زیرا کہ دخان نزدیک اہل عقل
 مرکب از دو چیز است ارضیت و ناریت و ہر دو حرام اند فالکرب منہا یکون حراما جواب این
 سخن آنکہ حرمت ارضیت و ناریت بعلت سمیت است و چون علت مرتفع شود حلال گردوئال
 استعمال نودہ با برگ پان و طین ارمنی و طین مختوم در او ویہ پس اگر استعمال این دخان
 بطریق اصلاح بدن باشد مثل تحلیل ریح و رفع قبض علت حرمت نخواہد داشت و بعضی
 کتب در حرمت آن از آیتہ یوم تاتی السماء بدخان مبین لغشۃ الناس ہذا عذاب الیم
 استدلال کردہ گفتہ اند ازین آیت معلوم شد کہ دخان آکہ عذاب است و آکہ عذاب را استعمال
 کردن درست نیست و جواب ازین مشہد اما صغری و کبری ہر دو ممنوع اند زیرا کہ دخان چنانکہ
 اللہ عذاب است اللہ منعم ہم است چنانچہ در استعمال خود کہ در حدیث صحیح وارد است کہ
 محاربکم اللوۃ یعنی عود و طب را بر امری بہشتیان در بہشت در مجامع خواهند آورد و نیز استعمال
 آکہ عذاب مطلقا ممنوع نیست زیرا کہ عذاب قوم نوح علی نبینا و علیہ الصلوۃ السلام بطوفان بود

تمہ دلائل شیعہ بیان حدیث ثقلین

(منقول از تحفہ اثنا عشریہ باب ہفتم)

بسم اللہ الرحمن الرحیم

باید دانست کہ اقسام دلیل نزد شیعہ چہار است کتاب و خبر و جہار و عقل کتاب کہ قرآن مجید است
 بزعم ایشان قابل استدلال نیست زیرا کہ اعتماد بر قرآنیت او حاصل نہیں شود الا وقتیکہ ماخوذ باشد
 بواسطہ امام معصوم و قرآنی کہ از ائمہ است در دست ایشان موجود نیست و این قرآن را ایماہ بزعم
 ایشان معتبرند آئینہ اند و قابل استدلال و تسک نشمارند چنانچہ از کلینی وغیرہ کتب معتبرہ ایشان
 منقول خواهد شد و این مطلب بچند وجہ ثابت است اول آنکہ جماعہ کثیرہ از امامیہ از ایماہ خود و آئینہ
 کردہ اند کہ قرآن منزل را تحریف کلمات از مواضع آن و اسقاط آیات بلکہ سورتیں بوقوع
 آمد و ترتیب ہم متغیر شدہ و بالا آنچہ موجود است مصحف عثمان است کہ ہفت نسخہ آنرا نوشتہ
 با کتاف عالم شہرت داد و کہے را کہ قرآن منزل بر اصل ترتیب وضع میخواند ضرب و شلاق بخود تا آنکہ
 طوعاً و کرہاً ہمہ آفاق بر این مصحف اجماع کردند پس این مصحف قابل تسک و استدلال نباشد و ظلم
 و الفاظ او و عام و خاص او محل اعتماد نباشد چہ جائز است کہ این احکام کہ درین قرآن موجود اند
 ہمہ آہنہا یا اکثر آنہا منسوخ باشند بآیات و سورتے کہ اسقاط کردہ اند یا مخصوص باشند بآیات
 و سورتے منسوخہ و چہ دوم آنکہ ناقلان این قرآن بلاشبہ مثل ناقلان توریت و انجیل اند کہ بعضے
 از ایشان اہل نقاق بودند مثل عظمای صحابہ و کبری ایشان و بعضے از ایشان برہمن و دنیا طلب
 و دین فروش مثل عوامہ صحابہ کہ بطمع مال و مناصب اتباع ریسان خود کردہ اند و از دین مرتد شدند
 مگر چہاں کہ پیشش کس باقی ہمہ سنت پیغمبر را جواب دادند و با خاندان او دشمنی و عداوت پیش گرفتند
 و کتاب او را تحریف و خطاب اورا تعبیر کردند مثلاً بجای من المرفق الی المرفق و بجای ائیمہ
 ہی انکی من ائیمہ ہی اربی اسن امیہ نوشتند و علی ہذا القیاس چنانچہ در دعای صبحی قریش کہ
 اورا قنوت امیرالمومنین و متواتر انکار کردند مذکور است و بعض آن دعا در باب ثانی گذشت پس

چنانکه بر تورات و انجیل اعتماد نتوان کرد و عقیده و عمل را از آن نتوان گرفت همچنین این قرآن
موجود تمسک نباید کرد و چنانکه احکام آنها منسوخ شده اند به قرآن مجید هم چنین این قرآن هم در
بسیار نسخ شده و نسخ را غیر از امیه کسی نمیداند سوم آنکه ثبوت نزول قرآن و اعجاز او بلکه ثبوت
نبوت پیغمبر نیز موقوف است بر ثبوت صدق ناقلین و چون ناقلین ثبوت نبوت پیغمبر این جماعه باشند
که بسبب غرض فاسد خود ایضا را که حضور یک لک و بست و چهار هزار کس پیغمبر فرموده بود و انفاق و کتمان
نمودند و هیچکس عزرا حاجت اظهار نساخت تا آنکه حق خاندان نبوت تلف شد و اصل عظیم دین که هم
جنب نبوت است یعنی امامت بر هم گشت بر نقل اینها چه اعتماد شاید بنا بر غرض فاسد علی ابن ابی
طیبه یا بر بسته باشند که فلاسفی نبی بود و معجزه ما آورد و قرآن بر و نازل شد و همه بلغا از معارضه او
عاجز شدند و در واقع هیچ نباشد و اما خبر پس حال آن دین باب تفصیل گذشت و تازه این است
خبر را می باید که ناقص باشد پس ناقل خبر شیعه اند یا غیر شیعه و غیر شیعه را خود اصلا اعتبار نیست
زیر که صدر اول ایشان که مقاطع الاسانید از مرتدین و منافقین و محرفین کتاب الله و معاندین
خاندان رسول بوده اند و شیعه با هم در اصل امامت و تعیین امه و اعدای ایشان اختلاف قائل
دارند و اثبات یک قول از اقوال ایشان نمیشود الا به خبر زیرا که کتاب این مذکرات بهنجمله
الزام مخالف نماید ساکت است پس اگر ثبوت خبر و حجت آن موقوف بر ثبوت آن قائل بود و در
صریح لازم آید و نیز حجت بودن خبر بسبب آنست که قول معصوم است بواسطه عدم در انصاف
دیگر رسیده و عصمت شخص معین ثابت نمیتواند شد الا به خبر زیرا که کتابهاست استناد عقل را حجت
و معجزه بر تقدیر صد و نیز موقوف بر خبر زیرا که مشاهدی و معجزه هر کس را اتفاق نمیشد
و اجماع نیز بسبب دخل معصوم در آن حجت است و باز در نقل اجماع لغایبین خبر در کار است
و عصمت شخص معین را به خبر سادیه خبر معصومی دیگر که بواسطه او رسیده ثابت کردن در صریح است
و نیز حجت خبر موقوف بر نبوت نبی و امامت امام است و چون اصل ثابت نشد فرع چگونه ثابت شود
بالجمله نزد شیعه توأتر خود از خبر اعتبار افتاد زیرا که گمان واقع از عدد متواتر بطور آمد و اظها غیر واقع
در حکم رواست و اخبار را خود بالا اجماع دین مطالب معتبر نیست پس استدلال به خبر مکرر
نیست و اما اجماع پس بطلان آن اظهار است زیرا که اجماع اجز ثبوت نبوت و شرع است

چون نبوت و شرع ثابت نمیتواند شد اجماع چگونه ثابت شود و نیز محبت اجماع نزد ایشان
بالاصالة نیست بلکه بنابر آنست که قول معصوم نیز ضمن آن میباشد و هنوز در بودن معصوم
و تعیین آن که کدام است و نقل قول او بحث و فقیه میسر و وزیر اجماع صدر اول و ثانی یعنی
قبل از حدوث اختلاف در است خود معتبر نیست زیرا که اجماع کردند بر خلافت ابو بکر و عمر و حُرَیْرَت
متعه و بر تحریف کتاب و منع میراث پیغمبر و دفع امام برحق از حق خود و غصب تعلقات خاندان رسول
و بعد از حدوث اختلاف در است و تفرق ایشان بفرق مختلفه اجماع چه قسم متصور شود و خصوصاً
در مسائل خلافیه که احتیاج باستدلال و اثبات محبت منحصراً در آنهاست و نقل معصوم و اجماع
و موافقت قول با قول سایر است ثابت نمیشود مگر باخبار و حال و احوال و تعارض و تساقط و ضعف و دهن
قسمی که هست روشن است و نیز نقل اجماع در مسئله خلافیه بخصوص امری است که شدنی نیست
و علماء شیعه را بلکه اثنا عشریه را بخصوص درین نقل باهم تکاذب و تضاد واقع است بعضی ازین نقل
اجماع فرقه خود میکنند و دیگران تکذیب میکنند و انکار مینمایند و چون اجماع یک فرقه از امامیه که یک فرقه
از شیعه اند بافرقه دیگر که یک فرقه از امت اند به نقل خود ایشان ثابت نشود اجماع جمیع است ثابت کردن
چه قسم متصور باشد و این را بچند مثال روشن کنیم صاحب سبیل السلام للامامین که از
عمده علماء اثنا عشریه است در شرع حدیث عقل بتقریب میگوید که کلام الشیخ ابی الفتح محمد بن علی
فی کثیر الفوائد يدل على اجماع الائمة على البداوانة من خصايصهم فانكره سائر الفرق
و کلام العلامة المحلی فی النهایة و التہذیب و کشف الحق يدل على اللصر في الانكار و نیز شیخ
شہید ثانی که از اجله علماء ایشان است فصل مستقل دارد در آنکه شیخ ایشان در جابا مدعی اجماع
فرقه شده است حالانکه خود و در جابا مدعی دیگر مخالف آن گفته نقل از آن فصل مے آید
فَمَا يَتَمَلَّ عَلَى مَسَائِلِ ادْعَى الشَّيْخُ فِيهَا مَعَ أَنَّهُ يَنْفُسُهُ خَالَفَ فِي حُكْمِ مَا ادَّعَى الْأَجْمَاعُ
فِيهِ أَوْ دَنَا مِنَ التَّنْبِيهِ عَلَى أَنَّ لَا يَغْتَرُ الْفَقِيهَ بِدَعْوَى الْأَجْمَاعِ فَهَدَوْعَ فِيهِ الْخَطَاءُ وَالْحِجَاكَ كَثِيرٌ
مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْفُقَهَاءِ سِوَمَا مِنْ الشَّيْخِ الْمُرْتَضَى فِيمَا ادَّعَى فِيهِ الْأَجْمَاعُ مِنْ كِتَابِ النُّكُلِ
و عَوَاهِي خِلَافِ الْأَجْمَاعِ عَلَى أَنَّ الْكُنَايَةَ إِذَا اسْلَمَتْ وَ الْقَضَتْ عَدَّتْهَا قَبْلَ أَنْ يَسْلَمَ الزَّوْجُ
يَنْفُسُ النُّكُلِ وَقَالَ فِي النِّهَايَةِ وَ فِي كِتَابِ الْأَخْبَارِ لَا يَنْفُسُ النُّكُلِ مِنْهَا أَسْمَاءُ كُتِبَ فِيهَا

در آنچه مشتمل باشد بر مسائل دعوی کرده است الوجوه اتفاق را در آنها با وجود آنکه می بذات خود نفی
 کرده است در حکم آنچه دعوی اجماع کرده در آن وارد کردیم آنرا برای خبر دار کردن بر آنکه علم غریب بخود سبب
 دعوی اتفاق پس تحقیق واقع شده در آن خطا و مجاز بسیار از هر یک از علل مخصوصاً از شیخ مرتضی پس آنچه دعوی
 کرده است در آن اجماع را از کتاب نکاح دعوی اوست در خلاف جمیع آنکه زن کتابیه و فقیه که اسلام
 آورد و بگذرد عدت او پیش ازین که مسلمان شود شوهر فسخ میشود نکاح و گفته است در نهانی و دور
 کتاب اخبار است فسخ میشود نکاح در میان آن هر دو و همین قسم هر باب از ابواب فقه تکذیب
 شیخ و سید مینماید و این رساله پس درازست قریب صد سئله بلکه باید در آن مندرج است و اما
 عقل پس تمسک بآن در شرعیات یا در غیر شرعیات اما در شرعیات پس نزد این فرقه اصلاً قابل
 تمسک نیست زیرا که از اصل منکر قیاس اند و او را حجت نمیدانند و اما در غیر شرعیات پس موقوف
 است بر تجربیان از شواهد و هم والف دعوات و احتراز از خطا در ترتیب و صورت اشکال این
 معنی بدون ارشاد و امام حاصل نمیتواند زیرا که هر فرقه از طوائف آدمیان بعقل خود چیزی را ثابت
 کنند و چیزی را منکر شوند و با هم در اصول و فروع تخالف نمایند و عقل ترجیح نمیتوان داد و الا بهما
 تخالف و تراجم در ترجیح هم متحقق خواهد شد پس لابد در این عقل حاکمی و مرجعی باید که احدی را بر
 راصواب و دیگر را خطا قرار دهد و این قسم حاکم و مرجع غیر از نبی و امام نمیتواند شد و چون نبوت امانت
 که موقوف علیه عقل است در غیر توقف است تمسک بعقل نیز محل اعتماد نباشد و معجزه کلام در دلائل
 شرعیه است و امور شرع را بعقل صرف ثابت نمیتوان کرد زیرا که عقل از معرفت آنها با تفصیل علی
 است بالا جماع آری عقلی که مستمدمد و گیرنده از شریعت باشد و اصل آن حکم را از شرع گرفته
 باشد میتواند قیاس چیز دیگر بیان کرد ولیکن چون قیاس نزد این فرقه باطل است پس عقل را
 مطلقاً در امور شرعیه دخل نماند خاصه در قواعد و کلیات شرع هنوز تردد و اضطراب است
 عقل را در چه چیز بکار خواهند برد ثبت العرش اولاً ثم انفس ثابت ساز عرش را اولاً بانش
 و گاه فاعل جلیله باید دانست که قیام جمیع بر این عقلیه با اعتقاد بدیهیات است پس اگر
 جمیع انکار بدیهیات پیش گزیده نشد سلفاً بیته که *الواحد نصف الاثنین و النفی و الاثبات*
لا یجتمعان و لا یرفعان و الجسم الواحد لا یکون فی ان واحد فی مکانین و الغائب

از دین و صاحب الاغراض الفاسده و دروغگو یان و گدایان بوده اند و معجزه اشیه از آنها روایت
ندارند و می سلیم بن قیس الهملی فی کتاب وفات النبی صلی الله علیه وسلم عن ابن عباس
عن امیر المؤمنین و غیر واحد عن الصادق ان الصحابه ارتدوا بعد النبی صلی الله علیه وسلم الا
اربعة النفس و فی روایتی عن صادق الاستیة پس آنچه این گروه مرتدین بر علم ایشان از ادعای
رسالت و اظهار معجزه علی وفق الدعوی و نزول قرآن و عجز بلغا از معارضه آن و احوال جنت و عذاب
و تکلیفات شرعیہ و نزول وحی و ملائکه بلکه نبوت انبیاء ماضیین و دعوت ایشان تبو حید فی العباد
و نهی از اشراک در آن روایت کنند و در واد باشد زیرا که خبر جمعی است که اجماع کردند بر خلاف وصیت
پیغمبر که به حضور یک لک و سبست و چهار هزار کس بتا کیدات تمام فرموده بود علی الخصوص که زوایا
این جماع هم نزد خود شیعه متواتر نشده نزد فرقی دیگر که هم رنگ آن جماعه اند متواتر شده و اگر بحجود
شهرت و مشیوع در آن قرن و مابعد آن قرن اکتفا کرده شود پس کمال نیل احتیاطی در دین
لازم آید زیرا که آن قرن و مابعد من القرون همه بر مخالفت او امر و نواهی پیغمبر بسته اند و قرن
را تحریف کرده و احکام بسیار خلاف ما انزل الله در آن قرون بحدی شایع و مشهور گشته که از اصل
شرعیت بهم مشهور تر گردیده مثل غسل الرجلین در وضو که حادثه ایست بغایت کثیفه الوقوع و بهر نحو
اشخاص الاتعد و لا تحصله دیده اند و همه بر غلط روایت نموده و بچنین مسح علی الخفین این قسم بدعات را که
رعیسان آن قرون از طرف خود احداث کرده رواج داده اند برابر احکام صلیه شرعیت دانسته
مثل سنت تراویح و حرمت متعه و غیر فلک پس این جماعه بیدین و بیباک چه بعید است که اتفاقا
نموده باشد بر ایم نبوت و نزول وحی و ملائکه و ذکر بهشت و دوزخ براسه تحریف مردمان و غیب
ایشان و تواتر و قسے مفید یقین میشود که اهل تواتر اغرضه فاسد در میان نباشد و اینجا اغراض
بیحد و شمار موجود اند و احتمال است که چند کس از نهان شمار روایت این دعوی و صدق معجزه
براسه غرضه شده باشند و سائر ایشان بجهت طمع موافقت و مدانیت کرده از ایشان قبول
نموده شهبیر کرده باشند و نیز احتمال است که از کاهنان و منجمان پیشین شنیده بودند که شخصی
در قریش پیدا شود و بدست او ملک روی زمین و خزان بیشمار افتد از او بعد مناف نامش
فلان و نام پدرش فلان پس مفسسی را بخیال فاکه کشتی متابعت او و سر افتاده باشد

بر صاحب سبق را تکه دوزنان ایران زمین که سفید پوست و نازک بدن میباشند و خطا خطور
 کرده باشد و هر دنیا پرست را سیر بساتین کسری و گلگشت فروین و شیراز و سکونت در قصد
 قیصر و امن کش طبع شده باشد و از یهود نیز جمعی بموجب اخبار و کتب قدیمه خود این ماجر را دانسته
 نص از تورات موافق مدعای او بر آورده و قصص و اخبار انجیل عبارت بلیغی برای او درست
 کرده داده باشند و معینان هنوز ثبوت نزول تورات و وقوع قصص انبیاء هم در تردیدات و
 دارو گیرست با موافقت آنها و ناموافقت چه میکشاید و چه میرود بالجمله اول جاهلان عرب باین
 اغراض ابداع نموده باشند باز مردم را غلط بر غلط افتاد بنا بر مطامع و مستلذات و نبوی و نصافی
 پس در پی اتباع آن جم غفیر لازم شمرند و رفته رفته صورت دینی و مذہبی قرار گرفت چنانچه در اکثر
 امور شرعیہ بر علم شیعیان قسم رواد واقع است مثلاً آنچه در تواتر غسل و طهرین شیعه میگویند
 همین تشقیقات و احتمالات است که مذکور شد بلکه در اینجا زیاده و ترقوی تر زیرا که غسل طهرین
 نسبت بمسح طهرین مشقته و کلفتی دارد و قبول مشقت و رنج و تشهیر آن بحسب ظاهر فائده نبوی
 در یافته نمیشود بخلاف امر نبوت که مقدمه ریاست عامه است که خیل و لحیظ خاطر نشین است
 و محل طمع و حرص برای این امور هزاران بلکه لکوک جان خود را بر باد میدهند اگر اجتماع
 بر یک کلمه و یک روایت نمایند چه عجب باشد و ممد و فروغ ایشان این هم شده باشد که هر گاه
 کسی با ایشان منازعت نموده بخار به برخاست نکبت کشید و تباہ و خراب شد عوام را خصوصاً
 کسانی که در زمان متأخر پیدا شدند اعتقاد حقیقت روایت اول خود قوی تر شد چنانچه شیعه
 در امر خلافت خلفای ثلاثه و شهرت آن در مردم آن زمان و قوت اعتقاد متأخرین اهل سنت
 همین قسم احتمالات دارند و اگر تواتر این قسم اشخاص مفید علم قطعی شود باینکه تواتر یهود نیز که بالاتر
 ازین اشخاص مذکورین در تحریف کتاب التور و تکیذ و مخالفت انبیاء و پیرو صایا
 آنها بودند در تأیید دین موسی علیه السلام مفید یقین شود زیرا که یهود نیز نص صریح حضرت
 موسی بتواتر نقل میکنند که فرمود شریعی موسی ما دامت ملوک الارض یعنی ملوک من همیشه کرده
 است تا وقتی که آسمان است زمین و تعظیم التبت موسی ما دامت السموات و الارض
 تعظیم سبب همیشه کرده شده است تا وقتی که آسمان زمین است و همچنین تواتر نصاری که نص صریح

حضرت عیسیٰ را برنگه او این فرستاد و آن رساله ابن البشر ختمت قبل مجئیه تحقیق رسالت پس روی تمام شد
 پیش از آمدن او روایت کنند و قرآن محرفی که برت این جماعت حکم توحید و نبیل محرف دارد که از سوی ایشان
 بسیار و سوره های بسیار ساقط کرده اند و کلمات او را تبدیل نموده و ترتیب او را تغییر داده اگر این
 قرآن متواتر کذا می تسک جائز باشد با نبیل نیز جائز باشد و در نبیل مرقس که انجیل ثانی است
 و از صاحب این نص موجود است و اناجیل اربعه نزد ایشان متواتر اند قال غرس رجل اشجاراً
 فی ارضه و بنی حوائطها المجدران و حفر فیها سیراً و بنی علیها میوتاً فلما کملت عماره البستان
 اودعه عند الزراع و سافر الی بلد اخر و اقام بها فلما کان ان یفصح الثمار ارسل عبداً من
 عبیده الی الزراع لیاخذ ثماره فلما جاء و اراد ان یأخذ ثمره ضره و داسه و غایب ثم ارسل
 عبداً اخر فادوه و ضره و داسه ثم ارسل اخر فقتلوه و کان یرسل عبیده الیهم
 یتربی فیهم و یقتلونهم و کان له ابن واحد یحبهم کلین له و لیسوا فآرسله الیهم فلما راه الکفا قال
 بعضهم لبعض هذا الذی یرث بعدنا فاجتمعوا فقتلوه و ارث البستان فوئبوا علیه فاجتمع
 یغضب علیه صاحب الحائط و یرجع الیهم و یرفعه من ایدیم و یردیم و یضعه عند اخرین و گفت
 نشان این شخص درخت ما را در زمین خود و بنا کرد و اگر در آن دیوار بنا کند در آن چاه حفر و ساخت بر آن
 خانه و پس هرگاه تمام شد عمارت باغ سپرد آنرا نزد مزارعان و سفر کرد بسوی شهر دیگر و اقامت کرد
 در آن پس هرگاه وقت رسید این که بخت شوند میوه ها فرستاد غلامی را از غلامان خود بسوی
 مزارعان تا که بگیرد میوه های آن را پس هرگاه که آمد و خواست این کم بگیرد میوه را زدند او را و فرستادند
 او را به طلب باز فرستاد غلامی دیگر را پس ایذا دادند او را و زدند او را و خون آلوده کردند او را و شکستند سر او را باز فرستاد
 دیگر را پس گشتند او را پس بود که میفرستاد غلامان خود را بسوی ایشان پی در پی میفرستادند
 بعضی ایشان را و میکشند بعضی ایشان را و بود او را یک پس سر که دست میداشت او را و بود او را پس سر
 سوا می و پس فرستاد او را بسوی ایشان پس هرگاه دیدند که از آن گفت بعضی ایشان بعضی را
 نیست آنکه وارث شود بعد می باغ را پس بیا بیاید قتل کنیم او را و وارث شویم باغ را پس حمله کردند
 بر وی پس گشتند او را پس ضرر و غضبناک شود برین کار صاحب باغ در جوع کند بسوی ایشان
 و بستاند آن باغ را از دست های ایشان و هلاک کند ایشان را و به نهد او را نزد یک دیگران پس

از اینجا معلوم شد که اثبات ملت خفیه که سبیل آن قول بنبوت خاتم الانبیا است بدون اتباع
 ال سنت و اصول مذموب نمیتواند شد زیرا که ایشان اصول دین خود را اخذ کرده اند از جماع صحابه
 کبار مثل عشره مبشره و عبادله اربعه و کثرتین و دیگر اهل بدرو اهل بیعت الرضوان و مهاجرین اولین
 که حق تعالی در کتاب خود بر صدق و صلاح ایشان گواهی داده قوله تعالی اُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
 وقوله تعالی مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ إِلَى الْخَيْرِ الْأَيُّهُ ودر آیات بسیار در حق ایشان کلمات
 خوشنودی و رضا مندی ارشاد فرموده قوله تعالی لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرِ
 اَلْغَيْثِ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ بَازَادِ اَلْ اهل سنت این نصوص را در قرآن و احادیث شنیده از حال
 ایشان تفحص و جوی نمودند معلوم کردند که هر همه ایشان صادق الاعتقاد شدید المحبت و الرسوخ
 بوده اند و اعلامی اعلام شهرت غیر ابھیج وجه تصور نکرده اند و در حفظ احکام ملت خفیه بیضابو عی
 مدانست روانداشته اند و کتاب خدا را بهتر از جان خود عزیز میداشتند و دین الهی را در محافطت
 و حمایت فوق الانفس و المهج سے انکاشتند و سن رسول او را در عادات فضلا عن العبادات
 مهمانکن تقویت میکردند و عوام صحابه بجهت خوف سیاست و برکت صحبت ایشان نیز همین در تیر
 و استنباط و تابعین ایشان با حسان نیز بتاثر صحبت ایشان و بانعکاس اشعه انوار ایشان سلوک
 همین طریق لازم گرفته اند و بکذا اقرنا فقرنا و اتباع و القیاد این جماعه مر پیغمبر را محض بوضوح
 حق بودند برای طلب نفی مرغ ضرری بلکه هر که از جمایه عرب بداع مولفته القلوب تبسم
 شده بود گویس قوم و صندید عشیر و باشد او را تحقیر امانت مینمودند مثل البوسفیان و اقبه بن
 حابس که در مجلس خلیفه ثانی با و صف ریاسته که داشتند خوار برپا کشیده اند و صف النعال جایافته
 و فقر و مساکین اهل ایمان و علما و کم اصلاان این با مثل صهیب عمار صند مجلس بودند و عند القدر
 ولایت و ملک سلطنت را بخویشاوندان و اقارب خود دادند و قدم اسلام و کثرت صحبت پیغمبر شدت
 رفاقت او را و تقسیم این مناصب ملاخطه کردند و اکثر ایشان بعد از قیل و قال و جنگ و جدال و کشته
 شدن بزرگان و اقارب خود را صراحت بر کفر و بعد از رویت معجزات قویه ایمان آورده اند و اگر بقول کهنه
 و متحین و اهل کتاب طبع مال و مناصب میگرددند بایستی که در اول و بلکه اظهار ایمان مینمودند و زمان
 دراز در بر پیغمبر و عداوت او نمیکز رانیدند و چون بقل و روایت ایشان ثابت شد دعوی

نبوت و ظهور معجزات و نزول قرآن و معجزات از معارضه آن یقین حاصل شد که فی الواقع
چنین بود و ثبوت صدق و صلاح ایشان به شهادت قرآن و رسول بر وجه دارنیت تا معذوری
لازم آید بلکه بر وجه تائید اعتقاد و مریضین است و الا فمحص حال ایشان کافی است در اعتقاد صحت
خبر ایشان و صدق متواترات ایشان و ابتداء سبیل ایشان و لزوم طریقہ ایشان پس اگر شیوہ
بقران یا خبر رسول یا اجماع تسک کنند لابد تنزل کرده باشند از حروف شیعہ خود و شوبی از مذہب
اہل سنت بر خود لازم گرفته و الا این تسکات ایشان مثل لامع سرب بآتش برآب نیست حقیقت و بی ثبات
خواہد بود پس واضح شد کہ بنا بر اصل شیعیت بیج دلیل از دلائل ایشان راست نمیشود و چون دست
بدان اہل سنت زدند باین قرآن و اصول ملت ضعیفہ قائل شدند لابد جمیع امور متواترہ ایشان
مثل تفویض امر نماز با بوبکر صدیق و فضایل و مناقب او غسل طہلین مسیح غنغین کہ مانند قرآن و
اصول بتواتر ثابت شدہ اند قائل باید شد و قبول باید کرد و الا حکم نے صل لازم خواهد آمد نان کسے خورد
و شکر دیگرے بجا آوردن لطیفے ندارد و جد و منع بادہ اسی را کہ چہ نعمتے است و دشمن سے بولن
و ہم رنگ مستان نیستن و این فائدہ را باید کہ از دست نہی کہ بے مفید است و نیز از ابواب سابقہ
معلوم شد کہ بناسی نہ شیعہ بر روایات اصحاب ائمہ است از ائمہ و احوال آن اصحاب نیز معلوم
کہ اکثر آنها دروغ گو بودند و خود ائمہ آنها را تکذیب فرمودند و هیچ امامی نبوده است الا بعض اصحاب
اور امام لاحق تکذیب نموده بدلیل آنکہ آن بعضی بامامت او قائل نبودند و معتقد بامامت شخصی دیگر
یا قائل تو کف و انقطاع امامت بودند معہذا سبب حسن ظن کہ با اصحاب ائمہ دارند تکذیب امام لاحق
بلکہ تکذیب خود آن امام را بجوسی نمے شمارند و بر روایات ہمہ آنها اعتماد کلی دارند پس چرا بسا را آن
و اصحاب رسول کہ کمتر از امام در تاثیر صحبت نخواہد بود حسن ظن نمیکند و روایات آنها را مقبول نحو
سازند غایت ما فی الباب آنکہ بعضی روایات از ائمہ مخالف روایات صحابہ خصوص در مقدمات متعلقہ
بامامت نزد ایشان رسیدہ باشد و شبہہ در صدق صحابہ ایشان را پیدا شدہ باشد لیکن چون
این مخالفت در اصحاب بر امام جاریست و این شبہہ در ہمہ آنها ساری معہذا مانع قبول روایت
نشده پس در حق اصحاب چرا مانع قبول روایت شود و ما بعد الا التعصب النحس والعناد النجس
و التحقیر لجناب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والا ما نہ بتاثير صحبتہ لا حول ولا قوة الا باللہ حالانکہ خود

ایمہ عذر این مخالفت را بیان فرموده اند و اصحاب را بصدق وصف نموده و در صحاح ایشان مروی و ثابت است لیکن غشاوة البصیر چشم ایشان را کور و گوش ایشان را کر ساخته است من کتاب الکافی للکلینی فی باب اختلاف الحدیث بحذف الاسناد عن منصور ابن حازم قال قلت لابی عبد اللہ ما بانی اسئلک عن المسئلة فقیمنی فیہا بالجواب ثم یحیک غیر من فقیہ فیہا بالجواب اخر فقال نجیب الناس علی الزیادۃ والنقصان قال قلت فاخبرنی عن اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صدقوا علی محمد صلی اللہ علیہ وسلم ام کذبوا قال بل صدقوا قال قلت فما بالہم اختلفوا فقال اما تعلم ان الرجل کان یاتی علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیسأل عن المسئلة فنجیبہ فیہا بالجواب انتم یجیبہ بعد ذلک بما ینسخ ذلک فنسخت الاحادیث بعضها بعضاً ایضاً بحذف الاسناد عن محمد ابن مسلم عن ابی عبد اللہ قال قلت لہ ما بال اقوام یروون عن فلان و فلان عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و لا یتہمون بالکذب فیحیی منکم خلافہ قال ان الحدیث ینسخ کما ینسخ القرآن از کتاب کافی مکلینی را در باب اختلاف حدیث بدور کردن اسناد از منصور ابن حازم ست گفت گفتم مرا ابی عبد اللہ را چیست حال من می پرسم ترا از مسئلہ پس جواب میدہی مراد را بجوابی پس مے آید نزد تو سو اسے من پس جواب میدہی اوراد را بجواب دیگر پس گفت ہر آنکہ ما جواب میدہیم مردم را بر زیادت و کمی گفت گفتم پس خبر دہ مرا از اصحاب رسول خدا صلعم را گفتند بر محمد یاد روغ گفت بلکہ راست گفتند گفت گفتم پس چیست حال ایشان کہ اختلاف کردند پس گفت ہر آنکہ مردمی بود کہ مے آمد بر رسول خدا صلعم پس مے پرسید اورا از مسئلہ پس جواب میداد اوراد را بجواب باز جواب میداد بعد ازین با پنجہ نسخ میگردان پس نسخ میکردند حدیث بالبعض آن بعض را و نیز بد حذف اسناد از محمد بن مسلم از ابی عبد اللہ گفت گفتم اورا چہ حال ست قومہا را روایت مے کنند از فلان و فلان از رسول خدا صلعم و بہت کردہ نمیشوند بدروغ پس مے آید از شما خلاف آن گفت ہر آنکہ حدیث نسخ کردہ میشود چنانچہ نسخ میشود قرآن فائدہ اخری اہل من الاولی و لقینا بسا و قد الدارین فی شرح حدیث الثقلین فمن شاء فلیجعلہا مع الابواب الخمسة التی بعدہا رسالہ ملحہ فائدہ دیگر است بزرگتر از اول و لقب دادیم آن را سعادت ہر دو جہان در شرح حدیث ثقلین پس ہر کہ خواہد باید کہ کند آن را با ابواب پنجگانہ کہ پس از دسے ہستند رسالہ جدا

باید دانست که باتفاق شیعه و سنی این حدیث ثابت است که پیغمبر صلی الله علیه و سلم فرمود انی
 تارک فیکم الثقلین ما ان تمسکتم بهما لن تضلوا العبدی احدهما اعظم من اخر کتاب الله و عترتی
 اهل بیتی هزار تن کنی اشم در شما دو چیز گران آنقدر که اگر گرفتید با آنها هرگز گمراه نشوید بعد من یکی
 از ان هر دو بزرگتر است از دیگر قران شریف و اولاد من از اهل بیت من - پس معلوم شد که مخدوم
 ربی و احکام شرعی ما را پیغمبر حواله باین دو چیز عظیم القدر فرموده است پس مذنبی که مخالف این
 دو باشد در امور شرعیه عقیده و عملاً باطل و نامعتبر است و هر که انکار این دو بزرگ کند خارج از دین
 شود حالاً در تحقیق باید افتاد که این دو فرقه یعنی شیعه و سنی کدام یک تمسک باین دو جبل متینست
 و کدام یک استخفاف این دو چیز عالی قدر میکند و امانت مینماید و از درجه اعتبار ساقط می انکار و طعن
 در هر دو پیش میگیرد و این بحث را بنظر تامل و انصاف باید دید که طرفه کار می و عجیب ماجرا می است
 و درین بحث غیر از کتب معتبره و شیعه منقول نسخ اهل بود چنانچه در تمام سیال از ملزومات است انکه
 امامیه و شیعه از درجه اعتبار ساقط شد و مثل تورات و انجیل قابل تمسک نماند زیرا که تحریف بسیار
 در و راه یافته و احکام بسیار از و منسوخ شده و آیات و سوره بسیار کثرت از احکام و مخصوص عموماً بود و
 بزرگ می رفته و انچه باقی است بعضی الفاظ او مبطل و بعضی زائد و بعضی ناقص و رومی الکلینی
 عن هشام ابن سالم عن ابی عبد الله ان القرآن الذی جاء به جبرئیل الی محمد صلی الله علیه
 و سلم سبعة عشر الف آیه از ابی عبد الله هر آینه قرآن آنکه آورده بود از جبرئیل بسوی محمد
 صلی الله علیه و سلم هفتده هزار آیت بود و رومی عن محمد بن نصیر عنه انه قال کان فی لم یکن اسم
 سبعین رجلاً من قریش باسما بهم و اسماء ابائهم و روایت کرد از محمد بن نصر از وی دست گفت
 بود و لم یکن نام هفتاد و از قریش بنامهای ایشان و نامهای پدر ایشان - و رومی عن سالم
 بن سلیمه قال قرأ رجل علی ابی عبد الله و انا اسمعه حروفاً من القرآن لیس ما یقرؤه الناس
 فقال ابو عبد الله من کف عن هذه القراءة و اقرأکم انقرأه الناس حتی یقوم القائم فاذا قلم القام
 قرأ کتاب الله علی حده و رومی الکلینی و غیره عن الحكم بن عقیبة انه قال قرأ علی بن حنین و انا
 ارسلنا من قبلك من رسول و لا نبی و لا محدث قال و کان علی بن ابی طالب محدثاً و رومی
 عن محمد بن ابراهیم الهلانی و غیره عن ابی عبد الله ان امته هی ادلی من امیه لیس کلام الله بل

محرّف عن موضعه والمنزل ایتمه ہی از کی من ایتمکم دروایت کے از سالم بن سلیمہ گفت خواندموی
برابی عبداللہ ومن سے شنیدم آنرا حرفہا از قرآن نبود آنچه میخوانند مردم پس گفت ابو عبد اللہ
بازمان و بازمان ازین قرأتہا و بخوان چنانچہ میخوانند آنرا مردم تا کہ قایم شود امام مہدی پس ہر گاہ
کہ قایم شود امام مہدی بخواند کتاب خدا را بر طبقہ ان دروایت کرد کلینی وغیرہ از حکم بن عتبہ ہر آنکہ وی
گفت کہ خواند علی بن حسین و نفرستادم پیش از تو هیچ پیغمبر سے نہ صاحب الہام گفت و بود علی
ابن ابیطالب صاحب الہام دروایت کرد از محمد بن الجهم البہلانی وغیرہ از ابی عبد اللہ ہر آنکہ
جماعت و ہی بالا تراست از جماعت نیست کلام خدا بلکہ سجا کردہ شدہ است از طور خود و نازل کردہ شدہ
چنین است امامان کہ انہما پاک تر اند از امامان شما و نزد ایشان ثابت و مفز و مشہور است بعضی
سورہ تمامہا ساقط مثل سورہ الولاۃ و بعضی سورہا کثرتا مثل سورہ الاحزاب فاتہا کانت مثل
سورہ الانعام پس ازین سورہا نیز در فضایل اہل بیت و احکام امامت ایشان بود ساقط کردند
ولفظ و نیک قبل از لا تحزّن ان اللہ معنا نیز ساقط کردہ اند و لفظ عن ولایۃ علی بعد ازین
آیت و قفّوہم انہم یسئوون و لفظ و کلّمہم بآیۃ بعد ازین آیت خیر ترن الف شہر و لفظ علی بن ابیطالب
بعد ازین آیت و کف اللہ المؤمنین القتال لفظ آل محمد ازین آیت و سیعلم الذین ظلموا آل محمد
اتّی منقلب ینقلبون و لفظ علی بعد از و کل قوم ہاد ذکر کل ذلک ابن شہر شوب البازندرانی
سے کتاب المثالب لہ و علی ہذا القیاس کلمات بسیار و آیات بشمار را شمرہ اند پس حالا
نزد ایشان در میان قرآن مجید محفوظ و در میان توریت و انجیل فرستہ نماند و تمسک باین ہر
و جہے ندارد کہ محرف و مبدل و منسوخ بنا سنخ مجہول اند و اما عترت رسول پس باجماع اہل لغت
عترت شخص اقارب اورا گویند و اینہا نسبت بعض عترت را انکار کنند مثل حضرت رقیہ و حضرت
ام کلثوم بنات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بعضی را داخل عترت نمیشمارند مثل حضرت عباس
عم رسول اللہ و اولاد او و مثل حضرت زبیر بن صفیہ عمہ رسول و اکثر اولاد حضرت زہرا را نیز
و دشمن دارند و بدگویند مثل زید بن علی بن الحسین کہ خیلے عالم و متقی و متورع بود و از دست
مروانیان شہید شد و پسہ او یحییٰ ابن زید را نیز دشمن دارند و یحسین ابراہیم بن موسیٰ کاظم
را و یحسین جعفر ابن موسیٰ کاظم را و او را لقب بکذاب کردہ اند حالانکہ او از کبار اولیاء اللہ بود

و بایزید بسطامی انواخذ طریقت کرده و بغلط شهرت یافته است که بایزید بسطامی مرید جعفر صادق است و جعفر بن علی را که برادر حضرت امام حسن عسکری بود نیز لقب بکذاب نموده اند و حسن بن الحسین المشنی و پسر او عبدالله محض را نیز که محمد اکبر لقب محض است مرتد و کافر شمارند و ابراهیم بن عبدالله را و زکریا بن محمد باقر را و محمد بن عبدالله بن حسین بن الحسن و محمد بن القاسم بن الحسین و یحیی بن عمر را که از احفاد زید بن علی بن الحسن است نیز کافر و مرتد و مانند و جماعه سادات حسینه حسینه را که قاتل باباست و بزرگی زید بن علی بوده اند ضال و گمراه شده اند حالانکه کتب انساب و تراجم سادات و دلالت صریح میکنند بر آنکه اکثر اهل بیت حسینیان و حسینیان محقق امامت زید بن علی و فضیلت آن بزرگوار بوده اند و جماعه ایشان را عشریه در حق آن بزرگواران اتحاق و کفر دانند و خلوه و درنا دارند چنانچه در باب معاد از کتب ایشان منقول خواهد شد و وجهش هم ظاهر است زیرا که منکر امامت یک امام نزد ایشان مثل منکر نبوت یک نبی کافر است و الکافر مختلف فی النار و این همه بزرگواران منکر امامت امام وقت خود بلکه امامت بعضی از ائمه با صیین نیز بوده اند و طایفه قلیله از ایشان عشریه بران رفته اند که اینها در اعراف خواهند بود مثل حضرت عباس عم رسول الله و بعضی گویند که بعد از عذاب شدید شفاعت اجدا و خود نجات خواهند یافت و این هر دو قول را یک یک و مردود و اند و موافق قواعد و اصول ایشان هم ان قول اول است زیرا که شفاعت در حق کفار بالا جماع مقبول نیست و اعراف و الخلد نیست و معجز بودن ایشان را در اعراف و جبه نیست که اینها منکر امامت بودند و منکران امامت کفار اند و با وصف این همه روایت میکنند که محب علی لا یدخل النار و در محبت ایشان با امیر المومنین هیچ شبهه نیست اما نصبت این فردا تماشا باید کرد که چه قدر بزرگان را که جگر پارهای ائمه و برادران ائمه بودند بجه مرتبه امامت و استخفاف مینمایند و در حق چند کس که محدود از اولیبت ائمه اننا عشر و بعض اقارب ایشان باشند و پرده محبت هزاران رعیوب و قبایح نسبت کنند و استخفاف و امامت زیاده از حد نمایند بالاتر از خواجه و نواصب آری + دوستی نمی خرد و خود دشمنی است + و بعد از تنقیح کتب و روایات ایشان تفصیل آن قبایح و عیوب کاظمین فی نصف النهار هویدا میگردد و لیکن در اینجا چند س از کفریات ایشان بطریق نمونه از خزوار س ثبت می افتد اول آنکه گویند امام وقت صاحب زمان

آن مرتبه جهان و هراسان و خائف و بزدل بوده است که از مدت هزار سال بخوف جماعت طایفه
 مخفی شده و هرگز وجود انقلاب دول و برپا شدن عباسیه و تسلط چنگیزی که بعد از قبول اسلام
 خود را محال است میگفتند و بعضی از ایشان مذاکره و انتخاب کرده بودند و بعد از تسلط صفویه
 بر عراقین و خراسان که محب صادق شیعہ و خیر خواه این گروه است و بعد از رواج این مذهب در ایران
 و کهن و بنگاله و یورپ و امارت و وزارت این فرقه در مهند و سند هرگز بر نمی آید و اورا اطمینان حاصل
 نمیشود و دوم آنکه آنحضرت صادق و جمیع کتب ایشان روایت است که فرمود یا معاشر الشیعۃ
 خذمتہ جوارینا و فرقتہم و خذمتکم اللہ و نفوس خبیثہ ایشان چه قسم این بہتان عظیم را سهل و آسان
 و باین جناب پاک نسبت کرده تسلیم آنکه بر حضرت نسبت میکنند کہ فرمودند و در حق حضرت کلمہ
 بنت سیدۃ النساء علیہا السلام اول فرج غصب منا سبحان اللہ کہ کلمہ است کہ از زبان
 ایشان بر می آید نزدیک است کہ آسمان فرو افتد و زمین بشکافت و اول در حق آن سیدہ پاک
 لبضعۃ الرسول ففدۃ کبد التبول چه فحش و سوو ادب است و کہ از خصلت خبیثہ را بدامن پاک
 آن طاہرہ مطہرہ می بندند و دیگر در حق حضرت امیر و حضرت حسین چه قدر نے حفاظی و در ناموسی
 ثابت میکنند و در حق حضرت صادق کہ این کلمہ بران جناب تہمت مینمایند چه قدر نے جمعی
 بی غیرتی اعتماد دارند این لفظ را اول بزرگان بزرگان منہ آند علی الخصوص ذکر این
 عقیقہ مستور الاسم و المستی از اقارب بلکہ بزرگان خود امر است کہ از اذل و او باش نیز از ان
 احترام واجب میدانند باز از این دلی را دیدیم کہ در ہنگامہ افغانہ قندار کہ خورا بدرانیان لقب
 کرده اند زنان بسیاری را نے ناموسی شد و ہرگز من بعد نام این فعل قبیح بزرگان نیماوردند
 و عار کردند و احتمال آنکہ در لبضعۃ طاہرہ رسول این قسم فعل خبیث واقع شود جہرا و کرنا کار ہیج
 مسلمان نیست لا حول و لا قوۃ الا باللہ۔ چہارم آنکہ گویند کہ حضرت بنات و اخوات خود را بکفر
 فخرہ زنی میدادند مثل حضرت سکینہ کہ در نکاح مصعب بن زبیر بود و علی ہذا القیاس دیگر
 قریبات خود را در عقد کفرہ نواصب می در آوردند چنانچہ در کتب انساب سادات تفصیل مشروح
 است پنجم آنکہ نسبت کنند بہ حضرت صادق کہ قرآن مجید را بر زمین بر تافت و امانت نمود
 و طعنہ کہ بر عثمان بابت احراق مصحف ابن مسعود نموده اند بعینہ بحضرت صادق ثابت کنند

رَوَى الْكَلْبِيُّ عَنْ زَيْدِ بْنِ جَهْمٍ الْهَلَبِيِّ عَنْ الصَّادِقِ أَنَّهُ قَرَأَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِي نَقَضَتْ غَرْلَبًا مِنْ بَعْدِ
 قُوَّةِ الْكَلْبِ تَخْذُلُ إِيْمَانَكُمْ وَخُلَا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أَيْمَةً حَىٰ أَزْكَى مِنْ أَيْمَتِكُمْ فَقُلْتُ فَذَكَرَ
 أَيْمَةً قَالَ أَيْ وَانْتَقَلْتُ أَنَا يَقْرَأُ ابْنُ قَالٍ وَابْنُ دَاوُدَ بَيْدَةَ فَطَرًا مَانَةً - رَوَيْتُ كَرْدَةً
 كَلْبِيٍّ أَزْزِيدُ بِنَ جَهْمٍ هَلَبِيٍّ أَزْصَادِقَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَدْرَسِيكَةً مِيخَوَانِدَ وَبَنَاشِيدَ مَانَزَرِيٍّ كَلْبَسَتْ
 رَيْسِمَانَ خُودِ الْعَبْدِ أَزْزِيدُ سَتِي پَارَه پَارَه مَحْمُودِ سَوَكُنْدَ مَاسِي خُودِ رَامُوجِبَ خُلَلِ دَرْمِيَانِ خُودِ تَاكِه بَاشَنَدَ
 اَمَامَانِ كِه أَنَهَا پَاكِ تَرَنَدَ اَزْ اَمَامَهَا مَاسِي شَمَاسِ گُفْتَمُ كَرْدَه شُومُ قَرَبَانِ تَوَا بَمَه است گُفْتِ آوِ قَسَمِ خُدا
 گُفْتَمُ جَزَائِنِ نَيْسِتِ كِه خَوَانَدَه مِشُودَ اِرْفِي گُفْتِ هَيْمَتِ اِرْفِي دَاشَرَتِ كَرْدِ بَدَسْتِ خُودِ لَيْسِ بَرَانْدَ اَخْتِ
 آوِ اَبَا مَانَتِ شَشْتَمُ اَنَكِه اَنُجِه مَنَافِي اِيْمَانِ وَضَدَ عِلْمَاتِ مَوْسِنِ است بَعْضُ حَضَرَتِ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ
 بَسُومِي اَيْمَه نَسَبَتِ كُنَنَدَ مِيخَوَانِدَ شَبَاهَتِ حَضَرَتِ امِيرِ رَحْمَه دَر اِيْمَانِ اَمَه اَنْدَازَنَدَ كِه حَضَرَتِ اَمَه
 بَر تَقْوِيهِ وَ اَخْفَاسِي حَقِّ دَ اَهْلِبَارِ بَاطِلِ دَر طُولِ حَيَاتِ خُودِ بَا وَصَفِ عَدَمِ خُوفِ بِلَاكَتِ دَر حَقِّ شَانِ
 اَصْرَارِ دَاشْتَنَدَ اَنْدَلُصِ مَتَوَاتِرِ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ كِه دَر نَهْجِ الْبِلَاغَةِ مَوْجُودِ اسْتِ اِيْنِ سِتِ قَالِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 عِلَامَةُ الْاِيْمَانِ اَللّٰهُ تَوَكَّلْ اَلصَّدَقِ حَيْثُ يَضُرُّكَ عَلَى الْكُذْبِ حَيْثُ يَنْفَعُكَ كَذَانِي نَهْجِ الْبِلَاغَةِ
 گُفْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَشَانِي اِيْمَانِ اِيْنِسْتِ پَسَنْدَكُنِي رَسْتِي رَا جَانِيكِه زِيَانِ دِهْدَر تَرَا بَر وَرُغِ جَابِيكِه
 سَوَدِ دِهْدَر تَرَا چَانِ اِسْتِ نَهْجِ الْبِلَاغَةِ هَشْتَمُ بَعْضُهُ تَفَاسِيرِ آيَاتِ قُرْآنِ بَا يَمِه نَسَبَتِ كُنَنَدَ
 كِه بَر گَزِ بَر قَوَاعِدِ عَرَبِيَّتِ وَ نَحْوِ اسْتِ نَمُوشِيْنْدَ لَيْسِ سَامِعِ اَن تَفْسِيرِ بَر قَصُورِ حَضَرَاتِ دِفُونِ غَوِيَّتِ
 وَ نَادِ اَقْصِيَّتِ اِيْشَانِ بَر قَوَاعِدِ نَحْوِ اسْتِ لَالِ كُنَدَ وَ چَمْبِيْنِ بَعْضُهُ تَفَاسِيرِ كِه مَحَلِ بَر بَطِ كَلَامِ مَوْجِبِ الْفِكَالِ
 تَنْظُمِ وَ اَنْتِشَارِ ضَمَائِرِ وَ بَر هَمِي سِيَاقِ سَخْنِ بَاشَدَ بَحْضَرَاتِ نَسُوبِ سَازَنَدَ تَامَرِ دَمِ رَا سَوَرِ اَخْتِفَاوِ دَر
 عِلْمِ اِيْشَانِ حَاصِلِ شُودِ هَشْتَمُ اَنَكِه اَز اَيْمَه رَوَايَتِ كُنَنَدَ كِه اِيْشَانِ اَز جِهَادِ مَنَعِ مِيْفَرِ مَوْجُودِ بَا وَصَفِ اَنَكِه
 دَر قُرْآنِ حَجِيْدِ قِسْمِي كِه دَرِيْنِ امِيرِ تَاكِدِ وَ تَقْوِيْدِ فَرْمُودَه اَنْدَر بَر مَطْفُلِ كُتُبِ پُوشِيْدَه نَيْسِتِ لَيْسِ اِيْقَاعِ نَخْتِ
 كُنَنَدَ وَ تَقْلِيْنِ حَالَا اَنَكِه تَمَمِ حَدِيثِ تَقْلِيْنِ اِيْنِ عِبَارَتِ هَمِ رَوَايَتِ كَرْدَه اَنْدَكِه لَنْ يَمُقَرَّ قَاضِي يَرَوَايَتِ
 اَلْحَوْضِ بَر گَزِ جَدِ اَنْشُونْدَانِ بَر وِ تَاكِه دَارُو شُونْدَ نَزْدِ مَنِ بَر حَوْضِ دَا زِيْنِ عِبَارَتِ صَرِيْحِ مَسْتَفَاوِ مِشُودِ
 كِه مَغْنِيْمَتِ مَعْرِفَتِ اقْوَالِ وَ مَذَاهِبِ عَمَرَتِ طَاهِسِرِه مَنَابِرِ اَنَكِه مَرْدَمِ بَر اِيْشَانِ دَر وُغِ خَوَانِدَ
 دَا نَمُوزِ اَخَوَانِدَ كِه وَ بَا عِنَايَتِ فَرْمُودَه اسْتِ دَا نِ هَمِيْنِ اسْتِ كِه رَوَايَتِي كِه اَز اِيْشَانِ بَشُومِ بَر قُرْآنِ

عرض کنیم هر چه را قرآن قبول داشت صحیح است و هر چه را تکذیب کرد کفر است و قرآن محفوظ است و ابرار
لا ینق تر است بانکه معیار باشد عمرت طاهره چه عمرت بجمک بشریت موت و غیبت مکانی و بعد رسا
و دیگر لواحق دارند که کلید باب دروغ بندی و افتر سازی است بخلاف قرآن که بسبب شهرت
و تواتری که دارد پیش هر کس در هوقت و هر مکان موجود است و در حفظ الهی محفوظ لایاتیه الباطل
من بین یدیه و لامن غلفه تنزیل من حکیم حمید ^۹ نخست آنکه تجویز جمیع مطلقه بجناب ایشان
نسبت کنند و این در حقیقت تجویزنا است معاذ الله من ذلک صم آنکه باری کردن بقضیب و خستین
در عین نماز بجناب ائمه نسبت کنند حاشا هم من ذلک اول نماز که اعظم رکان دین است چه جای
عجب و باری است دوم آنکه این باری کدام لطافت دارد یا در دهم تجویز نماز با وجود آلودگی جا به
بنجاسات غلیظه بجناب ائمه نسبت کنند تعالیٰ جباهم عن ذلک دوازدهم خوردن بچه جانور مرده
بجناب ایشان نسبت کنند حاشا هم عن ذلک ^{۱۲} دهم تجویز بوس و کنار یا زن در عین نماز
بجناب حضرات نسبت نمایند در آیات منقول از کتب ایشان درین همه مسائل که مذکور شد انشاء
الله تعالیٰ در باب فروع بیاید چهاردهم منع مردم از تعلیم واجبات دین مرزنان را بجناب
ائمه نسبت کنند بنویسند شیخ الطائفة عن اویم ابن حر قال سالت ابا عبد الله علیه السلام عن المرأة
ترے فیما یری النائم علیها غسل قال نعم لا تجد ثوبین فتجذنه علة روایت کرد ابو جعفر طوسی
از اویم بن حر گفت پرسیدم از ابا عبد الله علیه السلام از زن که به بدن در آنچه می بیند خوانده
برو و غسل است گفت آری حدیث نمکنید از ایشان پس خواهند گرفت این را علت و دین
صورت لازم می آید که جناب ائمه رضی باشند بخواندن نماز در حالت جنابت که آن کفر است
بالاتفاق حال آنکه رضا با کفر نیز کفر است بالاتفاق معاذ الله من ذلک و نیز راضی باشند بخیل
مکلف بواجبات شریعت و هو من اقصیٰ لمنصب الامامة فادع فی استحقاقها فاطم العبد الاله
و المروءة و الزین خدیج ترو قبیح تر درین باب روایت صاحب الحاسن است که از کاظم علیه السلام
آورده - انه قال لا تعلموا هذا الخلق اصول دینهم هر آینه و می گفت تعلیم نمکنید این مردم را اعتقاد
دین ایشان سبحان الله این چه روایت قبیح و حکایت شنیع است که نسبت بجناب میکنند چون
ایشان از تعلیم اصول دین مردم را منع فرمایند دیگران چه قسم تعلیم کنند چو کفر از کعبه بر خیزد

کجا ماند مسلمانان - پانزدهم - ترک عمل با دامن نسبت بجناب آئمه کنند خصوصاً بجناب باقر و حضرت صادق
 علیهما السلام که ایشان ترک تقیه میکردند حال آنکه از حضرت صادق روایت کنند التقیه دین آبا فانی پس این
 حضرات و دین آبا حق را مودع قبیح یافتند که ترک دادند شانزدهم - خلاف نص صریح کتاب الله بجناب
 ائمه نسبت کنند تا اقلع مخالفت فیما بین الثقلین نمایند و مردم را در امر دین متحیر سازند گویند درند و سیم غیر
 مسکوک حضرات ایشان زکوة واجب ندانسته اند و خود هم نداده اند معاذ الله بخوانند که حضرات را در وعید
 والذین یکنزون الذنب والفضة ولا ینفقونها فی سبیل الله دخل نمایند هفتادم گویند که جامه درین
 و گریبان چاک کردن موانع از نماز در موت پسر و پدر و دیگر اقارب حضرات آئمه جائز داشته اند معاذ الله ایشان
 دین صبران و جزع کنندگان دخل مینمایند و از بشارات قرآنی که در حق صابرین وارد است خارج
 میسازند و در وعید لیس متاعن شق الحیوب شامل اعتقاد میکنند هجدهم تخصیص قصاص بخواجگی که خلا
 نص قرآنی است بجناب ایشان نسبت میکنند نوزدهم حکم با شرفاق و انذومی که مسلمانی قتل کرده
 باشد نسبت بحضرات ائمه نمایند خلاف قاعده شریع است لا نر و اذنه فدر اخری و لا یجری والد عن
 ولده و لا مولود و لا جازع و لا اگر این قسم انتقام گرفتن در شرع جائز بود فرق در میان توه چنگی خانی
 و شریعت محمدی چه خواهد بود و جواز اشتقاق دل حربی بآنست که توقع محاربه است از آن اولاد و برآ
 قلیل سواد آنها و اولاد می قاتل با آنکه نه مستعد حرب اند و نه دخل سواد اهل حرب بحب و عبه
 اشتقاق درست باشد که صریح لقص عهد است و مخالف جمیع ادیان و ملل که وفا بعد از واجب
 دانند و نیز مخالف نص قرآنی که النفس بالنفس است - آنکه از حضرات ائمه قتل کنند که از روز قتل
 عمر که بر نعم ایشان نهم بیع الاول است تا سه روز از آنم گناه صغیره و کبیره بر کس نوشته نمیشود
 پس در نصوص اباحت کفر و جمیع معاصی در آن سه روز بجناب ائمه نسبت نمایند بیست و یکم
 جواز استعمال آبی که باواستنجاء کرده باشند در شرب و دیگر جوانج و طهارت بجناب آن طیبیین
 و طاهرین نسبت کنند بیست و دوم - از حضرت ائمه روایت کنند که اقمه مرحومه را القبا ائمه ملعونه
 است رواه الصیرفی عن ابی عبد الله علیه السلام و بعضی روایات تشبیه ائمه مصطفویه بخنزاران
 حضرت صادق روایت کنند که رواه الکلبینی عنه علیه السلام حال آنکه در نص قرآنی خیر ائمه ایشان
 را خطاب داده اند در حق ایشان فرموده و کذ لک جعلناکم ائمه و سلطاناً بالجملة غرض این طائفه

ایضا مخالفت است فیما بین الثقلین تا سہ کلاه دین شریعت گم شود و تمسک بکتاب اللہ بسبب ادعای تحریف و زیادۃ و نقصان و تغیر و تبدیل برہم خورد و تمسک بعترۃ بحجت تکلیف و حکم باز نماند بعضی روایت مخالفت کتاب اللہ از بعضی معتذر شود و خلافت خدا مثل بہایم و انعام غیر مقید بقیدے ہر چہ خواستہ باشند کردہ باشند

رسالہ وسیلۃ النجاة

تصنیف فخر المحدثین ذوالعلم والتمیز مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی رحمۃ اللہ علیہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد لله حق حمده والصلوة والسلام على حبيبہ وجندہ اللہم بامقلب القلوب ثبت قلوبنا على دينک سبب تالیف شخصے از آشنایان کہ بذریعہ شیخ الفت داشت استدعا نمود کہ چند کلمہ در بیان دلائل حقیقت فرقہ ناجیہ باید نوشت بحکم الدین النصیحة اجابت آن مسؤل کردہ آمد و این رسالہ را وسیلۃ النجات نامیدہ شد السلام علی من اتبع الهدی سے سوال در میان اہل سنت و شیعہ گفتگو بسیار واقفہ سنیان دعوی میکنند کہ مذہب ما بر حق است و موافق قرآن و حدیث است و کتابہای شیعہ ہمہ باطل و افسر الفیت مذہب اہل بیت ہست بلکہ مذہب اہل بیت ہمین است کہ ما می داریم و شیعہ ہم ہمین دعوی میکنند کہ قرآن مذہب ما است و طریقہ ما طریقہ امام جعفر صادق است و کتابہای سنیان را فہم معتبرہ نمیکنند و این بارہ جواب شافی از آیات قرآنی کہ در آن جای ذم زون کسے نباشد و وعدہ منقطع گردو باید نوشت کہ طالبان راہ نجات بر آن عمل نمایند و از مذہب باطل دست بردارند جواب امی برادر اول بنامی ہندو بہی را دریافت کن و کتابہای ہر فرقہ را یکسو گذار و در طاق بنہ و چون بر بنای ہر یک

واقف شوی آن بنا بر آیات قرآنی مطابق کن و بنای هر کدام مذہب که حکم و راسخ مینی آن را
 مذہب حق دانسته کتابهای آنها میخوان و جعل آرد و بنای هر مذہب که باطل یا بی کتابهای آنها را
 و سوس شیطان دانسته در آب اندازد و آن هرگز گردد و آنها را پاره پاره کن و یقین دان که آن مذہب
 اہل بیت نیست بلکه مذہب شیطان است پس بدانکه بنای مذہب اہل سنت بر ایمان و تقوی
 و صلاح و راستی ابو بکر و عمر و عثمان و علی و غیرهم از مهاجرین و انصار و دیگر اصحاب سیال علیہ السلام
 تعالیٰ علیہ و آلہ و سلم که ہزار سال پس بودند ہمراہ آن حضرت صلعم در راہ خدا ہواد و نماز کردند و قامت حیات
 آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم ہمیشہ در نصرت و حمایت او بودند و بعد وفات آنحضرت صلعم در خلقت
 خود عدل و انصاف و راستی گزیدند و خدمت اہل بیت و محبت آنها بجا آوردند و امیر المؤمنین علی
 علیہ السلام ہمیشہ بآنها نشست و برخاست نمود و ہمراہ آنها با کفار جہاد کرد و در پس آنها نماز خواند
 و ہمیشہ بآنها محبت داشتہ و بعد وفات آنها در حق آنها دعای خیر نموده بسیار مدح و مناقب آنها
 بیان فرمودہ و بنای مذہب شیعہ بر کفر و نفاق خلفاء ثلاثہ و غیرہم ہزاران صحابہ سید ابراہیم است
 کہ اینہا میگویند کہ ہمہ آنها ایمان نفاق آورده بودند و ہجرت ہم براسے ریاست و طمع دنیا کردہ بودند
 و ہمہ جہاد و عبادت آنها برای ریای بودند نہ برای خدا و بعد وفات آنحضرت اہل بیت او ایثار داشتہ
 و مرتضیٰ علی رض را یاری نکردند و حق او نیز در گرفتند و متابعت و نماز علی علیہ السلام ہمراہ اینہا
 بنا بر خوف و تقیہ بود حتی کہ علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ دختر طایرہ و خود را در بطن عمر برای تقیہ داد
 و نام پسران خود ابو بکر علی و عمر علی و عثمان علی ہم براسے تقیہ نہاد و صحابہ مخلصین اندک بودند
 ابوذر و مقداد و سلمان و عمار و جابر رض و چند کس دیگر اسی برادر چون بنای هر مذہب و یقینی
 پس بدانکہ دلیل بر بنای مذہب اہل سنت آیات قرآنی بسیار اند کہ ہر یک از ان براسے اثبات
 و استحکام آن بنا کافی است و بنا بر اختصار درین مقام چند آیات نوشتہ میشود و قولہ تعالیٰ **وَالَّذِينَ**
أُولَئِكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ و سایر
 کہ اولین نماز مهاجرین و انصار و آنانکہ پیروی و متابعت سالقین کردند بہ نیکوئی یعنی با ایمان و
 طاعت راضی شد خدا صی تعالیٰ از آنها و راضی شدند آنها از خدا صی تعالیٰ و **وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي**
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ہمہ یکا و خدا براسے آنها بہشت ناک جاری اندزیر منازل یا در خشتان آنها نہار

خَلِدِينَ فِيهَا أَبَدًا این همه مهاجرین و انصار و متابعت کنندگان آنها در بهشت ما باشند همیشه این آیه
 بر ملا ند امیکند که مهاجرین و انصار سابقین همه بهشتی اند و متابعت کنندگان آنها که بعد از آنها
 بودند و طریقه آنها اختیار کردند آنها هم بهشتی اند و شک نیست که ابو بکر صدیق رضی الله عنه از
 مهاجرین اولین است که وقت هجرت همراه پیغمبر صلعم بود و عمر و عثمان و علی رضو بسیار دیگران
 مهاجرین اولین اند و هر که ابو بکر را از مهاجرین اولین نداند بسبب انکار این آیه کافرا باشد قال
 الله تعالى اِذَا حُرِّبَ الدِّينَ كَفَرُوا ثَانِي اَشْرِكُوا اِذْ هُمْ فِي الْغَارِ اَوْ يَقُولُ اصْحَابِ الْجَنَّةِ اِنْ اَنْتُمْ
 مَعَنَا چون بیرون کردند رسول خدا را صلعم الله تعالی علیه و آله و سلم کفار که در حالیکه دوم در کس بودند
 چون بودند هر دو در غار چون میگفت رسول خدا صلعم الله تعالی علیه و آله و سلم میآید خود را که ابو بکر صدیق
 است اند و گمین مشو بدستیکه خدا با ما است و متابعت کنندگان آنها باو تکی مهاجرین و انصار اند
 که بعد این ما ایمان آوردند و هجرت و نصرت کردند و حق تعالی درین آیت خبر داد که آنها همیشه در
 بهشت خواهند بود پس ثابت شد که ایشان قطعاً بهشتی اند هر که ایشان را بهشتی نداند بسبب انکار این آیت
 کافرا باشد و اگر درین مقام شیطانی بیاید و ترا وسوسه دهد که شاید مراد ازین آیت مهاجرین باشند
 که شیعه در حق آنها حسن ظن دارند که هجرت آنها فی سبیل الله بود و هجرت ابو بکر و غیره بر احوط طمع دنیا
 بود جواب او بگو که احوط نیست دروغ میگویی بلکه هجرت جمیع مهاجرین برای خدا بود چنانچه در آیه
 که اول بعد هجرت در باب قتال نازل شده اُولَئِكَ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَ بَايِعُوا بِحَمْلِ ظُلُمٍ اُولَئِكَ هُمُ الَّذِيْنَ
 داده شد بجنگ کردن کفار مرگشان را که میخواهند کارزار کردند را یعنی مهاجرین را بسبب آنکه آنها
 از دست کفار ظلم کشیده بودند و اِنَّ اللهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ و بدستیکه خدا حق تعالی بر نصرت کردن
 آنها هر آینه قادر است الَّذِيْنَ اَخْرَجُوْهُنَّ دِيَارَهُنَّ يَبْعَثْ عَلَيْهِمْ عَلَيْهَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اَنَاكَ بِيْرُونَ
 کرده شد از سر انا می شان بغیر حق مگر آنکه میگفتند آنها که پروردگار ما تعالی است یعنی ایشان را
 هیچ گناهی نشده که بسبب آن بیرون کرده شدند مگر فقط بسبب ایمان آنها را بیرون کردند پس
 ازین ثابت شد که هجرت جمیع مهاجرین خالصاً لله تعالی بودند بر احوط طمع دنیا پس ثابت شد که همه
 مهاجرین رضو منصوب اند اسی برادر هر که ایمان بقرآن دارد چون بر روی ثابت شد که خدا حق تعالی
 کس را جنتی فرمود و گفت که آنها در جنت بر سبیل ابد و دوام باشند تمام اعتراضات او در حق

و محسوس گشت چرکه حق تعالی عالم الغیب است و میدانم که از فلان بنده در فلان وقت حسنیاً
در فلان وقت سید بنظهور خواهد آمد و با وجود آن اگر او فرماید که این را جنتی نمودم درین ضمن اشارت
بمخفرت جمیع زلات و محقق گشت پس دیگر بندگان را در حق آن کس طعن و تشنیع نمودن اعتراض نجای
الهی کردن است گویا که اعتراض کننده میگوید که این بنده بدست خداوند تعالی او را چنان بشتی می کند
و ظاهر است که اعتراض کردن درین مقام کفر است و بنده را که خداوند تعالی بشتی خوانده است البته در
بشتی است و اعتراض کس در حق و محض سرسے ندارد و او را دوزخی نمیکند لیکن اعتراض کننده در
کافر است پس باین وجه تمام شبهات شیعیان ساقط شد و احتیاج نمائند که بحجاب آن پرداخته شود
اما برای تسلی سائل جزم الشیاطین کرده میشود پس اگر شیطان بیاید و ترا فرموده کند که در سوره انفال در
قصه بدر نازل شده قوله تعالی **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَجَاهِدُوا حَقًّا** فَلَا تَوَلَّوْهُمْ **لَا دَارَ لَـهُمَّ** اذْهَبُوا
آیت ای کسانی که ایمان آورده اید چون ملاقات کنید کفار پس بشت مدید از جنگ کفار قوله تعالی
وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَوَيْلٌ لَّهِ مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا يَتَّخِذُونَ إِلَّا بُعْثًا وَ مَا ذُنُوبُهُمْ اذْهَبُوا
پشت دهد از جنگ کفار و در حالیکه برآمده باشد بر ای جنگ یا چنان آرنده بسوی جماعت مومنین
پس تحقیق رجوع کرد ششمی از خدا و جامی او جهنم است و گویند که صحابه و جنگ احمد و حنین گزینخته اند
در جواب او بگو در بدر که مقام نزول آیت است کسے نگزینخته بلکه همه ثابت قدم ماندند چنانچه حق تعالی
میفرماید **وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَرٍّ وَأَنْتُمْ أَفْزَقْتُمْ** ترجمه آیت بدر سیکه نصرت و دشمنان را خدا تعالی و جنگ
بدر و حالانکه شما خوار بودید و چشم کفار بسبب قلت و در قصه بدر فرمود **إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنْ**
تَنَزَّلُوا ترجمه یاد کن اے محمد صلی الله علیه و سلم چون وحی میکرد و پروردگار تو بسوی فرشتگان که من
باشما ام قوله تعالی **فَقَبِلُوا الَّذِينَ آمَنُوا** ترجمه پس ثابت دارید مومنان را و آیت مذکور در کفر دلالت
ندارد بلکه بر آنکه در جنگ از جنگ کفار حرام است و حق الله تعالی است اگر خواهی بخشد اگر خواهی عذاب کند
و لهذا چون در جنگ احد فرار واقع شده حق تعالی از ان عفو فرمود قوله تعالی **وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ**
پس اعتراض ساقط شد و در روز حنین اولاً فرار نمود و ثانیاً چون عباس ^{رضی الله عنه} آواز داد یا عبا و الله عزوجل
الله بنده ای او را آمدند و جنگ عظیم نمودند و توبه متحقق گشت و از پس که ایشان ناصران دین ضایعاً
بودند حق تعالی بموجب وعده خود قوله تعالی **لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ** نصرت ایشان کرد و

غیبی از ملائکہ برای ایشان فرستاد و بشارت نزول سکینہ کہ خاصہ مومنین کامل الایمان ست در بارہ
 ایشان نازل فرمود چنانچہ میفرماید قولہ تعالیٰ لَقَدْ كَرَّمْنَا كُمْ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۚ وَ يَوْمَ تُخْرَجُونَ
 مِنْ حَرَّتِكُمْ نَصْرَتُ اللَّهِ وَأَشْهُارُهُ تُبْعَثُونَ ۚ وَ يَوْمَ تُخْرَجُونَ مِنْ حَرَّتِكُمْ نَصْرَتُ اللَّهِ وَأَشْهُارُهُ تُبْعَثُونَ ۚ
 سَكِينَةً عَلَى رَسُولِهِ ۚ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۚ تَرْجُمُهُمْ بِسُورَةٍ نَزَّلَ اللَّهُ عَلَى سَكِينَةٍ ۚ وَ أَمَّا
 قَوْلُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ بَرِّمُومَانِ ۚ کہ ہذا سے عباس باز گشتند و آمدہ مدارک مافات کردہ قتال شدید
 نمودند قولہ تعالیٰ وَ أَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا ۚ تَرْجُمُهُمْ وَ فرستاد لشکر را سے ملائکہ کہ شما سے صحابہ پنجہم خود
 ندیدید آنہارا و قولہ تعالیٰ وَ عَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ تَرْجُمُهُمْ وَ عَذَابُ اللَّهِ عَذَابُ الْكَافِرِينَ ۚ
 فرما کہ این قدر رحمت الہی و سنگی حال آنہا باشد ہر گاہ کہ بمقتضای بشریت بلغزد و فرشتگان
 برای امداد آنہا آیند و سکینہ الہی در بارہ آنہا نازل یابد کار مسلمانان باشد کہ تمام آیات رحمت و مغفرت
 را فراموش کنند و آنہا را ہدف مطاعن سازد و معاذ اللہ تعالیٰ من خبیث الباطن و شر الشیطان و شرکم
 و باز اگر شیطان بیاید و ترا و سوسہ کند کہ شاید آنہا منافق باشند کہ در آنوقت منافقان ہم بودند
 چنانچہ در قرآن مجید ذکر منافقان ہم بسیار آمدی در جواب الجو کہ آری منافقان بودند لیکن منافقان
 در اعراب بودند و ہرقامان کہ مسکن آنہا گردیدند بود یا بعضی از ساکنان و در اہل مکہ یعنی مہاجرین
 و در انصار کہ ایمان و نصرت شان منصوص است کہ منافق نبود چنانچہ میفرماید قولہ تعالیٰ
 وَ مِمَّنْ كَوَّلَتْهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ ۚ تَرْجُمُهُمْ وَ بعضی از ان کسان کہ در گرد و شما باشند اہل تہذیب
 از باد و یہ شیسای منافقان بقولہ تعالیٰ وَ مِمَّنْ أَلِ الْمَدِينَةَ مَرَّةً وَ عَلَى التَّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ مِنْ تَعْلَمُهُمْ
 ترجمہ و بعضی از اہل مدینہ خالی شدند از یکی در حالیکہ خوراکہ اند بر لفاق نمیدانی ای محمد آنہا را کہ
 عالم الغیب بینی و میدانی ہم آنہا را بعد از ان حق تعالیٰ آنہا را ہم ممتاز ساختہ چنانچہ میفرماید قولہ تعالیٰ
 مَا كَانَ اللَّهُ لِيُذَيِّرَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ ۚ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۚ تَرْجُمُهُمْ وَ نہ ننمود
 خدا تعالیٰ را کہ بگذارد مومنان را بر حالیکہ شما ہستید بر آن یعنی مختلط مومن و منافق تا کہ تمیز فرماید
 و جدا کند بلید را از پاک یعنی منافقان را از مومنان پس حق تعالیٰ تمیز داد و آنحضرت صلعم را اظہار
 آنہا مطلع گردانید و آنحضرت ۴ بخدیفہ بن الیمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ صحابی است اظہار
 فرمود بر اسی فصیحت و سوائی پسران ایشان کہ مومنین مخلصین بودند بر دیگران ظالم و کافر و کافر

بسیار می از منافقان بسبب علامات نفاق فضیحت ہم شدند و ہمہ کس آنها را دریافته اند لیکن حق
 سبحانہ و تعالیٰ بوجہ قیاس و قرآن یا در مودہ و در حق آنها وعید شدید بیان نمودہ بوجہ حسن
 ظاہر شد و در صحابہ کہ اہل سنت و در حق آنها حسن اعتقاد دارند کہ منافق نبود چنانچہ حق تعالیٰ در حق
 منافقان میفرماید قولہ تعالیٰ فَإِنْ تَوَلَّوْا لَكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ تَرْجُمُهُمْ پس اگر توبہ کنند منافقان از نفاق خود
 باشد بہتر مرایشان را قولہ تعالیٰ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الْغَيْبَ مِنْهُمْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَذَابٌ أَلِيمٌ فَاِنَّ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ تَرْجُمُهُمْ اگر
 رد گردانند از توبہ و بر نفاق خود مانند عذاب کنند خدا می تعالیٰ آنها را عذاب سخت در دنیا و آخرت قولہ
 وَكَأَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ قِلٍّ وَلَا لَئِيصٌ بِرَجْمِهِ وَبِأَشْيَاءِ زُرَّاعٍ مِنْهُمْ يَارِى وَنَدَى مَدْرُكَارِى یعنی
 در زمین کہ کسی یاری آنها نکند و خدا می تعالیٰ در حق مہاجرین بر خلاف این قیاس اوصاف حمیدہ
 میفرماید و وعدہ نصرت میدہد چنانچہ در آیت سابق در باب اذن قتال در حق مہاجرین خواندیم لفظ
 قولہ تعالیٰ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ لَّقَدِيرٌ ترجمہ تحقیق خدا متعالی بر یاری کردن مہاجرین
 قادر است یعنی آنها را یاری خواهد داد و ہمدین آیت ذکر ہمین مہاجرین میفرماید قولہ تعالیٰ لِيُظْهِرَنَّ
 اللَّهُ مَنْ يُصْطَرُّ ترجمہ البتہ یاری خواهد داد و اللہ تعالیٰ کہے را کہ دین اور یاری دہد و شک نیست
 کہ حق سبحانہ و تعالیٰ جمیع صحابہ را کہ بعد آنحضرت صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم باقی ماندند خصوصاً
 خلفاء راشدین را یاری داد کہ ہزار نامشہ کلان و مہترمان را کشتند و ملک کہرے و قیصر را بہیم زدند
 و خلفاء راشدین را تمام صحابہ یاری کردند پس معلوم کہ خلفائے ثلاثہ از مہاجرین فی سبیل اللہ اند کہ
 حق تعالیٰ وعدہ نصرت کہ مہاجرین دادہ بود در حق ایشان بوجہ اتم راست کرد و معلوم شد کہ بوجہ
 اصحاب نیز ناصران دین غذا بودند و اگر منافق بودند کہے دست آنها ہم نمیگرفت و در زمین
 کہے یار و نصیر آنها نبود و نیز ظاہر شد کہ انجہ منکرین قرآن گویند کہ علی رضی اللہ عنہ آنحضرت را
 طلب خلافت نمود و خانہ بنجائہ مہاجرین و انصار بر او قائم کردن حجت میگشت و کہے از آنها یاری
 او نکرد و حمایت او نمود این سخن شان کفر صریح و کذب جلی و انکار این آیت است چہ حق تعالیٰ
 درین آیت وعدہ نصرت مہاجرین کردہ و شک نیست کہ امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ مہاجرین
 اول است و محال است کہ کہے اور یاری نکردی پس ثابت شد کہ کسانیکہ این سخن بجناب بآن فرمودی
 نسبت میکنند دشمنان انجباء اند کہ آیت منافقین در حق او میخوانند و میگویند تو را اللہ تعالیٰ و ما کہم فی الامر

سَنَ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيْرٍ وثابت شد که دوستان آنجناب اهل سنت اند که اورا نسبت لفاق نمے کنند بلکه
میگویند که اگر آنجناب برای طلب خلافت برخاسته و اراده آن داشتی و از پیغمبر صلی الله علیه و سلم
لفظی در حق خود شنیدی البته تصرف او نافذ گشت و همه بیماری او برخاستند و چنانچه درباره مهاجرین
و رومیان پس معلوم شد که آنجناب خلافت صدیق رضی الله عنہ برحق دانسته بعیت نمود و همیشه ناصر و معین
آنها بوده و الحمد لله علی نعماءه باز شنو که حق تعالی در فضیلت منافقان چه میفرماید قوله تعالی لَنْ تُمَیْزَ
بَيْنَهُ الْمُتَّقُونَ وَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْمُزْحِفُونَ فِي الْمَدِيْنَةِ لَنْ يُخْرِجَكَ مِنْهُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ
فِيهَا اَوْلِيًّا كَلِيْلًا تَلْعَوْنِیْنَ ترجمه هر آینه اگر باز نیایند منافقان از لفاق خود و اگر باز نیایند کسانی که در دل
آنها بیماری است چون ضعف ایمان و مانند آن و اگر باز نیایند کسانی که خبر بد می افکنند در مدینه
از غیب لشکر اسلام میفرماید اگر باز نیایند و توبه نکنند این هر سه گروه البته بر گماریم و مسلط گردانیم ترا
ای محمد بر ایشان پس همسایه تو نباشند در مدینه اندک زمانه یعنی زود از شهر مدینه بیرون روند و خوار و
رانندگان قال الله تعالی اِنَّمَا لِقَفُوْا اِخْرَجُوْا قَتَلُوْا الْقَیْلَةَ ترجمه هر گاه که یافته شوند گرفته شوند و کشته
شوند کشته شدنی بسیار این آیت ثابت شد که کسانی که توبه از لفاق نکرده و در مدینه از آنها کس نه
و آنها خراب شدند و هلاک گشتند و کشته شدند پس معلوم شد تمام صحابه که بعد آنحضرت در مدینه
باقیمانده همه ناصران دین خدا و حق پرست و اصحاب خلص بودند پس آنچه آنها بر آن اجماع
و اتفاق کردند معین حق و هدایت باشد در ظلم و ضلالت چون قباحت منافقان شنیدی صحت
مهاجرین هم بر عکس این بشنو قال الله تعالی وَ الَّذِينَ تَابُوا رَوْنِیْ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوْا لِنَبِیِّهِمْ
فِی الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَ كَسَانِیْكَ هِجْرَتُكَ رَوْنِیْ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوْا لِنَبِیِّهِمْ
بر ایشان کفاری که البته جاد هم ایشانرا به بلده نیکو یعنی در مدینه مطهره قوله تعالی وَ لَا جَزَاءُ لَیْ
اَکْبَرُ ترجمه و هر آینه ثواب آخرت بزرگتر است یعنی بر ایشان اگر کسی بقرآن ایمان داشته باشد
همین یک آیت او را برای دفع تمام و سواش شیطان کافست چه حق سبحانه و تعالی در این
آیت در حق مهاجرین فی سبیل الله و وعده کرده یکے در دنیا دوم در آخرت و شک نیست و عذر
دنیا بوفارسید و همه مهاجرین در مدینه جا گرفتند خصوصاً خلفای طائفه که هم در حیات خود با هم
بودند و هم بعد وفات مهاجران مدفون گشتند یحیی بن عمر قدس سره جناب رسالت پناه صلی الله علیه

علیه وآله وسلم پیوستند عثمان رضی اللہ عنہ وبعث رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم
 سابقہ کہ مذکور متفقین خوانند حق تعالیٰ رسول خدا را بر آنها مسلط کرے و آنها را دوزخ و دوزخیان
 و گرفتہ شدہ سے و کشتہ شدہ بخوار و رسوائی و کسے سخن آنها ہم شنیدے چه جای امامت و خلافت
 پس کاشمیں فی نصف النهار واضح و لا محاله شد کہ آنها مهاجرین فی سبیل اللہ و قطع ہستی اند و در آخرت
 اجر و ثواب آنها بحکم وعدہ دوم بزرگتر خواهد بود و همچنین دیگر صحابہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 کہ بعد وفات وی تمام دین دینہ باقی ماند ہمہ ناصران دین خدا بودند و کامل الایمان و نفاق را بحکم آیت
 قرآنی گرد آنها راہ نمود پس ہر چه آنها بعد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر آن خیر اتفاق
 و اجماع کردند عین ہدایت و دیانت باشند و کار مسلمان نیست کہ با این ہمہ تصریحات قرآنی پر کے
 از آنها اعتراض کند و مع ذلک اگر شیطان بیاید و وسوسہ کند کہ شاید از آنها بعد پیغمبر علیہ السلام وقت
 اقتدار و غلبہ چہ چیز سے خلاف شریعت بظہور آمدہ باشد کہ بسبب آن شیعہ و شبہ افتادہ اند و جواب
 بلکہ دروغ میگوئی بلکہ ہر چه آنها را ایم خلافت و قدرت خود کردہ اند برای اجرای احکام شرع و از
 باب امر معروف و نہی منکر کردہ اند نہ باین تعصب و فساد چہ آنچہ حق تعالیٰ در وصف مهاجرین در آیت
 سابق کہ در باب اذان بقول خوانند میفرماید قَالَ اللَّهُ تَعَالَى الَّذِينَ إِنْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَوْ مَا
 بِصُلْوَةٍ أَوْ نَوَالٍ لَّكُلِّ وَ أَمْرٌ بِالْعُرْفِ وَ كَثِيرٌ مِنَ الشَّائِرَةِ حِمْلُهُمْ لِحُجَّتِهِمْ وَ صَفَتْ مَهاجِرِينَ إِنْ تَكُنْ
 تمکین و قدرت و ہمیشہ ایشان را از زمین بر پا دارند نماز را و بندہ زکوٰۃ را و امر کنند دیگران را با حکام
 شرعی دینی فرمانند از فسادات و خلاف شریعت پس محال است کہ از مهاجرین در وقت اقتدار تمکین
 ظلم و فساد بظہور آید پس نسبت کردن ظلم بر آنها انکار این آیت باشد انعموا بالذمہ باز اگر کسی بگوید
 کند کہ در قرآن وارد شدہ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ تَرْكُكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ
 بِقَوْمٍ سَخِيمٍ مِّثْلَهُمْ وَ يَجْعَلُ اللَّهُ فِي عَمَلِ الْمُؤْمِنِينَ إِغْرَةً عَلَى الْكَافِرِينَ ترجمہ اسے کہ انیکہ ایمان آوردہ آ
 ہر کہ برگردد و مرتد شود از شما از دین خود پس زود باشد کہ ببارد خدا استعالیٰ یعنی قایم کند برای
 قتال مردان قومی را کہ دوست میدارد خدا آنها را و آنها دوست میداند خدا را مہربانان بر دین
 غلبہ کنندگان بر کافران قولہ تعالیٰ - يَجْعَلُ اللَّهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَكُمْ تَرْكُكُمْ عَنْ دِينِهِ ترجمہ کہ جہا
 خواهند کرد آن قوم بہتر دان در راہ خدا و نخواهند ترسید از ملامت و تیغ ملامت کنندہ و اگر گوید کہ

این آیت چه معنی دارد در جواب او بگو که درین آیت کمال مناقب صدیق اکبر و غیره اصحاب
 رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم است کہ آنها مسلمہ کذاب را در خلافت صدیق اکبر کشتند
 و دیگر فرقہ های اعراب کہ تفصیل آنها طول دارد مرتد شده بودند و انکار زکوٰۃ میکردند ہمہ آنها جہاد
 کردند و آنها را تہ تیغ کشیدند و بسیاری از آنها باز اسلام آوردند و ازین آیت تہمت ارتداد از صحابہ
 بوجہ باطل شد کہ فوق آن متصور نیست چہ اگر کسی از صحابہ مرتد بودے معا و اللہ دیگر مومنان کامل
 الایمان بآنها جہاد کردندے و آنها را کشتندی و شک نیست کہ خلفای ثلاثہ رضی اللہ عنہم کسے ازین کامل
 الایمان جنگ نکرده بلکہ علی و ابوذر مومنان کامل الایمان متابعت و موافقت آنها کردند پس
 واضح گشت کہ آنها مومنان کامل الایمان و قطعی جنتی و از مہاجرین فی سبیل اللہ اند کہ در وصف
 آنها آیات لا تحصے دارد شدہ قال اللہ تعالیٰ وَاعْلَمُ خَیْتُ تَجْرِبُنِي مِنْ تَحْتِهَا اَلْاَنْهَارُ خَلِدِينَ فِيْهَا
 اَبَدًا صَفَتْ شَانِ است و ظاہر شد کہ تمام مہاجرین و انصار بر عین حق و کمال ایمان و ہدایت
 بودند و اجماع و اتفاق شَانِ مرضی و مقبول الہی است پس کسے را بر آنها طعن و تشنیع نمودن جائز
 نباشد بلکہ شب در روز دعای مغفرت در حق آنها خواندن و طیفہ مسلمانان است و ہر طعن و تشنیع
 کند در حق آنها دعای خیر کند و بآنها کینہ دارد کافراست و از جماعہ مسلمین خارج چنانچہ حق تعالی مسلمانان
 را در قرآن بر سہ قسم منقسم ساختہ قولہ تعالیٰ لِلْفَقْرَاءِ الْمُهَاجِرِيْنَ وَالَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالُهُمْ
 سَيَبْقَوْنَ فَيُضْلَوْنَ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانَا وَنُصْرُوْنَ اللّٰهُ وَرِسُوْلُهُ و مال فی برای فقر است کہ ہجرت
 کنندگان اند آنانکہ بیرون کردہ شدند از خانہ ثا و اموال شَانِ در حالیکہ طلب میکردند فضل خدا
 را و ضامنہ می آورد و نصرت میکردند دین خدا و رسول او را یعنی ہجرت ایشان بر لے خدا و رسول
 او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم و برای نصرت دین خدا و تعالیٰ بود نہ برای اغراض دنیوی
 قال اللہ تعالیٰ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصّٰدِقُوْنَ و آن گروہ ایشان اند راست بازان ہمہ در احوال و ہمہ در
 افعال قسم دوم قولہ تعالیٰ وَالَّذِيْنَ تَبَوَّءُوا الدّٰرَ وَالْاِيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ و مال فی برای کسانی است
 کہ جا گرفتند در سراسر ہجرت و خانہ ایمان یعنی مدینہ مطہرہ پیش از ہجرت مہاجرین قولہ تعالیٰ
 سَيَحْبِبُوْنَ مَنْ مَّاجَرَ اِلَيْهِمْ تَرْجُوْهُمُ و دست میدارند کسے را کہ ہجرت کند بطرف ایشان یعنی مہاجرین
 محبت دارند قولہ تعالیٰ وَلَا يَجِدُوْنَ فِيْ صُدُوْرِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا اَوْتُوْا و نمے یابند انصار حدیثے

و دغدغه در سینه مای خود از آنچه عطا داده شود بایشان بغیر آنچه رسول کریم صلی الله تعالی علیه و آله و سلم
 بایشان عطا فرماید بان رضی میشوند و قبول میکنند قوله و یؤثرون علی الفسیح و لو کان منهم خصما
 و ایشان میکنند و مقدم میدارند انصار مهاجران را بر نفسهای خود اگر چه هست بر ایشان حاجت
 یعنی اگر چه انصار هم حاجت بمال دارند اما بسبب علوم و مهت میخواهند که حاجات مهاجران روا گردد
 و تمام اموال بر ایشان قسمت یابد قوله تعالی و من یؤق شیخ نفسه فاولئک هم المتفلحون ترجمه دیگر
 نگاه داشته شود از بخل نفس خویش آن گروه ایشانند فلاح یافتگان ای عزیز حق سبحانه تعالی انصار را
 در این آیت بحجت مهاجرین و حضرت آن بزرگواران ستایش نموده و همین سبب فلاح را وابسته
 ایشان فرموده پس هر کار راه نجات و فلاح خود چسبن منظور باشد مانند انصار محبت مهاجرین را
 شتیوه خود سازد و از کینه و عداوت و طعن و تشنیع آنها دور بوده شب و روز دعای مغفرت در حق آنها
 خواند تا در زمره قسم سوم محشور شود چنانچه میفرماید قوله تعالی و الذین جاءوا من بعدهم یؤثرون
 ترجمه وفی برای کسانی است که آمدند بعد مهاجرین و انصار میگویند قوله ربنا اغفر لنا و لاخواننا
 الذین سبقونا بالایمان ترجمه ای سرپرده کار میامرز ما و برادران ما را که سبقت گرفتند از ما ایمان
 قوله تعالی و لا تتجمل فی قلوبنا غلا للذین امنوا ترجمه و مگردان در دلهای ما کینه و عداوت برای
 کسانی که ایمان آوروند یعنی در حق صحابه دعای خیر میکنند و میگویند که حق تعالی دلهای ما را
 از کینه صحابه پاک سازد قوله تعالی ربنا انک رؤوف رحیم ترجمه ای سرپرده کار مبدست که تو مهربان
 رحمت کننده هستی بر ما دعای ما را اجابت فرما این آیت ثابت شد که در حق صحابه دعای خیر باید و گویند
 یکسو باید نهاد و هیچ وجه زبان درازی نباید کرد تا در زمره اهل اسلام محشور گردد و گرنه از سر سه قسم
 مسلمانان خارج میشود و نفوذ باسد من عذاب الله تعالی این ست بنای مذمب اهل سنت
 و جماعت و نحمد الله سبحانه این بنا بهنجی راسخ است که اگر تمام جن و انس جمع شده خواهند که این
 بنا را برکنند و جنبش دهند توانند کرد و جنبش این بنا را نگاه متصور گردد که چنانچه اهل سنت بر ایمان
 مهاجران و انصار و غیره صحابه سید ابرار آیات بینات و نصوص محکمات تایم کردند و سادس
 شیاطین را بوجه دفع کردند که بهار منور گشت و اثری از ان نماند مخالفان هم اگر در دعوی
 خود صادق اند همین نظم آیات محکمات را که تا دلی را بان راه نبود بر کفر و نفاق جمیع مهاجرین

و انصار قایم کنند آنگاه بحث و گفتگو مکتوبی و سوال و جواب علمی بجا بزنند و گرنه عیث زباند رازی
کردن و آیات و نصوص را انکار نموده برای خود آتش و دوزخ خریدند از قسم سوم مسلمانان خارج میشوند
و خود معلوم است که در قرآن یک آیت هم بر کفر و نفاق مهاجرین و انصار و عود و نیت و چگونه این
معنی صورت بند و کسافی را که حق تعالی با سجا مج و مناقب بیان نموده باشد و ایمان و تقوی
و جهاد و صلوة و غیره اعمال صالحات شان ذکر کرده باشد قوله تعالی وَكَلَّمَ اللَّهُ الْحَنَانِیُّ بَشَرًا
و شهادت بخلو و جنت و بشارات نعیم مقیم داده باشد باز چه طور آنها را کافر و منافق گوید و محاذ الدن من الکفر
و النفاق پس ظاهر شد که بنامی مذنب منافقین بر آیات قرآنی نیست بلکه بقصه نامی تواریخ و واهیات
عقل است و قرآن کذب و مطبل آن قصه نامی و مطمس آن خیالات شان است پس معلوم شد که مذنب
ایشان مذنب اهل بیت نیست چرا که مذنب اهل بیت خلاف قرآن نباشد و معلوم شد که مذنب اهل بیت
همین مذنب اهل سنت است که موافق قرآن است و اگر بنور هم ترا و سوسه باقیما ندیشند که امام زین
العابدین علی بن الحسین علیه السلام و علی ابائہ الکرام در صحیفه کامله که نزد شیعه معتبر و معمول است
چه میفرمایند عن زین العابدین علیه السلام - اللّهم و اتبع الرسل و مصدقوهم من اهل الارض لغیب
عند محارضة المعاندين لهم بالتكذيب و الاشتياق الى المرسلين كما فضلتم بحقائق الايمان فیکمل و سرور
زمان ارسلت فيه رسولاً و اقمتم لایله و لیلاً من لدن اوم الى تحجی صلی الله تعالی علیه و سلم من
ایمة الهدی و قدوة اهل التقی علی جمیعهم السلام فاذا کریم منک بمغفرة و رضوان حاصل این عبارت
آنکه خدا یا اصحاب جمیع پیغمبران را که در وقت تکذیب کفار تصدیق انبیا نموند و ایمان با نبیا آورند
یا و کن بمغفرت و رضوان و چون اصحاب محمد صلی الله تعالی علیه و آله و سلم بر اصحاب جمیع پیغمبران
فضیلت دارند چنانچه آنحضرت صلی الله تعالی علیه و آله و سلم بید المرسلین است اصحاب او
ساوات اصحاب جمیع پیغمبران اند در حق آنها و علیه تخصیص میفرمایند قوله اللّهم و اصحاب محمد صلی الله
تعالی علیه و آله و سلم خاصه خدا یا علیه الخصوص اصحاب محمد را صلی الله تعالی علیه و آله و سلم نوازش
فرما و یا بمغفرت و رضوان نما بعد ازین در مقام مدح صحابه آمده میفرمایند قوله و الذین احسنوا الصحابة
ترجمه و آنانکه نیک کردند صحبت پیغمبر را و حق صحبت بجا آوردند ایضاً و الذین البوا البلاء الحسن فی
نصره و ترجمه و آنانکه دادند عطا نیک را و در نصرت آن حضرت صلی الله تعالی علیه و آله و سلم قوی و کفوه

ترجمه در میان خود گرفتند و از شر اعدا محافظت نمودند آنحضرت را قوله اَسْرَحُوا لِي وَفَادَنِي وَسَابِقُوا لِي
وَعُوْتِهِ ترجمه و سرعت نمودند و حاضر می خدمت او زدود دعوت او را قبول نمودند قوله اَسْرَحُوا لِي حَتَّى يَسْمَعُوا حُجَّتِي رِسَالَتِهِ
ترجمه و اجابت و قبول نمودند چون شنوایند ایشانرا حجت رسالت خود که قرآن است قوله وَفَارَقُوا الْاَزْوَاجَ
وَالْاَوْلَادَ فِي الْاَهْلِكَ ترجمه گذاشتند زنان و پسران خود را در ظاهر کردن کلمه و دین آنحضرت یعنی
هجرت برای خدا و برای اظهار کردن اسلام بودند برای طمع دنیا و غیره قوله وَقَالُوا الْاَبَاءُ وَالْاَبْنَاؤُا فِی
تَثْبِیْتٍ نَّبُوءَتِهِ وَانْتَصَرُوْهُ ترجمه و جنگ و جدل کردند با پدران و پسران خود در محکم ساختن نبوت
او و غالب آمدند بر کفار بسبب نصرت آنحضرت و خدمت او هر کرا دین عقل باشد بروی مخفی نخواهد ماند
که اینهمه اوصاف جمیع صحابه اندازنها جرین و انصار چه همه با حمایت و نصرت کرده اند و به پدران و
برادران خود جنگیده اسلام را قومی ساخته اند و در هر معرکه و غزوات حاضر بودند و نصرت بر اعدای
دین حاصل نموده اند و فقط چند کس جابر و ابوذر و غیره تمام جنگها را فتح کرده اند و تمام کفار را کشته
غلبه حاصل نموده اند چنانچه در غزوه بدر سه صد و سیصد کس و واحد هزار کس و در خنین دوازده هزار
و در تبوک سی هزار مجنبن در اکثر غزوات هزارها صحابه نموده بودند و همه آنها نصرت و حمایت می کردند
و همه را غلبه و قوت دست میداد پس ثابت شد که بمذہب امام زین العابدین عم مغفوره و بهشتی و
لایق مرجع و ثنا هستند پس بنام مذہب مخالفین که صحابه را در چند تن حصص میکنند از پنج برگنده شد
و ظاهر شد که این قول اهل بیت نیست بلکه وسوسه شیطان است که از ان پناه بخدا یتعالی بایدست
اَيْضًا وَمَنْ كَانُوا مُسْطَوِّیْنَ عَلَی الْحَقِّیَّةِ ترجمه و آنانکه بودند پیچیده بر محبت آن سرور یعنی عاشق او
بودند اَيْضًا یَرْجُونَ تَجَارَةً لَّنْ نَّبُوءَةٍ فِیْ مُوَدَّتِهِ ترجمه امیدوار بودند سودی را که زیان ندارد یعنی همه
اصحاب آنحضرت دوستی آنحضرت را برای آخرت اختیار کرده بودند و این ایشانرا البته سودمند
خواهد بود و نه موجب خسارت قوله وَالَّذِیْنَ هَجَرْتُمْ اَعْشَارَهُمْ اَوْ تَعَلَّقُوْا بِالْعُرْوَةِ ترجمه و آنانکه گنبد شدند
و ترک کردند آنها را قبیله یا یثربان چون دست زدند بخلق بهایت آن سرور اَيْضًا وَانْقَسَتْ اَنْفُسُهُمْ
اَلْقُرْاٰتِ اِذْ سَكُنُوْا فِیْ ظِلِّ قُرْاٰتِهِمْ ترجمه و نیست و نابود شد از ایشان رشتنهای قرابت چون
ساکن شدند در سایه قرابت آنحضرت صلی الله علیه و علی آله و سلم یعنی چون صحابه با آنحضرت
صلی الله تعالی و آله و سلم ایمان آوردند و بخدمت وی گم بستند تمام کفار عرب برای خدا و برضاستند

درشتهای قرابت قطع کردند ایضاً فَلَا تَنْسَهُمُ اللَّهُمَّ مَا تَرَكُوا الْكَافِرِينَ تَرْجُمَهُ بِلِسِّ فَرَامُوشِ مَكْنِ دِرْجِ
 صحابه خدا یا آنچه ترک کردند برای تو و در راه تو یعنی جزای سب حجت و نصرت ایشان البتة عنایت فرما
 ایضاً وَارْضِهِمْ مِنْ رِضْوَانِكَ تَرْجُمَهُ وَخُشُونُوا سَازِ وَرَضَى كُنِ الْيَشَانِ رَا از رضوان و خوشنودخی
 قوله وَبِمَا حَاسُوا الْخَلْقَ عَلَيْكَ تَرْجُمَهُ وَجَزَاوَهُ آهَنَارِ السَّبَبِ آنکه جمع کردند خلق را بر تو قوله وَكَانُوا مَعَ
 رَسُولِكَ دُعَاةَ الْكَافِرِ وَالْيَكِ تَرْجُمَهُ وَبُودند آنها همراه رسول تو صلے اللہ تعالیٰ علیہ وسلم خوانندگان
 خالصا برای تو و بطرف تو یعنی چنانچه خود در صحبت آنحضرت اکمال شده بودند خالصا لئلا تعالیٰ
 دیگران را هم بطرف خدا میخواندند و بسیار گفته کسان را که جمع کردند بر دین اسلام یعنی هزار مرد و زن
 بعضی آنها در حلقه اسلام آمدند اگر کسی طالب راه اہل بیت خواهد درین مقام تامل نموده
 بالفور توبه از سوسه شیطان نموده براه قرآن خواهد آمد چه جمع کنندگان خلق بر دین اسلام همه صحابه
 بودند هم در حیات آنحضرت و هم بعد وفات آنحضرت صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم نه آنکه صرف ابوذر
 و عمار و یا چند کس دیگر در تمام بلاد رو کفر میکردند و تمام خلق خدا را تعلیم و ارشاد میکردند کسی جمیع
 این سخن نگویید چه جایی که دعوی علم قرآن داشته باشند قوله وَاشْكُرْ لَهُمْ عَلَىٰ هَاجِرِ تَعْمِمْ فَيَكْ دِيَارِ
 قومهم تَرْجُمَهُ وَجَزَاوَهُ الْيَشَانِ رَا بر حجت کردن ایشان در راه تو شهرهای قوم خود را ایضاً وَخُزْ وَجْهَهُمْ
 مِنْ سَعَةِ الْمَعَالِشِ إِلَىٰ الضِّيقِ تَرْجُمَهُ وَجَزَاوَهُ بَرِيرِ وَنِ شَدْنِ شَانِ از فراخی معاش خود بسوز
 تنگی آن یعنی بسبب هجرت از خانه های خود و عیش خود کناره گیرند و در دیار غربت در تنگی عیش او افتادند
 ایضاً وَبِئْسَ الْوَعْدُ عَلَىٰ مَنْ كَثُرَتْ فِي الْأَرْضِ دِينِيكَ مِنْ مَظْلُومِهِمْ تَرْجُمَهُ وَاحْسَانِ بَكِنْ بَرَانِ کسانیکه بسیار کردی
 بوجود آنها مطیعان خود را در غریز ساختن دین تو از مظلومان صحابه یعنی مهاجرین اول مظلوم بودند
 بعد از آنکه هجرت کردند و فتح شد دین بسبب آنها غالب گشت و بسیار مردان مسلمان شدند
 ایضاً اللَّهُمَّ وَارْضِهِمْ مِنَ الْتَابِ الْعَيْنِ لَهُمْ بِإِحْسَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ
 سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ خَيْرَ جَزَائِكَ تَرْجُمَهُ وَجَزَاوَهُ بَرِيرِ وَنِ شَدْنِ شَانِ رَا بر حجت کردن ایشان در راه تو
 اختیار نمودند بهترین جزا تو آن تابعین که میگویند خدا یا سایه ز ما را و برادران ما را که
 سبقت کردند از ما بایمان یعنی در حق صحابه دعای خیر و مغفرت میکنند این کلام امام علیه السلام
 اشارت است بآنکه قسم سوم از مسلمانان همان کسان اند که در حق صحابه دعای خیر میکنند پس

ثابت شد که موافق قرآن و موافق مذہب اہل بیت اہل سنت و جماعت تابعان صحابہ اند کہ در حق آنها دعائے میسکند و کینہ یکسے از آنها ندارند و دعای حضرت سجاد علیہ السلام درباره مغفرت ایشان است پس ایشان مغفور و فرقه باخیر اند نہ مخالفان ایشان باز بشنوی کہ امام علیہ السلام در مدح تابعین چہ فرمود
 اَيْضًا الَّذِيْنَ قَصَدُوا حُجَّتَهُمْ اَنْ تَابَعِيْنَ كَهْ قَصَدَكَ وَنَحْبْتَ وَرَاهِ صَحَابَهُ رَا اَيْضًا وَتَحَرَّوْا وَجْهَهُمْ وَقَصَدَ
 بِجَانِبِ الْاِثَانِ كَرَدُوْا وَدِيْدَهُ وَدَانَسْتَهُ بَرَاهِ الْاِثَانِ رَقْنَدُ الْاَيْضًا وَصَفُوْا عَلٰى شَاكِلَتِهِمْ وَرَقْنَدُ بَرَطِ لِقِيْهِ
 وَنَذَرُ صَحَابَهُ قَوْلَهُ وَلَمْ يَبْنِيْهِمْ رَيْبٌ فِىْ بُصِيْرَتِهِمْ وَبَاكَرُ دَانِيْدُ اَنْ تَابَعِيْنَ رَا شَكَّكَ دَرِ بَصِيْرَتِ صَحَابَهُ
 يَعْنِيْ شَكَّكَ نَكَرُوْا دَر اَنْ كَه صَحَابَهُ بَرِيْدِ اَيْتِ اَنْ دَرِ بَصِيْرَتِ وَرُوشَنَانِيْ اَيْضًا وَلَمْ يَخْتَلِجْهُمْ شَكَّكَ فِىْ
 فَهِيْهِ اَنْ اَرْجَمُ تَرْجَمَهُ وَفَلْجَانِ نَكَرُوْا تَحْلِيْدُ الْاِثَانِ رَا شَكَّكَ دَرِ تَابَعِيْتِ دِيْرُوْى اَنْ اَرْجَمُ اَيْضًا بَرِ بَرِ حَقِّ دَانَسْتَهُ لَعْنَتِ
 اَنْهَا كَرَدُوْا وَدَرِ حَقِّ بُدُوْلِ اَنْ شَكَّكَ نِيَا وَرَدُ قَوْلَهُ وَالْاَيْتِمَامُ بِهِدَايَتِهِ مَنَّا رَيْبُ تَرْجَمَهُ وَشَكَّكَ نَكَرُوْا دَرِ اَقْدَا
 كَرُوْنَ بِهِدَايَتِ وَرُوشَنَانِيْ صَحَابَهُ يَعْنِيْ صَحَابَهُ رَا بَرِيْدِ اَيْتِ دَانَسْتَهُ اَقْدَا اِيْ اَنْهَا مُوَدُّ قَوْلَهُ مَكَارِفِيْنَ
 وَمُوَازِيْنَ اَلْهَمُ تَرْجَمَهُ اَنْ تَابَعِيْنَ حِمَايَتِ كَنْدُكَانِ دَاعَا نَتِ كَنْدُكَانِ صَحَابَهُ اَنْدِ يَعْنِيْ اَكْرَسَ لَحْيَا اَلْكَرَاهِ
 بِجَنَابِ اَبَاكَ صَحَابَهُ طَعْنِ كَنْدُ اَنْ تَابَعِيْنَ بِجَوَابِ طَعْنِ اُوْرَادُ كَنْدُ وَرَحْمَ نَمَايَزِ اِنْ لَفْظَتُمْ
 وَسَاوِسِ شَيْطَانِيْ كَه مَخَالِفَانِ بِرِ صَحَابَهُ تَهْمَتِ مِيْكَنَنْدُ بَاطِلِ شُدُوْ مَعْلُومُ شَكَّكَ طَعْنِ دَرِ حَقِّ اِثَانِ كَا
 مُسْلِمَانِ اِنْ نِيْسَتْ بَلْكَه شِيْوَهُ اَهْلِ اِسْلَامِ جَوَابِ وَرُوشَنَانِيْ صَحَابَهُ اِسْتِ وَشَكَّكَ نِيْسَتْ كَه اِيْنِ وَصَفِ
 سَوَا اِوْ اِهْلِ سُنْتِ دِيْرِيْجِ فَرْقَهُ يَافَتْهُ نِيْكَشُوْ بَلْكَه رُفُضِ نَهَارِ طَعْنِ كَجْمَانِ فَاَسَدِ بِجَنَابِ اَنْ اَبَاكَ
 نَسَبَتْ مِيْكَنَنْدُ بِجَنِيْنِ خَوَارِجِ خَدْلِهِمُ اَللّٰهُ تَعَالٰى اَيْسِ مَعْلُومُ شُدُ كَه فَرْقَهُ نَاجِيَهُ اِهْلِ سُنْتِ اَنْدِ مَخَالِفَانِ
 شَانِ هُوَ الْمَطْلُوْبُ اَيْضًا يَدِيْنُوْنَ بِدِيْنِهِمْ تَرْجَمَهُ اَعْقَادِ مِيْدَارَنْدُ اَنْ تَابَعِيْنَ بِدِيْنِ صَحَابَهُ قَوْلَهُ وَ
 بِهَيْتُ دُوْنِ بِهَيْتِهِمْ تَرْجَمَهُ وَرَاهِ مِيْرُوْدُ بَرَاهِ صَحَابَهُ قَوْلَهُ يُفْقُوْنَ عَلَيْهِمْ تَرْجَمَهُ اَتْفَاقِ مِيْكَنَنْدُ بِرِ صَحَابَهُ بِيْزِيْرِ
 حِمَايَتِ وَنَصْرَتِ صَحَابَهُ مُتَفَقِ اَنْدِ دِهَرَنْ دِيْنِ شَيْطَانِ دَارِ اَمْدِهِ بِرِ صَحَابَهُ شَبَاهُ اَنْدِ اُوْرَادِ جَوَابِ مِيْدَارَنْدُ
 دِيْرِيْ اَنْدِ قَوْلَهُ وَكَأَيُّهُمْ تَرْجَمَهُ فَيَا اَدُوْلِيْهِمْ تَرْجَمَهُ وَتَهْمَتِ مِيْكَنَنْدُ صَحَابَهُ رَا دِيْ خِيْرَسَ كَه اِدَا كَرَدُوْ دَرِ بَرِيْدِ
 اَزِ اَحْكَامِ دِيْنِ وَاَحَادِيْثِ پِيْغَمْبَرِ صَلَّيْ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِدِيْشَانِ يَعْنِيْ صَحَابَهُ رَا صَادِقِيْنَ دَانَسْتَهُ تَمَامِ رَوَايَاتِ
 اَحَادِيْثِ اَزِ اِثَانِ قَبُوْلِ كَرْدِهِ بِرَانِ عَمَلِ مِيْكَنَنْدُ اَيْسِ ثَابِتِ شُدُ اَحَادِيْثِ كِتَابَهَا اِيْ اِهْلِ سُنْتِ
 كَه اَزِ اِهْلِ بَيْتِ وَصَحَابَهُ مَوْجِبِيْتِ هَمْمَهُ مَعْتَبَرُ وَمَقْبُوْلِ اِسْتِ وَنَذَرُ صَحَابَهُ حَضْرَتِ اَمَامِ زِيْنِ الْعَابِدِيْنَ

علیه السلام است و ظاهر شد که روایات شیعه و خواص که از صحابه مروی نیستند نزد امام زین العابدین
 علیه السلام کذب و افترا است و اگر در بعضی روایات شیعه نسبت به بعضی اهل بیت یا بعضی صحابه کنند
 چون آن روایات مخالف قرآن و مخالف مذہب حضرت امام زین العابدین عم برآید ظاهر شود که آن
 قول اهل بیت است و نه قول صحابه بلکه کدام مفتری و کذاب برائمه طاهرین افترا کرده باشد پس
 بقول امام زین العابدین عم تمام روایات و کتب شیعه باطل و افترا است اهل اسلام و محبان
 قرآن و اهل بیت را از ان کنار گرفته و فرض عین است اسی مومن طالب نجات آنچه مذکور شد از کلام
 الهی و کلمات حضرت سجاد اگر کسی طالب راه جنت باشد یک کلمه از اینها در حق او کفایت است و اگر
 سعادت از لی نصیب او نشد و حکم ختم الله علی قلوبهم بر کفر خود ثابت ماند او سبب انکار قرآن برای
 خود معنی خرید کرد و او را بحث کردن در طریقه مسلمانان چه سود خواهد داشت و الله الهامی و علی
 کریم اعتمادی سبحان ربک رب العزّة عما یصفون و سلام علی المرسلین و الحمد لله رب العالمین

رساله مولانا شاه عبدالغنی رضا

در دفع اعتراضات بر بعض عبارات حضرت مجدد الف ثانی علیه السلام

بسم الله الرحمن الرحیم

مورد اشکال موافق آنچه ازین عبارت مفهوم میشود چند چیز است اول آنکه مقام محبت ارفع است از مقام غلت پس با وجود حصول مقام محبت تحصیل مقام غلت چه در کار است جوایش آنکه صاحب اشکال خود اقرار کرده است بآنکه شب معراج بجناب حضرت خاتمیت مقام محبت عطا شده بود و چنانچه اخیر بهیچ آورده و از جامع صغیر نقل کرده بعد از آن خود نقل نموده که آنحضرت خود را خلیل گفته اند و نیز از کتب صحیح آورده آن الله انتخابی خلیل کما انتخاب ابراهیم خلیل پس معلوم شد که با وجود حصول مقام محبت که ارفع از مقام غلت است حصول مقام غلت در کار بود و الا بحصول آن فخر نمایی فرمودند و نمی گفتند آن الله انتخابی خلیل کما انتخاب ابراهیم خلیل و نیز از احادیث صحیح صاحب اشکال خود فہمیده است که جمیع کمالات از خاتمیت و اولو الغری در سالت بآنجناب عطا شده است و ظاہر است که درین کمالات بعضی ارفع اند و بعضی غیر ارفع پس معلوم شد که با وجود حصول ارفع حصول غیر ارفع هم در کار میشود خصوصاً و قتی که آن غیر ارفع طریق حصول ارفع باشد و در راه آن واقع شود که در این صورت حصول آن غیر ارفع موقوف علیہ حصول ارفع است اگر نظر بآن کنند که آن غیر ارفع فی نفسہ کمال است نیز مطلوب است و اگر نظر بآن کنند که آن غیر ارفع طریق حصول ارفع است پس نیز مطلوب است مثل آنکه جسم را نامی بدون کمال است و حساس بدون کمالی است و دیگر ارفع از آن و لطف و عقل کمالی است و در این دو کمال

و آن هر دو کمال در طریق این کمال آخر واقع اند پس آن هر دو وجه مطلوب اند بذا بهما
و بغیر هما و همچنان مقام خلت را نسبت با مقام محبت باید فهمید دوم آنکه مقام خلت هم جناب آنحضرت
را صلے الله علیه و سلم حاصل بود چنانچه احادیث صحیحہ باین مایع است پس حصول آن بعد از هزار
سال چه معنی دارد و جوابش آنکه حصول مقام خلت آنجناب را بلا شبهه یقینی و قطعی است بدلیل
احادیث صحیحہ و هم باین دلیل که در راه مقام محبت واقع است و موقوف علیہ مقام محبت است
و حصول الموقوف بدون الموقوف علیہ محال لکن تصرف در آن مقام فرمودن و طالبان را
بالاصالة باین مقام رسانیدن و طریق تحصیل این مقام را مدون و مفصل ساختن موعود بود که
بعد از هزار سال حاصل خواهد شد مانند آنکه موافق احادیث صحیحہ متواتره خلافت تمام روسته نین
از مشرق تا مغرب و از جنوب تا شمال آنحضرت را بطریق اجمال حاصل بود بدلیل اعطیت مفاتیح
کنوز الارض و در روایت دیگر است که وضعت مفاتیح کنوز الارض فی یدمی و در صحیحین وارد است
که زوئیت لی الارض مشارقها و مغاربها و سیلغ ملک امتی ما زوی لی منها و در روایت دیگر آن
الند زوی لی الارض مشارقها و مغاربها و اعطیت مفاتیح کنوز الارض و در بعض روایات که
در غیر صحاح آمده جاء فی جبریل بمفاتیح کنوز الارض علی فرس البلق حال آنکه این معنی در زبان سواد
نشان آنجناب و در عهد کرامت مبدء خلفاء راشدین واقع نشد بلکه فتح هند بر دست سلطان محمود
غزنوی و فتح ترکستان بر دست دیگران و فتح روم با کلیه بردست عثمان ترکمانی و اولاد او بوقوع
آمده و هنوز ملک جسته و ملک وسیع چین و خطا از قلم و آنحضرت خارج است انشاء الله تعالی و در عهد
حضرت مهدی و حضرت عیسی بوقوع خواهد آمد و خلافت الارض که میراث حضرت ابوالبشر است کماله
است عمده در آنوقت - آنجناب را بتوسط بعضی افراد امت که اعیان مهدی و عیسی علیهما السلام
خواهند بود حاصل خواهد شد چنانچه در جامع صغیر باین معنی اشارت واقع شده که خیر امتی عصابتان
عصابتة تغزو الهند و عصابت تکلون مع عیسی ابن مریم حالا مثل آفتاب روشن گشت که آنحضرت
را جمیع کمالات حاصل بود و تصرف در آن کمالات بتوسط بعضی افراد امت واقع شده در رنگ
آنکه آنحضرت را علوم اولین و آخرین حاصل بود چنانچه در صحاح سته وارد است که او تیت
علم الاولین و الآخرين لکن تصرف در علم کلام مثلاً بتوسط شیخ ابوالحسن اشعری و شیخ

ابو منصور را تریدی و استاد ابو اسحاق اسفرائینی و امام غزالی و امام رازی و امثال این مرد مخلصان را
 حاصل شد و همچنین تصرف در علم فقه و تفصیل احکام شرعی از کتاب الطهارة تا کتاب السلام الشفیع
 و فرائض و وصایا بتوسط حضرت امام اعظم و امام شافعی آنجناب حاصل شد و همچنین تصرف در آداب
 طریقت و مقرر کردن اشغال و ادرار و ذکر و غیره و فقهی و طور مراقبه آنحضرت را بتوسط حضرت سید عبدالقادر
 جیلانی و حضرت خواجه بهارالدین نقشبند و حضرت خواجه بزرگ معین الدین چشتی و امثال این
 بزرگواران حاصل شد و کلمات مختصه آنجناب که در علم بود همه عطا نمود و فیہ بحث ظاهر و بر که
 اگر مراد عطار تقدیری است پس مسلم است لیکن در آن انداختن فی خلیفان نیز اتخاذ تقدیری مراد
 خواهد شد و اگر عطار وقوعی است پس منع ظاهر است زیرا که مقام محمود و مقام وسیله منور حاصل
 نشده در هر پنج وقت بعد استماع اذان امت مامور باین دعا گردیده که آت محمد الوسیلة و
 الفضیلة و البعثة مقاما محمود الذمی و عدته انک لا تخلف المیعاد چنانچه هر پنج وقت باین دعا
 هم مامور شده که اللهم صل علی محمد و علی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم انک
 حمید مجید تو که و خلاف مقتضی طبیعت بودن از کجا ثابت شد دلیل برین از عقل باید آورد و جواب
 آنکه مراد اینجا از طبیعت طبیعت عنصری نیست بلکه مراد از طبیعت طبیعت کمالیه است و کمال آنحضرت
 صلی الله علیه و سلم مقتضی آن بود که تهذیب ظاهر باعمال جوارح و تهذیب قلب و نفس و عقل
 باعمال باطن فرماید و تصرف در مادیات و آن نفیض کمال است نمایند زیرا که اهم المقاصد و مقوف
 علیه جمیع کمالات همین را امید استند و همچنین بر واقفان سیرت مصطفوی از شغل جهاد و تعلیم
 ارکان اسلام و قواعد اجمالی سلوک از مادیات و ذکر سانی و تکثیر مناجات و ادعیه و افکار و تفقدها
 قلب از حب نفیض و احوال مدکله از بقیلة و غفلت و توجه آن قوت در آنکه در ضمن هر تعبیه و تجرد خواه نفسی
 باشد خواه افاقی بسوی مبدی و آینه حجب الله بر باسوی و بذل جان و مال دایل و اولاد و حب او
 و مانند این اعمال اوضح من الشمس است و این من الامس چنانچه در تفسیر ان کلب فی النہار سجا
 طولیلا در احادیث مروی و مذکور است و قاعده مقرر می است که شغل مالموف بحکم العادة طبیعتی نایمه
 مقتضی طبیعت میشود و خلاف آن خلاف مقتضی طبیعت نیست دلیل انی این مطلب اما دلیل نقلی
 پس در احادیث صحاح موجود است که مر رسول الله بحلبین فی مسجد فقال کلامها علی غیر و انما

افضل من صاحبہ اما ہولاء قید ہوں اللہ فان شاء اعطایم وان شاء منعہم واما ہولاء فیتعلمون الفقه
او العلم یعلمون الجاہل فہم افضل واما نبشت معلما ثم جلس فیکلم وکیل اصرح بر مقدمہ آنت کہ حق
تعالیٰ در مقام عتاب مینفراید و اصبر نفسک مع الذین یدعون ربہم بالغزاة و العشی یریدون وجہ
اگر خلاف مقتضی طبیعت آنحضرت نمیبود و امر بصبر چرا میفرمود و همچنین آیہ و لا تطرد الذین یدعون بہم
بالغزاة و العشی یریدون وجہ و دلیل دیگرین مقدمہ آنت کہ تعلیم این امور یعنی تہذیب ظاہر و انجہ
در حکم ظاہر است از عقل و قلب و نفس موقوف علیہ جمیع کمالات است و بنیاد تمام کارخانہ ولایت اگر
درین امور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم قدم نہ نہادند و کمال جہد تصرف دران نمی نمودند بنیاد
کارخانہ خراب بود و هیچکس از امت قایم مقام آنحضرت درین تعلیم نمیتواند شد زیرا کہ این امور بضر
نصوص صاحب شریعت نمیتوان دریافت و کشف و عرفان بدریافت این مطالب نمیرسد
بخلاف کمالات دیگر کہ دریافت آن کشف و فراست نیز میتوان شد و شدہ است لیکن کشف
و معرفت ہم موقوف بر تہذیب ظاہر و مافی حکمہ است پس تعلیم تہذیب ظاہر و مافی حکمہ معنی است
از تعلیم تفصیل مکشوفات اگر کوئی این کلام و این آیات و احادیث بلکہ شیخ سیرت جناب پیغمبر
صلی اللہ علیہ وسلم چنانچہ دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در تسلیک طریق خلعت همچنان
دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در جمیع ولایات بعین ما ذکر فی المقدمات گوئیم فی الواقع
شغل و تصرفیکہ آنجناب را در تہذیب ظاہر و مافی حکم الظاہر بودہ در تہذیب باطن و کشف باطن نبود
چنانچہ از منبع سیر ہویدا است لیکن در مقام خلعت و دیگر ولایات فرق بدہی است بسہ وجہ
اول آنکہ از مقامات دیگر نشان دادہ اند و طریق تحصیل آن بیان نمودہ تارہ صریحا و تارہ کنایہ مثلا
یحییہم و یحبونہ و رجل یحب اللہ و رسولہ و یحبہ اللہ و رسولہ و رضی اللہ عنہم و رضوا عنہ و تقدّر رضی اللہ
عن المؤمنین اذ یأیونک تحت الشجرۃ فعلم ما فی قلوبہم ان اللہ امر فی سبک اربعۃ من اصحابی و انہ یحبون
انہ یحبہم لے غیر ذلک من الآیات و الاحادیث الدالۃ علی ان بعض الافعال و الاشغال علامتہ
حب اللہ امی کون الشخص محبا للہ و بعضہا موصول لے محبوبیتہ اللہ بخلاف مقام خلعت کہ ہرگز از
طریق تحصیل و علامات حصول این نشان ندادہ اند وجہ دوم آنکہ ولایات دیگر در زمان قریب از
زمان سعادت نشان رایج و متداول شدند و صحابہ و تابعین و تبع تابعین و ملہم جہا الی زمان المجید

و اقرا نه غم جبرائے زمان رؤسار القادریه و الحشیتہ کثر التداول و طرق تحصیل ان بدون و محبوب
 و مفصل گردید تجلات مقام خلعت که درین عهد و متداول اصلا کسے مذکور آن نکرده و نه طریق تحصیل
 آنرا کسے بیان نمود تا هزار سال گزشت و طریق تحصیل آن مقام در پوره اختفا و احتجاب تا آنکه حق
 تعالیٰ حضرت مجد و را بر روی کار آورد و الی انرا انتشار ظهور این مقام که در جوهر شریف آن حضرت
 صلی الله علیه و سلم مودع و کمون بود گردانید و هزاران طالبان را بطیفیل ایشان سلوک این طریقه
 میسر شد الحمد لله علی ذلک حالا بیان این طریقه بوجهی نمایم که اختصاص آن باتباع مجد و به
 کاشمیس فی رابته النہای منکشف گردد قبل از حضرت مجد و طرق سلوک همه از راه محبت و محبوبیت
 بوده اند اول راه محبت می پیوندند و آخر مرتبه محبوبیت فائز میشوند و آنچه لوازم محبت است از ذکر
 جهر و وجد و شوق و انکسار و تضرع و صبر و توکل و رضا جوئی و دو مرتبه صفات خصوصاً احاطه محبت
 و استغراق و توحید جوئی و فعلی خود را کاملیت فی ید الغسال داشتن و صفات خود را و غیر خود را مستهمل
 در صفات او دیدن بلکه ذات خود را در ذات او مندمج ساختن و حسن و جمال او را در هر منظر مشاهده
 نمودن در آن کوشش بلیغ مینمودند تا آنکه بانوار تجلیات در ابتدا ی سلوک و فنا و بقا در انتها می
 آن فائز می گشتند و دوم اتحاد می زدند که انامن اهوئی و من اهوئی اناتا آنکه حضرت خضر
 علیہ السلام بحضرت خواجه عبدالخالق غجدوانی که از اص اص طریقه مجد و به بودند تعلیم ذکر خفی نمودند باز
 در عهد حضرت خواجه نقشبند این معنی برگ و بار پیدا کرد لیکن در عهد حضرت خواجه عبید الله احرار
 علوم توحید با این نسبت متخرج شدند و غلبه پیدا کردند تا آنکه حضرت مجد و قدس الله سره آن همه را
 در بطون بطون رسانیدند و از چاک سینه خود سرانگی محبوب پیدا کردند حالا عنایت ساری موقوف
 شد و شوق و اشتیاق و وجد و مناجات و تضرع یک طرف ماند هر چه هست در قلب و روح و سر و
 و خفی و عناصر و بدن است تا آنکه انوار تجلیات از باطن خود در باطن خود می افتد و رفته رفته
 بمقام خلعت میکشد معنی محبت عاشقی است و معنی محبوبیت معشوقی است و معنی خلعت یارانه است
 اینجا صحبت یارانه است و سابق عاشقی و معشوقی بود و اینجا راز و نیاز از جانبین است و سرگوشیها
 از طرفین واقع میشود و در عاشقی نعره و بیتابی و سر برد و دیوار شکستن و در معشوقی ناز و دلالت و خمر
 و مباحات بوده است اینست طریق خلعت بطریق اجمال و اگر تفصیل آن کسے خواهد با تبلیع

مجد و چند سال نشست و برخاست نماید و در وجدان خود نظر کند که چه رنگ پیدا شود و در ای طریق
 سابقین و از بسکه الوجدان لایکون و لیلای علی الغیر اگر غیر منکر شود با کس ندارد و نقش بندیه عجب
 قافله سالارانند که برند از ره پنهان بحرم قافله را و قاصد گر کند این طائفه را طعن قصود حاصل
 نمید که برآرم بر زبان این گله را و همه شیران جهان بسته این سلسله اند و روبه اوجیه چنان بگسلد این
 سلسله را و وجه سوم آنکه خلعت حلتی است متمیز از محبت و محبوبیت من الجانبین پس نسبت او
 با مقام محبت و محبوبیت نسبت مرکب و بسیط است و البسیط مقدم علی المركب طبقاً تقدم وضعاً
 اوّل درین امت محبت صرفه و محبوبیت صرفه رائج شد باین طریق که در اوّل سلوک محبت باشد
 و در آخر آن محبوبیت کما فی السالک المجذوب یا بالعکس کما فی المجذوب السالک و چون دوره بسایط
 تمام شد دوره مرکب شروع شد و چون فراغت از مفردات آمد و وقت مشق مرکبات آمد و
 و عجب آنست که هر چند این طریقه مجد ویه در رواج و شیوع و فیضان فیوض الهی در ضمن آن برت
 مصطفویه متاخر است از طرق دیگر لیکن مبدء آن مقدم است بر مبادی طرق دیگر زیرا که این طریقه
 منسوب است بحضرت صدیق اکبر و او اول خلفا است و اوّل من اسلم من الرجال البالغین است
 و نیز در حق او استحقاق خلعت منصوص است چنانکه ارشاد پیغمبر است لو کنت متخذاً من امتی خلیلاً
 لاتخذت اباً بکری خلیلاً الی آخر الحدیث و اگر کسی را بخاطر خطور کند که درین صورت لازم می آید که عوام
 اتباع مجد ویه افضل باشند از اولیاء سابقین سبحانه که بذا بهتان غلیم گوئیم جوابش بسبب وجه
 است اول آنکه این وقت لازم می آید که طریق خلعت را افضل از جمیع طرق انگاریم حالانکه چنین
 نیست بلکه محبوبیت افضل است از مقام خلعت بدلیل لا وثرن حبیبی علی خلیلی و دوم آنکه افضلیت
 معلوم تر است در هر مقام که باشد خواه خلعت خواه محبوبیت مثالش آنکه پادشاهان و امرا یا پادشاهان
 مصاحبین میباشند که مدام در حضور حاضر باشند و راز و نیاز با آنها در میان و امراء و صوبه داران
 عده و رساله داران و داروغه های کارخانه جات و متصدیان دفاتر میباشند و مرتبه این همه شتمنال
 بسیار بلند از مرتبه یاران و مصاحبان میباشد گو دوام حضور و صحبت دائمی مخصوص بپادشاهان
 و مصاحبان مجلس است بلکه با خواص و خدمتگاران سوم آنکه منتهیان هر طریقه را این معنی
 یعنی دوام حضور و قرب دائمی حاصل است پس سبب این قرب دائمی نیز از منتهیان طریق دیگر

نمی‌تواند شد آری بتدیان این طریقه را با پیوچه ترجیح و تفضیل می‌تواند بود که در مجاهدات و ریاضات و کشتن
 لکرات و ظهور خوارق عادات بتدیان طرق دیگر ترجیح باشند و لهذا گوینده گفته است ۵ اول تا آخر
 هر مرتبه‌ای است ۶ و آخر با حبیب تنه‌ای است ۷ حاصل آنکه فضل جزئی را با جمیع کلی گرفتن و ملا حظ
 وجوه فضلش نکردن کار قاصر فهمان است قوله پس متوسط از افراد است آنحضرت صلی الله علیه
 و سلم را باید که از راه دیگر مناسب بحیط داشته باشد تا او کتاب کمالات آن مرتبه نماید و تحقیق
 آن مرتبه متحقق گردد این الفاظ ناشی از کدام عالم است منجر بشویش میشود گوئیم هیچ جا
 تشویش نیست زیرا که مراد از راه دیگر راه محبت و محبوبیت است و این هر دو راه مناسب بحیط
 دایره غلت می‌تواند شد لما سبق ان النحلة ما هیة متمترجة من المحبة والمحبوبية و حصول احد الجوزین
 من شئی بحصول مناسبه مع ذلک الشئی و هذا الامر کالبدیهی ظاهر معترض از راه دیگر راه درای
 اتباع پیغمبر علیہ السلام فهمیده و به تشویش افتاده حال آنکه خود از کلام سابق اقرار نموده که جناب پیغمبر
 ما صلی الله علیه و سلم جمیع راه‌ها را کاشوده بودند هیچ راهی از حیطه جمعیت ایشان بیرون نماند
 باز این توهم چه معنی دارد و هر چند این عبارت بطریق صراحت مستفاد نمیشود که مراد از این مسند
 ذات شریف خود را مراد داشته باشند لیکن واقع چنین است و هر که از احوال حضرت ایشان آگاه است
 میدانند که جمیع این قبود و ذات حضرت ایشان متحقق بود زیرا که ایشان را قبل از آنکه این طریقه عنا
 شود از والد بزرگوار خود حضرت شیخ عبدالاحد قدس سره طریقه قادریه را که بنا بر آن بر محبوبیت است
 باستیفاء کسب فرموده بودند و حضرت شیخ عبدالاحد از شاه کمال کنتلی و ایشان از فیضیل و علم جرا
 الی آخر السلسله و عجب ترا که حضرت ایشان از اجداد آنکه این طریقه عنایت شد و سالها محلیک
 طالبان دین طریقه فرمودند باز حضرت شیخ سکند نمیره حضرت کمال کنتلی قدس الله سره هم با مراد
 اجازت از صاحب طریقه محبوبیت خرقة را آورده در سرهند بحضرت ایشان پوشانیدند پس از راه
 مقام غلت بمقام محبوبیت رسیدند چنانچه سابق از راه محبوبیت بمقام غلت رسیده بودند و این قسم
 نیز یکبار از عجایب معاملات خداست یا بنده گان برگزیده خود چنانچه حضرت پیغمبر ما صلی الله علیه
 و سلم در ابتداء بوضع حجر اسود و شرکت در بنا کعبه مقام ابراهیمی حاصل شده بعد از آن در مدینه منوره
 بسبب اشتغال بجهاد و مقابله با یهود و نصاری مقام موسوی و عیسوی حاصل شد بلکه از شب معراج

وقوع اسرار بسوی بیت المقدس آغاز این معنی شده بود تا غزوه تبوک که اول غزوات شام است بمعنی
تضايع و تراند پذیرفت تا آنکه در حجة الوداع باز کمال ابراهیمی مشرف شدند و مقام ابراهیمی در آن
روز جلوه عظیم نمود و الهامیه بی الرجوع الی البدایه متحقق گشت قوله در بعضی جا حضرت مجتهد
اند آن فرو خضر باشد بالیاس در اینجا خود را صریح مراد داشته اند گوئیم درین کلام تناقض نیست
زیر که مکشوفات اکثرش مبهم القا میشود باز تعین آن مبهم میفرمایند و در وقتیکه شی مبهم القا میشود عقل را
در تعین اصدق آن مبهم جولانی رو میدهد چنانچه از آنحضرت صلی الله علیه و سلم این قسم ابراهیم تعین
واقع شده و صحیحین موجود است انی رایت دارم بجز تکم مابین نخل و ما بر فذهب و ملی انها الی امامته او بجز
خاندان بی المدیته یثرب همچنین است حال حضرت مجتهد درین کشف اول ایشان را بطریق الهام معلوم
شد که فرد متوسط چنین و چنان می باید چون دیدند که اساس این طریقه حضرت خضر نباده اند خیال
باین طرف رفت باز ملاحظه نمودند که حضرت خضر با مردم احتمالات بسیار دارند و طریقه خلوت را خلوت
و انزوای لازم است خیال بطرف حضرت الیاس رفت و اینهمه بنا بر این بود که متوسط در حصول کمالی بر اثر
پیغمبر عالم مقدار جز پیغمبر نمیتواند شد و در افراد این امت غیر ازین دو بزرگ پیغمبر نیست آخر معلوم
فرمودند که این متوسط را پیغمبر بودن ضرور نیست بلکه کمال متابعت پیغمبر خود کافی است درین امر
و نیز مقصود انزوای خلوت و انجمن است که بنا بر طریقه حضرت خواجگان بر آنست نه خلوت جسمانی
و بهر حال بالیقین معلوم شد که آن متوسط ذات شریف ایشان است تحریثا بنعمته الله که بآن کس
ما موراست اما بنعمته ربک فحدث واشکاف بآن معنی اظهار نمودند این قسم احتمالات را تناقض
فهمیدن کار کسی است که با مکشوفات این مردم آشنا نیست و الا از کلام شیخ اکبر در جایهای
بسیار استفاد میشود که خاتم الاولیا را این امت حضرت امام مهدی است و در جایهای بسیار
خود را خاتم الاولیا قرار داده اند چو بشنوی سخن اهل دل بگو که خطاست مؤسخر شناس
و لبر خطاینجاست مؤ قوله منم که این کمالات را بر رسول خدا کسب کنانیدم اقول ازین عبارت
صریح خیانت در نقل و تحریف واقع شده زیرا که تباد را کسب کنانیدن آن است که این
فرد بجای شیخ و مرشد باشد و رسول خدا حاشا من ذلک بجای طالب و تلمیذ باشد و هرگز وفاد
کلام حضرت ایشان بمعنی نیست حق عبارت آن بود که منم این کمالات را کسب کرده

منسوب بجناب رسول خدا ساخته ام و در کمالات با نهایت آنجناب بطریق نیاز گزارانیده ام و در جریده اعمال آنجناب نویسانیده ام - اگر زبان طالب علمانه این معنی را ادا کرده شود باید گفت که هرگاه که گفته شود که این صفت فلان را بواسطه فلان چیز حاصل شد و معنی بهم میرسد اول آنکه واسطه واسطه فی الثبوت باشد یعنی آن صفت اولاً و اسطه را حاصل شده از آن بطریق بهیبت مثل آنچه بنزدی الواسطه حاصل شد کحرارة الماء بواسطه النار فان ههناک حرارتین احدهما قایمه بالنار و الاخری قایمه بالماء ناشیه عن حرارة النار و نمیانی هرگز مراد حضرت ایشان نیست و دوم آنکه واسطه واسطه فی العوض باشد یعنی صفتی واحد قایم شود بواسطه حقیقت و همان صفتی واحد قایم بواسطه منسوب گردد بنزدی واسطه مثل حرکت حائل السفینة بواسطه السفینة فان ههناک حرکت واحد قایم بالسفینة لا بالجالس نعم نیسب هذه الحركة الی جالس السفینة بالعرض و المجاز و مراد حضرت ایشان همین معنی است یعنی کسب این کمالات من کردم و ان کمالات بمن قایم شده منسوب بجناب رسول خدا گشته اند بحکم آنکه اعمال امت در جریده اعمال پیغمبر محسوب میشود و آنحضرت فی نفسه مستغنی اند از کسب این کمالات لمحصل کمال ارفع منه و نمیانی هیچ قباحت ندارد و نیز این ابداً کلاً بسیار ثبت کرده میدهم چون الله و توفیقه از انجمله قصه مفاتیح کنوز ارض و تصرف تمام زمین از مشرق تا مغرب از دست تا بجان آنحضرت با آنحضرت منسوب گشت و بعد از صد سال بلکه زیاده برین ارسال زودیت لے الارض مشارقها و مغاربها متحقق شد و از انجمله آنکه فتح فارس در دم و هلاک کسری و قیصر از دست شیخین رضی الله عنهما واقع شد و بعد از چهل سال از وفات آنحضرت با آنجناب منسوب گشت و از انجمله آنکه در حدیث صحیح وارد است که آنحضرت حضرت علی را فرمودند که یا علی انک تقابل علی تاویل القرآن کما قایت علی تنزیله و نمیانی بعد از سی سال از دست حضرت علی مرتضی بوقوع آمد و در جریده اعمال آنحضرت محسوب گشت اینجا نمیتوان گفت که قتال علی تاویل القرآن کمالی بود عمده و آنحضرت را حاصل نشده مگر بواسطه مرتضی زیرا که کمال آنجناب که قتال علی تنزیل القرآن بود ارفع و کمال است قتال علی تاویل القرآن لیکن چون این قتال یعنی تاویل القرآن آنحضرت را بواسطه متوسطه از افراد امت ممکن نبود ناچار متوسطه را بر روی کار آوردند که بواسطه او این قتال منسوب با آنجناب گردد و وجه عدم امکان آنست که در عهد آنحضرت

صلی الله علیه وسلم قتال علی تاویل القرآن متصور نیست زیرا که هر تاویل را که انحضرت بزبان خود
فرمایند آن تاویل تنزیل میگردد پس قتال بر آن قتال بر تنزیل میشود نه بر تاویل و منکران تاویل
کافر میشوند گو یا که منکر نص صریح قرآن شد پس لابد متوسطی باید دو جهتین من جهت خلیفه و مجتهد باشد
تا انکار تاویل او کفر نگردد و با انکار تنزیل منجر نشود و من جهت متحد الحکم پیغمبر که خلیفه حکم متخلف دارد
چون انکار حکم او بالعرض انکار حکم پیغمبر است آن کارش منسوب باحضرت میشود و در جریده اعمال انحضرت
این کمال مهم ثبت گردد که اندک عینه قوله آن راه از کجا آوردند مراد از عالم دیگر عالم امتزاج محبت و محبوبیت
است که تعبیر از آن بمقام غلت کرده میشود این را از نزد خدا آوردند چنانچه حضرت علی مرتضی کرم الله وجهه
قتال علی تاویل القرآن را از نزد خدا آوردند و آن قتال از عالم دیگر است از قبیل جهاد کفار هم نیست
و از قبیل قتل مسلمین هم نیست بیت منزه دارد معنی ایشان را بجا خلافت نبوة متابعت انجناب حاصل شده
چنانچه حضرت ایشان را نیز بسبب کمال متابعت انجناب روزی شده و عجب است از کسانی که حضرت ایشان
طعن میکنند باین حلیه که حضرت ایشان دم استقلال میزنند و بر سرخ را از میان بر میدارند و نمیشوند
و نمی بینند که کلام حضرت ایشان در مکتوبات و غیر آن مشحون و مملو است از تحلیص بر کمال متابعت
پیغمبر و جابجا برای خود تابعان خود همین معنی را از خدا طلب دارند و جابجا میفرمایند که بنا بر طریق ما بر کمال
متابعت سنت است و اجتناب از بدعت قوله بنسخ محمد رسول الله از میان بر نمیخیزد و مراتب ولایت
خلیله تمام بواسطه آن باشد از ولایت موموسی حاصل شدن معنی ندارد و قول فی الحال گزشت که
تصرف ولایت خلیلی انحضرت حاصل بود و تصرف در آن نفورده بودند بسبب شغل مهم تر از آن حضرت
ایشان را محض کمال متابعت انحضرت حاصل شد از پیشگاه جناب الهی و منسوب بان حضرت گردید
چنانچه تصنیف مثنوی شریف که پر از جواب گوناگون علم سلوک و علم معرفت است از حضور خداوندی ملولان
رومی قدس الله سره محض کمال متابعت پیغمبر خود عنایت شد و منسوب بحضرت رسالت گشت
نمی آنکه تصنیف مثنوی انحضرت را ممکن باشد لقوله تعالی و ما علمناه الشعر و ما یشعنی له ارتفاع
برزخ را فهمیدن از قبیل او دامن شیطانیه است معاذ الله من ذلک و حل شبهه بالکلیه آنکه معافی و
مضامین مثنوی همه ماخوذ از مشکوٰۃ نبوة است و کسوت شعر پوشانیدن مخصوص بولانا بجلال الدین
رومی است چنانچه اجزای مقام غلت یعنی محبت و محبوبیت همه ماخوذ از جناب معنی است و تصرف

و نسبت متمم به در اختصاص کافی است چنانچه دفعه سنجین اگر دعوی اختصاص سنجین بنحو کند نه اوار است که مکرر شد
از دیگر باشد خواص سرکه شکر را از دیگر گرفته باشد که از آن قوله دعای الهم صل علی محمد و آل محمد
از هزار سال مقرون با جابت گشت و سهول متجانب اقل و درین هیچ استبعاد نیست لقوله تعالی یدر الامن السماء
الی الارض ثم یخرج الیه فی یوم کان مقداره الف سنه مما تعدون ازین آیه صریح معلوم میشود که بعضی کارها
خدا با تمام ج فیض سماوی وارضی صعد و ادبوطا در مدت هزار سال تمام میشود فلکن من جملة ما لا العلم و الاضنا
بعضی مواعد الهی در باره پیغمبر و امت پیغمبر در زمان حضرت امام مهدی بوقوع خواهد آمد اگر دعای این مطالب کرده
شود قبول آن را قطعه از یاد و تره هزار سال خواهد گزشت و در تفاسیر و روایات صحیح آمده است که حضرت آدم در
حق خود و ذریه خود دعای بسیار نموده بودند و بعضی از آن دعاها در عهد حضرت سلیمان علیه السلام متجانب
شد و ایضا دعای حضرت ابراهیم حضرت اسماعیل علیهما السلام ربنا و ارحمنا مسلمین لک و من ذریتنا
امته مسلمین لک ای قوله ربنا و البعث فیهم سوال است پیغمبر و ائمه و ایدیه و کتاب الحکمة و نیز که هم بعد از آن
سال مقرون با جابت شد و همچنین در آن وقت که کوفی از یوزمین ایدیه از آن در آن بر شایع عبادی الصالحین
بعد از آن سال مقرون با جابت شد و درین مدت هزاران او را و خلفا را را شنیدن بودند و هیچ یک از این کارها را
اقول عمل تعجب کلام میبود این شخص است میفهمد که اراده الهی مخصوص بعضی اوقات و بعضی اوقات میگذرد
شخص است سوال بعد از آن جاری نیست چون در هزاران گنجایش نیست نمیتوان گفت که حضرت خواص
بزرگ خواص معین الدین چشتی در آن خصوص باشد و اهل هند شدند آنکه شمه افاق است که ایشان را ولی الهی
میگویند و ایشانی از وفات آنحضرت ۴۰۰ پیش از سال گزشت بود و درین مدت هزاران هزار او را و خلفا
را شنیدن بودند و هیچیک از اینکارها را تعجب است و فتنه ظاهری ملک هندوستان بر دست سلطان محمود
غزنوی از آنکه در آن خصوص شد حال آنکه قبل از و در آن ۵۰۰ سال تقریباً گزشت بود و در آن مدت سلاطین
عظام و خلفای خودی الاحرام بودند از هیچ یک از اینکارها را تعجب است و آثار آن انبیا که بر رسول خدا
نسبت میکنند کجا است خیمه تعجب گویم معنی نسبت کردن رسول خدا سابق گزشت این شخص واسطه فی العرض
و الحق صفت از صفات اضافیه بنجاب حضرت رسالت پناه متوسط واقع میشود و امت ایشان را از آن کمال مکسب خود
بهره و میسازد آثار آن جزیه تهنیت باطن که عبارت از طائف است بحصول بلکه ایدیه است و حضور الهی نسبت برنگی
در جمیع کثیر از آن مصطفوی امری دیگر نیست و سجد انداختن کف در فی رالیه النهار متحقق است و اگر تعجب بر مکان این

جماعت کثیره که سوال کجا از ان بود میتوان گفت که بخارا و سمرقند و بلخ و بخارا و کابل و غزنی و قاشکنند و یا کنند
 شهر هندی و محار شاهان که سکون اهل اسلام است و شاکت هند و نصاک و و فاض موجود است غیر ازین طریقه طریقه
 دان دیدار هیچ نیست الا شمه ذواوند و اقوله این فرد را برای جرات و زنا و دلیل بی این دعوی حیت گویم ظاهر است
 که از وجودات شریف حضرت ایشان شبهات ملایمه و در فاض و غالیان توحید و مبتدعان طریق معتقدان کسر
 نفی و حلی بالکلیه طرف شد و تابعان ایشان بفضل تعالی در اتباع سنت سرگرم و در اعتقاد بدعت پیش قدم پس بنظر
 ان شده نفع میاید و دعوی کند که اهل انان حکیم نامند و بین شهر ساخته و مردم از معالجه او منتفع شوند و او هم طریق در احوال و رنج
 را انجام میدهد و کلام این شخص صادق القول است که از غمیده خدمت خود بوجه احسن برآمده و سر انجام مهربان این خدمت
 نمود و اگر سندهای از دفتر حکیم مطلق مطلوب است انهم موجود است جلال الدین سیوطی در مجمع البحار آورده است
 یون فی امتی علی نقال له صلیه یحل الشفاعة الخبته که او کند ان بنی سعید عن عبدالرحمن عن زید بن جابر باغا انی و شیخ
 بدرالدین در کتاب حضرة القدس آورده اند که این بشارت اشارت بوجود حضرت ایشان باشد چه ایشان در میان
 علماء صوفیه صلبه بودند که اختلاف فیلقین را در وصده وجود لفظی راجع داشته اند و خود نوشته اند که الحمد لله جعلنی
 صلیه بن البحرین مصلحاً بین الفتنین و حضرت ایشان از سر در عالم صلیه الله علیه و سلم شمرده اند که در چنین
 هزار کس را الشفاعة تو بخشنده منطوق حدیث مضمون بشارت بران حضرت صادق می آید و درین حدیث
 هزار سال دیگر می بین لقب نگزشته است و این استنباط موید به نقلیات و کشفیات است و در مکتوبات
 حضرت ایشان مسموع است قوله اگر شکرت است کدام قبول خواهد کرد و آه طرفه ماجرا است شکرت است
 صاحب محبت باید که قبول کند از قبول فنا قبول دیگران چه میکند فقد قال الله تعالی لئن شکرتم
 لازیدنکم پس بفرما که قبول شکر در جناب الهی است بموجب وعده او تعالی حاصل است از قبول کس
 دیگر که نیست ۵ اذ رضیت عنی کرام عشیتى ۶ فلا زال غضبنا علیک لیا محبا

تمام شد رساله مصنفه مولانا شاه عبدالعزیز علیه الرحمة و دفع اعتراضات بعض عبارات حضرت امام ربانی
 مجدد الف ثانی شیخ احمد سرهندي رحمه الله علیه که متعرض بآوردن منشا اعتراض گردانیده بود

فہرست مضامین قادی عجزی حضرت مولانا شاہ عبد العزیز

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۱۶	مسئلہ عاق والدین	۲	رسالہ دیاب استجاب رخص باب . . . . .
۱۷	مسئلہ دار الحرب شدن دارالاسلام	۵	رسالہ در بیان دوازده خلفا . . . . .
۱۸	مسئلہ بدعت یافت نمودن کلام سید	۸	مسئلہ حکم اجرت حافظان قرآن . . . . .
۱۹	مسئلہ تکفیر خراج و روافض	۱۰	مضمون ہنقاد و دولت . . . . .
۱۹	مسائل واجبات و سجدہ ہو	۱۱	رسالہ نماز زنان . . . . .
۲۰	بیان ثبوت خلافت خلفائے نبوی	۱۱	مسئلہ گناہ شستن پا بچہ کفن . . . . .
۲۱	نقطہ بودن دعوی نواصب نسبت دعوی	۱۲	مسئلہ حکم بنائے مکان از مال زینت . . . . .
۲۱	الوایت علی مرتضی	۱۲	مسئلہ بنائے مسجد بگرفتن قرض دادا سے از زر زینت . . . . .
۲۲	کیفیت خروج امام حسین برائے اعانت اہل کوفہ	۱۲	مسئلہ نکل حسی از زن شیعہ . . . . .
۲۲	بیان کافہ سید احمد کبیر و گو سپند شیخ سعد	۱۳	نہادن آیات قرآن و استغفار بوقت نماز . . . . .
۲۵	معانی حدیث متفقہ اتی ثلثہ و سبعون فرقہ	۱۳	طریق خواندن حبنا اللہ و نعم الوکیل بکمال حصول مطابقت . . . . .
۲۸	مسئلہ سود و دادن بجز بیان	۱۳	مسئلہ ہرزے نہ نافرمانی شوہر کند . . . . .
۲۸	مسئلہ شفعہ و کیفیت تقسیم میان شفعہ داران	۱۳	عمل برائے دفع آسیب سحر . . . . .
۲۹	بیان قول علی مرتضی بوقت بیعت بہا فی بصیفتہ	۱۴	ثبوت بیعت از سنت . . . . .
۲۹	قول جناب من ابجد الا صغری الی ابجد الا کبری	۱۵	بیان شفاعت و محبت اصحاب . . . . .
۳۰	بیان مسئلہ وحدۃ الوجود و قول ہر دست	۱۵	بیان اختلاف مناہب . . . . .
۳۱	تاویل قصیدہ بانث سعاد	۱۶	احکام انکار حدیث شریف . . . . .
۳۲	مسئلہ ہندوی کنائیدن	۱۶	حکم انکار از کتاب فقہ . . . . .
۳۳	مسئلہ گرفتن سود از نصاری دادا سے جبر در ملک	۱۶	مسئلہ کفن کلمہ کفر نادانستہ . . . . .
۳۳	محمولہ کفار و دادا و مستند سود	۱۶	مسئلہ بانث علم و علمای . . . . .

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۵۸	مسئلہ حکم سرور ووغنا	۳۴	بیان روش بہات بت پرستان . . . . .
۵۹	معنی آیت وما ابل به غیر اللہ	۳۵	بیان ملی گفتن مرد صلح را . . . . .
۶۱	رسالہ فوائد تسمیہ و الحمد	۳۷	معنی حدیث ان تو مرقا علیا ولا ارکم فاعلمین . . . . .
۶۲	رسالہ محاسبہ جسمانی	۳۸	مسئلہ اراضی مصارف حرگاہ و سجادہ نشینی . . . . .
۶۳	رسالہ بیان تفصیل صحاب	۳۹	مسئلہ زمین زمین با قرار بودن منافع بر زمین . . . . .
۶۶	رسالہ اصول مذہب حنفیہ از معقول و منقول	۴۰	مسئلہ استعمال آب ننگ بر قبور . . . . .
۶۸	رسالہ رغنا	۴۱	مسئلہ تقرر سفری بعد سالی بر سے زیارت قبول یعنی روزی . . . . .
۷۰	رسالہ بیع کنیزان	۴۲	اقرار غلامی بزرگان کہ نہ بزر خریدند . . . . .
۷۲	مسئلہ تخریب داری محرم و صورت قبور و علم و ہند	۴۳	مسئلہ نوح جانور بنام غیر اللہ تعالیٰ . . . . .
۷۴	ربیع اشانی	۴۴	مسئلہ بیع انسان . . . . .
۷۶	رسالہ بیان ترجیح احادیث	۴۵	مسئلہ نورون در حال جنابت . . . . .
۷۷	کیفیت خواب بر بان شاہ و دعوت طاہر قمی	۴۶	مکروہ بودن درازی یا بجا نہ از شائنگ . . . . .
۷۸	بہذب شیعہ	۴۷	مسئلہ بریدن سبکت . . . . .
۸۰	رسالہ شرح رویائے شاہ عبدالعزیز صاحب	۴۸	مسئلہ بردہ و کنیزان . . . . .
۸۱	مکاتیبہ و جواب اعتراضات بمضمون رویا	۴۹	بیان تکفیر و عدم تکفیر اہل قبلہ . . . . .
۸۲	بیان جواز ملیہ اسلام گفتن یہ علی مرتضیٰ و	۵۰	بیان منع امام حسن مجاہدین شیعہ از سب علی مرتضیٰ . . . . .
۸۳	سیدۃ النساء جنین رضی اللہ عنہم	۵۱	مسئلہ اراضی عظامے سلطان . . . . .
۸۴	مکتوب در حال ہمسایان امام حسین واقعہ کربلا	۵۲	مسئلہ گاؤں سید احمد کبیر و گو سپند شیخ سدو . . . . .
۹۱	مسئلہ جواز نوکری کفار و قبول افتا	۵۳	مکتوب در باب توحید و جود و شہودی . . . . .
۹۲	ذکر کتاب معارج القدس و الطاف القدس	۵۴	مکتوب دیگر مقدمہ وحدۃ الوجود . . . . .
۹۳	مسئلہ سماع موتے	۵۵	مسئلہ فضیلت اولادین و اولاد اعمام آن حضرت . . . . .
۹۴	شعور موتے	۵۶	صلی اللہ علیہ وسلم . . . . .

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۱۰۹	ذکر نماز تراویح	۹۴	استمداد از اموات .....
۱۱۰	رفع سبابه	۹۵	اخذ فیض از قبور .....
۱۱۱	مرثیه خوانی و مجلس بیان شهادت	۹۶	تعیین روز عرس و زیارت .....
۱۱۲	حکم گوشت کرگدن	۹۷	آب پاشی و خوشبو بر قبر .....
۱۱۳	سجده تحیست	۹۸	تذریمیت و قبر پوشش .....
۱۱۴	کیفیت لواصیب و خواجه	۹۹	مسئله وحده وجود .....
۱۱۵	موالات و محبت کفار و لوکری آنها	۱۰۰	خواندن آیه قرآن بر طعام .....
۱۱۶	بازگرفتن در دار الحرب	۱۰۱	فوج بنام غیر الله و طعام منت بزگان و بنام دوگان .....
۱۱۷	و بازگرفتن از انگریزان	۱۰۲	دوارشان کن .....
۱۱۸	حکم سنن رواتب	۱۰۳	مصارف قبور و ایسا .....
۱۱۹	تصرف جن و شیاطین در بدن آدمی	۱۰۴	رجمن داشتن اراضی .....
۱۲۰	بروز و تناسخ و تصرف ارواح	۱۰۵	طعام ایصال ثواب .....
۱۲۱	کیفیت نجات اهل زمان فتره	۱۰۶	حکم امامت یکیک زنان او پروه نه کنند .....
۱۲۲	کیفیت نجات والدین شریفین	۱۰۷	طلاق زن بسبب نافرمانی .....
۱۲۳	مسئله بست رکعت نماز تراویح	۱۰۸	تلو و کفار در نماز و نجات مؤمنین .....
۱۲۴	استعانت اهل قبور	۱۰۹	طعن بنادوت یعنی اصحاب و اجهت و معاویه رحم .....
۱۲۵	مسئله حیل	۱۱۰	وجه تکفیر از سبب عین و عدم تکفیر از سبب عین .....
۱۲۶	استعانت ارواح	۱۱۱	کیفیت طعن عائشه رحم در افتشای سر آنحضرت .....
۱۲۷	لباس سرخ غیر معصفر	۱۱۲	نسخ آیات قرآنی و بدل حرمت متعه .....
۱۲۸	لزوم کف	۱۱۳	وجه اقتدای صاحبین رحم و عدم اقتدای شافعی رحم .....
۱۲۹	حدیث لولاک لما خلقت الافلاک	۱۱۴	انواع شفیعان .....
۱۳۰	حرمت سودگر رفتن به دوان	۱۱۵	کیفیت تعلق روح میت در دنیا .....

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۱۵۸	فتویٰ به قدّمه دست رسانیدن به ماورزن	۱۲۹	اجرت تعلیم قرآن . . . . .
	بنیال بودن زن خود	۱۳۰	بیان اصحاب کهف . . . . .
۱۵۹	بیان مخارج حروف و ضروریات قرات قرآن	۱۳۱	معنی حدیث مانعک ان نسب الابرار . . . . .
۱۶۰	بیان سجّیله کیمه و مدارج تعالی و عدم تغییر	۱۳۲	مسئله حدوة الوجود و حدوة شهود . . . . .
	ذات الهی بحدوث مخلوق و حکم تصرف کافران	۱۳۳	فتویٰ در باب محو اثبات تقدیرات . . . . .
	بردار الاسلام و صلوة الوسطی و بیان شریعت	۱۳۴	فرق در عصمت انبیاء و عصمت ائمه و اولیا . . . . .
	و طریقت و حقیقت و معرفت و دریافت کمال	۱۳۵	فرق در بیان تحفه اثنا عشریه و صلوة موبقه . . . . .
	هر شے و کیفیت سوال و جواب بالمیس و کیفیت	۱۳۶	مبعوث شدن رسول انقلین بهریت هدایت عالم و
	سجده ارواح و نمودن ذکر در حال برنگی	۱۳۷	رسیدن دعوت دین بهر ملک . . . . .
	و دیدن پیغمبر صلی الله علیه و سلم	۱۳۸	کیفیت اوتارها و غیره در ملک هند . . . . .
۱۶۱	جواب شبهات مشرکین در باب شیت الهی	۱۳۹	فرق در میان سجده کعبه و سجده قبور و تصاویر . . . . .
۱۶۲	مسئله من مصحف	۱۴۰	رفع شبهات مقدمه باغ فدک . . . . .
۱۶۳	کیفیت نور و زوهای ماهانام جانوران	۱۴۱	کیفیت استکلاف مذاهب اربعه اهل سنت . . . . .
۱۶۴	و تقسیم بروج فلک	۱۴۲	فتویٰ نکاح صغیره و غیر کفو و شرائط نکاح و حکم نماز و روزه
۱۶۵	کیفیت فضائل رمضان و دیگر شهرها	۱۴۳	بجائیکه روزه شب شش شش شش شاه باشد بشتایات فرا
۱۶۶	کیفیت تقلید متبیین	۱۴۴	فتویٰ جوازهای صید کرده کافر و ادای نماز فرض بجهت
۱۶۷	کیفیت سیر قدیمی و سلفی و طریق جذب طریقه سلوک	۱۴۵	براس نمازخانه باشد و جواز نماز بر گنیم و ظل و ریاح
۱۶۸	کیفیت طریقه هر و دیو مجر و الفانی و توحید و جود و کون	۱۴۶	تبر فرضی و تابوت تعزیه و نوحه و ترحم خوردن . . . . .
۱۶۹	رساله فیض عام	۱۴۷	بیان معنی حدیث در باب خلافت علی مرتضی . . . . .
۱۷۰	بیان سائل خمر	۱۴۸	فتویٰ جواز اقتدار خفی با امام شافعی المذهب و انان و قف
۱۷۱	حواب سوالات عشره شاه بخارا	۱۴۹	و طلال را حرام دانستن و معنی حدیث از راسه خود کردن
۱۷۲	دلائل اربعه شیعه و بیان حدیث ثقلین	۱۵۰	فتویٰ در باب قبول دعوت شخصی که غضب نبوی داشته باشد

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۱۳۱	رسالہ دروغ اعتراضات بر بعض عبارات حضرت مجدد م	۲۱۶	وسیلۃ النجات رد شیعہ . . . . .

خاتمۃ الطبع

حمد خدائے جہان آفرین کہ مجموعہ فتاوائے حضرت مولانا شاہ عہد العزیز

محدث دہلوی رحمہ مع چند رسائل کہ حضرت ایشان در جواب بعض

مسائل رسالہ نبشۃ اندکسن انصرام و سعی مالا کلام

از اہتمام احقر الانام محمد عبدالاحد عفا عنہ اصمد

در مطبع مجتہبائی واقع دہلی حسن

انطباع یافت ماہ

شوال المکرم

۱۳۱۸

کاپی رائٹ بذریعہ رجب پٹری / باضابطہ محفوظ ہے۔ ماہ مئی ۱۹۴۸ء

قرۃ العینین بتفصیل شیخین

— ۳ —

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً و صلیماً و مسلماً۔ شاہ نقین دین متین اور طالبان اہل نقین کو مرثوہ ہو کر اندونون ایک کتاب
 نا در اوجود کیا بتصنیف بنیف حضرت قدوہ اہل المدینۃ عارفان حق آکا و شیخ الشیوخ جناب مولانا شاہ ولی اللہ صاحب
 محدث دہلوی قدس سرہ العزیز انصال ایندوی سے احرار کو ہاتھ آئی چونکہ اس زمانہ میں مٹا ہب اہل بدعت کی کثرت
 ہو گئی اور عقائد غلطی نے لوگوں کے ذہنوں میں راہ پائی بسلیہ ایسی کتاب کا شائع ہونا نہایت ضروری سمجھا کتاب مذکور
 میں نسخہ قلمی صحت کے لیے نہایت تلاش سے اور بھی ہم پہنچائے گئے اور خدمت میں جناب وید زمن مولانا محمد حسن صاحب
 کی ہیکر استدعا کی تصحیح اور بعد ضرورت تشبیہ کی گئی اگرچہ یہ تینوں نسخے ہی غلطی سے پاک تھے لیکن غرض تصحیح
 پوری محنت اور جانفشانی سے ازالہ اختلا و ردوسر کتابوں سے کہہ چکے حوالے شاہ صاحب نے دیے تھے مقابلہ کے
 اسکی ہمارت کو درست کیا اور مضامین مشککہ پر کس قدر تشبیہ بھی فرمایا اس کتاب کے مضمون کا غائبہ ہے ہر کمال الہی
 صفت بیان کی گئی ہے کہ جیسر مدار فضیلت کا ہر پھر یہ ثابت کیا گیا ہے کہ یہ صفت خاص بروجہ کمال صرف شیخین ہی میں
 تھی انکے سوا دوسرے صحابہ میں نہیں اور انکے ساتھ ہی دلائل نقی و عقلی ہی پیش کیے ہیں پھر شیخین کے آثار کا بیان ہر
 اور جو مطالعہ کہ انہر فرقہ مخالف کے لوگ کرتے ہیں انکے جواب الزامی و تحقیقی مندرج ہیں پھر مطالعہ و مآثر نقین کے بھی
 اسی طرح ذکر کیے ہیں پھر وہ اسرار بیان ہیں کہ جنکا وجود حضرات شیخین میں پایا جاتا ہے اور ان مقامات کو اقوال ارباب
 کشف و کرامات سے مثالین و دیگر اس طور پر بیان کیا ہے کہ تہوڑی استدرا و اسے بھی انکو سمجھ سکتے ہیں اور آخر میں شاہ صاحب
 نے اپنا مکاشفہ بیان فرمایا ہے کہ ہٹے ارواح شیخین کو ایسی حالت میں پایا اور دوسرے اصحاب کی ارواح کو ان کیفیت میں
 اور رقم رسالہ اس مضمون پر کیا کہ اسکا سوال روحانی ہٹے آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کی روح پر فروغ سے کیا تو دہانے
 ہمارے دل پر القا ہوا کہ یہی امر حق ہے۔ غرض کہ یہ کتاب لاجواب ہی پاکیزہ کاغذ پر خوشخطا اور نہایت صحت کے ساتھ چھاپی
 گئی جو شائق اس کو ہرے بہا اور دریم کو نقد جان سے زیادہ عزیز سمجھتے تھے تشریف لائیں اور اس مقصود کو گہاے مراد
 مالا مال فرمائیں۔ واضح ہو کہ تفسیر فتح الغریز مولانا شاہ عبدالغزیز ہی مطبع میں موجود ہے اور سورۃ بقرہ کی تفسیر
 خاص مطبع ہی میں نہایت عمدگی سے طبع ہوئی ہے شاہ نقین نگاہین اور لطف معنی حاصل کریں۔

محمد عبدالاحد مالک مطبع مجتہاتی دہلی

مشکوٰۃ المصابیح مع الکمال فی سماء الجلال بخشہ ۲

شائقان علوم دینیہ و ماہران فنون یقینیہ پر یہ امر ناظرین اشہس ہے کہ مشکوٰۃ المصابیح صحیح سید کا اختصار بمنزلہ عطر کشیدہ ہے۔ کتب موصوفہ کے اکثر ابواب اسمین درج ہیں، تطبیق احادیث مزج اقوال و کیفیت ناسخ و منسوخ جو اساتذہ کالمین شائقین کو بتاتے ہیں تمام کتب احادیث میں کام آتی ہیں۔ علی الخصوص صحیح کے پڑھنے میں ان امور سے بہت مدد ملتی ہے۔ عمدہ طور سے جو طالب علم مشکوٰۃ شریف پڑھ لیتا ہے اسکو صحیح سید کیا بلکہ عامی کتب حدیث کا ملکہ حاصل ہو جاتا ہے۔ لہذا نظر افادۂ طالبین سید اول مولانا مولوی حافظ احمد علی صاحب مرحوم مالک مطبع احمدی نے اس کتاب کے تشبیہ کا ڈھنگ ڈالا اور محشی مشکوٰۃ شریف طبع فرما کر شائقین کو مرہون منت فرمایا۔ اگرچہ مولانا ممدوح الصدر (بسنہ معتبر) حسرت کے ساتھ تاحین حیات یہ فرماتے رہے کہ مجھے اس کتاب کی خدمت کما شیفی نہ ہوئی۔ تاہم جس قدر کہ اس وقت کتاب موصوف کی خدمت تشبیہ کی گئی وہ ہی مولانا مرحوم کی کمال سعی کا ایک عمدہ نمونہ سمجھا گیا اور مقبول خلائق ہوا۔ مگر ان دنوں بعض اشخاص نے اسمین بہت سا تغیر تبدیل کر کے اور حواشی بلا سند و بلاحوالہ شروع مشکوٰۃ بتروید مذہب احناف اپنے طور پر مرتب کر کے بھجپائی کہ اکثر علماء محققین اور فقہار و محدثین نے اسکو ناپسند فرمایا چنانچہ اسی وجہ سے مرغوب و مقبول خلائق نہ ہوئی۔

چونکہ عاجز ایک عرصہ سے بتائید ازدی اسی خدمت پر کمر بستہ ہوں کہ ہر قسم کی تفاسیر اور کتب صحاح و فقہ کی غایت و درجہ تصحیح کی جائے اور انکو اہتمام خاص سے چھاپ کر شائع کرے ایسے بالفعل یہ خواہش ہوئی کہ یہ کتاب بھی مثل سابق نہایت پاکیزگی کیساتھ طبع ہوا اور حواشی بھی اسی طرز کیساتھ شروع نایاب سے متبذ و مٹھ کر اگر اضافہ کیے جائیں۔ پس مرقاۃ المفاتیح بمطوٰ شرح ملا علی قاری رحمہ اللہ اور اسکے علاوہ بہت سا سامان مہیا کیا گیا اور علماء محقق نے اسحق کی استعا پر ایسی بلغ و بکمال جانفشانی و عرق ریزی ایسے عجیب و غریب و مفید حواشی اضافہ کیے اور متبذ و تلخیص کی کہ جن کے مطالعہ کے بعد طلبہ کو ہر کسی شرح کی طرف رجوع کرنے کی حاجت باقی نہ رہی۔

قطبین احادیث و تشریح اسماء الرجال و حل لغات و تسوید فوائد عجیبہ و نکات غریبہ کی ایسی کی گئی ہے کہ احاطہ تحریر سے باہر ہے شائقین مطالعہ سے خود معلوم کر سکتے ہیں اور عجب بہن کہ جن لوگوں کے پاس مشکوٰۃ المصابیح مطبوعہ دیگر مطالع موجود ہیں وہ بھی اسکو دیکھ کر ضرور اسکی خریداری کی آرزو کریں گے۔ اس کتاب کے آخرین پوری اکمال فی اسماء الرجال جو مولف علام کی تالیف سے منضم کی گئی ہے۔ قیمت بلحاظ اقسام کا مذکور حسب ذیل ہے

کاغذ ولایتی سفید قطع کلان ۲۲-۲۹ (ص) کاغذ حنائی قطع کلان ۲۲-۲۹ (ص) کاغذ ولایتی قطع ۲۶-۲۷ (لحم) کاغذ گلابی گندہ ۲۶-۲۷ (لحم) کاغذ تبریز ۲۶-۲۷ (لحم) ایضاً نسخ (لحم) کاغذ سفید و حنائی گندہ ۲۰-۲۶ (ص)

[illegible]

کاپی رات

اس کتاب کا بذریعہ رجسٹری

باضابطہ محفوظ کیا گیا ہے کوئی شخص

بلا اجازت احقر کے طبع کا مجاز نہیں

محرم عبد الاحد مالک و مہتمم

مط

محببتانی دہلی

